

რთუდ. ირუამკოტ დეფუ იტრეს იმენ წობ. დნიფ. დნიფ —
ანდრეაფესუ ანდრეს იმენ იტამე წობ დრგე ლუძე. ლო. პიბს
...ანდრეაფესუ. თეროქს
...ნოლიფ აბძელ — დლოსეგ. კოიფოპ. იტრეს. იტრეს —
...ამიფ ირუტ პოუფნიფ. პოუფნიკლძონ თე წობში დაბნტეფეგ.

პარიკანიქიანთ ნიწო

მოთხრობა საქართველოს ცხოვრებიდან

არტურ ლესტისა

თარგმანი გერმანულით

I

—ოჰ, ღმერთმა გაკურთხოს, ღმერთმა, ჩემო ლამაზო, ჩემო შვენებავ! — წამოიძახა ბებერმა სოფიომ, ნინო რომ ეტლიდან ჩამოიშტარი დაინახა. — რა გაკეთებულხარ, რა გამშვენიერებულხარ, ვარდის კოკორს დამსგავსებინარ სწორედ. მე შეინიან, თვალები არ დამიბნელდეს, შენს ბრწყინვალე სახეს რომ ვუყურებ!

ამ სიტყვების შემდეგ მივარდა სოფიო ქალს, გადაეხვია, გადაჰკოცნა, მერე ერთი ნაბიჯი უკან გადადგა და დაუწყო გარკებით ყურება. მსგულს თე ვიუბტელისი — ანდ თე პეტომენ

— ერთი კარგა ვაგსინჯო, ჩემო სამოთხის ყვავილო, ჩემო მსუნწელოვანო ვარდო, ჩემის კურთხეულის ვაროს დედის ერთა შვილო! — განაგრძობდა სოფიო. — კარგად ვაგსინჯო-მეთქი! ოჰ, რა ლამაზი რამა ხარ. არა, არა, აღარ გიყურებ, თორემ ეგ მშვენივრება, ეგ მზის ბადალი სახე მთლად დამაბრმავებს.

ეს რომ სთქვა, კიდევ ცოტა მოშორდა, მაგრამ იმ წამსვე მივირდა ისევ ნინოსთან და ხელი სტაცა, რომ სახლის წინა ბალკონზედ ამავე კიბეზედ აეყვანა. ძნელად თე წობ იტ

— ვაიმე, ვაიმე, რომ შენი კარგი დედა ცოცხალი აღარ არის. ოჰ, ეხლა ეგრე რომ ენახე! შენი ყურება უკვდავება სწორედ, უკვდავება.

— კარგია, კარგი, სოფიო, გეყოფა,— უთხრა ვითომ-და გაჯავრებით ნინომ და მოხუცებულს გამდელს ხელი გამოაცალა.

— მეყოფა რა პასუხია. რა გამაჩუმებს, სანამ შენს მშვენიერს სახეს შეეცქერი. ოჰ, ბებია შენს როგორ გაეხარდება! მოდი, ჩქარა წაგიყვანო იმასთან, ზეთ თაეის ოთახში ზის და გელის. ზამთარში რომ კაცს გაზაფხული დაენატრება, ისე ენატრება ეხლა იმასაც შენი ნახვა, ჩემო მაისის ვარღო. რომ იცოდე, რამდენს ვლოცულობდით და ვევედრებოდით ღმერთს შენის გულისთვის; ან ეხლა რამდენს სამადლობელს გაღვიბდით, რომ ღმერთმა და მისმა წმინდა ანგელოზებმა ვედრება შეგვისმინეს. ჩემო მშვენიერო, ჩემო ნეტარებავ, ჩემო მზეო!

— დამაცადე ერთი, ეს შლიაპა და წამოსასხამი მიიცი და წაიყვანო სადმე, — შევედრა ნინო და შევიდა დერეფანში, სადაც ნიკოიამ მზარეული და მემარნე გიორგამ წინ მიეგებნენ და მღაბლად თავი დაუკრეს.

— მოიფშენიტეთ თქვენთ ნამძინარევი თვალები, — შეუტია მათ სოფიომ. — შეჭხედეთ რა ლამაზია, ნამდვილი მაისის ვარდი არ არის? აბა უარგა შეჭხედეთ.

ნიკოიამ და გიორგამ თვალები ვი ანა, ტუჩებიც მოიფშენიტეს და ხმა-ამოუღებლივ დაუწყეს ნინოს გაშტერებით ყურება.

— მოიცადე, ჩემო საუნჯევე, შეც გიშველი, — უთხრა სოფიომ ნინოს და შლიაპას წასწვდა.

— არა, არა, ხელები ჭუჭყიანი გექნება, — მიუგო ნინომ, მორირადა სოფიო და თითონვე მოიხადა შლიაპა და წამოსასხამი მოიხსნა. სოფიომ რომ ასე დაინახა, ხელი-ხელს შემოაჭკრა და წაიკვივლა.

— ზღაპარშიაც არ გაგონილა ასეთი მშვენიერება! ვაჟაკი რომ ვიყო, თვალებს ავიკრავდი, რომ შენს სილამაზეს ჩე-

მთვის ბოლო არ მოელო. ბაღში რომ ალვის ხე დგას, ტანის მოყვანილობით შენ იმასა სჯობიხარ. რა სახე გაქვს, რა სახე! გუებნები-მეთქი, ქალო, კაცებს ყველას გონებას გამოუღევ, დააგვიებ.

ნინომ გაიცინა და სარკესთან მივიდა თმების გასასწორებლად.

— ახლა ბებიასთან აღარ მოხვალ? ლამის ლოდინმა სული ამოართვას, უნდა რომ მალე ნახოს თავისი მაისის ვარდი. განაგრძო სოფიომ, მაგრამ პასუხისთვის აღარ მოუცდია და გასწია ტორტმანით კუთხის დიდ ოთახისკენ, სადაც ბებია განიერ ტახტზედ იჯდა და ქარვის კრიალოსანს აღელვებით ხელებში ათამაშებდა.

— ქალბატონო, ჩემო ბედნიერო ქალბატონო, — შესძახა სოფიომ, ვიდრე კარის ღირებედ ფეხს გადასდგამდა: — შენი შვილის-შვილი სწორედ ციდან ჩამოსული ანგელოზია, თვალები მტკივა, ისე დამაზნელა მისმა მშვენიერებამ. აგერ, შეხედე, მოდის, შეხედე, სწორედ კალმით დახატული არ არის!

— შვილო, შვილო, ძვირფასო შვილო! — დაიყვირა ბებიამ, ნინო რომ ოთახში შემავალი დაინახა. — მოდი, მოდი ბებიაშენთან, მოდი, რომ გადაგეხვიოს და გულზედ მიგიკრას. ოჰ, ჩემო ანგელოზო, ჩემის დაუვიწყარის ვაროს საუნჯევ!

ნინო ცოტათი წაშოწითლდა და თავი მოხუცებულის გულს მიაყრდნო; ბებიამ ნახად აკოცა პირსა და შუბლში და მერე დაუწყო აღერსით თმისა და ლოყებზედ ხელის სმა.

— დიდება შენთვის, ღმერთო და საქართველოს მფარველნო წმინდანნო, რომ ეს კვლავ ჯანმრთელი და უვნებელი შინ დამიბრუნეთ.

მოხუცებულებმა რამდენჯერმე პირჯვარი გადიწერეს და ჩუმად ღმერთს მადლობა გადუხადეს.

— სოსიკო, ვანო! — გასძახა ბებიამ მეორე ოთახში, პატარა ხანს უკან. — ბატონს მოახსენეთ, მალე მობრძანდეს, ვენახში ბრძანდება. ეხლავე გაიქეცით, ნინუცას მოსვლა ახარეთ. დიდბატონსაც შეატყობინეთ, მობრძანდეს. — ოჰ,

როგორ გაეხარდებათ! დღევანდელი დღე აღდგომაა ჩვენთვის.

ხმა-მაღლა ძახილი საჭირო არ გამოდგა, რადგან სოსიკო და ვანო წინაღვე გულხელ-დაკრეფილნი კარებთან იდგნენ და აღტაცებულნი ერთმანეთს რაღასაც ეჩურჩულებოდნენ.

ეს ორნი რომ საჩქაროდ წავიდნენ, შემოვიდა ოთახში სქელი დარიკო და მასთან ერთად თვალეზ-ჩაწითლებული ტასო.

— მოდი ერთი მოგეხევიო და გაკოცო, ჩემო მაისის ვარდო, ჩემო მშვენიერებავ! — დაიყვია დარიკომ და გადაეხვია ნინოს.

— სიზმარში გხედავ, თუ ცხადად? დედამიწაზედ ვდგევარ, თუ ზეცაში ვარ? — დუღლუნებდა ცხვირში ტასო და გულხელ-დაკრეფილი შეჰყურებდა ნინოს. — არა, არა, ეს სიზმარი არ არის, შენ სწორედ ისა ხარ, ჩვენი ნინო, დედის-ერთა ჩვენის ნეტარხსენებულის ვაროსი.

— შენა ხარ-მეთქი, შენა! — დაიძახა მან უფრო ხმა-მაღლა, მივარდა ახლო, ხელი ჰკრა დარიკოს და დაუწყა ნინოს ლოყაზე კოცნა. — მაღლობა ღმერთს, რომ ისეე ჩვენ დაგვიბრუნდი. ეხლა ჩვენთან უნდა დარჩე, აღარსად გაგიშვებთ, თუნდ სიმდიდრითა და სილამაზით პირველი თავადიშვილი მოვიდეს შენს სათხოვრად. ოჰ, რა ლამაზი ხარ, რა მოხდენილი ხარ. მთელ ჩვენს ქვეყანაში შენისთანა მშვენიერს კაცი ვერსად ნახავს.

აღარა ეშველა რა, ველარ გაათავეს დარიკომა და ტასომ, ველარ გამოსთქვეს თავიანთ სიხარული და გაოცება და რაკი იცოდნენ, რომ ყოველი მათი სიტყვა ბებიას ახარებდა და აღტაცებაში მოჰყავდა, ცდილობდნენ ათჯერ გამეორებულისთვის სხვა უფრო ლაზათიანი სიტყვები მიემატებინათ.

თუმცა იმათსა და ბებერი სოფიოს აღერსს ცოტა პირმოთნეობა ეტყობოდა, მაგრამ არც გულ-წრფელობას იყო მოკლებული, რადგან დიდი ხანი იყო, რაც სამნივ ვარიპანძის სახლში სცხოვრობდნენ, თითქმის ოჯახს ეკუთვნოდნენ, და ნინოს ისე უყურებდნენ, როგორც ნათესავს. დარიკო იყო ნამოახლარი ნინოს დედის საბრალო ვაროსი. ტასო ხელზე ემსა-

ხურებოდა ბებიას, და ერთ წამსაც ვერ მოსცილდებოდა. ბების ოთახში ის სრული მბრძანებელი იყო: აქ ეძინა, მთელი დღეები მოხუცებულ ადამიანს დროს ატარებინებდა და ყველა შეკაფებისა და განჯინების გასაღებები ებარა. ბებერი სოფიოც ძალიან საჭირო პირი იყო ოჯახში, რადგან დიდი ხნის განმავლობაში მათელს ოჯახს განაგებდა, და ვაროს სიკვდილ შემდეგ უიმისოდ ვერა მოხდებოდა-რა. როცა დედაკაცების პირველი აღტაცება ცოტა დაცხრა და დაუწყეს ნინოს იმ ცვლილების შეტყობინება, რაც იმის გარეთ ყოფნის დროს მომხდარიყო, ოთახში შემოვიდნენ ნინოს მამა და მისი პაპა, თავადი ვახტანგ და გრიგოლ ვარიპანიძეები.

პირველი ორმოც და ათს წელიწადს მიახლოვებული კაცი იყო, მაღალის ტანისა და სასიამოვნო შესახედავი; მეორე იყო მოხუცი სამოც და თვრამეტის წლისა, მაგრამ წლოვანების მიუხედავად ჯან-მთელობა ეტყობოდა და ოთახში მტკიცე ნაბიჯით მაღლა თავ-აღებელი შემოვიდა.

— აი შენი საუნჯე! ძლივს კიდევ დაგიბრუნდა, — დაიწყო ბებიამ. — ეხლა ყოველისფერი უსწავლია, რაც მაგის წოდებისათვის საჭიროა; გალამაზებულა კიდევ, ტანიც აუყრია.

მამამ არაფერი არ უპასუხა, მიიკრა გულზე მისკენ მიმავალი ქალი, და შუბლზე აკოცა. იმან კარგად იცოდა, რომ ნინო მშვენიერი სახისა და წარმოსადეგი იყო, რადგან რამდენიმე კვირის წინად ტფილისში იმის სანახავად ყოფილიყო; ხუთი წელიწადია ჩვეულებად დაიდო ყოველ სამს ან ოთხ თვეში ნინოს ნახვა და მისმა სილამაზემ მამა ამიტომ სრულიად არ გააკვირვა; პაპა კი გაოცებული იდგა; რამდენიმე წელიწადი იყო, ნინო არ ენახა.

— ჰმ, დედასა ჰგავს სულ, დედას! ისევ ის ხმა, ის თვალები, იგივე წერწეტი ტანი, — ამბობდა იგი და შეჰყურებდა ცოტა წამოწითლებულს ქალს. — ღმერთმა ჰქმნას, რომ ხასიათითაც ისე დაემსგავსოს, — გაიფიქრა მან.

ეს მართლაც ცხარე სურვილი იყო მოხუცებულისა. თავისი რძალი ვარო, რომელიც ექვსის წლის წინად ხან-მოკლე

ავადყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა, მას შვილივით უყვარდა, დიდად აფასებდა იმის ხასიათს და ისე არ დაიწყებდა განსვენებულზე ლაპარაკს, რომ ქებით არ მოეხსენებინა იმისი სათნო გული, იმისი ჩინებული ყოფაქცევა.

— სამაგალითო ქალი იყო, — ამბობდა იგი მასზედ, როცა კი შემთხვევა მიეცემოდა და თავს მწუხარედ ძირს ჩამოჰკიდებდა ხოლმე. ჯერ კიდევ ვერ გამოვგლოვა იგი, მით უფრო, რომ დიდი ხანია ჰკრძნობდა, თუ იმისმა შვილმა ცოლის სიკვდილით რა ერთგული ცხოვრების თანამგზავრი დაჰკარგა და ამასთანავე რა ყოვლად სანდო სახლის ბურჯი. ბრმა არ იყო და კარგად ჰხედავდა, ოჯახი როგორ უკან-უკან მიდიოდა, იმის მშვენიერ მამულს, ამ ათის წლის წინად შვილისადმი კარგ ყოფაში გადაცემულს, როგორ ყოველ წლივ ნაკლებ-ნაკლები შემოჰქონდა და დიდი ჩინებული ვენახი როგორ თან-და-თან ოხრდებოდა.

— სადღაა ის დრო, როცა ექვსი ათასს თუნგს ღვინოს ჩავასხამდი ხოლმე, — ფიქრობდა ის თავისთვის, როცა შემოდგომაზე ვენახს აუვლ-ჩაუვლიდა, და კვლავ რწმუნდებოდა, რომ ღვინის მოსავალი წრეულსაც ნაკლები იქნებოდა.

უწინ ვენახიც სხვაფრივ იყო შემუშავებული. ეხლა კი სრულიად გაპარტახდა. ვაზები ზოგან ბალახს წაედო, ზოგან — ახლო მდგარ ხეხილის ყლორტებს. აბა აქ რა ღვინო უნდა მოსულიყო! ხშირად უსაყვედურნია მოხუცს თავის შვილისათვის, ვენახს უკედ მოუარეო, მაგრამ ის უპასუხებდა ხოლმე, ეგ მოვლა დიდი ფული მიჯდება, ეხლა მუშაც გაძვირდაო და სხვა კიდევ იმდენი საქმე მაქვს, რისთვისაც აგრედვე ფულია საქირო, რომ არ ვიცი ეს ფული საიდან უნდა ვაშოვნოვო.

— უნდა მოუკლო შენს ცხოვრებას, — ეუბნებოდა ხოლმე მოხუცი, მაგრამ თვითონაც არ იცოდა, ეს როგორ უნდა მომხდარიყო. არც ის უნდოდა, იმისი ოჯახი დაქვეითებულიყო და მეზობლებს ჩამორჩენოდა. ის იყო თავადი ვარიანძე, მთელს იმერეთში პირველ გვართავანი და როგორც იმის მამა-პაპას დაცული ჰქონდა ღირსება და ბრწყინვალეობა ოჯახისა,

ესეც ისე უნდა მოქცეულიყო. მთელს თავის ცხოვრებაში მხოლოდ მოვალეობას კარგად ასრულებდა, იყო ყველასაგან პატივცემული, შეელოდა მეზობლებს და თავი და ოჯახი ღირსეულად ექირა. თავისი შვილი ვახტანგ ჯერ მოსკოვის უნივერსიტეტში გაგზავნა და შემდეგ შერთო ცოლად მშვენიერი ვარო, რომელიც აგრედვე გამოჩენილ გორიძიანთ გვარს ეკუთვნოდა. ამ სახით, იმ მხარეში იმისი შვილიც ღირსეული, შესანიშნავი კაცი დადგა და როცა ვახტანგს იმისი ქალი ნინო წამოეზარდა, აღზრდის დასრულებისათვის, რასაკვირველია, ტფილისში უნდა გაესტუმრებინათ.

ხუთი წელიწადი დაჰყო ნინომ დედა-ქალაქში და როცა დასრულებული ქალი ბარულში დაბრუნდა, ისეთი მშვენიერი და დიდკაცური შეხედულობა ჰქონდა, რომ ბერიკაცმა გაიფიქრა, ყოველს ჩემს იმედს გამიმართლებსო. მთელს იმ გარემოში ნინოს ქალი არ შეედრებოდა არც სილამაზით, არც დიდკაცურად ცხოვრების ცოდნით. მამამ ეს დიდი ხანია იცოდა, მაგრამ პაპამ და ბებია მხოლოდ ეხლა შეიტყეს, ეხლა, როდესაც ნინო წარსდგა მათ წინაშე მთელი თავისი მშვენიერი სანახაობით და მოჰგინა მათზედ ბრწყინვალემა მათთვის სრულიად უცნობ ტფილისის მდიდრული ცხოვრებისა.

— მე ყოველთვის ვამბობდი, რომ ვაროს დაემსგავსებამეთქი, — სთქვა ბებია, როცა ნინო ოთახიდან გავიდა. — ისე წარმომიდგა თვალ-წინ, თითქო ღვთივ-კურთხეული გაყმაწვილდა და საფლავიდან წამოდგაო. სწორედ მაგისთანა იყო ამ ოცი წლის წინად, როცა ვახტანგმა უბედურზედ ჯვარი დაიწერა.

— ჰო, მართლა ძალიანა ჰგავს, ძალიან, — დაუმატა მოხუცმა ვარიანძემ, — ხმაც კი სწორედ იმისი აქვს და როცა იცინის, პირ-წაფარდნილი ვაროა.

მეტი მოხუცს აღარა უთქვამს-რა, და მაშინაც კი, როცა ბებია ნინოს გათხოვებაზედ დაიწყო ლაპარაკი, მხოლოდ აქაიქ თუ ჩაურთავდა სიტყვას, თითქო იმისთვის, რომ ეჩვენებინა, მეც შენს ლაპარაკში მონაწილეობას ვიღებო.

— ცოტა მოვიცადოთ, — ჰფიქრობდა მოხუცი; — ჯერ რა გვეჩქარება! და რომ არც საქმრო სჩანს სადმე! ვიგინდარას ვისმე ხომ ვერ მივცემთ!

პატარა ხანს უკან იმას ფიქრში მოუვიდა ერთი შორეული ნათესავი, გვარად ჩიგანი, რომელიც ძალიან მოსწონდა და იმის აზრით ნინოსთვის სრულიად შესაფერი საქმრო იყო. დიან, ის ფიქრობდა ჩიგანზე, ადრეც ეფიქრა და ყოველთვის სიამოვნებით მიიღებდა ხოლმე მას თავის სახლში.

— მე უკეთესს და უფრო ღირსეულს არავის ვიცი, — წაიბუტბუტა თავისთვის, მაგრამ ამ დროსვე უეცრად რაღაცა ექვმა გაუბრინა, რადგან კიბიდან ნინოს მაღალი და მბრძანებელი ხმა გაიგონა.

ამ ხმაში არ ისმოდა ნაზი და ღმობიერი კილო საბრალო ვაროსი, არამედ ნიშანი მტკიცე და თვით-ნება ხასიათისა.

— ჩქარა! გძინავთ? ამოიტანეთ ეხლავ ჩემი ყუთები! მე ორჯერ ძახილი არ მიყვარს, ჩასძახოდა ნინო ქვეითა დერეფანში მყოფ მოსამსახურეებს, რომელნიც ამის ბარგს ეზიდებოდნენ.

არც თვით მას და არც იმის შვილს თითქმის არას დროს არ უბრძანებიათ ასე მკვანედ მოსამსახურეებისათვის და ამიტომ ნინოს ხმამ ერთი-ორად უფრო უსიამოვნოდ გახადა მოხუცი. ნინოს ყოფა-ქცევაში იყო რაღაც უცხო, რაღაც ამპარტავნება იმისთვის სრულიად გაუგებარი, რომელიც მას ჯერ არც ერთ თავის ოჯახის წევრისათვის არ შეემჩნია. უეცრად უკმაყოფილოდ გამხდარი, ჩამოვიდა ეზოში რომ ბაღში შესულიყო. კიბეზედ ნინოს შეხვდა. ის მოსამსახურეებს მიუძღოდა და თავის ოთახში მიეშურებოდა. ნინომ გვერდზედ ჩუმად ისე გაურბინა, რომ არც კი შეუხედავს.

— ჰმ, თითქო უცხო ვიყო, ისე ამიარა გვერდზედ, — გაიფიქრა მოხუცმა და ჩუმად დასტუქსა იგი ამ გულ-გრილობისათვის.

მხოლოდ მაშინ, როცა ბაღში თავის საყვარელ სკამზედ ჩამოჯდა მაღალ კაკლის ხის და მზიარულ ლაქვარდ ცის ქვეშ

და გახელა მშვენიერს, თართო ხეობას მზის შუქით გაბრწყინვალეებულს, ნელ-ნელა კმუნვამ გადაუარა და უსაყვედურა კიდევ თავის თავს, ეს როგორ მომივიდა, პირველ დღესვე ნინო ასე მკაცრად განვსაჯეო.

— ვინ იცის, იქნება ტფილისში კარგი მეგობრები დაეტოვოს და იმათზე დარდობდეს, — გაიფიქრა მოხუცმა.

— მერე ძნელი მგზავრობაც გამოუვლია და არ იქნება რომ ცოტა ჩვენც არ ვეუცხოვებოდეთ; იმის წლოვანებისათვის ხუთი წელიწადი დიდი ხანია. მერე ძალუა აღარ მომაგონდა? ვინ იცის, როგორ სტანჯავს იმასთან გაყრა. რა გასაკვირველია, ცოტა ქეიფზედ ვერ იყოს და შინ მოსვლას ისე ვერ ესიამოვნებინოს, როგორც მე მოველოდი.

ამ მოსაზრებამ თავის მხიარულება კვლავ დაუბრუნა მოხუცებულს და როცა ეხლა მოისმა ლონიერი და წკრიალა ხმა ნინოსი, იამა, რომ ამ მყუდრო სახლში ყმაწვილმა ქალმა სიცოცხლე შემოიტანა და ყოველთვის მძინარა მოსამსახურენი დააფხიზლა.

— სოსიკო, სოფიო, კესარია! — გაჰკიოდა ნინო და მოხუცს ისე მოესმა ეს ხმა, როგორც პატარა ზარის წკრიალა, ღია ფანჯრიდან ბაღში საამოდ გადაცემული.

უცებ თავის სახელიც გაიგონა. ნინო ბალკონზედ გამოსულიყო და მას ეძებდა.

— აქა ვარ, აქ, კაკლის ხის ქვეშ! — დაუყვირა მან და ქალი ოცის ნახტომის შემდეგ მის გვერდით გაჩნდა და ლამაზად ნაკერი აბრეშუმის ბალიში მუხლებზედ დაუდო.

— ეს, ბაბა, შენთვის მოვიტანე, ჩემი შეკერილია.

მოხუცი სიხარულით აკანკალდა, რამდენჯერმე ლოყებზედ აკოცა და როცა ქალმა გაქცევა დააპირა, თავისკენ მიიზიდა და გვერდზედ მოისვა. ვაოცებით შეჰყურებდა გვერდიდან მოხუცი ქალს, რადგან მხოლოდ ეხლა შეიგნო კარგად იმის მშვენიერება, რომელიც გრძნებასავით მოქმედებდა.

აქ, ჩამავალის მზის მხიარულ ბრწყინვალეობაზედ უფრო გარკვევით სჩანდა მისი ძლიერი, წამოსადეგი შეხედულება,

ცეცხლით აღგზნებული დიდრონი შავი თვალები და სისწორე, სიმშენიერე სახის ყოველის ნაკეთისა, ვიდრე იქ ზეთ ბებიას ჩამოზნელებულ ოთახში.

— არა, ამისი დედა ასე ლამაზი არ იყო! ჩვენს გვარშიაც არავინ ყოფილა ასე ლამაზი.

მოხუცი გულში სრულიად შეურიგდა თავის შვილი-შვილს, აბატია პირვანდელი უქმეხი ქცევა, იმის გულ-გრეილობა და ეხლა მასში არავითარ ნაკლულეგანებას აღარა ჰხედავდა, სიამოვნებით შესცქეროდა მას, და როდესაც ქალმა ლაპარაკის დროს რაღაზედაც გადინახარა, მოხუცს ისე მოეწონა, რომ გადაეხვია და ხელ-ახლავ გადაჰკოცნა.

— ოჰ, რა მშენიერი მყავხარ! — წარმოსთქვა მან და დაჰკრა ხელი ლამაზად მოხრილ მხარ-ბეჭხედ.

მას ეგონა, მაისის ჰაერს ვყნოსავო, როცა ძალითა და ჯანმრთელობით აყვავებულს მის ტანადობას უყურებდა და ეხლა რომ სოფიოს ხოტბა-ქება მოესმინა, სიამოვნებით კვერს დაჰკრავდა. სულითა და გულით დაუმეგობრდა იგი თავის შვილის-შვილს.

II

მეორე დღეს დილა აღრიან ნინოს მამა ვახტანგ ქვემოთ ბალკონზე იჯდა და მზარეულს სადილის სამზადისზე ელაპარაკებოდა, იმ დღეს მართლაც დიდი სადილი უნდა გაემართათ, გუშინ-წინვე აღეთქვათ მოსვლა ვახტანგის ბიძაშვილს, თამარ ჭალაშვილის ცოლს, იმის დედამთილს, ახლო მეზობელს ვასილ გონელს და იმის ცოლს მარიამს, ქვრივს სიკვარძისას და კიდევ სხვათა, რომელთაც ისე სწყუროდათ ნინოს მალე ნახვა, რომ აღარ მოუცადეს, პირველად ნინოს ენახა. ვახტანგს თავი მოჰქონდა, მეზობლები რომ ასე თავაზიანად მოექცნენ, თითონაც უნდა ცდილიყო სამაგიერო გადაეხადა და განკარგულებას აძლევდა, რომ სტუმრებს საუკეთესოდ დახვედროდა. როგორც სახლის უფროსი, თავის მოვალეობათა შორის ის სტუმ-

მრის კარგად მიღებას განსაკუთრებულს ყურადღებას აქცევდა, მით უფრო რომ სხვების სტუმრიანობას თითონაც არ აკლდებოდა. სტუმარი ვახტანგს იმის გამოც უყვარდა, რომ ცოლის სიკვდილს შემდეგ მეტად მოიწყინა და რაკი მამულის გამგეობა თითქმის მთლად ერთიანად მოურაგს გადასცა, ხშირად აღარ იცოდა, დრო როგორ შეემოკლა, დღე როგორ დაესრულებინა. უწინ კიდევ მწიგნობრობას მისდევდა, თითონაც შეთხზა ერთი წიგნი ლირიკულ ლექსებისა, მაგრამ ამ ლექსების მკითხველი თითქმის არავინ აღმოჩნდა. ამ ამბავმა იმის პოეტურს აღმაფრენას ნელ-ნელა ფრთები შეაკვეცა, მალე ლექსების წერაზე სრულიად ხელი აიღო და სხვების ნაწერის კითხვის ხალისიც დაჰკარგა. საქართველოს ყველა ახალი მწერლები მას სძაგდა და უბრალო მჯღაბნელებად მიაჩნდა; მათს კალამს, იმის აზრით, არც ღონე ეტყობოდა და არც თვით მათ საკუთარი აზრი ჰქონდათ რაიმე. მხოლოდ ძველი მწერლების თხზულებებს დღიად აფასებდა და რადგან ყველა ეს რამდენჯერმე გადაკითხული ჰქონდა, ეხლა სრულიად აღარაფერს აკეთებდა; ისიც დაივიწყა, რაც ოდესმე ესწავლა და წლითი-წლობამდე ხორციელ საზრდოსათვის უფრო ზრუნავდა, ვიდრე სულიერისათვის.

არასდროს მას არავითარი მტკიცე მიმართულება არა ჰქონია, მაგრამ როდისღაც რაღაცა კი სწადდა და რაკი წადილი ვერ შეუსრულდა, უდრტვინველად თავის ბედს დაემორჩილა. შემდეგ ნებას აძლევდა კეთილ-ცხოვრებას მისცემოდა და ისიც კმარობდა ამ კეთილ-ცხოვრებას; თუ ხანდახან თავმოყვარეობა წააქეზებდა, რაიმე გაეკეთებინა და ამ გზით სხვებისაგან გამოირჩეულიყო, მალე ამ თავმოყვარეობას თვითვე აშოწმინებდა. მოკეიფე მეზობლებმა ყველაფერი გადაავიწყეს და თვისს იღბალს დაუმორჩილეს, თუმცა ვახტანგ ამ ქეიფების დროს სხვებივით ვერა მხიარულობდა. მხოლოდ უბრალო შინაური საქმეები-ლა ართობდა მას და მეტადრე სადილ-ვახშმის ზრუნვა. მთელი საათობით მზარეულს ემუხაფებოდა ხოლმე, ეკითხებოდა, თუ რა და რა მასალა ჰქონდა მომზადებული, უბრალო

ნებდა კიდევ ესა და ეს იყიდუო და შემდეგის დღისათვის სა-
 მზადისს აძლევდა. დღესაც ამ სამზადისმა საათზედ მეტი გას-
 ტანა და როცა იფიქრა, ეხლა კი ყველა ჩემი სურვილი მზა-
 რეულს საკმაოდ ავუსხენიო, დაითხოვა იგი და ბალიშზედ გა-
 დაწვა, რომ ამ მძიმე შრომის შემდეგ კარგად დაესვენა.

ჯერ კიდევ მზე მალლა არ იყო ასული გადაკრიალებულ
 ცაზედ, მაგრამ მაინც კარგა ჩამოცხა; სტუმრებიც მალე უნდა
 მოსულიყვნენ, რომ შუადღის სიცხისათვის გამოესწროთ.

ნინოს ჯერ კიდევ ეძინა. ბებერმა სოფიომ ორჯერ შეა-
 ლო კარი, რომ ენახა, ჯერ ხომ არ გამოუღვიძნიაო, მაგრამ
 ნინო ამ დროს ტკბილ სიზმრებში იყო. მას ეზმანებოდა ყო-
 ველივე ის, რაც ამ ცოტა ხანში გამოველო. ის იჯდა თავის
 ძალუას სასტუმრო ოთახში საკერავით ხელში და ემუსაფებო-
 და პოეტს ვანო გარელს, რომელიც რამდენიმე კვირის წინად
 გაეცნო. მას აქეთ გარელი ათჯერ თუ თორმეტჯერ ყოფილი-
 ყო ნინოს ძალუასთან და მხოლოდ დანიშნულ საღამოებზედ,
 როდესაც ნინოს მეგობარი ქალებიც ესწრებოდნენ ხოლმე, მა-
 გრამ ნინომ მალე შეატყუო, რომ ყმაწვილი კაცი მხოლოდ იმის
 გულისთვის დადიოდა. ეს პირველი არშიყი არ იყო ნინოსი
 და ამიტომაც გულგრილად ეკიდებოდა ნინო იმის უკან დევ-
 ნას და ხშირად ხმა-მალლა დასცინოდა კიდევ, როდესაც გა-
 რელი განსაკუთრებულის სინაზით დაუწყებდა ლაპარაკს. ამას
 იმიტომ კი არ ჩადიოდა, რომ ეწყენინებინა, უნდოდა მხოლოდ
 ეჩვენებინა, შენს სიტყვებს მნიშვნელობას არას ვაძლევ და ეგ-
 ენი სრულიადაც არ არღვევენ ჩემს მყუდროებასაო. თუმცა გა-
 მოთხოვებითაც ისე გამოეთხოვა, რომ არ დანანებია, მაგრამ
 მაინც ამის სიზმარში ნახვა იამა და თვალები რომ გაახილა, გა-
 იფიქრა, ნეტა ასე მალე არ გათავებულყოიო.

პატარა ხანს კიდევ ლოგინში იწვა გაღვიძების შემდეგ,
 მერე წამოხტა, მიიბრინა ფანჯარასთან და ფარდას მალლა ას-
 წია. ისე არა ეჯავრებოდა-რა ნინოს როგორც სიბნელე. მას
 უყვარდა სინათლე, მხიარულება და ყოველივე მაღალი ხმაუ-
 რობა სიამოვნებას აგრძნობინებდა. თითქო ნეტარებით დაეწაფა

იმის თვალები მზის ნათელს, რომელმაც უეცრად მთელი ოთახი გაანათა და თითონ ნინოსაც ბრწყინვალედ მიაშუქა. უნებურად გაჩერდა ნინო მალალი სარკის წინ და შიგ ჩაიხედა. ფეხებამდე ჩაბნეულიყო იმისი მშვენიერი თმა და თოვლივით თეთრ პერანგს მოჰფენოდა, თუმცა საკმაოდ განიერს, მაგრამ რომლის ქვეშიდანაც ცხადად გამოსჭვირდა იმისი მშვენივრად მოწყობილი აგებულება. პირი-სახეზედ გუშინდელი დაღალულობის აღარაფერი ეტყობოდა, ლოყები ცოტა წამოსწითლებოდა და დიდრონი შავი თვალები ჩვეულებრივ მხიარულად ბრწყინებდნენ.

— შენი შემოხედვა კაცს გულში სამოთხეს ჩაუსახავს! — უთხრა ერთი კვირის წინად პოეტმა ვანო გარემმა და ნინომაც ოცჯერ სარკეში შეამოწმა იმის სიტყვების სინამდვილე და გულში სრულიად დაეთანხმა. მერე მოჰყვა ერთი ლექსის ზუზუნს გარელისაგან დაწერილს, რომელსაც მაშინ თითქმის ყველა ტფილისელი ქართველი ქალები მღეროდნენ:

დამანუელეს შენმა თვალებმა,
ცეცხლის გენით მივსებენ გულსა,
თუმც ვიცი, ისევ შენი დანახვა
გაჰკურნავს მხოლოდ მოდებულს წყლულსა.
სატფოვ, ნუ მზოგავ, დამწვი, ოღონდ კი
ნუ მომაშორებ მაგ ლამაზ თვალებს,
კოცნით მიწამლე, შენის ტკბილ კოცნით,
რას ვაქნევ მაშინ ეჭიმის წამლებს!

ამ ლექსს რომ ნელის ხმით მღეროდა, ოთახში სოფიო შემოვიდა და აღტაცებით ხელი ხელს შემოჰკრა.

— ოჰ, ჩემო მზეო, ჩემო მთეარევ! როგორ უნდა გითხრა, რა სიტყვით უნდა დაგიხატო ეგ მშვენიერება? მოზღაპრე უნდა მოვიყვანო ვინმე იმისთანა, რომელსაც ენაზე ვარდ-ყვავილი ამოსდიოდეს.

— ჭკუაზე მოდი, სოფიო, — მიუგო ნინომ, — განა მაგისთანა ლაპარაკი შეგფერის? ის გირჩევიან წახვიდე, კესარია მომგვარო, რომ ჩაცმას შიმველის.

— შენი სიტყვა ჩემთვის ბრძანებაა, ბატონი-შვილო, უპასუხა მოხუცმა. — რასაც ისურვებ, ყოველისფერი უნდა შესრულდეს. კესარიასაც ეხლავ მოგგვრი; ნუ გამიწყრები, შენი ქირიმე, რომ სიხარული ამდენს მალაპარაკებს. რა ვქნა, შენი დანახვა ჩემთვის სამოთხეა და სხვაფრივ როგორ მოვიქცე?!

სოფიო გავიდა და ცოტა ხანს უკან ოთახში შემოვიდა კესარია ალთაფით ხელში.

კესარია იყო ყმაწვილი გოგო, ასე ოც და ორის წლისა; სილამაზით ნინოს თითქმის არ ჩამოუვარდებოდა. ნინოსავით ლამაზად გაწყობილი სახე ჰქონდა, სქელი კუბრივით შავი თმა და ტანიც აგრეთვე წერწყეტი და მშვენიერად მოყვანილი. სხაპა-სხუბით უამბო კესარიამ, მამიდა თქვენი, ქალაშვილის ცოლი თქვენს სანახავად მობრძანდა კიდევცაო და საჩქაროდ ნინოს ამ დილით ჩასაცმელი ტანისამოსი ამოულაგა.

— ოჰ, რა მშვენიერი, რა რბილი ჩულქებია, — წამოიძახა კესარიამ, ერთი უჯრა რომ გამოსწია. გაოცებით სინჯავდა კახტა ბაშპაკებს, კორსეტებს, რუბკებს, და როცა შკაფი გააღო და ძვირფასი ტანისამოსი დაინახა, თვალები დააჰყურა და ხმის ამოღება ვეღარ მოახერხა. გუშინაც ნახა ეს ტანისამოსი, მაგრამ მაინც დღეს გაშტერებული შეჰყურებდა და იმის ცქერით ვერ ვამაძღარიყო.

— ჩვენი ქალები შურით დასკდებიან, ამ მშვენიერ ტანისამოსში რომ გნახავენ, — წამოიძახა კესარიამ.

— მერე გგონია, აქ მე ეგენი ჩავიცვა? — მიუგო ცხვირ-აწევით ნინომ და თან გარდისფერს ჩულქს ლამაზად მოყვანილ ფეხზედ იცვამდა.

— რატომ, მერე?

— აქ ვისთვის უნდა მოვირთო?

— ვისთვისაო! — წამოიძახა ლიმილით კესარიამ. — როგორ თუ ვისთვის, განა აქ კი ლამაზი თავადები არ არიან?! ვახტანგ ისარიძე, აი კინეთში რომ დგას, ლამაზი არ არის? ან გაღმაური ლევან კინაძე, ილიკო გომრელი და კიდევ ბევრნი

სხვანი? ეხლა ყველანი აქ დაიწყებენ სიარულს. ოღონდ თავ-
 ლი იყოს, თორემ ბუზი ბაღდადიდან მოვა.

ნინოს გაეცინა და კესარიამაც თავის სიტყვებზედვე სი-
 ცილი ვერ შეიმავრა.

— მადლობა ღმერთსა, რომ მობრძანდი, — განაგრძო მოახ-
 ლემ. — მეტის-მეტი სიჩუმე იყო აქ და ყველანი მოწყენილნი
 ვიყავით, ეხლა სხვაფერი იქნება. ეხლა გავცოცხლდებით, ან
 საკრავის ხმას გავიგონებთ, ან ვიცეკვებთ. წარმოიდგინე, ბა-
 ტონი-შვილო, აღდგომას აქეთ საკრავის ხმა არ გამიგონია და
 ცეკვა ხომ ლამის გადამავიწყდეს.

კესარია გაჩუმდა; ეხლა მთელი ძალა უნდა შემოეკრიფა,
 რომ ნინოს კორსეტის ზორნები მაგრად მოეჭირა; მერე შავი
 კაბა გადააცვა და მზად გაწყობილმა ნინომ ერთხელ კიდევ
 სარკეში ჩაიხედა, რომ შეემოწმებინა, ხომ რიგიანადა ვარ ჩა-
 ცმულიო. დღეს განგებ შეიმოსა უბრალო ტანისამოსით, იცო-
 და, რომ ძალუას გარდა არავინ არ მოუწონებდა ყმაწვილ ქალს
 ძვირფასს ჩაცმულობას. მაგრამ ეს უბრალო ტანისამოსიც ძვირ-
 ფასზედ ნაკლებ არა შეენოდა. ამ უბრალო კაბაშიაც, უქვე-
 ლია, ყველას თვალი მასზე დარჩებოდა.

ქვეით ზალაში რომ ჩავიდა ნინო, ჯერ მამიდა მიეგება
 აღტაცებით და მერე სხვა ქალებმაც სიამოვნება გამოუცხადეს,
 მადლობა ღმერთს, კიდევ გვეღირსა შენი ნახვაო. ყველას სა-
 ხეზედ შეეტყო, რომ გოაცებულნი დარჩნენ იმის სილამაზით
 და წამოსადგომით და უფრო უკეთესი შთაბეჭდილება იგრძ-
 ნეს, ვიდრე მოელოდნენ. კაცებსაც დიდად მოეწონათ ნინო,
 მეტადრე ვასილ გონელს, ნინოს პაპის დიდი ხნის მეგობარს
 და საუკეთესო მეზობელს.

— ოთახში რომ შემოვიდა, თვალ-წინ ისე წარმომიდგა,
 თითქო კურთხეულ ვაროსა ვხედავო, — მიუბრუნდა და უთხრა
 გონელმა მოხუც ვარიზანიძეს. — დიდებული ქალია, სულ მინდა
 მაგის სილამაზეს და წერწეტ ტანს შევყურებდე. ჩათლახ
 ბერიკაცს რომ გული ამითამაშა, ახალგაზრდებს აბა რას უზამს,
 ჰა, ჰა, ჰა!

— ჰა, ჰა, ჰა!—გაიციანა აგრედვე მოხუცმა ვარიზანიძემ და სიხარულისაგან წამოწითლდა.

— შენ ჯერ ჩემთვის არ გითქვამს, საქმრო არჩეული გყავს, თუ არა?—განაგრძო ვასილმა.—ცხრამეტი წლის ქალია და დროა მოვეუძებნათ ვინმე, კარგი, პატიოსანი ყმაწვილი კაცი, რომ მართლა მაგისი ღირსი იყოს.

— დრო კია გათხოვებისა, მაგრამ, როგორც ვატყობ, თვითონ არავინ არა ჰყავს სახეში და მე რომ მყავდეს კიდევ არჩეული, რა ვიცი, მოეწონება?—უპასუხა ვარიზანიძემ.

— მოწონებით, რასაკვირველია, უნდა მოეწონოს, მაგრამ, თუ სიყვარული და ერთმანეთის პატივისცემა არ იქნება, ბედნიერება არ დამყარდება ოჯახში, ეს ხომ ძველადგანვე ცნობილია. მაინც ვინ გინდა?

— ლევან ჩიგანი, შარელის მებატონე, უკეთესი მე აქ არ მეგულებო.

— მეც შენის აზრისა ვარ,—უთხრა ვასილმა.—უკეთესი მართლაც არა ჩანს. სწორედ კარგი სასიძოა; განა შეძლება რომ აქვს, იმიტომ ვამბობ; არა, თვითონაც მართლა კარგი, პატიოსანი ყმაწვილია, შრომის-მოყვარეა.

— აკი მაგის გულისთვის მომწონს,—უპასუხა მოხუცმა ვარიზანიძემ.—ჩინებული მეოჯახეა და ისე უყვარს მამულ-დედული, როგორც ჩვენ მამა-პაპათ ჰყვარებიან, როგორც ჩვენ გვიყვარს. რაცა აქვს, უფროთხილდება და ცდილობს კიდევაც წამატებას,—ეს არის უმთავრესი.

— სწორედ, სწორედ, ეგ არის უმთავრესი,—ბუტბუტებდა ვასილ.—მიაზა, რომ ნინოსთვის იმისთანა ყმაწვილი კაცი ამოგიჩვენია, რომელიც მას კარგ მეგობრად გამოადგება და შენსა შენ მამა-პაპათ სამკვიდროს არ გაფლანგავს. ხიდს რომ აკეთებს კაცი, ისე უნდა გააკეთოს, რომ შვილის-შვილებსაც გამოადგეს.

— ლევან ჩიგანზე უკეთესს ნინოსთვის მე ვერავისა ვხედავ,—ჰფიქრობდა მოხუცი ვარიზანიძე თავისთვის და ეს აზრი

მოსვენებას არ აძლევდა. კიდევ და კიდევ უბრუნდებოდა ამ საგანს და როცა ნინოს შეჰხედავდა ხოლმე, ჩივანიც იმის გვერდით წარმოუდგებოდა. ჯერ შვილისთვის თავის აზრი არ შეეტყობინა, იცოდა, რომ ეს ადვილი დასაჯერებელი იყო. უფრო საჭიროდ მიაჩნდა ნინოს განზრახვა შეეტყო; შეეტყო, ტფილისში ხომ არავინ დარჩენილა იმისთანა, რომელსაც ნინოს გული მოგებული ჰქონოდა და ამის გაგება ღღესვე მოიწადინა.

ვიდრე მოხუცი ვარიანიძე ტახტზედ იჯდა, გრძელს ჩიბუხსა სწევდა და თავის განზრახვის შესრულების ფიქრში იყო გართული, ქალების ლაპარაკი ერთ წამსაც არ შეწყვეტილა. ესენი ჰკითხულობდნენ ყოველისფერს, რაც კი ნინოს შეეხებოდა, მაგრამ პასუხის მიცემას თვითონ ნინოს არ აცლიდნენ, ხან ერთი ჩაურთობდა სიტყვას, ხან მეორე რაიმე შენიშვნას. ყველა ცდილობდა სხვებზედ მეტად თავი გამოეჩინა, ვითომ ყოველისფერი ვიცო, მაგრამ კითხვა-პასუხს მაინც დასასრული არა ჰქონდა, მაინც ცნობის-მოყვარეობა სძლევდა თავის გამოჩენის სურვილს. არც ერთ ამბავს, რომელიც კი ნინოს ცხოვრებას შეეხებოდა, განუჩხრეკლად არა სტოვებდნენ, მაგრამ ერთს საგანზედ დიდ ხანს არა ჩერდებოდნენ, გადადიოდნენ მეორეზედ და ბაასობდნენ ტფილისზე, კონცერტებზე, თეატრზე, ახალ მოდურად გამოჰრილ კაბებზე, ქორწილებზე და ბოლოს ახლად დაბეჭდილ რომანზედაც კი. იყო ერთი განგაში, მხიარული მითქმა-მოთქმა, რაც ნინოს თუმცა მოსწონდა, მაგრამ განსაკუთრებულს სიამოვნებას კი ვერა ჰგრძნობდა: მართლაც, გარდა სიკვარძის ქერივისა ყველა ქალები კარგა ხნიანები იყვნენ და არც ერთს აღარ ეტყობოდა ყმაწვილური გატაცება, რაც ნინოს მთელს არსებას მოდებული ჰქონდა. სადილზედაც ნინო არ გამხიარულებულა. კაცები, მართალია, ხუმრობდნენ, იცინოდნენ, მაგრამ იმათი ქეიფი ნინოს არაფრად იამებოდა და ვერ მოეხერხებინა ისეთ კარგ გუნებაზედ დამდგარიყო, რომ დრო და ჟამი მოწყენის გამო არ ეთვალა. მაინც ცდილობდა თავი მხიარულად ეჩვენებინა, რადგან

იციოდა, რომ ყველანი იმის გულისთვის იყვნენ მოსულნი და იმის შინ დაბრუნებას დღესასწაულობდნენ. მუსაიფობდა, იცინოდა და როცა მოხუცმა ვასილ გონელმა იმის სადღეგრძელოდ მთელი ჭიქა გამოსცალა და სხვებსაც იგივე მოსთხოვა, ნინოს თითქო მეტის-მეტი აღელვება დაეტყო, ქალები მადლობის ნიშნად ნაზად გადაჰკოცნა და კაცებს ისე კეკლუცად დაუკრა თავი, რომ ყველანი აღტაცებაში მოვიდნენ.

— დიდებული ქალია!— წასჩურჩულა ვასილმა მოხუც ვარიზანიძეს, რომელიც შვილი-შვილს თვალს არ აშორებდა და იმის ლაპარაკს ყურს უგდებდა.— ეხლავე შევიტყობ, უყვარს ვინმე, თუ არა!— ეს რომ სთქვა, აივსო ჭიქა, მივიდა იმის სკამს უკან და ყურში რალაც წასჩურჩულა.

— ჰა, ჰა, ჰა!— გაიხარხარა ნინომ.— არა, სცდებით, ბატონო, მე სრული მბრძანებელი ვარ ჩემის გულისა და ამ უფლებას ჯერ ვერავინ შემეცილებია. ჰა, ჰა, ჰა!

ნინო ისე უმანკოდ და ძალა-დაუტანებლივ იცინოდა, რომ პაპა და ვასილ გონელი სრულიად დაენდვნენ იმის გულწრფელობას და ერთმანეთს სიამოვნებით თვალი უყვეს.

— რაკი ასეა, ლევან ჩიგანის მოწონება ძალიან ადვილია, — გაიფიქრა მოხუცმა ვარიზანიძემ, ჩუმად დასცალა თავის ჭიქა და თან ინატრა, ღმერთმა ჰქნას ეს კავშირი მალე დამემყარებინოსო.

სადილს უკან თავისი აზრი შეიღისა და ძმის-წულს, ქალა-შვილის ცოლს შეატყობინა, ორთავემ მოუწონეს განზრახვა და დაჰპირდნენ სრულს დახმარებას.

— მუხის-ხევში გამომიგზავნე ნინო!— უთხრა ქალაშვილის ცოლმა, — იქ გაიცნობენ ერთმანეთს და იმედი მაქვს, ერთმანეთი მოეწონებათ კიდევ.

მალე აგრილდა და სტუმრებიც ნელ-ნელა დაიშალნენ; სახლში კვლავ სიჩუმე ჩამოვარდა. მოხუცმა ვარიზანიძემ ჩიბუხი მოსწია და კაკლის ხის ქვეშ წავიდა; იმის შვილი ვახტანგ ბალკონის ტახტზე წამოწვა და საძილოდ გამზადებულმა დაუ-

წყო ყურება შორეულ მთებს; ბებია კი დაჯდა თავის ოთახში და რაღაც მიგდებულს წიგნს დაუწყო კითხვა.

ნინო პატარა ხანს მამასთან დარჩა, მაგრამ ის რომ გაჩუმდა და საძილოდ განემზადა, გაიქცა ბაღში და იქიდან ბაღის უკან ამართულ გორაკაზედ გავიდა, საიდანაც მთელი ხეობა ხელის გულივით მოსჩანდა. ბავშობის დროს აქ ხშირად ურბენია და როცა ეხლა კვლავ შეჰხედა მშვენიერს, ნაცნობს სანახაობას, გაახსენდა ბევრი რამ სასიამოვნო, ყმაწვილობაში გამოვლილი, მაგრამ დიდ ხანს არ შერჩა ეს მოგონება, გულამდე ვერ ჩასწვდა, რადგან იმის ფიქრი და აზრი მხოლოდ აწინდელს დროებას ეკუთვნოდა; ეს დროება კი არაფერს გასართობს და სასიამოვნოს არ უქადოდა და ამიტომ უეცრად მოიწყინა. კარგად იცოდა, რომ მამის სახლში მას მოელოდა მხოლოდ მარტობა, მოწყენილობა, ვერაფრით ვერ გაატარებდა დროს და მაინც თავი ნება-უნებურად კმაყოფილად უნდა ეჩვენებინა.

— ხშირად მნახე ხოლმე, — მართალია, უთხრა მამიდამ, ქალაშვილის ცოლმა წასვლის დროს, მაგრამ იქ სიარული რას აამებდა! მამიდა ხან-გადასული ქალი იყო და იმის საზოგადოებაში სიამოვნებას ვერას გამოივლიდა. ერთ-ერთ თავის მეგობარ ქალთან უფრო ხალისიანად წავიდოდა: იქ ისიამოვნებდა, დროს გაატარებდა, მაგრამ ყველა ისინი ისე შორს იდგნენ, რომ მათთან წასელა ადვილი არ იყო. დიდ ხანს ფიქრობდა, თუ როგორ მოეხერხებინა და მხოლოდ როცა მზე მთებს ამოეფარა, მიყრუებულ ბაღზე გამოიარა და კიდევ უფრო მიყრუებულ სახლში დაბრუნდა.

III

ნელა და მყუდროდ გაიარა მშვენიერმა და გრძელმა ივნისის დღეებმა. ერთი მეორეს ემსგავსებოდა: უცვლელად ბრწყინავდა ყოველდღე მზე უღრუბლო ცაზედ, ფართო ხეობას თითქო სთვლემდა ამ გაკაშკაშებული სინათლით მოფენილს და ცის ლაქვარდში ამწვანებული მთები ლამაზად ამართულნი უც-

ელელადვე გამოიყურებოდნენ. ყოველ დღეა მოხუცი ვარიბა-
 ნიძე ჩადიოდა ვენახში, სინჯავდა ნორჩ მტევნებს, მერე მდი-
 ნარესთან ქვაზედ ჩამოჯდებოდა ხოლმე და უგდებდა ყურს წი-
 სქვილის ხრიალს. მინდორსა და სათიბშიაც ხშირად მიდიოდა,
 მეტადრე როცა ხვნა ან თიბვა იყო. იქ მთელი საათობით შე-
 ჰყურებდა, თუ გუთანი როგორ სჭრიდა მსუქანს მიწას და ბელტს
 ბელტზე გვერდით აწყობდა, ან მშვენივრად ამართული ბალა-
 ხი ცელისაგან მოკვეთილი ძირს როგორა წვებოდა; უყვარდა
 ამის ყურება, მაგრამ არა მარტო ფულის გულისათვის, რაც მი-
 წის მოსავალს შემოჰქონდა. თვით მუშაობა ასიამოვნებდა მას,
 მუშაობა იმის საკუთარს მამულში, იმ წმინდა დედა-მიწაზედ,
 რაც ძვირფასად მიაჩნდა და რაც ერჩინა მას წოდებასაც და
 სამსახურში საპატიო ადგილსაც. მიწას უსაზრდოებია ოდესმე
 იმისი მამა-პაპა, ეხლა ასაზრდოებდა მას და იმის შვილს და
 მომავალში უნდა ესაზრდოებინა აგრედვე ნინოს შვილებიც.
 რამდენიმე დღე იყო, რაც მომავალზე ფიქრი უწინდელზედ მე-
 ტად იზიდავდა მისს გულის-ყურს და როცა მინდორ-სათიბ-
 ში, ან ვენახში დასეირნობდა, ხშირად რაღაც ნეტარი გრძნო-
 ბა გაუბრუნდა ხოლმე, გული სიხარულით აუტოკდებოდა,
 რადგან ეხლა იმედი ჰქონდა, რომ იმის საკუთრებას კარგი
 პატრონი გაუჩნდებოდა. დღეში ათჯერ მაინც ფიქრობდა ლე-
 ვან ჩივანზედ, გაახსენებდა თავის შვილს რაიმე კარგს თვი-
 სებას ჩივანისას, აქებდა იმის ყოფა-ქცევას, შრომის-მოყვარეო-
 ბას და არწმუნებდა—მთელს მხარეში იმაზედ უკეთესს საქმროს
 ნინოსთვის ვერა ვხედავო. ვახტანგ ყოველთვის გულგრილად
 უგდებდა ყურს და მაშინაც კი, როცა ამჩნევდა, მამა-ჩემმა ქე-
 ბაში გადააქარბაო, მაინც გულს არ უხდენდა, წინააღმდეგს
 არას ეუბნებოდა, რადგან ვახტანგისთვის სულ ერთი იყო, ჩი-
 ვანი შეერთავდა იმის ქალს, თუ სხვა ვინმე. ნინო კი მოწყე-
 ნილობამ კინალამ თან გადაიტანა, მამის მოგონებას აღარ მოუ-
 ცადა და თვითვე გამოაცხადა სურვილი ქალაშვილის ცოლის
 ნახვისა. მაინც მოვალე იყო, თავის მამიდა ენახა და რაც მა-
 ლე მოიხდიდა ვალს, ის ემჯობინებოდა. მამაც თან გაჰყვა ნინოს

და როგორც დაპირებული იყო, ქალაშვილის ცოლმა ლევან ჩიგანი და ორიოდ კიდევ სხვა ახალგაზდა მეზობელი დაუბატიყა. ამ ყმაწვილმა კაცებმა ნინოზედ არაფერი შთაბეჭდილება არ იქონიეს, ვერ მოახერხეს ვერაფრით მისი გართობა და ჩიგანი კი, თუმცა ჩუმი და მშვიდობიანის ხასიათისა იყო, თითქო როგორღაც მოეწონა. ჩიგანი, მართალია, ლამაზი არ იყო, მაგრამ მას კეთილს სახეს საამო გამომეტყველება ჰქონდა და მშვიდი ხასიათი ადამიანს იზიდავდა, ნდობას უღვიძებდა. ყოფაქცევა ჰქონდა ბუნებრივი, სადა, რაც იყო, იგივე სჩანდა და თითქმის ყველა, ვინც კი გაიცნობდა, მეგობრულად დაუწყებდა ხოლმე ყურებას. ნინოც აგრედვე მეტად ტკბილად მოექცა და როცა, სამი დღის შემდეგ, მამიდის სახლიდან შინ ბრუნდებოდა, გამოსაღმების დროს, ხელი მეგობრულად ჩამოართვა, როგორც ძველს კარგს ნაცნობს.

— ერთხელ ჩვენცა გენახეთ! — სთხოვა ლევანს ნინოს მამამ და ლევანიც სიამოვნებით დაჰპირდა თხოვნის შესრულებას.

ნინო ისე მოეწონა ლევანს, რომ დაუბატიყებლადაც მოვიდოდა. ერთი კვირის უკან ლევან მართლაც მოვიდა ვარიზანიძიანთსა. იგი სიამოვნებით მიიღეს არამც თუ მოხუცმა და მისმა შვილმა, თვითონ ნინომაც, რადგან ლევანმა ამ მყუდრო სახლში სიცოცხლე დაატრიალა და ნინოს გართობაცა სცადა. ნინო არა მალავდა, რომ ლევანის მოსვლა მეტად იმა და პაპაზედ ნაკლებ არა ცდილობდა ლევანისათვისაც აქ ყოფნა სასიამოვნო გაეხადა.

— მადლობა ღმერთს, მგონი ლევან მოსწონს ნინოს! ჰფიქრობდა მოხუცი თავისთვის, იმათს ერთმანეთთან ლაპარაკს და მხიარულ სიცილს რომ ჰხედავდა.

მეტის-მეტად გახარებული იყო, რომ ამისთანა ბედნიერი აზრი მოუვიდა და კმაყოფილებით ჰფიქრობდა, ყოველთვის ამისთანა საკეთილო განზრახვა ჩამესახება ხოლმეო და თავისი თავი წლოვანების მიუხედავად ოჯახის წამდვილ ბურჯად და გამგებლად მიიჩნდა.

— არც ვახტანგს და არც ჩემს ცოლს არ მოუვიდოდნენ ფიქრად ლევანის სიძეობა, — ხშირად ბუტბუტებდა თავისთვის მოხუცი. — ვერა, მეთქი, ვერ მოიაზრებდნენ, მაგრამ მაინც ნეტა მაკოდინა ვის მოინდომებდნენ სიძედ, როცა ლევანს აქ არავინ შეედრება.

ლევანის წასვლის შემდეგ მოხუცმა ვარიპანიძემ ცოლსაც თავისი განზრახვა შეატყობინა; თუმცა ამ უკანასკნელს წინააღმდეგი არა უთქვამს. არა, მაინც ურჩია, ნუ აფიქრდებით და ვნახოთ იქნება ლევანზედ კიდევ უკეთესი გამოჩნდეს ვინმეო. პაპა თუმცა სრულებით არა ჰფიქრობდა ამ რჩევას მიჰყოლოდა, ლევანს გარდა სხვა არავინ უნდოდა, მაგრამ მაინც საჭიროდ დაინახა ამ საგანზედ თავის მეგობარს მოხუც ვასილს მოლაპარაკებოდა და ამ აზრით წავიდა მასთან იმის სოფელს გენათში, რომელიც ბარუღს აკრავდა.

— კარგად სჩადიხარ, რომ თვალე-ახვეული არა სწყვეტ ამ საქმეს, — უთხრა ვასილმა. — ნათქვამია, ათჯერ გაზომე და ერთხელ გამოსტერო.

— მეც მაგ აზრისა ვარ, — ჩაუერთო სიტყვა ვასილის ცოლმა. — თუ ერთმანეთი მოსწონთ, მალე შეეტყობათ. ღმერთმა ინებოს, რომ ეგ ამბავი მოხდეს, მართლაც ჩინებულნი ცოლქმარნი იქნებიან. მე ლევანზე უკეთესი საქმრო ნინოსთვის არ ვიცი და თუ გაფრთხილებ, ნუ აჩქარდები-მეთქი, იმიტომ ჩადივარ ამას, რომ ბოროტი ენებისა მეშინიან: ვაი თუ სთქვან, ლევანს ძალა დაატანეს და მოფიქრების დროც არ მისცესო.

— მართალს ამბობ, მართალს; ხალხს სწორედ კარგად იცნობ, — უპასუხა მოხუცმა ვარიპანიძემ და გადასწყვიტა ფრთხილად ყოფილიყო და თავის განზრახული საიდუმლოდ შეენახა.

რამდენიმე დღის შემდეგ ლევან კვლავ მოვიდა ვარიპანიძისთან და ნინო სრულიად მეგობრულად მიეგება. მოხუცმარომ ეს დაინახა, სიხარულმა აიტაცა და კინალამ თავის განზრახვა არ გამოამჟღავნა, კინალამ არ წარმოსთქვა ყოველივე თავის გულის-პასუხი. მაგრამ თავი შეიმაგრა, რაკი საქმე გაწყობილად მიაჩნდა და იმედგულობდა, მალე ლევან თავის წა-

დილს გამოგვიცხადებსო. ლევანის ყოველ მიხვრა-მოხვრას და ლაპარაკს ეტყობოდა, რომ ნინოს მიმზიდველი შთაბეჭდილება მოეხდინა მასზედ და ნინოსთან ახლო ბედნიერადა ჰგრძნობდა თავსა.

მართლაც რომ მოხუცს მიზეზი ჰქონდა მხიარულად ყოფილიყო. ყოველივე იმის სურვილისამებრ სრულდებოდა, ისე როგორც მას წინდაწინვე მოესაზრა. მაინც წადილი ჰკლავდა მალე ნამდვილი შეეტყო, სრულიად დარწმუნებულიყო. ერთ კვირა დილას, როცა ნინო ფიქრებში გართული ბალკონზედ იჯდა და შორეულ მთებს გასცქეროდა, მივიდა მასთან, თმებზე ხელი წაუსვა და ჰკითხა, რაზედ ოცნებობდა.

— იმის ნახვა ხომ არ მოგწყურდა, — დაუმატა მან სიცილით.

— ვის იმისი? — სრულებით გულ-გრილად დაეკითხა ნინო.

— ვითომ არ იცი, ვისი! ლევანისა.

— ჰა, ჰა, ჰა, — გადაიხარხარა ნინომ, რადგან ამ დროს სრულიად ლევანზედ არა ჰფიქრობდა და ლევანის გახსენება მოულოდნელი იყო მისთვის.

— რას მიმაღავ, — უთხრა ვითომ მუქარით მოხუცმა. — მე ხომ ვიცი, რომ შენ ის მოგწონს და ცოლად რომ გითხოვოს, არც ამაზედ იტყვი უარს. სწორედ უნდა გითხრა, ეგ ამბავი მეც კი ძალიან მიამება.

ნინო ცოტა აღელდა და ისე დაუწყა ყურება პაპას, მაგრამ იმ წამსვე დაიმშვიდა თავი.

— თქვენც გიამებათ პაპა-ჩემო? — დაეკითხა ის ნელის ხმით.

— რასაკვირველია, მიამება. უკეთესს ძნელად თუ სადმე იპოვი. კეთილი, პატიოსანი და მშრომელი კაცია და ორი რამ სიკეთე აქვს, რაც ცხოვრებაში ძვირად დასაფასებელია: განათლება და შეძლება. რასაკვირველია, სწავლული არ არის და არც საჭიროობს სწავლულობას, მაგრამ ცოდნაში ბევრს ჩვენს ყმაწვილ კაცს უკან არ ჩამოუვარდება. შეიძლება ზოგი მაგაზედ სწავლულიც იყოს, მაგრამ ეჭვი მაქვს, რომ მაგას ან გულით სჯობდეს ვინმე, ან მოსაქმობით. მამულზე რაღასა ბრძა-

ნებ, ახლა! მთელს იმერთში იმის ვენახებზე უკეთესი არ გულემა. მდიდარიც, რასაკვირველია, არ დაერქმის, ან კი ნამდვილი მდიდარი ჩვენში ვინ არის, მაგრამ პური და ღვინო უხვადა აქვს და ესეც ერთ სიმდიდრედ ჩაითვლება. ახლა რას იტყვი, განა სწორედ შესაფერი საქმრო არ არის შენთვის?

— იმას ჩემი ცოლად თხოვნის სურვილი სრულადაც არ გამოუცხადებია, — უპასუხა ნინომ. — ჯერ უნდა ვიცოდე, უყვარვარ თუ არა და მაშინ კარგად მოვიფიქრებ ყოველისთვისა.

— ძალიან კარგი, — საჩქაროდ დაუმატა სიტყვა მოხუცმა. — მე და შენ მაგ საგანზედ ერთის აზრისანი ვყოფილვართ, მაგრამ ერთი ესეც მითხარ: მოგწონს? გიამება ხოლმე იმის ნახვა?

— დიად, სხვებზე მეტად ეგ უფრო მომწონს.

— მაშ თუ ეგრეა, შეიყვარებ კიდევ. მე ვგონებ, ეხლაც გიყვარს და ეს ამბავი დიდად სასიამოვნოდ მრჩება, რადგან ის სწორედ ღირსია შენის სიყვარულისა, შენი ღირსია.

ამ სიტყვების შემდეგ მოხუცმა უამბო ნინოს ლევანისა და იმის მამის სრული თავგადასავალი. ნინო ყურადღებით უსმენდა: თვითონვე მოსვლოდა აზრად, შესაძლოა ლევანის ცოლი გაეხდეთ და ეხლა, რაკი პაპაც ასე ურჩევდა, გულმოდგინედ ჩაუფიქრდა და თითქმის შეურიგდა კიდევ ამ აზრს. რაც სახლში დაბრუნდა პირველ კვირიდანვე გული სულ გარე-გარე უწევდა, რადგან შინ საშინელი მოწყენილობა სუფევდა, ისეთი მოწყენილობა, რომ ხშირად არც კი იცოდა, რა ექმნა, რა გაეკეთებინა. თუ უნდოდა რომ ამ სახლს მორჩენილიყო და ცხოვრება თავის გემოვნებაზე მოეწყო, უნდა ქმარი შეერთო და რაკი წარმოდგენილი ჰქონდა, ლევანის ხასიათი გაციანო და სჯეროდა იმის გულკეთილობა, იმის სანდო მიმართულება, თავის გულში დასთანახმდა ლევანს ცოლად გაჰყოლოდა. ამ ფიქრისა და მოსაზრების დროს ნინო სრულიად დამზვიდებული იყო: იცოდა, რომ მეტის-მეტად მძიმე საგანი უნდა გადაწყვეტილიყო იმის ცხოვრებაში, მაგრამ ერთხელაც არ უგრძძენია ან შიში, ან რაიმე შინაგანი ბრძოლა; გულ-დაწყნარებული ელოდა ოავის ბედს და ერთი რამ იტაცებდა მხო-

ლოდ იმის გრძობას, სურვილი თავისუფლების მოპოვებისა, ლევანის ქონებაზედაც ისე ნაკლებად ჰფიქრობდა, როგორც თვით ლევანზედ: ჯერ ფულის საჭიროება მას არც კი როდისმე ეგრძნო, რადგან რაკი ყოველთვის ყოველივე მისი სურვილი სრულდებოდა, მამის ქონება აუარებელი ეგონა და სრულიადაც არა ჰფიქრობდა, მდიდარი ქმრის შერთვით თავის კეთილ-ცხოვრება კიდევ უფრო დაემყარებინა. ნინო არაფერს ანგარიშობდა, ის ჰგრძობდა მხოლოდ შეუკავებელს მისწრაფებას თავისუფლებისა, სიამოვნებისა, მხიარულებისადმი და იმ აზრს დაადგა, რომ ლევანის შერთვით ყოველს ამას მოვიპოებო.

სამის დღის უკან, ლევანი ესტუმრათ და ნინოსაც გადაწყვეტილი ჰქონდა, დათანხმებულიყო, თუ ცოლად ითხოვდა. მაგრამ ლევანს არა უთქვამს. რა ამ უამად მაინც და ნინოს ერთი კვირა კიდევ უნდა ელოდნა. ეს ლოდინი ნინოს უსიამოვნობასა ჰგვრიდა; რაც ის მომავალზედ ოცნებას შეუდგა, აწმყო უწინდელზედ უფრო აუტანელი და უსიამოვნო ეჩვენებოდა. ეხლა თვით წარსულის სიამოვნების მოგონებამ, ძალუასთან გატარებულ მხიარულ დღეების თვალ-წინ წარმოადგენამ დაჰკარგეს ნელ-ნელა თავისი სიტკბოება და ნინოს გულს აღარ აართობდნენ.

ბოლოს, ერთს ცხელს მზიანს დღეს, შუადღის უკან, ლევან მოკრთალებით წარსდგა ნინოს წინაშე, გაწითლდა, ხელი გამოართვა და ნელა წარმოსთქვა რამდენიმე სიტყვა, რის გაგებაც მხოლოდ ნინოს შეეძლო, ისე გაუგებარნი და დაუკავშირებელნი იყვნენ ეს სიტყვები ერთმანეთთან. ლევანის შეკრთომამ კინალამ გააცინა ნინო, მაგრამ მან ეს ლევანს არ აგრძნობინა და სიყვარულის გამოცხადებას მაგრად ხელის-ხელ მოქერით მიუგო პასუხი, რამაც ყმაწვილ-კაცს გაბედულობა მოუმატა.

— დამერწმუნე, გულ-წრფელად მიყვარხარ და უდიდეს ბედნიერებად მიმაჩნია—ჩემი გიწოდო.

ლევანმა ეს სიტყვები ისე ლმობიერად წარმოსთქვა და ისე ნაზად შეჰხედა ნინოს, რომ ამასაც გული აუდუღდა, თბილმა

ქრუნტელმა დაუბრინა ტანში, ხელი მაგრად მოუჭირა და უბასუსრად სუხა:

— მეც ბედნიერი ვიქნები, როცა შენი ცოლი დამერქმევა. დიდი ხანია, რაც ჩვენის შეუღლების სურვილს გულში ჩუმად ვატარებთ მეც და პაპა-ჩემიც.

ლევანმა ნეტარებით აღელვებულმა ხელზედ აკოცა და გამეორებასაც აპირობდა, მაგრამ უეცრად მოხუცი ვარიანძე თავს წამოადგა.

— მადლობა ღმერთს, რომ ერთმანეთს მიაგენით, — წარმოსთქვა მოხუცმა სიხარულისაგან აკანკალებულის ხმით. — თქვენმა ერთიერთმანეთის სიყვარულმა უბედნიერეს კაცად გამხადა; მაგზედ მეტი მე აღარა მწადიან-რა, თქვენ შეკავშირებულნი გნახოთ.

მოხუცმა თავზედ ხელები დაუწყო ორივეს და რამდენიმე სიტყვით დალოცა. ნინომ სახე გულზედ მიაყრდნო მოხუცს და მკლავები წელზედ მაგრად შემოაჭვია. მოხუცი თითქმის გაყმაწვილდა ისე დაათრო სიხარულმა, რომ თავისი უღრმესი წადილი შეუსრულდა. იმის შვილს ვახტანგს ეს ამბავი ისე არ ესიამოვნა, როგორც მოხუცს, თუმცა იმაზედ მეტს ლაპარაკობდა და თითქო ცდილობდა თავისი მხიარულება ხარხართ დაესაბუთებინა. ვახტანგს ის უხაროდა, რომ ნინოზედ ზრუნვა თავიდან მოიშორა. მართალია, იმის მოდუნებულს ხასიათს ამისთანა საქმეზედ შეწუხება არ შეჭფეროდა, მაგრამ რაც უნდა ყოფილიყო, მაინც ეს საზრუნავი საზრუნავად რჩებოდა.

ვახტანგ რომ ლევანსა და ნინოს ელაპარაკებოდა, პაპა ბებიას გამოსაყვანად შევიდა და ცოტა-ხანს უკან ბალკონზედ გამოჩნდა მოხუცი დედა-კაცი, რომელსაც უკან სოფიო და დარიკო მოსდევდნენ. ნინო მაშინვე ყელზედ შემოეხვია, მოხუცს ცრემლები მოერიდა და მასთან ერთად ორივე გამდელიც ტირილს მოჰყვნენ.

— ვიცოდი, შვილო, ვიცოდი, რომ ერთხელაც იქნებოდა, გამიფრინდებოდი, — ეუბნებოდა მოხუცი დედა-კაცი და თან ლოყებს უკოცნიდა. — მადლობა ღმერთს მაინც, რომ შორს

არ მიდიხარ და უცხო ხალხს არ უვარდები ხელში. მაშეგარე, ჩემო საუნჯევ, შენ ამის ცოლი უნდა გახდე? ოჰ, ღმერთმა დაგლოცოს, მოგცეს ყოველი სიკეთე, თაფლით აგივსოს შენის ცხოვრების ფიალა. ჩემო მამის ვარდო, უნდა მოშორდე რა-ღა შენს ბებერ ბებიას? აღარ გინდა ჩვენთან დგომა? გეხუმრები, შევილო, გეხუმრები! წადი მაგასთან, შეიქენ მაგისი კეთილი, ერთგული ცოლი. ეგეთია ჩვენი, დედა-კაცების ბედისწერა. წადი-მეთქი და შენი ახალი ოჯახი დაამშვენე, კეთილ ანგელოზად გაუხსდი. შენც, ლევან, გიყვარდეს ეგა, პატივსა სცემდე; ეგ არის ჩვენი ძვირფასი, საყვარელი შევილი, ჩემის ნეტარად სახსენებელის ვაროს ნაშობი. ქმარიც იყავ მაგისი და მეგობარიც, ნურას გაუჭირებ, ისე მოექცე, რომ შენი სახლი სამოთხედ მიაჩნდეს.

სანამ ბებია სიტყვას დაასრულებდა, მთელი კერძობა აქ გაჩნდა. ყველანი მოაჯირზედ მიყუდებულნი ჩუმად იდგნენ და ხან ლევანს შეჰყურებდნენ, ხან ნინოს. აქ იყო ბებიას მოახლე ტასო, სოსიკო, ვანო, რაქდენა, მზარეული ნიკოია, იასონა მებაღე, მემარნე გიორგა. როცა ბებია ტახტზედ დაბრძანდა, მოსამსახურეები წინ წამოდგნენ და დანიშნულებს მიულოცეს. ყოველმა მათგანმა რამდენიმე სიტყვით უნატრა ბედნიერება, თავი დაუკრა და მერე უკან ჩამოღდა.

— გიორგი, ღვინო მოიტანე, — გასცა ბრძანება ვახტანგმა, რომელსაც თითქო ეხლა დაეტყო ძილისაგან გამოთხზილება.

დღევანდელი ამბავი დასაწყისი იყო მზიარულის დროს-გატარებისა: ნადიმი ნადიმს უნდა მოჰყოლოდა და ეს რომ აგონდებოდა, ვახტანგს თავისი ჩვეულებრივი მყუდროება ეფუხობოდა. ჭიქა-ჭიქაზედ გამოსცალა თავის ქალისა და სასიძოს სადღეგრძელოდ და შემდეგ, როცა მოვიდნენ მღვდელი თავის ცოლით, სიკვარძის ქვრივი და ახლო მეზობელი გონაძე, იმათთანაც გადაჰკრა და ყველას იწვევდა, რადგან დღევანდელი დღე ჩემის ოჯახისათვის სასიხარულო დღეა, ვისაც ჩემი მეგობრობა უნდა, ამ სიხარულში წილს ჩაიდებსო.

ეხლა მართლაც მხიარულად იყო; ბედნიერებად მიაჩნდა, რომ ნიშნობა მოხდა და ქორწილის სამზადისხვედაც დაიწყო ფიქრი, თუმცა ამ საგანზედ ჯერ ხმა სხვას არავის ამოელო.

IV

ყოველ დღე სტუმარი ბუზივით ირეოდა ვარიზანიძიანთსა. მეზობლები, მეგობრები, ნათესავები ყველანი მოდიოდნენ და ნინოს გათხოვებას ულოცავდნენ. დილიდან-სალამომდე ღვინო უნგარიშოდ ისმებოდა, ჭიქებს ჩახა-ჩუხი გაუდიოდა და მხიარული ლაპარაკი გაისმოდა ამ ჩვეულებრივად მიწყნარებულ სახლის მიდამოში. ქორწილი უნდა მომხდარიყო აგვისტოში მესამე კვირა-დღეს, ერთი თვე რომ გაივლიდა ნიშნობის შემდეგ, მაგრამ ყოველ დღე იმოდენა სტუმრები მოდიოდნენ, რომ ჯერ კიდევ ვერ მოეცალათ ქორწილის სამზადისს შესდგომოდნენ. სახლი მხოლოდ ორი კვირის შემდეგ დამშვიდდა და ქორწილის სამზადისისათვის მოვიდა ქალაშვილის ცოლი და სახლის გამგებლობა იკისრა. ნინოს ის უნდოდა, საქორწილო ტანისამოსი ტფილისიდან მოეტანინებინა, თავის მკერვალისაგან შეკერილი, მაგრამ ძველი ჩვეულებისამებრ, ეს ტანისამოსი მეზობელ ყმაწვილ ქალებს უნდა შეეკერათ და რაკი ბებიას ამ ჩვეულებაზედ გავლა სწადდა, ნინოც აღარ გაუჭირვეულდა. მეტად სწყინდა ნინოს, რომ სურვილი გაუტრუფდა და ქორწილის დღეს ყველა ქალებს, სილამაზით ხომ სჯობდა, და ტანისამოსითაც ვერ დაემჯობინა; თუმცა ნება-უნებურად ამ მოთხოვნილებას დაემორჩილა, მაინც გადასწყვიტა თავის დროზედ უკმაყოფილება ამ ამბის გამო ეგრძნობინებინა.

— ჯერ ბავშვია და მაგისთანა უბრალო საგანზედ ნუ აწყენინებ, — ამბობდა ბებია, როცა ქალაშვილის ცოლი შესჩიოდა, ნინო მეტად თავის-ნებობს და ჩემს განკარგულებას ხშირად არ ემორჩილებაო.

ქალაშვილის ცოლი კარგად ჰხედავდა, რომ ნინოს ქირვეულობა სიბავშვებს არ მიეწერებოდა, რადგან დიდი ხანი იყო,

რაც ნინო ბავშვობას გამოსთხოვებოდა და სრულ-წლოვანი ქალის ხასიათები თავში გასთქვეფოდა. საწყენად უფრო ის მი-
აჩნდა, რომ ნინო სრულიად გულ-გრილად ლაპარაკობდა ლე-
ვანზე და ჯვარის-წერაზე. ნინოს აღელვება არც კი დასტუო-
ბია, როცა ერთხელ ლევან უცბად ეტლით მოვიდა და თაი-
გულით ხელში კიბეზედ აირბინა. ლევანის მოსვლა ეხლა ნი-
ნოს აღარ ართობდა, პირიქით თითქო ცდილობდა სხვა საქმე
გამოეჩინა თავისთვის და უწინდელზედ ბევრად უფრო ნაკლებად
ატარებდა ლევანთან დროს. ლევანმა იცოდა, ნინო ქორ-
წილის სამზადისში დიდ მონაწილეობას იღებდა და ამიტომ
იმის მორიდება არ აკვირვებდა; მით უფრო არ უკვირდა ეს ლე-
ვანს, რომ კვლავ ყოველთვის მეგობრულად ეგებებოდა ნინო
და ზოგჯერ ისე ტკბილად ექცეოდა, რომ ლევანს ნეტარების
კანკალი აიტანდა ხოლმე. მას ერთს წუთსაც არ მოსვლია ექ-
ვი, რომ სრული ბედნიერი არ იყო და სიხარულით აღტა-
ცებული გულის კანკალით ელოდა იმ დღეს, როცა სამუდამოდ
ნინოს დაუკავშირდებოდა.

დადგა უკანასკნელი კვირაც და ვარიზანძის ოჯახს დაე-
ტყო ისეთი მღელვარება და სიცოცხლე, რასაც, დიდი ხანი იყო,
ამ სახლის კედლები არ მოსწრებოდა. ყველა ღარიბი მეზობ-
ლები გამოცხადნენ და მზადებაში დახმარება აღუთქვეს. ისი-
ნი არაფერს ჯილდოს არ ითხოვდნენ და ჩვეულებისამებრ იმი-
თაც კმაყოფილდებოდნენ, რომ რამდენიმე დღის განმავლობა-
ში მაძლრად იქმნებოდნენ. მაგრამ მოხუცი ვარიზანძე არ აჯე-
რებდა იმას, რასაც თვითონა სჭამდნენ და უხვად აძლევდა პურს,
ღვინოს, ხორაგს ცოლ-შვილისათვის და არც იმას ჯავრობდა,
რომ ეს მშველელი მეზობლები ხელს არას აკარებდნენ და
დილიდან საღამომდე უსაქმოდ იყვნენ. მოსამსახურეები ისედაც
ბევრი ჰყავდა და იცოდა, რომ ყოველისფერი დანიშნულ დროს
მზად იქნებოდა. ამოდენა სახლის ყველა ოთახები გაუჭირვებ-
ლივ დასწმინდეს და საქორწილოდ მორთეს; ბაღში მოამზადეს
ორი გრძელი და განიერი ხეივანი, საცა ქორწილის მეჯლისი
უნდა მომხდარიყო. ვარიზანძემ ორასზე მეტი სული მოი-

წვია, ასზე მეტი სიძეს მაყრად მოჰყავდა და ამოდენა ხალხი სახლში ვერ დაეტეოდა. სამი დღე რომ დარჩა ქორწილამდე, ტფილისიდან მოვიდა ნინოს ძალუა, ვიზირიძის ცოლი და თან მოჰყვა ნინოს მეგობარი რუსუდან ლომიძის ცოლი. საღამოზედ მშენიერად გაჩაღებულ აივანზედ ზურნა დაუკრეს და შორს ხეობაში გაფანტულმა საკრავის ხმამ მეზობლებს შეატყობინა, რომ ვარიზანიძიანთ სახლში ქორწილის მზიარულება დაიწყო.

ზალაში რომ მზიარულობდნენ და საქმელს შეექცეოდნენ, სხვაგან ჯერ კიდევ ქორწილის სამზადისში იყვნენ: იყო ერთი ალიაქოთი ეზოში, მარანში, საკუქნაოში, სამზარეულოში; მოსამსახურენი ბუზებივით ირეოდნენ; მოურავი და ძემარნე აქეთ-იქით განკარგულებას აძლევდნენ და თან გაისმოდა ძროხებისა და ცხვრების ბღავილი, რომელნიც მწყემსებს დასაკლავად მიჰყავდათ.

ლაქე გვიანობამდე იყო ერთი არეულობა და დილა აღრიან, ვიდრე მზე ამოვიდოდა, კვალად ეს ამბავი დაიწყო. ეხლა უფრო ცხარედ უნდა მოსდებოდნენ საქმეს, რადგან სტუმრების რიცხვმა იმატა და თანდათან კიდევ უფრო მატულობდა.

ქორწილის წინა-ღამეს ყველა ნათესაებმა და ახლო მეზობლებმა თავი მოიყარეს. აქ იყვნენ სხვათა შორის მოხუცი გონელი და იმის ცოლი მარიამ, და როგორც საპატიო სტუმართ, ღირსეულად ექირათ ალაგი სუფრის თავში. ყველა პატივსა სცემდა მათ, როგორც უფროსებს და ყველასათვის სანატრელ პირთ; მართლაც, ვინც კი მათ თავის ოჯახში დაინახავდა, დარწმუნებული იყო ბედნიერებას მოუტანდნენ და ამიტომ ლოცავდა იმათ მოსვლის საათს. მოხუც ვარიზანიძეს დიდად სასიამოვნოდ მიაჩნდა, რომ ამ პატივცემულ პირთ თავის სუფრაზედ ჰხედავდა და სახეზედ ატყობდა, გულით ჩემს სიხარულში მონაწილეობას იღებენო. ვახშამი რომ თავდებოდა, სახანდრებმა დაუკრეს და ქალებმა მორთეს საქორწილო სიმღერები, რასაც თან საარშიყოები მოჰყვა:

ჩიტო, უამბე ჩემს საყვარელსა,
იმის გზისა ვარ შემაქცერალი,
ველარ ვისვენებ ვერც დღე, ვერც ღამე,
ამოდ ველი, მწვავს ცეცხლის ალი;
მთვარევ, ნათელი მოჰფინე მის გზას,
გადმოატარე ხმეოეთი, წყალი,
შენც უთხარ ამდენ ტანჯვა-ვაებით
გახდა-თქო ჩემებრ სახე-ფერ-მკრთალი.

შუალამის დროს მოხუცმა ვარიზანიძემ ყველა სტუმრები მოსასვენებლად მიიწვია და მალე მთელ სახლში სიჩუმე ჩამოვარდა. მოსამსიხურეებიც იძულებულნი იყვნენ ძილისათვის მიეცათ თავი, რომ მეორე დღეს მეტი მხნეობა და მხიარულება გამოეჩინათ. ნინოც მაშინვე საწოლს ოთახში წავიდა და თუმცა ისე დაღალული იყო, რომ თვალებს ვერ ახელდა, მაინც ძილი ვერ მოეკიდა. დღეს ჩვეულებრივი გულ-გრილობა და დაუდგრომლობა აღარ ეტყობოდა, რაღაც მხდალმა გრძობამ იჩინა მის გულში თავი და ნინოც დღეს კვლავინდელზედ უფრო ჩაფიქრებული და მოკრძალებული იყო. ის ჰფიქრობდა თავის მომავალზედ, რომელიც ეხლა მეტად უნუგეშოდ წარმოუდგა: ნინოს ლევანი არ უყვარდა, მხოლოდ ცოტაოდენი პატივისცემა ჰქონდა მისი და გული კი ერთხელაც არ გასთბობია ლევანის მოგონებით; ერთხელაც არ უოცნებია მასზედ, თუმცა სხვა ყმაწვილ-კაცებს, დროებით მაინც, ეს ოცნება წილად რგებიანთ მისგან. იყო ამ ფიქრსა და ზრუნვაში რამდენიმე საათი, მამლებმა სამჯერ კიდევ იყვილეს და მაინც ძილი არ ეკარებოდა; ცოტა რომ წასთვლემდა, დარდი მაშინვე ძილს უფანტავდა. ინათლა კიდევ და ფანჯრის ნაჭვრეტიდან შემოანათა შუქმა და დაადგა ფანჯრის პირდაპირ მეორე კედელთან მიმდგარ საწოლს, სადაც რუსუდანს ეძინა. ნინომ უნებურად შეჰხედა და შეუშურდა იმის ძილიცა და მოსვენებით ყოფაც. სახეზედ მწუხარების კვალი არ ეტყობოდა და გუშინ ეთქვა კიდევ, სრულიად კმაყოფილი და ბედნიერი ვარო, თუმცა ქმარი არ უყვარდა. დიად, სწორედ არ უყვარდა და ეს ამ სამი თვის წინად-

ვე უთხრა ნინოს, რამდენიმე დღე რომ იყო დარჩენილი ქორწილამდე.

— ჩემს დედინაცვალს მინდა მოვზრჩე და იმიტომ მივდექ ქმარსაო,—ეთქვა რუსუდანს.

კარგად ახსოვდა სწორედ ეს სიტყვები თავის მეგობრისა და ეხლა რომ გაიხსენა და თან შეატყო, რომ რუსუდანს არა აწუხებდა-რა, თითონაც დამშვიდდა. მომავალმა ცხოვრებამ გაუღიმა, შიშმა ნელ-ნელა გაუარა, თვალები დახუჭა და დაიძინა მაშინ, როცა მზის პირველმა შუქმა ოთახში შემოანათა.

პაპა ჩვეულებრივ ყველაზე ადრე გამოჩნდა მოჩრდილებულ ბალკონზედ. მას ეცვა თოვლივით თეთრი ფარჩის ახალუხი და შავი მაუდის კაბა. სახე სიხარულით უბრწყინავდა და სიამოვნებით გადიხედა ეზოში, სადაც მოსამსახურეები საქმეზედ მიდი-მოდიოდნენ და ზოგნი ალაყაფის კარებს ყვავილებით რთავდნენ და თან მხიარულ სიმღერებს დამღეროდნენ.

მალე ბალკონზედ ვასილ გონელიც გამოვიდა და შემდეგ დანარჩენი სტუმრებიც, რომელნიც გუშინ და გუშინ-წინ მოსულიყვნენ. ყველას სადღესასწაულო ტანისამოსი ეცვა: ზოგს სადა ევროპიული, ზოგს მშვენიერი ქართული, რომელიც შორიდან ყვავილებსავით აქრელებული მოჩანდა. დიდ ზალაში თუ სხვა ოთახებში, ქვემოთ ეზოში თუ ბალკონზედ შეიქმნა ერთი მისვლა-მოსვლა, აირია ერთმანეთში სხვა-და-სხვა სახე მოხუცისა თუ ყმაწვილისა, სხვა-და-სხვა ფერი ტანისამოსისა, თეთრი თუ შავი, სადა თუ ქრელი. ქართულ ტანისამოსით მორთულ ქალებს ეცვათ მხიარული ფერის ფარჩის კაბები, წინ ფარჩის სარტყელ-ჩამოშვებული; თავზედ ძვირფას თვლებით შემკული თასაკრავები ეკრათ, რომლის ქვეშიდანაც ოქრომკედით ნაკერი ლეჩაქები მხრებზე გადაჰფენოდათ. ბევრი მათგანი ლამაზები იყვნენ, რადგან მხურვალე იმერეთის ასულნი მომეტებული წილი ლამაზები არიან, მაგრამ ყველას სილამაზე დაიჩრდილა, მათ შორის რომ ნინო და რუსუდან გამოჩნდნენ. ორივეს პარიჯის ახალ მოდაზედ გამოჭრილი კაბები ეცვათ, ისე ჩინებულის თვისებისა და ჩინებულ გემოვნებაზედ გაწყობილი, რომ,

თითქო ანდამატმა მიიზიდაო, ყველამ მათ დაუწყო ყურება. ზოგთა სიხარულით გაცეხულებს სახე გაუბრწყინდათ, ზოგნი კი შურით ჩაჩუშდნენ და წყენა დაეტყაოთ.

გარედან მოისმა დილის საარი და ზალაშიაც შემოიტანეს საქორწილო საჩუქრები. ჯერ წარმოდგა წინ მოხუცი მარიამ, გონელის ცოლი და მთავა პატარძალს ოქროში ჩასმული ღეთისმშობლის ხატი; მამიდამ, ქალაშვილის ცოლმა, ერთი წყვილი საყურე ქართული ხელოვნებისა; ძალუამ, ვიზირიძის ცოლმა სამაჯური და ორი სპარსული ხალიჩა; ბაქრაძის ცოლმა ძვირფასი პირბადე; სიკვარიძის ქვრივმა ერთი ვერცხლის სურა; ძველმა გამდელმა ოლიმპიამ ფარჩის ჩუსტები; მეზობლის ხერიძის ცოლმა ნაკერი ბალიში და აგრედვე სხვებმაც. არც ერთი ნათესავი ანუ მეგობარი ხელ-ცარიელი არ მოსულა.

მომსვლელთა რიცხვი თან-და-თან მატულობდა. ყოველ თხუთმეტს წამს მეხუთნეები ბალკონიდან ზურნა-ნალარით ეგებებოდნენ ახალ-ახალ სტუმრებს, რომელნიც ზოგი ცხენით შემოდიოდნენ ეზოში, ზოგი ეტლით. ნინოს მამა ყველას კიბეზედ უხვდებოდა. თავაზიანობა ძალიან სწამდა მას და მეტადრე დღევანდელ შესანიშნავ დღეს თავაზიანად უნდა ყოფილიყო. სულ უკანასკნელ და ღარიბ სტუმარსაც კი ხელს აძლევდა, მეგობრულად სახლში იწვევდა; ქალებს ზალამდე აცილებდა და სათითაოდ მადლს უხდიდა, რომ ამ ბედნიერ დღეს გვეწვიეთო. ის დარწმუნებული იყო, რომ კარგად ლაპარაკობდა, პირიდან ვარდი სცვიოდა და ეხლაც ცდილობდა გამოჩენით ელაპარაკა, დიდებული კილო მიეღო.

სადილ შემდეგ, როცა მზე კარგა დაიწურა და მთებს მიუახლოვდა, შორს სერზე გამოჩნდა საქმროს მაყრიონი და ექვსმა ქალმა ნინო მოსართავ ოთახში წაიყვანეს.

მთელ სახლში ატყდა ერთი სიხარული, მისვლა-მოსვლა; ყველანი გაცვივდნენ სახლის წინ გადაქიმულ დიდ განიერ ბალკონზედ, რომ აქედან ეყურათ, თუ მეფე და იმისი მაყრები ეზოში როგორ შემოვიდოდნენ. მაყრიონს წინ მოუძლოდა მშვენიერს თეთრ ცხენზედ მახარობელი. ეს იყო მთელს იმერეთში განთქმუ-

ლი ლუარსაბ რბანელი, კაცი მაღალი, ახოვანი, მოქეიფე და მოხუმარი; არა სადილს, არა ნადიმს ის არ დააკლდებოდა. ტანთ ეცვა ძველებური ტანისამოსი, იისფერი ბეწვ-მოვლებული ხავერდის ქულაჯა, აგრედვე ბეწვ-მოვლებული ხავერდის ქული იმავე ფერისა; წელზედ ეკრა ოქროს ქამარი, რომელზედაც ეკიდა ძვირფასად შემკული ხმალი მოოქროვებულს ქარქაშში. მახარობელს მოსდევდნენ მეზურნეები და ამათ ასზე მეტი ვაჟკაცი, ახალგაზდა თუ ხნიერი, თითქმის ყველანი ძველებურ ქართულ ტანისამოსში, რომელსაც სხვა-და-სხვაფრად გაჰქონდა ბჭყვრიალი და ზედ მოელვარე ხმალ-ხანჯალი ეკიდათ. ამ აქრელებულ ხალხს მოსდევდა ორ-ცხენ-შებმული ეტლი, რომელშიაც ლევან ჩივანი იჯდა. იმას ზოგიერთ სხვებივით შავი ფრაკი ეცვა, — ასე ესურვა ნინოს, რომელსაც ევროპიული ტანისამოსი ერჩია ქართულს. როცა მაყრიონი ზურნით, სიმღერით და დამბაჩის სროლით ეზოში შემოვიდა, ლუარსაბ მივიდა ვახტანგთან, რომელიც მას წინ მიეგება და ახარა, საცაა მეფე მოვაო. დაცალა ერთი თასი ღვინო ვარიანძიძიანთ ოჯახის სადღეგრძელოდ და მერე ვახტანგთან ერთად ზალაში შევიდა, სადაც ყოველ ოჯახის წევრს ნიშნად მომავალი ტკბილი ცხობრებისა თითო ნაჭერი შაქარი მისცა.

ეზოში შემოსულს ლევანს მთელი ხალხი მიეგება ერთის კეინით, ზურნისა და საზანდრის ხმით, აღტაცებული სიხარულით. ლევანს ცოტა აღელვება ეტყობოდა, მაგრამ მხიარულად იყო, მარდად ჩამოხტა ეტლიდან, ავიდა კიბეზედ, შევიდა ზალაში, სადაც ნინო ქალებ-გარშემორტყმული სავარძელში იჯდა და საქმროს ელოდა. ნინოც აღელვებული იყო და ცოტა ფერმკრთალიც, მაგრამ ეს უფრო ამშვენებდა მას და გუშინდელსავეთ ყველა ქალებსა სჯობდა, როგორც სილამაზით, ისე გემოვნებაზე შეკერილ ტანისამოსით და ნარნარი მცხვრა-მოხვრით. თავის საქმრო მხიარული მომხიბლავი ღიმილით მიიღო, თითქო იმის თქმა უნდოდა, ძლივს გავებდნიერდი და შენი ცოლი ვხდებო.

პაპამ ხელით ანიშნა და სიჩუმე ჩამოვარდა. ლევანმა და ნინომ ბებიას წინ დაიჩოქეს და ამანაც დალოცა მეფე-დედოფალი.

— ღმერთი იყოს თქვენი პატრონი და მფარველი, — სთქვა მოხუცმა დედაკაცმა ხმის კანკალით. — ღმერთმა ერთმანეთის სიყვარული ბოლომდე გულში დაგიმყაროთ და მოგანიჭოთ კმაყოფილება, კეთილი ცხოვრება, ბედნიერება! იყავით, შვილნო, ერთ-სულნი და ერთ-გულნი; ნუ გამოეღვევა თქვენს ოჯახს მხიარულება და ღმერთმა ინებოს თქვენი შვილებიც თქვენსთანა ბედნიერნი იყვნენ!

მასუკან დალოცა მოხუცმა ვარიზანიძემ და მერე ჯერი ერგო ვახტანგს. ამან არამც თუ დალოცა, მეფე-დედოფალს და ყველა სტუმრებს გრძელი, უშველებელი სიტყვა უთხრა, რომელმაც თვითონ მთქმელი უფრო ააღელვა გამგონხედ. სიტყვა რომ გაათავა, ხელ-ახლად მოისმა საკრავების ხმა და ერთის განგაშით ყველანი გავიდნენ სახლიდან და ახლო ეკლისიაში ჯვარის საწერად გაემართნენ.

V

როცა ცაში ვარსკვლავები გამოჩნდნენ, მღვდელმა ჩვეულებრივი საკითხავებით მიმართა მეფე-დედოფალს და იმათაც მკაფიოდ თანხმობა გამოაცხადეს. ამ ღირს-სახსოვარს წამს მოხუცმა ვარიზანიძემ ცრემლით სავსე თვალები ამართა მაცხოვრის ხატისკენ, გულით შეევედრა ღმერთს, ახალ ჯვარ-დაწერილთ მოანიჭე ბედნიერებაო და მადლს უხდიდა, რომ მოესწრო ამისთანა ბედნიერს და მისთვის მნიშვნელობით სავსე ღღეს. დიდ ხანს ლოცულობდა მოხუცი და მხოლოდ მაშინ გამოერკვა, როცა ჯვარის-წერა გათავდა და ყველანი კარებისკენ გაემართნენ. გარედ გადაჰკოცნა მან ლევან და ნინო და ვგონებ მეთედ ინატრა მათთვის ბედნიერება. ხანგრძლივ ილაპარაკა მოხუცმა, მაგრამ მაინც თითქო ვერა სთქვა, რაც სთქმელი ჰქონდა, ისე სავსე იყო იმის გული სხვა-და-სხვა ნა-

ტვრითა და სურვილით. ლევან სიამოვნებით აღლევებული ყურს უგდებდა; ნინოსაც თითქო დაეტყო, თითქო იგრძნო ამ დიდებული წამის მნიშვნელობა, მაგრამ მაინც იამა, როცა მოხუცმა ხელი გაუშვა და ლევანმა ეტლში ჩასაჯდომად მიიწვია. ეხლა ყველაფერი გათავებული იყო და თითქმის უკვირდა კიდევ ნინოს, რომ ეს მნიშვნელობით საესე ამბავი ასე მალე მოხდა: ძალა-დაუტანებლივ უთხრა მღვდელს სიტყვა „მსურს“ და როცა ეხლა ეტლში ლევანმა ნახად მიიკრა გულში, უსიამოვნობა არ უგრძენია და ისე შეიტკბო მისი ალერსი, რომ შესაძლო იყო ლევან ადვილად მოტყუებულიყო და გულ-გრილობა ვერ შეემჩნია.

სიმღერითა და საკრავების ხმით დაბრუნდა ხალხი უკან, და რადგან სახლში ყველა ვერ დაეტეოდა, მხოლოდ ნახევარი სტუმრებისა აპყვა ჯვარ-დაწერილებს ზალაში, რომ იქმათ სადღეგრძელოდ პირველი ჭიქა დაელიათ. სხვანი ბაღში ჩავიდნენ, სადაც ხეივნებ ქვეშ სუფრები იყო გაშლილი. ჭრელი ქალაღდის და მინის ფარნებიღან უხვი სინათლე ეფინებოღა ყველა ოთახებს და ხშირ ხეხიღს, რომღის ახოვან ტოტებ ქვეშ მშვენივრად მორთულ-მოკაზმული ხალხი მიღი-მოღიოღა.

— ღმერთმა აცოცხღოს მეფე-ღედოფაღი! — დაიღახა მაღლა ზაღაში ლუარსაბ რბანეღმა და მაშინვე ასზე მეტმა სულმა დასცეს სიხარუღის კიჟინა. ჭიქა ჭიქას მიეჯახა, ზურნამაც დაუკრა და ამის ხმაზეღ ყვეღანი წყვიღ-წყვიღად დაწყობიღნი, წინ მეფე-ღედოფღის წამღღვარებით ბაღისკენ გაემართენ.

ბევრმა ხანმა გაიარა, ვიღრე ატმით, მსხღებით, ახალი ლეღვით, კიტრებით, ბოღოკით, ვერცხღის სურებით და ბოღლებით აჭრეღებულ სტოღლებთან სტუმრები ჩამომწკრივდებოღდნენ და როცა ყვეღანი დაღაგდნენ, მოხუცმა ვარიბანიღემ გადახეღა ოთხ რიგზეღ გრძღად ჩამწკრივებულ სტუმრებს და გულში იამა. ამოღენა საზოგადოება სხვასთან არავისთან ენახა. ყვეღანი აქ იყვნენ, ვინც უნღოღა: მღიღარნიც, მთელს იმეღრეთში გამოჩენიღი გვარის წარმომადგენეღნიც, ძვირფას ტანისამოსში გამოქიმიულნი და აგრეღვე ღარიბნი, მცირენი, რო-

მელთაც იქნება ერთი ჩოხის მეტი არა გააჩნდათ-რა. მოხუცს ყველას აქ ყოფნა უხაროდა, მდიდარსა და ღარიბს ერთმანეთში არ არჩევდა. ახლო-მახლოდან მთელი ახალ-გაზდობა იქ იყო და არც ესა სწყინდა; თუმცა ხშირად ჰკიცხავდა მათ ყოფა-ქცევას და დაუდევრობას, მაინც მათი მხიარულება უყვარდა და იამებდა. როცა მათ უყურებდა, სიამოვნებით იგონებდა თავის ახალ-გაზდობასაც და სხვა ყველა ავიწყდებოდა; ავიწყდებოდა თითქმის ის დარდიც, რომ იმის შვილს ოჯახი ცუდად მიჰყავდა. დღეს მაინც ამ დარდებისათვის არ ეცალა; დღეს ის მთლად სიხარულმა აატანა და თავის ურიცხვი სტუმრების მხიარულებას აჰყვა. როცა პირველი თავი საქმელი მოიტანეს, ყველამ თითქმის ერთხმად ლუარსაბ რბანელი ტოლუმბაშად ამოიჩიეს.

— ძალიან კარგი, ვიქნები თქვენი ტოლუმბაში! მაგრამ ყველანი კი უნდა გამხიარულდეთ, გულიდან ჟანგი ამოიფხიკოთ, და თუ დარდი გაქვთ რამე, ქარს მისცეთ წასაღებად:

ყურძნის წვეთი, მომაღხენო,

მოგვეცი შეება,

შენგან მორწყულს გულს დარდი ხომ

ვერ ეკარება.

— ბარაქალა, ბარაქალა!— შესძახეს ყოველ მხრიდან; ქალებმაც კი მოწონების ნიშნად თავი დაუქნიეს და ილიმებოდნენ იმის ნათქვამ ლექსზედ. დღეს იმისთანა არავინ იყო აქ, რომელსაც არ მოსწონებოდა ტოლუმბაშის ბრძანება, მოიღხინეთო. თითონ ნინოს მამასაც თუმცა დღეს რამდენჯერმე ღრუბელმა გადურბინა სახეზედ, მოურავის ანგარიშების დახედვაზედ, გადასწყვიტა უზომოდ გამხიარულებულიყო და ყოველ საზრუნავისთვის გვერდი აექცია. ჯერ სხვებს მეორე ჰიქაც არ დაეცალათ, რომ ამან მეოთხე დაისხა და მოუთმენლად ელოდა დროს, როცა შეიძლებდა თავის სიტყვის წარმოთქმას, რომელსაც ერთი კვირა ამზადებდა. დარწმუნებული იყო, ამ სიტყვით ყველას ასიამოვნებდა და სიამაყით და დაცინვით

ყურს უგდებდა რბანელის და მოხუცი გონელის სიტყვებს, აუ-
 მცა ვითომ მოწონების ნიშნად ტაშს უკრავდა და მათ სადღე-
 გრძლოდ თავისი მეოთხე ქიქა გამოსცალა. გონელის შერდევ
 სამმა კიდევ ილაპარაკა, რომელნიც აგრედვე ნინოს ვარდ-ყვა-
 ვილს უფენდნენ ფიანდაზად და მოუთხრობდნენ ცოლისა და
 დედის მოვალეობაზედ, რაზედაც ნინო სრულიადაც არა ჰფი-
 ქრობდა და ამიტომ მათი სიტყვები თავ-მოამბეზრებელად მია-
 ჩნდა. სამივეს ანისთანავე შემთხვევაში იგივე სიტყვები ეთქვათ
 და დღეს მეთედ თუ მეთორმეტედ იმეორებდნენ. უფრო ხან-
 გრძლივ და გულ-მოდგინედ ილაპარაკა გარსევან ერეკლიძემ,
 რომელიც ხელებს აქეთ-იქით იქნევდა და მეტადრე მაშინ, როცა
 წარმოსთქვა სიტყვები: მოვალეობა, განათლება, რწმუნება,—ეცა-
 და განსაკუთრებული გრძნობა და მქვერ-მეტყველება გამოეჩი-
 ნა. ზოგიერთ მოხუცებულებს გარდა, იმის სიტყვვას არავინ
 მნიშვნელობას არ აძლევდა და როცა გაათავა, რბანელმა მე-
 რიქიფესა და საზანდრებს მიმართა და მოუთმენლად შესძახა:

მერიქიფევ, მასვი ღვინო,
 საზანდარო, შენ დამღერე,
 სევდა ღვინით გამიქარვე,
 სიყმაწვილე კვლავ შთამბერე.

თითო წვეთი ამ ღვინისა

— კაცნა არის მომზიბლავი, —

— მალლა ზეცით მოგზავნილი —

— სამოთხისკენ მიმზიდავი.

— მგოსანთ მღერაც ფრთები არის, —

— ცაში ღმერთთან წარმტაცველი!

— აბა, დაჰკათ, საზანდრებო,

— მერიქიფევ, ღვინოს ველი!

— დიდის აღტაცებით მიეგება საზოგადოება ტოლუმბაშის

სიტყვებს, ყველამ აივსო თავის ქიქა და საზანდრებმაც დამღე-

რეს ლექსი ნინოს სილამაზისა და ყოფა-ქცევის საქებრად. ლე-

ვანის ხასიათიც კებით შეამკეს და ორივეს ურჩევდნენ სიტ-

კბოებითა და სიყვარულით ცხოვრებას:

ვიდრე გული მკერდ ქვეშ გიციმთ,
 გიყვარდეთ და გაიხარეთ,
 სიყვარული ღმერთი არის,
 თავი მის წინ დაიხარეთ!

ცისქვეშეთში ვერაფერი
 სიყვარულს ვერ ედარება,
 შეიყვარეთ, თუ გწადინთ
 საუკუნო ნეტარება.

საერთო სიხარული არაფერს შეუშფოთებია, ერთის სტო-
 ლიდან მეორესკენ გაისმოდა ხუმრობა და სიცილი და მხიარუ-
 ლი სიმღერა დიდ ხანს არღვევდა ღამის მყუდროებას. შემწვარი
 რომ მოიტანეს, რბანელმა ვერცხლით მოჭედილი ყანწი აივსო,
 მასპინძლებს ქება შეასხა და ერთის მიყუდებით გამოსცალა.
 მოხუცი ვარბანიძე და იმისი შვილი ტოლუმბაშის ლაპარაკს
 ფეხზე-მდგომნი ისმენდნენ და დრო-გამოშვებით მადლობით
 თავს უკრავდნენ, ვიდრე ყველა სტუმრებმა საერთო ვაშა, ვა-
 შა არ დესძახეს და ორივეს მრავალ-ჟამიერი არ უმღერეს. ვა-
 ხტანგმა იგრძნო, რომ სანატრელმა ჟამმა მოაწიაო; გამოარ-
 თვა რბანელს ყანწი, აივსო წითელი კახური ღვინით და დინ-
 ჯად, დარბაისლურად დაიწყო თავისი სიტყვა. ამ სიტყვით სუ-
 რდა არამც თუ მადლობა გადაეხადა სტუმრებისათვის, რომ პა-
 ტივი მეციით და მობრძანდითო, არამედ უნდოდა შეხებოდა
 თავის თანამედროეთა აზრს ცხოვრებისა და ქვეყნიერობის ვი-
 თარებაზედ.

— ჩვენი გამოჩენილი პოეტი რუსთაველი ამბობს თავის
 უკვდავს თხზულება „ვეფხისტყაოსან“-ში:

„ხამს მოყვარე მოყვრისათვის თავი ჭირსა არ დამრიღალ“!..

ამ სიტყვებით დაიწყო სიტყვა ვახტანგმა, ზედ დაურთო
 ათი თუ თორმეტი ნათქვამი იმავე პოეტისა, თავისი აზრებიც
 შიგ ჩააკერა და ისე გაება სიტყვების ბარდებში, რომ თხუთ-
 მეტის წამის შემდეგაც კი შესავალისათვის ვერ მიეგნო. ჯერ

მადლობაც არ ეთქვა და ყველანი კი დაღალა იმისმა ლაპარაკმა, ყველა მოუთმენლად მოელოდა დასასრულს.

— იგივე პოეტი ამბობს სხვაგან...— განაგრძობდა ალტაცებული მასპინძელი, მაგრამ სტოლის მეორე ბოლოდან, სადაც გარსევან ერეკლიძე იჯდა, მოისმა მალე მოწონების ხმა და ეს ხმა მალე საერთო შეიქმნა.

— ჩინებულია, დიდებულად არის ნათქვამი!— ჰყვიროდა ერეკლიძე დაცინვით.

— ღმერთმა აცოცხლოს ჩვენი მასპინძელი!— ჰყვიროდნენ მეორენი.

— აღდგომდებოდა ღმერთმა ჩვენი ორატორი!— დაიძახეს სხვებმა და საზანდრებს უბრძანეს, ტუში დაჰკარიოთ.

ვახტანგმა დიდ ხანს ველარ შესძლო სიტყვის გაგრძელება და როცა ყველანი დაწყნარდნენ, იმის ალტაცება გამქრალიყო. სხვაფრივ რომ ველარ დაასრულა, მადლობა უთხრა სტუმრებს იმის მხიარულებაში მონაწილეობის მიღებისათვის და დაჯდა. მან იგრძნო, რომ ესეთი მოკლე ბოლოარ შეეფერებოდა დიდებულს შესავალს და ამიტომ განიზრახა, მეორე დღეს კიდევ უფრო გაეცვიფრებინა ხალხი მქვერ-მეტყველებით. დღეს ამისთვის შემთხვევას ველარ იპოვიდა: დრო იყო სუფრიდან ამდგარიყვნენ და ზალაში წასულიყვნენ, რადგანაც საკრავის ხმა მოცეკვართ იწვევდა. ყველა ქალებმა და მომეტებულმა ნაწილმა ყმაწვილ-კაცობისამ ხეივნებს თავი დაანებეს და სიხარულით მიისწრაფებოდნენ ზალაში; ძირს დარჩნენ მხოლოდ ხნიერი და იმისთანანი, რომელთაც ცეკვა-თამაშობა არაფრად მოსწონდათ და სუფრაზედ ქეიფსა და საზანდრების ყურისგდებას ამჯობინებდნენ. რუსუდან ლომიძის ცოლმა ხელი ხელს გაუყარა პოეტს გარსევან ერეკლიძეს, რომელიც მხოლოდ გუშინ გაიცნო, თუმცა იმისი საარშიყო ლექსები ხშირად ეკითხა და ემღერა კიდევ. გარსევან ჯერ კიდევ ახალგაზდა იყო, მაღალის წამოსადგის ტანისა. იმისი შავის წვერით შემოსილი სახე მშვენიერი იყო, მაგრამ კეთილშობილურ სივაჟაკეს მოკლებული: არამც თუ იმის დადრონ თვალეში, ტუჩებიდა-

ნაც კი გამოსჳვირდა ნიშნები პირუტყვეული ვნებათ-მღელვარე-ბისა. რუსუდან თითქმის სულ ამას ელაპარაკებოდა და როცა ერეკლიძე გაიხუმრებდა, ან იოხუნჯებდა რასმე, ქალი გულიანად იცინოდა და აშკარად ატყობინებდა ყველას, რომ სიამოვნებით ისმენდა იმის ლაპარაკს და მოშორება არ უნდოდა. ერეკლიძე მოსწონდა რუსუდანს და როცა ორნიც ზალაში შევიდნენ, სადაც ტანცაობა დაწყებულიყო, ქალმა ხელი მხარზე დაადო და სატანცაოდ გაჰყვა. რუსუდან სიხარულით აღტაცებული გასრიალდა ზალაში ერეკლიძესთან ერთად და სრულიადაც ვერ ამჩნევდა, რომ მრავალი თვალი მათ შესცქეროდა და იმის თავისუფალ ყოფა-ქცევას ერეკლიძესთან სხვა-და-სხვა რიგად სჯიდა. ყველას გაუკვირდა, რომ სამისთვის ჯვარ-დაწერილმა ქალმა არამც თუ უცხო ყმაწვილს თავისუფლად ქცევის ნება მისცა, არამედ თვითონვე აქეზებდა, თვითონვე შემთხვევას აძლევდა საარშოყოდ. განსაკუთრებით თვალ-ყურს ადევნებდა მარიამ გონელის ცოლი, რადგან რაკი ბებია მოსასვენებლად წავიდა, ეს დარჩა ოჯახის უფროსად და მოვალედ ჰკრძობდა თავს ეზრუნა წესისა და რიგიანობისათვის. მარიამმა რამდენჯერმე მკაცრად შეჰხედა რუსუდანს, მაგრამ ეს უკანასკნელი ვერაფერს ამჩნევდა, იცინოდა და ხუმრობდა ერეკლიძესთან და ერთს წუთსაც გვერდიდან არა შორდებოდა. მხოლოდ შუაღამის შემდეგ, როცა მოტანცავეთ ცოტა შეისვენეს, მივიდა რუსუდან და გვერდით მიუჯდა ნინოს, რომელიც უფროს ქალებით გარშემორტყმული ზალაში მოტანცავეთ შეჰყურებდა. დიდი ხანია გაეგონა, რომ რუსუდანს პოეტ ერეკლიძის გულის მოგება სწადიანო და თავის მეგობარ ქალის საქციელში არაფერს უკადრისს არა ჰხედავდა. თვითონ ნინოსაც მოსწონდა ერეკლიძე; ეს იყო უდარდელი, მხიარული ყმაწვილი-კაცი და სწორედ ამისთანებთან ყოფნა უყვარდა მას. მერე ლამაზიც იყო, ბევრად უფრო ლევანზედ ლამაზი, იმ ლევანზედ, რომელიც ამ რამდენიმე საათის წინად იმის ქმარი შეიქნა, რომელსაც საუკუნოდ შეეკავშირა. ბაღში ნადიმის დროს ნინოს თავის მომავალი ბედი რომ გაახსენდა, ცოტა არ იყო შეკრთა, მაგრამ

ესლა სრულიად დამშვიდებული იყო. თუმცა გადაწყვეტილი არა ჰქონდა-რა, მაგრამ ამას კი ჰკრძნობდა, შემოდლიან ქმრის დროსაც ბედნიერი ვიყო, თუ ჩემს მეგობარ რუსულდანივით ცოლქმრობის ტვირთს არ გავექვლივინებო. ხელახლად მოიწადინა ნინომ გამხიარულება და როცა ზალაში გაისმა დაირა-დიმპლიზიტოს ხმა და ყველანი აქ შემოიკრიბნენ, თვითონაც ჩადგა წრეში რომ ესიამოვნა და ეყურა ვნებათ-ღელვის მომგვრელ და თან სიკეკლუცით თვალის წარმტაც ლეკურისათვის.

საკრავები დიდ ხანს უკრავდნენ, მაგრამ არავინ გამოდიოდა; დღეს თუ არ საუკეთესო მოთამაშე, ვერავინ გაბედავდა პირველად გამოსვლას. ბოლოს, რბანელმა რომ ნახა, ჩემზედ წინად ვერავინ რას ახერხებსო, გახტა შუა ზალაში, კოხტად გარშემო შემოუარა და გონელის შვილის-შვილს ლამაზ დარეჯანს თავი დაუკრა. მთელს იმ მხარეში დარეჯანსავით არავინ თამაშობდა ლეკურს. ვნებათ-ღელვით სავსე იყო იმისი მიხვრა-მოხვრა და თან ნარნარი, სიკეკლუცით თვალის დამტყვევებელი. ნაზად დაიდო მარცხენა ხელი შუბლზედ და მარდად გარს შემოუარა ზალას. უკან რბანელი მისდევდა. ქალი უცბად შესდგა, შეითამაშა, მერე კიდევ გაუხტა რბანელს, ღიმილით გაიტყუილა, კვალად გაექცა, კიდევ და კიდევ იგივე გაიმეორა, ვიდრე ხალხში არ გაერია და მათი აღგილი სხვამ არ დაიჭირა. საზანდრები გაცხარებით უკრავდნენ ამ გულის-აღმძვერელს ხმას, მოთამაშენი გახურდნენ, ახალ-ახალი წყვილი დასრიალებდა ზალაში, შავი თვალეები ბრწყინავდნენ, გულეებმა ტოკვა შეჰქმნეს და ყველანი აღტაცებაში მოვიდნენ, თვით ისინიც კი, რომელნიც ცოტა წინად საძილოდ განმზადებულნი აღდგნენ სუფრიდან. მშვენიერი ქალები ერთიერთმანეთის შემდეგ თითქო სამალავიდან გამოდიოდნენ, ატყვევებდნენ ვაჟკაცთა თვალეებს, რომელნიც მათ წინად ამოდენა აჭრელებულ საზოგადოებაში ვერც კი ამჩნევდნენ და რამდენიმე წამის შემდეგ იკარგებოდნენ ისევ ხალხში, სადაც მათ ყურადღებას აღარავინ აქცევდა, რადგან ასპარეზზედ სხვა მშვენიერება გამოდიოდა, ხშირად წინანდელზედ კიდევ უკეთესი. რუსულდანიაც

ითამაშა ლეკური ახალგაზდა პოეტ გარსევან ერეკლიძესთან და როცა ზალაში ვნებათ-ღელვით აღტაცებულნი ტრიალებდნენ და თრთოლა-კანკალით ერთმანეთს ეარშიყებოდნენ, ყველამ ნება-უნებურად გაიფიქრა, ეს ქალ-ვაჟნი სწორედ შესაფერნი არიან ერთმანეთისთვისაო და მხოლოდ ზოგნი იმისთვის ჰკიცხავდნენ, რომ სიყვარულის დამალვას სრულებით არა ჰტიქრობდნენ. თითქმის ყველანი მთვრალნი იყვნენ: ზოგნი მშვენიერის ლეკურის ყურებით და აღტაცებული საკრავების ხმით, ზოგნი ღვინით, რომელიც გამოუღრეველად მოჰქონდათ, რომ სტუმრები უფრო კიდევ გაემხიარულებინათ. დიღამდე გაგრძელდა ცეკვა-თამაშობა, დიღამდე ბაღში საზანდრები მღეროდნენ და ყმაწვილ-კაცობა ერთად შეჯგუფული ხუმრობდა და იცინოდა, ვიდრე ცაში ვარსკვლავები არ ჩაქრენ.

მხოლოდ მაშინ, როცა დიდის რიქრაჟი მოეფინა ცის დასავალზედ მთის წვერებს, ხალხი დაიშალა, ზოგნი თავიანთ ოჯახებში დაბრუნდნენ, ზოგთა მასპინძლის სახლშივე მონახეს დასასვენებელი ადგილი. ამ სახით ძლივს ბოლომდე მიადწია დიდის ხნიდანვე განზრახულმა ქორწილის მხიარულებამ. ქორწილი თავდებოდა და ლევან ჩიგანს გული უტოკავდა სიხარულით, რომ ეხლა ნება ჰქონდა თავისი საყვარელი ნინო თავის ტკბილს ოჯახში წაეყვანა. სტუმრებ შორის დარჩნენ მხოლოდ ახლო ნათესავნი და მეფის მაყრები, რომელნიც ლევანს უკანვე უნდა გაჰყოლოდნენ. თუმცა ნინოს მამა ეხვეწებოდა სიძეს, — ერთი დღე კიდევ ჩემ ჰერ ქვეშ გაატარეთო, მაგრამ ლევანმა უარი უთხრა და გადასწყვიტა იმ დღესვე შინ დაბრუნება. ლევანი ჩქარობდა, იმიტომ რომ თვალწინ წარმოდგენილი ჰქონდა, რა გულის ფანცქალით ელოდნენ იმისი დედა და და იმ საათს, როცა იმის მშვენიერს ცოლს თავიანთ ოჯახში მიიღებდნენ და ამ საბუთს თვით ვარიზანიძეც წინ ვერ აღუდგა. მალე ყველაფერი მომზადდა და საღამო ჟამს, როცა სიციხემ უკლო, ზურნამ წასვლის ხმა დაუკრა. ნინოს თან უნდა წაჰყოლოდნენ ქალაშვილის ცოლი და რუსუდან, სხვა ქალები კი ბებიასთან რჩებოდნენ, რომ ენუგეშათ და გაერთოთ როგორმე.

— ოჰ, შეილო, რომ იცოდე, ესლა რამდენი უნდა ვიწვალო და ვიტანჯო! — ამბობდა იგი და თან ცხელის ცრემლით იმღუღრებოდა. — მზის შუქი თან მიგაქვს და მე უბედური ბნელაში ვრჩები. მაგრამ წადი, შეილო, მე ის მეყოფა ჩემს მარტოობაში ნუგეშად, რომ შენ კარგად და ბედნიერად მეყოლები. მოდი ხშირად, ნახე შენი ბებერი ბებია, შენის ნახვით მოაცოცხლდე ხოლმე!

ქალებს ყველას ცრემლები მოერია და როცა ახლად ჯვარდაწერილნი ეტლში ჩასხდნენ, მოხუცმა დედა-კაცმა პირჯვარი გადასწერა და მალლა ხელ-აპყრობით ღმერთს შეავედრა. ნინოც თვალ-ცრემლიანმა უკანასკნელად აკოცა ბებიას, ზურნამ კვლავ წასვლისა დაუკრა და მექარწილენი გზას გაემართნენ.

— ღმერთი იყოს თქვენი მფარველი! — მიაღვენა ლოცვა თვალ-ცრემლიანმა ბებიამ.

— ღმერთი იყოს თქვენი მფარველი! — განიმეორეს სხვა ქალებმაც რამდენჯერმე, ვიდრე ეტლი ალაყაფის კარებს არ მოეთვარა.

(შემდეგი იქნება)

ამდგომარეობაშია, რომელიც...
ამდგომარეობაშია, რომელიც...
ამდგომარეობაშია, რომელიც...

ხმისურული სიმღერები

III

(შეკრებილი დავით როსტომაშვილის მიერ)

ამდგომარეობაშია, რომელიც...
ამდგომარეობაშია, რომელიც...
ამდგომარეობაშია, რომელიც...
I

ზურაბი შეჰყარა ღაშქარი ერისთვიშვილმა ჯარია,
შემოუყენა არაგვსა, არ გადასწვდება თვალიო.
სასმელათ წყალი არ ეუღა ზღაზანი და მტკვარიო,
სადოკარათა ბაღასა, თრიალეთისა მთანიო.
ღუღმი¹⁾ დაჟენ(ა) ქვეითი, ნაყარობს ²⁾ — ცხენიანიო;
აჭეს მივიდა სოფლის კარს: «სუმბათავ, შინა ხარია?»
— შინა ვარ ბიძა-ძმის წულნი, ორნ(ი) კარგნი გეტანავ³⁾ სსკანიო,
ტყვია-წამალი ბევრი გვაქვს, თოფის გვიკვიდავ ჯარიაო⁴⁾;
ისარნიც ბევრი დაკსეკეთ⁵⁾, ჯორის გამოკვიკვა(ა) ცალიო⁶⁾;
ცისე გვაქვს ხურთ ნაგები, კუთხეს არ გვიწადთ⁷⁾ ქეანიო;
ქავს⁸⁾ გვიდგას უფნი და ვაცნი, არ შეგვიფთხვინოთ⁹⁾ თხანიო;
დაბრახს ჩაკვსანეთ ქალები: თამარ, შუქია დანიო,
კარი არ დაურახუნოთ, არ შეგვიშინოთ ქაღნიო,
თვარ¹⁰⁾ გაჭმეოთ მწარე სადილსა, მალ¹¹⁾ მოკლენ სკესურთ ფანიო.
ბობნილას¹²⁾ ქედსედ გადმოდგენ ტიბაის ძენი ცხრანიო,
მკვართეთ¹³⁾ ჩუარეს ისარნი, როგორც ნაკვალმ ცამ ცვარნიო;

1) სოფელია ხევსურეთში.
2) ადგილია ხევსურეთში.
3) თანა გვეყვს.
4) ბევრი თოფები გვაქვსო.
5) დავუხიკეთ.
6) ჯორის საბაღის ნახევარი.
7) არ გამოკვიპროთ.
8) დერფანი.
9) არ დგვიფთხოთ.
10) თორემ.
11) მალე.
12) სოფელია ხევსურეთში.
13) მავრა, ძალიან.

ამდგომარეობაშია, რომელიც...
ამდგომარეობაშია, რომელიც...
ამდგომარეობაშია, რომელიც...
ამდგომარეობაშია, რომელიც...

...მეტი მძინე...
...მეტი მძინე...
...მეტი მძინე...

...მეტი მძინე...
...მეტი მძინე...
...მეტი მძინე...

გ მ გ ი ა

...მეტი მძინე...
...მეტი მძინე...
...მეტი მძინე...

...მეტი მძინე...
...მეტი მძინე...
...მეტი მძინე...

— არა, ნეტავი ეს მაინც ვიცნობდი, როდემდე გინდა ბატონის კარად უოფენა? გენაცვალე იმ სულმწითის კალთას, რაკი მოწყვლებს მოილო და ბატონის მონობისაგან გაგკათავისუფლას! კიდეუ მისს სახლში რომ იწვი და იდაგვი, რა გინდა? შე კურთხეულის შვილო, თუ მე აღარ გეცნობდი, ამ შენს შვილს მაინც მოჭხედე: ცალი სხვასაც მოკვდომია, მაგრამ მეორე შეურთავს და რჯასს მოჭხატრონება; ბატონის შემხურედ კი არ დარჩენილან და მასთან კი არ ჩაუგლეკიათ სიცოცხლე!..

— არა, დედა-ჩემო, თუ ღმერთს ჩემთვის სდომებოდა, მეყვდა ერთი და რადგან არ იცოცხლბ, მეორეს ვერ შევიართავ. ან თქვენთვის რა სანატრელია ჩემი მეორე ცალი, არ ვიცი! მადლობა ღმერთს, უშვილო არ ვარ: რაკი ეს ერთი ბიჭი დამჩნა იმ ცხოვრებისაგან, კმარა, ჩემს ქონებას ესეც მოურეკა.

— მერე ამ ბიჭს მოკლას არ უნდა?

— რა მოკლას უნდა; აჭამეთ და ასვით.

— აჭამეთ და ასვით!— განიმეორა ბებრმა:— ეს საჭმელი და სასმელი, მზაც რომ ეწეოს კვლათში, მოტანას არ უნდა? მე აღარ შემიძლია, შვილო, რაიმედე ჭადს რომ დაგაკრავ, თითო საათი უნდა ვიკეჩნოს, ასე მეგონება წელში გადავწედი-მეთქი. სადღას უწინდელი მალ-ღონე, შენი გული მოწამეა, ყოველ კვა დღესეც მე წამიყვანდა ქალბატონის სასტუმრო ხაჭაპურების გასაკეთებლად, მაგრამ ახლა დაკბრდი, შვილო, დაკბრდი და ამ ბიჭს მოხედე, სახლს მოეპატრონე, თორემ არ ივარკებს, დედაშვილობამ. ეს შენი ძმებია

ეკელს თავთავისთვის წაგა და შენ კი ისე დარჩები, ეკელს თავისი ცოლ-შვილი ეყოლება მოსაუკლად, თორემ შენ და შენს შვილს ვინღა მოგხედავს...

— რა კენა, დედა-ჩემო, მე სახლში გაძლებს სწორედ არ შემიძლია. ან რა უნდა გავაკეთო სახლში: თონხა მე არ შემიძლია და ბარკა და ისე რომ მოვიდე, რა მოხელე ვიქნები?

— როგორ თუ რა მოხელე იქნები, შვილო, აბა, ვის ამგუნებს ამ შენს ოჯახს? ეს ბებური დედ-მამა, დღეს იქნება თუ სვალ, მოგიკვდება და ვინ უნდა მისედას ამ ობოლ ბოკუს?

— არ მოკვდებით, იფიქრი ნუ გაქვთ, კიდეც დიდ ხანს იცნისლებთ!—სიცილით მიუგო გოგიამ.

— მეტი შენი მტერი ნუა, ჩვენ დიდი დღე აღარ გვქონდეს.— ამოიხვრით სთქვა გოგიას დედა.

გოგიას უნდოდა რაღაც ეთქვა, მაგრამ ამ დროს კარი გაიღო და რამდენიმე კაცი შემოვიდა.

— ოჰ, გამარჯობა გოგიას! ბიჭო, როდის მოდი, ა?—მეგარდნენ ტოლ-ამხანაგები გოგიას და ახალ-წელიწადის მილოცვით გადაკრუნეს ნახევარის წლის უნახავა ამხანაგი.

— წუხელას მოკვდი, იმ საშინელ თოკლის დროს, ძმებო. ეჰ, რას იზამ კაცი, როცა იცა, მოხუცი დედ-მამა აღდგომის გათენებასაკით მოკლას შენს მოსკლას, თორემ ამ თოკელ-ტყევაში სიარული რა სასიამოვნოა,—მიუგო გოგიამ ახლად-მოსულ სტუმრებს.

— ვაი ვიქნა, ძმობაძე, ძალიან ვაი,—ერთხმად შესძახეს ამხანაგებმა გოგიას:—კაცო, წელიწადში ერთი დღე მოგვივა და ჩვენ კეთილებთან უნდა ვიყოთ, აბა სხვას სახლში რა სიამოვნებას ნახავს კაცი.

— რას ამბობთ, ძმებო, სხვისი კი არა, ჩემი სახლია: ჰური ჩემს ხელთ არის და ღვინო; ამასთან ჩემი ბატონები იმისთანა გულის არიან, რომ იმათ მოშორებას გული როგორ მიზამს.

— ეჰ! ეკელაფერი ბედზე ყოფილა დამოკიდებულია,—წამოიღა-ზარკა აქამდინ ჩუმიდ მკდომმა გოგიას მამამ და ჩიბუხი ახლოდა.— დედ-მამას, შვილსა და ნათესავ-ნათამალებს კი მოგკმორდება ჩემი ვაჟიშვილი, და ბატონს კი ვერა, ა? არა, შვილო, არ გიყვარვართ და

ის არის, თორემ ბატონი სსკებსაც ჭყოლუბია და მოშორებია, თუ არ მოშორებია, ჭამაგირი აუღია, შენსაკით მუქმად კი არ ჩაუკლავს თავი.

— რას ამბობ, მამა-ჩემო, კაცი იმათ ხელში გავიზარდე, გებრდები და დღეს ვთხოვო ჭამაგირი? ან ესეც რომ არ იყოს, ეს ერთი შეილი თითონ ბატონის ნათლული მუავს და რა სინიღისი მომცემს ნებას, რომ ჩემს მწუჯლობელ ბატონსა და ნათლიას ჭამაგირი ვთხოვო! არა, მე ეგ არ შემიძლია სწორედ.

— შენი ნებაა, შვალო, მაგრამ საბოლოოდან უნდა იფიქრო რამე.—ნაღვლიანად მიუგო მამამ.

— მამა-ჩემო, რა დროს მაგასე ლაპარაკია, დღეს ბუდნიერი დღეა, ჩვენც კისინამოვნოთ და ეს შესობლებიც კისინამოვნოთ; ხომ იცია, სკალ სადამოს ისეკ უნდა წავიდე!

— მართლეს ამბობ, რა დროს მაგასე ლაპარაკია ამ ბუდნიერ დღეს,—სთქვა ერთმა მოსულთაგანმა და მარდად წამოხტა, რომ კარებთან მიჭკებებოდა გოგიას დედას, რომელიც ბუღლიდან მოდიოდა და ხონჩასე დაღებულად სსვა-და-სსვა სსკმელი მოჭქონდა.

— აგაშენოსთ ღმერთმა, ბარაქა არ მოგაკლოსთ!—დაიძახეს ყველამ ერთსმად და მსიარულად შემოუსდნენ ოთხ-თესა დაბალ სუფრას.

II

ჭანოსრო უიძე კარგად შეძლებული თავადიშვილი იყო სოფ. ს—ს. მამას თუმცა დიდი შეძლება არ დაეტოვებინა ჭანოსროსათვის, მაგრამ სამაგიეროდ საშუალო სწავლა მიეღებინებია და მესამოცე წლებში ამკვარად ნასწავლი კაცი, შედარებით, ესლანდელს იურისტზე უფრო გავლენიანი იყო, და ამიტომ კარგი შემოსავლიც ჭქონდა ჭანოსროს. ცოლად ერთის გადამენებული თავადის ქალი შეირთო ჭანოსრომ და ცოლის ნამხითვი ადგილ-მამულიც კარგს შემოსავალს აძლევდა.

თ-დი ჭანოსრო ერთს კერძო დაწესებულებაში მსახურებდა და ღირსეულადან ასრულებდა თავისს მოკალებას. არასოდეს უფ-

როსისაგან საყვედური არ მიუღია და არც ცუდ საქმეში ყოფილა შენიშნული. ყველა შატოოსან კაცად სთვლიდა, როგორც ქაინოს-როს, ისე მისს მეუღლეს, ვნეინა ელისაბედს.

ქაინოსრო სოფლად სცნობოდა, რადგან იმისი სოფელი მხოლოდ ოთხის ვერსის მანძილით იყო ქალაქხედ დაშორებული; დიდეს გადაჭრებოდა ცხენზე, წაქიდოდა სამსახურში და სადილად ისევე სახლში დაბრუნებოდა.

აი, ამ ქაინოსროს საბაზი გახლდათ გოგია მართალაძე, რომელმაც ბატონის მოშორება არ ისურვებდა და თავისი ვაჟ-კაცობის ძალ-ღონე ბატონის ოჯახის მოვლა-სამსახურს შეაღია. გოგია იმ დროს ახალ-გაზნად ბიჭი იყო, როდესაც გლეხკაცთა განთავისუფლების საათმა დაჭკრა და ყველანი დიდის სახარულით მაკეკებენ ამ ბედნიერ საათს, მაგრამ გოგიას, არამც თუ უსაროდა ეს ცვლილება, შირიქით, თავისს თანა-მომძეებს ეტყოდა სოლმე: მოიცადეთ, ძმებო, ეგრე ნუ აჩქარებულხართ; ვინ იცის, რა მოყვება ამ ცვლილებასაო. მე დიურთმა ნუ მომიშალავს ჩემი მწყალბოული ბატონი. სანამდის ცოცხალი ვარ, როგორ მოვშორდები! რას აზობ, ძმხო, ნეფე სოლომონი ვარ, ნეფე! აბა, იმას რა სჯობია, როცა შუა ჭამაზე ჩემ ბატონს ცხელ ლავაშს მიკართმეე მოსამატთან და ისიც მამა-შვიდურის ალერსით მეტყვის: ოჲ, ჩემო გოგია, რა უჩხლი ხარ! აბა, ბიჭო მერიქიფე, ჩემს გოგიას გაუესე დიდი თასი და გადააკურე ჩემს სადღეგრძელოდო. მერიქიფეც რომ ქალბატონის ნამზითვ დიდ თასზე «ქერქეტს» დაასხამს სველი დოქიდან, სწორედ შესუდაცა გაძღუებს ადამიანს, თორემ დალევს სომ სამოთხეა და სამოთხე!..

— აბა, როგორ მოცინალები ჩემ ბატონს და ჩემ გამზდელ ოჯახს! თავისუფალი არა ვარ!.. არა, ერთს კვირასაც არ შემიძლია გაძღება, რომ ჩემი ბატონის შვილები არ ვნასო, — ეტყოდა გოგია და ჩაიკრავდა გულში ხელს.

მართლაც არ მოსცილებია და მუქთანაც ემსახურებოდა მამასავით გამომწრდელ ბატონს გულ-კეთილი საბაზი. როგორც ზემოთ მოვიხსენიეთ, გოგიას დედ-მამა მუდამ ესვენებოდა, სახლში მოდი, მერე ცოლი შეირთო, მაგრამ ვერას გზით ვერ აყრევი-

ნეს გული ბატონის სამსახურზედ. «ის პირველიც იმიტომ შეკვირვებულია, რომ უმაწვილა ვიყავი, ჩემთან შესრდილი გოგო იყო და შემიყვარდა, თორემ მეორე ცალს რა მათეაქებინებს, ან ბატონის როგორ მოკვნილდება: სიუმაწვილე ამ რჯასში გამიტარება და ასლა, როცა ოც და ათს წელაწადს გადავსცდი, სადღა წაიდეო», — იტყოდა ხოლმე გოგია.

საბაზობს გარდა რჯასისა და მარნის გასაღებებიც მას ებარა. რადგან ბატონები ძალიან ენდობოდნენ და კაი თვალითაც უყურებდნენ, ისე დღესასწაული არ მოვიდოდა, რომ რამე არ ეჩუქებინათ გოგასათვის, ერთხელ სააღდგომოდ კერცხლით მოსკედილი სატყვარაც კი აჩუქა ბატონმა გოგიას.

გოგიას ბატონს ძალიან უყვარდა თავი-ღვივის ხარჯვა, მამული საკმაოდ ჭქონდა და კაიძალი ღვივოც მისდიოდა; ამასთანავე ზოგიერთი კენახას ღვივო მართლაც შესანიშნავი რამ იყო. დაწიებდა თუ არა ბატონი თავი-ღვივის ხარჯვას, გოგია სსვა სერსს იხმარდა: ჩუმად გაამსადებდა ოც-ოც და-ხუთ გოგიას ქვეკრებს და რამდენსამე თავ-ღვივოს ცალკე გადაინახვდა, დანარჩენს კი ბატონებს ასარჯებდა.

— გოგია, აღარა კვაქვს «კრახუნის» ღვივო? — ჭკითსავდა რამდენისამე ხნის შემდეგ ბატონი.

— მრავლად გსლავს *), შენი ჭირიმე! ამდენი ხანი გვიყო, ბატონო, და ასლა სსვა ღვივო მოკხადოთ.

— კარგი, ჩემო გოგია, შენი ნება იყო: რომელიც გინდა, მოჭსადე, — იტყოდა გოგიას ნდობით აღვსილი ბატონი.

უნდა გენახათ ბატონის სიხარული, როცა ამ გადახსულ ღვივოს უფრო საჭირო დროს გამოახენდა საბაზი.

— სწორედ ჩემს რჯასად მიღირს ეს გოგია, მაგ რომ მოკვირილდეს, ჩვენც თან უნდა წავეყუთ, — იტყოდა ქაიხოსრო.

გულ-კეთილობას და ერთგულებასთან ფიცხიც იყო ჩვენ გოგია. ეკვლასედე უფრო ის გააჯავრებდა, როცა უმაწვილები პურის ცხობის დროს მივიდოდნენ მასთან.

*) ძველი ჩვეულებად იყო, რომ მოსამსახურე არასოდეს არ იტყოდა «არ არისო», ამის ნაცვლად «მრავლად არისო» — იტყოდნენ.

— რას უტრიალებთ ამ თორჩეს, თქვე ეშმაკებო! იცოდეთ, თუ ერთი ლავაში ჩაკრდა, ყველას გაგწვევლავთ. მომცილდით აქედგან, თქვე ჭინკებო, თორემ მუგუნავს გესვრიოთ, ღმერთმანი, — ეტყოდა ბავშვებს გოგია.

— არა, ჩემო გოგია, ჩვენ არაფერს წავახდენთ, ჭკვიანად ვიჭნებით, დედამ გვიტოსრა, გოგია გიძისისთო და იმიტომ წამოვედით. სომ მოგვეკმ, რაც ვუტები აქნება, ჩემო გოგია? — ეისვისით მისცვივდებოდნენ ჰატარები ფქვილში ამოგანგლულ საბახს.

— მომეცა სიცოცხლე!.. მე კარგად ვინი, ქალბატონმა გითხრათ, თუ არა აქ მოსვლას!.. სათქვენო ებილი დიდი ხანია მოვიცვალე. არა, ეს კირთსებაც რომ მე მატყუებდნენ, სეირი არ არის! — სიცილით იტყოდა გოგია, მაგრამ თუ ბავშვები მეტის-მეტად აქმაკებდნენ, მისინ ვი მართლად წინ იფურხნდა ყველას.

— ქალბატონს ვუტყვი, ღმერთმანი, თუ კიდევ შემომკარებიხართ. აბა გაჭბედეთ, მოდით და ნახავთ ეს ცომიანი სელი რამდენი მოგაყოლოთ მაც ზურგზე! — მიამახებდა გოგია.

— ვერ მოგართავს! დიდაც მოვალთ და სულ ჩავუერთ ლავაშებს. გასკდი გულზე, გასკდი! — შემოსძახებდნენ გასაკვარებლად უმაწვილები და სახლისაკენ მოჭკურცხლავდნენ.

— მარჯვით მე თქვენ, მარჯვით! კარგი! ეს გოგია არ ვიჭნები, თუ ბატონს თქვენა თავი არ შეაურთავებინე!.. სომ ასე?.. მოიცადეთ! — ეტყოდა სოლმე გოგია და გამობრუნდებოდა სათორწისაკენ.

მამის სამსახურდიან მოსვლის დროს, ბავშვები სულ-განახულები იყვნენ, ეშინოდათ, გოგიამ მართლად არ დაგვაბუნლოს მამისთანაო და ერთმანეთს შეჭყურებდნენ, როცა საბახა სადილის ჭადსა და ზურს შემოიბრუნდა.

— ბატონო?.. — წამოამახებდა გოგია და გადაჭხედავდა ბავშვებს. — ვთქვა?.. — შევეითებოდა ჰატარებს.

— არა, ჩემო გოგია, არა, მეტს აღარ შეგაწყურებთ! — შეესვენებოდნენ უმაწვილები.

— რა იყო, გოგია, იეშმაკეს განა? — ჭკითხავდა სოლმე ბატონი.

— არა, ბატონო, ისე... სხვა საქმა, — უმასხებდა გოგია,

ჩემად ვი ანიშნებდა ბავშვებს და თავს უჭნევდა, ვითომ «თუ შენ-
რედ გაჭბედეთ, მაშინ მე ვიციო».

თურცა ყოველ დღე ასე აწვალებდნენ, მაგრამ ყოველთვის მშვი-
დობიანად თავდებოდა გოგიას გაჯვარებას.

— არა, ძალიან ვი მსკლელებს ეს ბავშვები, მაგრამ «მელას
თავის საღრჩობელა უყვარდა» რომ იტყვიან, სწორედ ისეა ჩემი
საქმე: უმაგათოდ გაძლება ერთ დღესაც არ შემოდის. იციან ამ
კმძაკებმა, რომ მიყვარან და ამიტომაც ასე შემადგენენ ვისერზედ,—
გაიფიქრებდა გოგია და ჩაიციინებდა თავისთვის.

მართლაც, მეტად უყვარდათ ბავშვებს გოგია: რასაც კარგს
იშოვნიდნენ, სულ იმასთან მიარბენინებდნენ. საშობოდ და სააღ-
დგომოდ მამასთან შირველი იმათი სათხოვარნი ის იყო, რომ გო-
გიას ახალი ჩხა უყიდეთ.

რამდენადაც ხაზაზი ოჯახის უფროსებს უყვარდათ, იმდენად
მოსამსახურებსა სძულდათ. ერთსელ საშინელი ოინი უყვეს
შუერთ აღესილმა ამხანაგებმა გოგიას: ბატონმა სააღდგომოდ
თავისი ნაცვამი, ბუხმენტებით მორთული, შავი მუდის ჩო-
ხა ახუჯა და უთხრა:—ამ ჩოხით წადი აღდგომას კვლესიაზე და
წირვა ისე მოისმინეთ.

მართლაც, აღდგომის დამეს წამოდგა გოგია, დაიხანა ხელ-
შირი, გააღო თავისი სკივრი და ამოაღა: ჩოხა-ახალური, წითელ-
ქობიანი წულები, ბატონისაგანვე ნახუჯარი ბოხი და ქამარ-ხან-
ჯალი. დაიწყო ჩაბა გოგიამ. წითელ მუშ-გადაკრულ პატარა სარ-
კესთან მიიტანა ქონის სასთელი და გულ-მოდგინედ ათვლიერებდა,
დუგები სომ მრუდედ არ შემობნევიო. მაგრამ იმისთანა თქვენს
მტერს, როგორც უდა გოგიას ენა, როდესაც ჩოხაში ხელი გა-
ჭყო და გრძელის ჩოხას მაგურად მარტო ზვეით-ტანი, სასულე-
ბი და უგანა კალთა შერჩა ხელში. თურმე ამხანაგებს კმძაგობით
წინა-კალთები მოკვრათ ჩოხისათვის და მხოლოდ უგანა კალთა დაე-
ტოკებინათ გულ-გასასუთქად.

— ეს რა ამბავია, ვინ დამღუპა, ვინ დამკლა თავის ხელით?
რას მერჩოდა ის ოჯახ-დასაქტევი?!—იმხოდა საშინლად გაბრაზე-
ბული გოგია და, თითქო თავისს თვალებს არ უჯერისო, ხან წაღ-

მხარეს დაიხედავდა, ხან შეორეზედ, მაგრამ ჩოსას კალთები მაინც არ იყო და არა. — სიკვდილი მიჩვენებია ამისთანა სიცოცხლეს! რას მერჩოდას ის წყუელი, რომ შავად გამოიქნას ეს აღდგომა? ვანი არ ვიქნები, თუ სამაგიერო არ გადაუხსდება. ამ სიტუაციათან ერთად წამოაღწო ქამარ-ხანჯვალს სული და გამოკარდა კარში. მაგრამ არ იცოდა, სად მიდიოდა ან ვისთან.

გოგიას შემოესმა ბატონის ფეხის-ხმა. ქაიხოსრო აივანზედ დასვირნობდა. ეტულობდა, ისიც ეკლესიაზედ წასვლას აპირებდა, რადგან ჩანდილი იყო. მხოლოდ იმას უცდიდა, როდის შემოჰკრავდნენ აღდგომის წაჩხ.

— რა მივანქარებს, გოგია, ვერ არ დაურეკიათ; მოიცადე და ერთად წაიდეო. რა შორს არის ჩვენი ეკლესია, რომ ვერ მივასწროთ, — გადმოსძახა ქაიხოსრომ ჭისკრისაკენ გაქანებულს გოგიას.

გოგია მობრუნდა და, თითქო გული ეუღში ამოსჩნაო, ისეთის ხმით შესჩაფლა ბატონს:

— რა შეწირვება, ბატონო: თავი უნდა მოვიკლავ, ვინც ეს საქმე მიყო. შემომხედეთ, რა მიეკეს, როგორ დამღუბეს ვანი, რანაირად დამკლავსაკეს ამ აღდგომა დღეს!

— რა დაგემართა, გოგია, რა ამბავია? — შემოფოთებით ჰკითხა ქაიხოსრომ.

— რაღა რა ამბავია, შენი ჭირიმი, მე აქ მოვცდა არ შემიძლია, სწორედ აღარ შემიძლია: წავალ, ციხიბრში წავალ და აქ ვი არ დადგები, — იძახდა გოგია და ამ ლაპარაკით კიდევ ამოატანა კიბეზე. წინა ოთახის ფანჯარაზე სანთელი იდგა და აივანი განათებული იყო, რისგამოც გოგიას მორთულობა და აღუკვების მიხედა ქაიხოსროსათვის ცხადად გამოჩნდა. მართლაც სსსსსსსს სსსსსსსს იყო გოგია: წითელ მინინოზის ასაღუსსე, თითქო ფრავი აცვიაო, ისე ჰქონდა ჩოსას უგანა-კალთა ჩაკოწიალებული გვერდებზე და წინ ვი არ ეუარა-რა.

— აჰ, ბატონო, ხომ ჰხედავთ, რა მიეკეს, რას დამიგზავსეს თქვენი ნაბობები ჩოსა? რას ვგეგარ, შემომხედეთ: მამალს რომ ეუღს მოაგლეჯენ, იმას ვგეგარ, შენი რისხვა ნუ მომეცება. შემარცხენისე, მაგრამ ბიჭი არ ვიქნები, თუ ეს აღდგომა არ დაკამწარე ამ საქმის.

ჩამდენს! — გაიძისოდა გოგია და წაღმა-უგუღმა ტრიალებდა ტლინ-კიან ჟოროვით.

ქაიხოსრო ძალიან ცდილობდა მოხაწილეობა მიეღო და თანა-გძინობით ენ-უგუღმებანა გოგია, მაგრამ მასმა სანახაობამ განზრახვა გაუტრუნა და გუფიანად ხარხარი მიართო.

მოკლეს სასლობას ეღვიბა. აღდგომის მოლოდინით გასარბეუ-ლი ბაეშეები ჰერანგის-ამირა წამომჯდაბრეუენ ლოგინში. თუმც დე-და ბერს ესეკწებოდა, დაიძინეთ და თავის დროსედ მე თვითონ გაგაღვიძებთო, მაგრამ ბაეშეები თავისას მინც არ იშლიდნენ; ხან-და-ხან კიდევ წამოხტებოდნენ ლოგინიდან.

— დაიძინეთ, თქვე უშმაკებო! აგრე რომ ყუნტულებთ მაგ ლო-გინში, რა გინდათ? — შეუტატანა ელისაბედა შვილებს. — სომ იცით, სანამ მღვდელი სუფრას არ აკურთხებს, მანამდე სული რომ ამოგი-ვიდეთ, მინც გებლს არაფერსედ დაგადგეკეინებთ. ჟერ მღვდლის მოსვლა შორს არას, წირვისაც არ დაურეკნიათ. დაიძინეთ ჩქარა, საბანში გაესვიეთ, თორემ, ცხონდა მამა-ჩემი, მე თქვენ ისე ვაგ-წეკებლათ, რომ აღდგომა ვი არა, ამალეებაც დაგავიწოთ!

— არ გეკმინება, ბატონო, და ძლად როგორ დაკიძინოთ, — შემოსძახეს ჰატარებმა დედას.

— მე ვიცი რისი უძალობა გჭირთ თქვენა, მაგრამ იცოდეთ, თუ არ დაიძინებთ, შუა-დღე რომ წამოვიდეს, ლუკმას არაფერს გაღირსებთ.

— სხვისი არ ვიცი და მე ვი, რაც დაეწეკი, მას აქეთ სულ მძინავს, ჩემო დედა, — წამოიძახა ჰატარა გოწიამ და თვალე-დასუ-ტული ხერანგის მოჭევა, თითქო მართლა მძინავსო, მაგრამ ცადი თვლი რანავ გაელო და დედას მისჩერებოდა. ელისაბედი ხელში სხთლით გოგოს დასდგომოდა და სკიერიდან სუფრა-ხელსასო-ცებს ალაგებინებდა.

— ისე ღმერთი შენ გიშეკლის, რაც შენ ახლა გეკინოს, — მი-უგო დედამ შვილსა და სიცილით მერე თანში გავიდა.

სასტუმრო დაბანში თავით-ბოლომდე სუფრა იყო გაშლილი, რომელსედაც კერცხლის ახარეშა და თასები ჩამწკრივებული იყო. მო-სამსახურებმა დიდს ფაცა-ფურში იყენენ. მღვდელი ჰირეკად ყოველ-

თვის ქაინოსროს უგუროსებდა სუფრას და თავისი კრებულთ აქვე გაისწილბდა. ამიტომ მოსამსახურეებიც ყოველთვის უხქაროდნენ, რომ დროზედ მოკლათ თავიანთი საქმე, სუფრა მზად დაეტოკებინათ, და წირვაზე წასულიყვნენ. კლისაბედი ხან ერთს ოთახში გადიოდა, ხან მეორეში და ყოველი საოჯახო საქმე რიგზე მოჭყადა. სასტუმრო დარბაზი სწორედ აიენის ნაშინას იყო და, როცა კლისაბედი აქ შეკიდა, უეროდ ქაინოსროს ხარხარი მოესმა. გაკვირებულად კლისაბედი საჩქაროდ აივანზედ გავიდა, რომ ქმრის სიცილის მიზეზი შეეტყო.

— რას იცინი, ბატონო,— თავიანთად ჭკითხა კლისაბედმა ქმარს და მოულოდნელად მაჭკრა თვალი გოგიას, რომელიც კაბიდან ამოსავალ სვეტიან იდგა თვალბ-გადმოკაკლული, ბრანთან ძაღლივით ჭქოლაგდა და ქაინოსროს შეჭყურებდა, თითქო განახენს მოკლის იმისგანაო.

— უი, ღმერთო მომკალი, ეს რა დავმართნია, გოგია,— მადახს კლისაბედმა საბაზს და სანთელი უფრო ახლოს მიანათა, თითქო თავისს თვალს არ უჭკერბსო. მაგრამ, როცა მიუახლოვდა, თავი კვლარ შეიკავა და თვითონაც გულთანად გადინარსარა.

— რაღა რა დამმართვია, შე დალოცვილო, ვერ მიუურებთ თუ? რა გაცინებსთ, თქვე რურთსეულებო, მე კვადები კაცი და კადვე გულზედ მსეთქათ ნუგემის მაგიურად?... თუ ჩემი შეწყსება ესე გაიმბოდათ, სწორედ არ მეგონა,— სთქვა გოგიამ და ცრემლები მოკრია.

გოგიას სიტყვამ ისე შეაწყსა კლისაბედი, რომ მართლას უსამართლობად მოეჩვენა თავისი სიცილი და სინანულითა და დაუყვებით უთხრა გოგიას:

— როგორ გამიხარდება შენი ასეთი შეწყსება, ჩემო გოგია, მაგრამ ერთი ჩოხს რა დიდი რამეა. მაგის მომცემი კადვე ბერის მაგისთანას გიწყალობებს, ნუ გეშინია.

ეს სიტყვა თითქმის არ დაესრულიებისა კლისაბედს, რომ ქაინოსროს თუმინანი ქალადი ამოიღო და გოგიას მისცა. ამას გარდა ჩოხის ყადვასაც შეჭმირდა.

გოგია ასე ტკობილად და შეუშფოთებლად ატარებდა თავის სიცოცხლეს ბატონის ოჯახში. ამხანაგები თუ რასმეს აწყენინებდნენ,

სამხაგეროდ გულ-კეთილი ბატონი მოეფერებოდა, სანუქარს უწყა-
 ლობებდა და მათ დამშვიდებდა თვისს ოჯახს ერთგულსა და დაუ-
 დალაკად მოღვაწე სხაზს.

III

საღამოს ბინდი იყო მოტანებული, როცა გოგია, საშინლად
 სასუ-გაფიითრებული, ცხენს მათონსარიკებდა ორღობეში. ის ისე
 მიიქაროდა, რომ საღამიც არ მიუცია თავის სოფელელ გლეხებისა-
 თვის.

— საით მიიქარები, გოგია, რა ამბავია, ერთ ხმად ჰკითხეს
 მეზობელმა გლეხებმა.

— ლეკრზე მივდივარ, ლეკრზე: ჰეტარა კოწია გავიხდა ავად
 და იმისთვის ვიანდა.

— რა დაქმართა, კანო, სალექრო, მოიცადე, ვითოსარი.

— არა მცალან, მექარება, — შემოსძისა გოგიამ ისე ჩქარა,
 რომ ამ სატყვის დასრულებამდის ორღობის მოსახვევში მიატანა
 კადეც და უკან არ მოუხდნია, ისე გაუღვა გზას.

— ნეტავი რა დაქმართა იმ ბოქსს! ახლა ვინ იცის, ლეკრი
 რას იზამს. ის დაღოცვილები როგორც კი ისწავლიან და გაჩინო-
 ნიკლებიან, ჩვენსას აღარას ჰკადრულბენ. თვითონ მაკ უბედურ გო-
 გიას რა საქმე დაჰმართა ლეკრმა: სატყე ფიცა შემიდია, საწყალი
 ტურფა ახლაც ცოცხალი იქმნებოდა, რომ ლეკრის წამალი არ დაე-
 ლია. მეობანედ მშვიდობით გადარჩა, ნახატავით ბიჭი ეეოლა და
 რაღა ერთი კვირის მერე მოუვიდა ის რაღაც ეშმაკი ანთება, თუ
 ჟანდაბა, — უთხრა ერთმა უფრო ახალ-გაზდა გლეხმა მეორეს, ჭა-
 დარა თანა-მეზავის.

— ანთება კი არა, სავირე არ ვინდა! რის ანთება, რის სურე-
 ბა, ის კი არა, ვერ მოუხარეს და იმან მოჰკლა!

— არა, მაგას ნუ იტყვი, ძალიან მოუხარეს თურმე. ის კი არა,
 სოფრომბ გაკვირებული იყო: სუფოკელ დღეს ჩანს ასმეკდენ და
 თეთრ ჰურს ატმეკდენ თურმე.

— ეგ კი მართალია, მაგრამ მელოგინეს მარტო თუთრი ჰუ-
 რი და ჩაი კი არ ეყოფა, ჩემო ოქრუა, სულ სხვაა საჭირო, სხვა.

— რა ვიცი, ჩემ დედა-კაცს ციკა ლობიოს მეტი არაფერი
 ჰღირსება, მაგრამ კენტკივით ადგა ლოგინიდან და იმ საწყელ გო-
 გიას ცოლს ნახუქებმა აწეინა?—სიცილით სთქვა ოქრუამ.

— ნახუქებმა კი არ მოჰკვდა, ჩემო ბიძია, —დაწყნარებული
 კალოთი წამოიწყო მოხუცმა კიკოლამ, —მარტო რომ მიატოვებენ მე-
 ლოგინეს, მოელანდება ის შეჩვენებული ალი და მეტი კი არ უნდა: სიც-
 ხე-თაკარებს მისცემს და სულს ამოახდენს. აბა, როგორ გგონიათ: უწინ
 ჩვენს დროში მელოგინე ჭაღს თითო ადამიანი ვერ მოსცილდებო-
 და; ამას გარდა, სასტრუმაღს ედო სასროლი ბადე, წაღვი ან სხვა-
 რამ რეინეული. ესლა ეს აღარ იცინა, გაუნათლდით, აღარ გვიანდაო.
 კაი ჩვენი ბრალია: არა, ეს მიკვირს: იმ დიდ კაცებს, თუ გინდა,
 ყველაფერი შეჰშვენის, მაგრამ ჩვენ ვინა ვართ, ვის დაგვარტყვიართ,
 რომ დიდ-კაცებს წაუბძოთ. ასლა კიდე: ივანიკა მელამემ რომ თვი-
 თონ ამ გოგონას ბატონს შვილი მოახათვლია და მისი გაბღენი-
 ლი ცოლი ნარინჯის აღებას აღარა ჰკადრებოდა, რაო, რა მქვანო?

— აბა, ღმერთმა ყველაფერი კარგი მოგაგონოს, ასლა გამახ-
 სუნდა მაგ შენს სიტყვებსედე: კაცო, გუშინ-წინ მოსულიყო ჩემ
 დედა-კაცთან ივანიკას ცოლი და რა არ გტრბახებია, ვინ იცის: ჩე-
 მი ქმრის ტოლი ვან არის, ან შეძლებით და ან ცოლ-შვილის ზე-
 ტივის-ცემითაო. საღამოს დაღალული კაცი უნაიდან დაგებრუნდი და
 მეგონა ჩემი დედა-კაცი მოსკლისათანავე ვახშამს მაჭმევს-მეთქი, მა-
 გრამ შენც არ მომიკადე: ჩემი ვახშამის ვაჯერი ვისა აქვს! თურმე
 ნუ იტყვი, იმ შეჩვენებულ დედა-კაცს არ გადაურკვი! მე ხელს არა-
 ფერზე მაკიდებინებს ჩემი ქმარი და თქვენ კი ზურგზედ ტყავი
 გაჭეთ გადაცლილი შეშისა და წყლის წიდეით და მე როგორ მე-
 ტოლებითო. ვკითხე: ჭაღო, რათ ვახშამი არ მოგაჭკვს-მეთქი? შენ
 გეკვანძება და მე კი გულზედ ცეცხლი მედებაო, მიშასუხს: ყოველს
 ჭაღს ზეტავს სცემს თავისი ქმარი და მე მუდამ გაუნარული ვარო.
 ივანიკას ცოლია ბედნიერი, ქუდ-ბუდი სწორედ იმას დაჰყოლია, რომ
 ივანიკას ცოლობის ღირსი შექნილაო, მათხრა და ცრემლები მოე-
 რია. მე გაკვირდი, არ ვიცოდი, რა დაემართა ჩემს დედა-კაცს, მი-

გრამ მერე გამოვივითსე და გავიგე, რა მიხეზინე ყოფილიყო, ასეა, ბიძა ჩემო. ახლა ჩვენი ქალებიც გასუქდებიან იმ დედა-კაცით და დავივსებით, ახა რა სიკეთე დაგვექრება.

— ჩემი დედა-კაცი დედაბურია და ვინც ალარ ახერხებდა, მაგრამ ნეტავი არ მინდა, ჩემმა რძალმა მაგისტანს რამე გაუბედოს! წავწედე, თუ წელი არ მოაწვევით ცუდით, — მკაცრად წარმოსთქვა კვილაძე.

— ეჰ, დედა-კაცს თუ ღმერთი გაუწერა, გინდ სრემე და გინდ არა, არც ერთს არ შეუბრუნება, — ამოხსურით სთქვა ოქრუამ და ისეკ ივანიკას ამბავი დაიწყო.

— არა, ეს ივანიკა რას აკეთებს, რომ ყოველ დღე ქაინას-როსას დაძვრება? რა მასი საქმეს ყოველ დღე იქ სიარული? რომ იკადრას და შეიღო მოუნთლავ, ამიტომ მისი ტოლი ხომ არ არის, ყოველ დღე მიდის და გვერდში ატორზიანდება იმ დიდ კაცის შვილს? გამოტკრავს თავ-საფარში ორ ცალ ქლიავს, ან თხილს და ქაინასროსას მიაბუნებებს, ვითომ ასე უნდა ახალ ნათლასო.

— ეჰ, შენი ბაბა ცხობდა, ჩემო ოქრუა, ვერ შენ კადევი ახალ-გაზდა ხარ და ქვეყნას ამბავი ჩემსავით არ იცი. იმ ერთ თავ-სა-ფარ სილს რომ მიუტანს, სამაგიეროდ ორ იმდენს წამოიღებს. მე ჩემის თვალთ მინსაკის, რომ გოგიას გამომცხვარი ლავაშები, როგორც უნდოდანთ, ისე ბევრი ჰქონდათ ივანიკას შვილებს. სიდაგან? რასაკვირველია იქიდან, რომ ნასუფრადეს კარგა ლამაზად გამოხოვს და წამოიღებს. ისეთი არ გახლავს ჩვენი ივანიკა, რომ სიდახანც ორ იმდენს არ გამოკლავს, იქ რამე მიიტანოს. გზათაც არ გაივლის უსარგებლო ადამიანთან, თორემ ძვეტს მიუტანს?!..

— ეგ სწორედ მართალია, — მიუგო ოქრუამ. ამას წინად გოგია ძალიან სწუხდა, შემომხივლა, ივანიკა ისე შემოეჩვია ჩემი ბატონის ოჯახს, რომ, თუ როგორმე არ მოვიშორეთ, მთელს ოჯახს ვაგვიანხეკრებსო, ისე ურცხვად ჩაილაგებს თურმე ყველაფერს და მიაქვს, თითქო მისის შრომით მოწეული იყოს. ამას გარდა, ბატონს ეხვეწება, შენი ყმების საქმე მე მოძინდე, ნადელს მე ავერუბავო. ძალიან სწუხდა სწეული გოგია: თუ ივანიკამ ჩემი ბატონის გლეხები სამოურავოდ ხელთ იგდო, მერე იმათი სუბელი აღარ იქ-

ნებაო. ეგ ღვთისგან წყუული დაუნდობელია და სულს ამოასდენს სწულად გლეხებსაო, მაგრამ იმედი მაქვს ჩემი ბატონი თავის ერთ-გულ გლეხებს ივანიკას ხელთ არ ჩააგდებს.

— ჭოო! ესლა კი მივხვდი, რისთვის დაძუნძულდეს ივანიკა ბატონისას ასე ჩქარ-ჩქარა!... სეირო არ ექნება, ეგ ცრუ მატრახა-ში მართლა თავზე დაგაკადეს! აბა, მაშინ უუურე იმის ფიცხვეკრა ცოლს, აი! — «ყეენის თავის მხემ, მე კარ თორემ სსკა ვინაა!» — დაიძახებს.

— ღმერთმა ნუ ინებოს, ბიძა-ჩემო, თორემ წელში გაგწვეკ-ტაკს ეგ ოჯახ-დასაქცევი, გაგკანადგურებს. არა, იმ დაღონილ ჩვენს ბატონს რა მკვისი მოურაობა ეჭირვება! ღმერთმა ხომ იცის, მარცხალი რაა, მარცხალსაც არ წაუადებო მტეს. რად მინდა ბატონის ნაწილიდან მოხარული, ჩემი ალალი მომხმაროს ღმერთმა და სსკი-სი, — უფალმა ხომ იცის, — არა მინდა-რა.

— ბატო, რომ ჭფიცავ, განა არ ვიცი, შეილო, სსკისი არა ვინდა-რა? მაგრამ, იმას ხომ არ ეტყუის ივანიკა, შენი არა უნდათ-რაო? გზარეკნ შენი ყმები და ჩემს ხელში ვეღარ გაჭბუდავენო. თავის საქმეს კი გაინარსავს და შენ მართალი ხარ, თუ მტყუანი, რას დაგეძებს.

— არ დამეძებს რომელია?.. სიძარტლე თავისას არ დაჭკარ-გავს. ბატონს რომ იმდენი ბეგარა მიუკა, რამდენსაც წინად ვუზი-დავდიოთ, მაშინ ხომ გამოჩნდება ჩვენი სიძარტლე?

— არ დაიუინე ეს სიძარტლე და სიძარტლე!.. ივანიკას ძა-ლიან გაუჭირდება, რაც უნდა მართალი იყუკ, მტყუანად გამოგვიყა-ნოს! ყველაფერს მოახერხებს მკვისთანა ადამიანი, — გაჯავრებით უზა-სუსა კიკოლამ და განსე გადუხვია.

— მერე რისთვის ენდობება, რომ ყველა მტყუანი ვიქნეთ?

— იმისთვის, რომ ბატონის ნდობა მერე უფრო ექნება და რაკი ქაინოსრო ივანიკას სიძარტლეზე დარწმუნდება, მერე ცხადა-დაც რომ დაინახოს, სსკა მართალია და მისი მოურავი მტყუანი, მაინც არ დაიჯერებს. ამით ივანიკა მთელს სოფელს ტყავს გაძარბოს, რასაც მოახერხებს იმას იზამს და მგონია ეს კარგად მოუხდება მის ღარბ ოჯახს. ასე გახლავთ ეს საქმე.

— მართლაც, მაგრამ ბატონი ქაიხოსრო ძლიან კეთილი გე-
რია, და არა მგონია, მართლა მკ მელას სელში ჩაკეცოს. რა
ვიცი... ამოხსენით სთქვა ოქრუამ.

— კეთილი კაცი ვაა, მაგრამ ესლა გამოუჩნდება კარგი კაცო-
ბა, თუ ჩვენს სიკეთესად დაინახავს და მკ ბორბოს არ გაგვიბა-
ტონებს. ივანიკამ მთელი სოფელი აწიწ-დაწიწა, ქურდობის
მაგას არ რსცხვენია. კაცი რომ ეკლესიაში სატის-წინ შეწი-
რულ ფულს მოაპარავს, ის რა კაცია და რა ზიროთ უნდა დადიო-
დეს ხალხში! მაგრამ არაფრისა არ რსცხვენია და არც ეშინია, რა
კი ერთხელეკ გაუწიდა შუბლის აპკი! ათას ადგილს გაესვია ცუდს
საქმეში, მაგრამ ეველებს გაგლიჯა ბადე და თავი გამოიმტინა. ას-
ლა ამით წათამამბული, რასაკვირველია, არაფერს დაერიდება და დი-
დი კაცის მოურაობას სიხარულით წაპბოტინება, თუ სელი მიუ-
წვდა.

— მეტი არაა შენი მტერი, გოგამ იმას დიდი ხნის ბორჯი
არ მისცეს იქ! თუ იმ წუნკაღმა ჩემი ბატონისას იარაო, — გოგამ
თქვა — არ ვიცი, რას ვუხამო. იმის ვაი კაცობას კრიანოსანივით
ჩაკუთული სელში ჩემს ბატონს და მერე მობრძანდეს თავისის წი-
თელ თავ-საფარით და მოუტანოს სანუქრები. მაგას ამბავი რომ ჩემს
ვაჟ-ბატონს დაწერილებით გაგებებო, ჩვენსას ფესს ვერ დაადგამს:
ჩემ ბატონებს მაგისთანა საქმის მომქმედი კაცები არ უყვარსთო, ასე
იღანარაკა გოგამ, — იმედიანად სთქვა ოქრუამ.

— ღმერთმა ინებოს, მაგრამ ვაი თუ თვითონ გოგიასად ვერა-
ფერი სიკეთე დაჭმართოს ივანიკამ. ის რომ შეუტყოს, გოგიას ასე
ვძულავრო, თავს გადადებს და მანც მოუხერხებს რასმე.

— ჭაი დედას! შენ ვიდეკ არ იცი ივანიკას ამბავი: ის კაცი
კი არა, წყეულია, შეჩვენებული, სატანა...

— გოგიას რას დაჯლებს, ბიძა-ჩემო: მთლად ქაიხოსროს
ოჯასი გოგიაზე და მოკვიდებული და ბატონები ისე კნდობიან თურ-
მე, როგორც შეიღს; ან როგორ არ უნდა ენდონ, კაცი რცი წელი-
წადია მაგათთან არის.

— მაგას ნუ იტყვი, შვილო: რცი კი არა, ორმოცი წელიწადც
რომ ემსახურო ვისმე, თუ ეშმაკი შეუჩდა, შენს ნამსახურს წყაღმი.

ჩაგვიყრის. მართლ-მსაჯული მსოფლივ ერთი ღმერთია, სხვა არ-
ვინ. სომ გაგვგონია ახალი ცოცხალი კარგად ჰქვისო, ასე ჩვენ
საქმედ, თუმიც გოგონს ეს არ დაემართება და რომ დაემართოს, მე-
ტი უსამართლობა იქნება.

— რასაკვირველია, გოგონათნა არავენ ჰყავს ბატონს, თე-
თონ გოგონი გვიამბო, ამას წინედ რომ სანდში იყო; ბოკუბეს ისე
უყვარს თურმე, რომ ასჯერ შეასტებთან კასერსე იმას. არა, კარგი
გია, მე და ჩემს ღმერთმა, როცა შენი ბატონის ოჯახს ასე შე-
ზრდილხარ და შენს ხელში დაბადებული და გაზრდილი ბოკუბე
გარს გიტრიალებენ და გაწუხებენ. სწორედ კარგი ქნა გოგონი,
რომ არ მოსცილდა ბატონს, — ღმილით დათავა სიტყვა ოქრუამ.

— კარგი ქნა, მაგრამ ცოტა თავისთვისაც რომ ეფიქრა რა-
მე, არც ის იქნებოდა ცუდი.

— თუთონ რა უჭირს, კარგა ღამისადა ცხოვრობს ბატონ-
თან და მეტი რაღა ეფიქრის?

— თუთონ კი კარგადაა, მაგრამ იმ ობოლ ბოკუს აღარაფე-
რი უნდა? კიდევ კარგი, სანამდე გოგონს დედ-მამა ცოცხალია, მაგ-
რამ როცა მოკვდებიან, ვინ უნდა მისედას იმ სანოდავ ბოკუს? გო-
გონს ძიებო თავ-თავისთვის დასანდდენთან და ობოლი კი, ვინ იცის
ვის კარად დარჩება. დროით უნდა ოჯახს ხელს მოკვადება, თა-
რემ მეტე ბეგრის რომ ეცადოს ჩვენი გოგონი, მაინც კვლარაფერს
მოეწევა, ბერი ვარც ვარ და მე დამეჯერება.

— შენ გგონია, ბიძა-ჩემო, გოგონი ჩვენსავით თონსაში ჩა-
ჭვლავს თავის შვილს! როგორც თითონა ბატონის კარად, შვილსაც
ისე უწინამძღვრებს: ბატონის შვილს ახლებს და ისინი ისე გამე-
ზრდიან, როგორც ვაი ვარის შვილს. ჟერ ესეც იმითი გამონა-
რეალ ტანისამოსით სვიერი სავსე აქვს თურმე: ორჯერ რომ ჩა-
ცნამენ, მეტე გოგონს მისცემენ, შენ შვილს ჰქონდესო. კერ შესე-
დე, გუშინ-წინ სტირალში, ის შატარა ბიჭი, თავის ბებთან რომ
ანდდა, რა გამაწყობილი იყო! თავადიშვილის ბოკუში მეგონა, მე და
წემს ღმერთმა.

— სწორედ ძალიან მამა, ის ბოკუში რომ ისე ვნასე; მეტე რა
ანგელისავით ბიჭია, არ ვარც ის ტანისამოსი აშვენებდა ისე, თუ

რს იყო, მაგრამ კაცი დაუბრდი და სწორედ ბოჰმის უნახავად გადა-
 მქცია მისმა სალამაზემ და საქციელმა, შენი თქმასა არ იყო, ვარ-
 გი ქნა გოგია, რომ ბატონს არ მოსცილდა. იცის ზვი და კარ-
 გი, ზრდილობა, და როცა მან მოკა, ბოჰმსაც ისე ასწავლას. აი
 ჩვენი ბოჰმები—თხები არიან, ნამდვილა თხები: ჭასკარზედ, ჩემ-
 სის რომ სტუქმარა მოადგეს და ჩემ შვილა-შვილს ჰკითხოს, ბაბუა
 შენი სასლამა თუ არა, ვას-უხის ნაცვლად, და:ღებს ვირს და ბლა-
 ვილ-ბლავილით მოაბის და მოჭყვირას: დედა, მიშველეო! მეტე სუ-
 თის წლისაა. გოგიას ბიჭი ვა, სიმის წლისაა და რომ ვკითხე ერთ-
 ხელ: «მამა სად არის-მეთქი»—«ბატონთან არაის», ისე ლამაზად
 მაშას-უნა, რომ მე და შენ როგორ მოკასკრებთ ისე ზრდილობა-
 ნად სიტყვას თქმას. ეჰ, რა ვართ ჩვენ უბედურები!.. სად იყო ჩვენს
 დროში ამდენი ამბები!—ამოცხვრით სთქვა მოხუცმა კიკოლამ.

— თქვენს დრო სჯობდა, ბიძა-ჩემო, — მაჟგო ოქროში: — წე-
 დან შენ თვითონ ამბობდა, რომ ივანიკამ მთელი სოფელი აწეწ-
 დაწეწა, და ქვეყანაში გამოსახენი ვირი არ აქვს, რომ ნამუსი ჰქონ-
 დესო. რამდენი ძაგისთანა ივანიკას ქვეყანაზედ, თუ ჩვენმა არა,
 სსკვან მანცა, და ეს ამასთანა ივანიკები სასლამა დროდ მოიტანა.
 თქვენს დროში არც თამასუქი ოცოდნენ და არც ძაგისთანა არაფე-
 რი: ერთ ღერ ულავს მისცემდნენ ნაშნად და რომ მოკეკლა, უარს
 არ იტყოდნენ იმ საქმეზე, რის შესახებაც ულავს ერთი ღერი
 ქონდათ მიცემული; მაგრამ სალა სადღას ესენი: ათასი ქალაღები
 უნდა აკოწიწო, მაგრამ მანც კეკა გაქვს, ვაი თუ რამე სიყალბე
 კრიოსო. როგორ არა სჯობდა თქვენს დრო, რას ამბობ, შე დალა-
 ცვილა!..

— უნამუსო და ბოროტი კაცი ჩვენს დროშიაც იყო და ენ-
 ლაც არის, მაგრამ როგორც ესლას, ამდენი გასაკალი არ ქონდა ემ-
 მაც კაცს; არც იმდენი უნდობლობა იყო და, შენი თქმასა არ იყო,
 მართლაც ერთი ღერი ულავს ჰქმაროდა, სიმართლას აღსადგენად.
 სალა როგორ ფიქრობ, ვითომ რისკან ხდებოდა, რომ ცრუ და გაუ-
 ტანელი კაცი ფესეს ვეწისად მოიკიდებდა? ეს იმისგან, რომ თუ ვინ-
 მე გაჰბედავდა და იორშირებდა, სალსი უთუოდ იმას განძეკებდა და
 სიკვდილის უამბდე კვლესიანც ვა არ შეირიგებდა. ამისთანა კაცს

ზატონისანის ოჯახში, ტაბლანდ ადგილი არა ქონდა, არც კინძუ
 სულამს მისცემდა და ყოველსავე სასოფლო საქმესედა მოწყობილი
 იყო. ერთის სიტყვით, ამისთანა კაცი, ცოცხალი იყო, მაგრამ ისევე ცო-
 ცხალი, რომელსაც ამ ქვეყნად არავითარი კავშირი არა ქონდა ხალხთან
 და ცოცხლადვე კუბოში ჩაჭედდის ემგზავსებოდა. უკვლავ ერიდებოდა,
 რომ ცოცხლადვე მკვდარი არ ყოფილიყო, რადგან იცოდა, რომ სოფელი
 ავის მქნელს თავის მოქმედების ჯილდოს ასეთი საწყაულოთ მიუ-
 წყადა. ახლა თუ ივანიკები ასე განძირდა, ეს იმიტომ კი არა,
 რომ ახლამ დრომ დაჭადა ესეთი კაცები, არა, წელანაც გი-
 თხანრი, ცუდი კაცი ყოველთვის იყო, არის და იქნება, მაგრამ სა-
 ქმერ ის არის, ვინც ცუდი არაა, იმით არ უნდა დაჭთვარონ ისინი;
 უნდა გამოირიგონ ყოველის საქმიდან, შეარცხებინონ, შეახეინონ და
 ამ გზით ისევე ის ძველი დროის ნამუხანობა დაბრუნდება. ნათქვამია:
 «ქურდი იმდენად დამნაშავე არ არის, რამდენადაც ნაქურდალის შემნახ-
 ვია-ო. ბიძა-შვილობამ ძლიან კარგად უთქვამს ამის მთქმელს. აბა, ახლა
 რომ ძველებურად იქცოდნენ, ქაიხოსროს ოჯახში ივანიკას ვინ
 შეუშებდნენ! ის კი არა, ჭიშკართან რომ ენახათ, ერთ-ხმად ეტყოდა
 სოფელი: «ხეინო ბატონო და ზატონო, შენი მუხლის ჭირამე,
 ნუ გაგვირისხვები და უნდა მოგვასენოთ, რომ ესა და ეს კაცი,
 შენს კარზედ ვნახეთ და რა უნდა, რა მოხელე! თუ ხეინი თავი
 გინდა, იმ არა-წმინდას შენს ღვთისაგან ნაკურთხის სახლის ჭერ-
 ქვეშ თუეს ნუ დაადგმევენებ, რადგან ხალხისაგან შეხევენებულა».
 ესე ეტყოდა ხალხი და ბატონიც სათხოვარს უეჭველად აასრულებ-
 და. ახლა სადღაც ეს ჩვეულება! ან რანაირად უნდა მოიქცეს ასე ჩვე-
 ნი ბატონი, როცა ამის სახლის-კაცები და ტოლ-ამხანაგები ყვე-
 ლანი ღებულბენ ამისთანა კაცს. აი ეს არის, ჩემო ოქროსა, თავი
 და თავი საქმე, თორემ დროს რას აბრალებ? დროს წინამძღვარი
 ჩვენ უნდა ვიყოთ. აბა ძველი დრო ყოფილიყო, თუ ივანიკას ცო-
 ლი შენსას მოჭებდავდა; რას ამბობ, დრო ძლიან კარგია, თუ ჩვენ
 ვივარგებთ, მაგრამ, ჩვენ რომ არ ვარგავართ, დრომ და ან სხვამ
 რა უნდა გვიშველოს?! დალოცოს ღმერთმა ჩვენი ხელმწიფე, გაბგა-
 თავისუფლა, მაგრამ ჩვენ მანც, რაც ვიუპვით, ისა ვართ. არა, აღარც
 ისა ვართ, თორემ კაი დაგემართოს; ძველებს დავეცდით და ახლებს

გი პერ მივწვივართ, ღობეში რომ ძაღლი გაქსნირება, ვერც აქვთ გავა და გელარც აქეთ გამობრუნდება, სწორედ ისეა ჩვენი საქმეც. ძაღლობა ღმერთს, თქვენ მანც ივარკეთ და ჩვენ, მოხუცებულები, ხომ გელარცს მოაკვწრებით და ეს არის... ნაღვლიანად სთქვა მოხუცმა და ოქროსას ალაბ აცაღა სიტყვის თქმა, ისევე თვითონ დაუმატა:—ეჰ, რაც არის, არის, ძაღლობა ღმერთს, ესლა ფესს ცაჟუჩქაროთ, თორემ ძაღლიან დაგვაგვიანდა, სარცა წვიმას დასსსამს და მერე ამ ორღობის ტალასს, ჩემისთანა ბერიკაცი ვი არა, ჭახუვიც ვერ გაატანს.

— მართლაც გვარინანად შემოგვაგვიანდა,— მიუგო ოქროსამ და ორივემ ნაბიჯს მოუჩქარეს. ნახევარ საათის შემდეგ კიდევ მიაღვნენ თავის სახლის დერეფანს.

კიკოლამ გაღმობაღო მხარხელ გადებული თოხი, წამოაძრო ზედ გადაკიდებული ქალაქნები და იქვე კედელზე მაკედოლ ლურსმანხედ ჩამოჰკიდა. თოხი სახლის კუთხეში მიაყუდა და ისა და ოქროსა გულ-მოადგინედ შეუდგნენ ტიტეელა ფესებიდან ტალასის მოშორებას. კიკოლა ნაფოტით იწმენდა ფესებს და თანაც ლაპარაკობდა: «ეს ოხერი და ნახარი რას მომწებებია ასე, რომ არ მცილდება, კარგი რამ რომ იყო, ლურსმნითაც რომ მივიტყდო, მანც არ მიმამჯობდება».

ამ სიტყვებს ბუტბუტებდა კიკოლა, როცა სახლის კარი გაიღო და საკმაოდ ხანში შესულმა დედა-კაცმა გამოისეკა.

— ძაღლობა ღმერთს, რომ მოდით, რა ძაღლიან დაგვაგვიანდათ, კაცო?— უთხრა დარეჟანამ კიკოლას.

— დაგვაგვიანდა, ასე გგონია, სათანაშოდ ვიყვივით,— კიკოლას მკვირად უპასუხა ოქროსამ.

— მაგას ასე გგონია, ამ ღამეში სიარული გვესალისებოდავს,— დაუმატა კიკოლამ:— მგონია გერ გვხედავს, რა წვალებით ვიშორებთ ფესებიდან ტალასს. განა ჩვენ არ გვინდა, რომ სახლში მოხუცებულ ვიყავით, მაგრამ ვინ მოგვიწიოს წლის საწხო!... ვის არ უნდა თაბი შეეგდ და ცოლი დედოფლად, მაგრამ ვინ მოგვართავს, ბეჩეო!...

— მეფობა კი არა, კეწირობა მოინდომე, შე კურთხეულა, მე-
 რე შეიფერებდი კი მეფობას?.. მაგ შენს ქალამნებს მაინც ვერ გაი-
 მტებდი ტალახში ჩასაცემულად, მაინც თოხზე გადაკიდებულს მოი-
 ტანდი სახლში, — სიცილით უთხრა ცოლმა კიკოლას.

— ოი, შენი გამომცემელი ამოვარდეს, შენი! — მიამახს კიკო-
 ლამ ცოლს. — შე გამოტყინებულა, მეფე და ქალამნის ჩაცმა სად
 გაგონილა, ან მეფე თოხს გადაებს მხარზე? სასაცილოა კია, მე და
 ჩემმა ღმერთმა. ქალი რა გასაჩენი იყო, რისთვის გაუჩენია იმ და-
 ლოცვილ ღმერთს! — უთხრა კიკოლამ ოქრუას და გულთანად გადი-
 ხარხარა.

— ოჲო, იშოჯნეს ახლა სასაცილო მასალა. რა ვუყოთ მერე,
 მე რომ ერთი სიტყვა წამომცდეს! ერთი ალიღუა მღუდელსაც წას-
 ცდებოა, ნათქვამია, — უთხრა ქმარს და მახლისწულს ღარკვანმა და
 გაბრუნდა.

IV

სოფლის ვახშობა გადასული იყო, როდესაც ექიმი და გო-
 გია ორღობის შეღმართს ამოუდგნენ, წვიმა ეკვიპ-პირულად ას-
 ხამდა; მთის ზატარა ღელეები ისე მოდიდებულიყვნენ და ისეთი
 ხშული გაჭქონდათ, რომ კაცს ეგონებოდა, ხესა და მიწას ჭტლე-
 ჟენო. საიდან არ აწყდებოდა ნიაღვარი და რა არა ხვდებოდა ფე-
 სებში საცლად გოგიას, რომელიც, თავზედ ჩახალახ-ჩამოფარებული,
 ჩოხის კალთებ-ამოწყული და დაკარწასებული, თავ-გამეტებით, კვალ-
 და-კვალ მისდევდა ცხენოსან ექიმს. წინა დღით ატალახებული სა-
 სოფლო შარა ახლა ისე აშკავდა, რომ ცხენი ძლიერ-ძლიერობით-და ამ-
 რობდა ლაფიდან ფეხებს და საშინელის თხლამ-თხლეშით აზობდა
 ღვართჭაფს. ცხენის ყოველ ფეხის გადადგმასე ტალახის აუარებუ-
 ლი შეფეები ხვდებოდა გოგიას ტანსა და ცხვირ-პირზე, მაგრამ ის
 ყურადღებას არ აქცევდა და წვიმა-ტალახის დაურიდებლად ისე მი-
 თხლამუნობდა, რომ გზის სიაგ-გარკესაც არ არჩევდა. ან რა გზის
 რჩევისა სცხელოდა, როდესაც ყოველი წუთი საათობად ეჩვენებოდა
 და გული უსკდებოდა, კია თუ ერთის წუთის დაგვიანებით ველა-

რადგან უშუალოდ ექიმმა ჩემს კოწიასაო. მთელი გზა რაღაც გამო-
ურვევების ფიქრით გადაიარა გოგიაში.

— დეპრტო, ოღონდ ჩემი ბატონის შვილების გაჭირვებას ნუ
მომისწრებ და ალექსანდრეს გაძლევი, რომ, რაც უნდა გამოიჭიროდეს, მაინც
ჩემი თავი მაგათს სამსახურიდან არ მოკლავს და არც ვაწეინებ
რამე, რაც უნდა გამოვაკროს, — გაიფიქრა გოგიაში, ამ საშინელს წვი-
მაში თვალები შეცინებენ მიახლოება და გულთა წმინდით შესთხოვა
უფალს: — დეპრტო! ღირსად მაგკარე ჩემს კოწიას, თუ ჩემი სი-
ბრძველით შემიტრდებიან და დამიწყებენ. შენ იცი, გულთა-მხალავო,
მე იმით მართლად იმ გულთა არ დაუსწევს, რომ სიამე მანდოდეს
იმათთვის. დეპრტო, მღერის, რომ ჩემი ბატონის კოწია, თავის დედ-
მამის შვილებთან ერთად, ჩემ თორბესთან თამაშობდეს! — ისეთის
მხურვალე გულთა შესთხოვა გოგიაში დეპრტოს, რომ ცრემლის
საკადული წაიხრისათვის წამოიქცა თვალთაგან და დაწა-ღუპით შეუ-
ერთდა წვიმის ხაკადულს.

— მგონი მიუხედავად იქნება სხლს, არა? — ჰკითხა გოგიას
ექიმმა, რომელიც ამდენ ხანს ჩუმად იყო და სანდოდად ამოწეწე-
ლი ძლიერ-და იჭერდა ცალი ხელით ქოლგას, მუხრეთი ადვირს.

— დიალ, მიუხედავად იგი არა, კიდევ მიგედი, მადლობა
დეპრტოს, — მიუგო გოგიაში და ფეხი გაიჭიჭრა, მაგრამ გული ათას
ხანად უტრიალებდა, არ იცოდა, რა ამბავი დახვდებოდა სხლში.
გოგიას სსჩიროდ გადასტა ღობის გადასაბიჯსე, გადო ჭისკარი
და სხლისაკენ წაუძღვა ექიმს. ავანსე ქახისსრო გამოვიდა ხელში
სანთლით და ცხენიდან გადმოხტომა არ დასცალა ექიმს, დიდი
ბოლოში უთხრა ამისთანა ამინდში შეწეხებისათვის.

— ძალიან შემაშინა ამ სამაგელმა ბოლოში და იმიტომ შეგაწე-
სე, საუკრელო ივან პეტროვიჩ! სომ იცით, ქალაქსე ცოტათი და-
შორებულნი რომ ვარ, მეშინაან, ვაი თუ დროსე რომ არ მოვიწვიო
ექიმი, მერე უფრო ძელი იქნეს, უფრო უდროსე დროს დაგე-
ჭიროდეს და ამიტომ გაგვიხდება თუ არა ვინმე ავად, მაშინვე უკვე-
ლითე წიმი უნდა ვინმაროთ. ვინც ქალაქ ადგილას სცნობრობს, იმას,
რასაკვირველია, საშუალება აქვს, დამის სამ საათსედ შეატოებინოს
ექიმს, მაგრამ ჩვენთვის ვა, какъ видите, очень трудно.

— ეჭიმის მოვალეობა ეს არის, რა დროსაც უნდა შესვდეს და სდანც, უეჭველად უნდა მაეშეკლას. Ну, какъ вашь больной?— ჭკითხა ეჭიმმა ქაიხოსროს, როცა დასველებულ ჰალტოს ძლიერძლიობითა ჰხდოდა ივანიკა მელამე.

— გვარიანდაა, თუშცა სინცე ისეკა აქეს, მაგრამ ისე აღარ ჰბოდაეს, როგორც წინად. ძალიან შეგვაშინა, ასე უნცე ავად განდომამ, მაგრამ მადლობა ღმერთს, რაგვი უკეთ შეაქნა.

ქაიხოსრო და ეჭიმი სახლში შევიდნენ, გოგია ვი, რომელსაც შიშით კითხვაც ვერ გაუბუნა, თუ როგორ იყო ემსწვილი, თითქო ესლა დაიბადაო, ისე გამოცოცხლდა, როცა ბატონისაგან გაიგონა «უკედ არისო». მას აღარც ვი მოჰგონებია, რომ ჩოხის კალთები გაესწორებინა და ისე შესულყო სახლში. მარდად გაექანა იმ ოთახისაკენ, სდანც ემსწვილი ეგულვებოდა და, როცა ლოგინს მიუახლოვდა და ზედმწოლის კოწიას სინილი დაინახა, რომელიც გოგიას დანახვასედ იღრიტებოდა, გულმა ისეთის სისარულით დაუწყო ცემა, თითქო მკერდის გამოგლეჯას ჰლამისო.

— შენ გენაცვალე, ჩემო ჰატარა ბატონო, რისთვის შეგვაშინე, ან ეს ბატონი რატომ შეგვაწუხებინე ამ წვიმამი?— აღერსიანად უსაყვედურა გოგიამ ემსწვილს და გადასედა ეჭიმს, რომელიც განციბულ სელებს ისრესდა.

კოწიამ ჩაიციინა და ეშმაკურად ჩაიმალა საბანში. გოგიამ დაურდიებლად გამოუღო ჰატარა ხელი, ავოცა ზედ და გამობრუნებას აპირობდა, რომ ამ დროს ივანიკას სიტუებები შემოესმა:

— ვითომ რა სასიამოვნოა ბოკშისათვის, წვიმამი ნამგზავრო კაცი რომ ჰკოცნი, ვერ უეურებ, რომ თვითონ ეჭიმი არ მაჰკარებია ჭერ?

— რა შენი საქმეა, ჩემ გაზდილ ბოკშს რომ მე ვაკოცო!— საშინელის წყენით უზასუხა გოგიამ.

ივანიკას ხმა აღარ ამოუღია: გოგიას ასეთმა ჰასუნმა ენა ჩაუგდო და თავდაღუნული გავიდა მეორე ოთახში. ქაიხოსრო და ეჭიმი ამ დროს რაღაცას ღაზარაკობდნენ, ივანიკას და გოგიას სიტუებები არ გაუგონიათ. ეღისებუდი შვილის ლოგინთან იუსიეუსებდა

და თუმიცა გაიგონა, მაგრამ არა უთქვამს-რა გოგოასა და ივანიკასათვის.

ივანიკას გოგოაც თან გაჰყვა, მაგრამ ერთი სიტყვა არ უთქვამს იმისთვის, ისე ჩავიდა კიბუსედა და სანქაროდ მიაშურა სამზარეულო სასაღს, რომ დასველებული ტანისამოსი გაეშრო და თვითონაც გამოთარეო. მაგრამ გოგოას ფიქრი გაურრუდა: ის არამც თუ გათბა ტუცხლთან, ან ტანისამოსი გაიშრო, ისე გააწივა, რომ მისი კბილების რწკა-რწყვს მეორე კუთხეში გაიგონებდა კაცი; საცოდავად ამაგმაგებდა, ტანს კვლარ იმაგრებდა და თუმიცა საბანს გარდა ნაბად-მზარებიც დაჭხურეს, მანც თავ-განწირულად აწუებოდა ლოგინს და ვინ იცის რაებს არა ჰბოდავდა. მოსამსახურეებმა ერთხანს არ გააკებინეს ბატონს გოგოას ავად-მყოფობა, მაგრამ, როცა მეტი-მეტი ბორკვა დაიწყო, მაშინ კი მოახსენეს. ქანოსრო და ექამი ძირს ჩავიდნენ გოგოას სანასავად; ექამმა საცხე გაუწოდა და ქანოსროს რუსულად უთხრა, რომ საცხე ორმოც და ერთს გრადუსს გადაცილებულია.

— ციება უნდა იყოს, თორემ ასე ძალე ამოაღება საცხეს, ციებისა და სანადის გარდა, სხვა რამ ავად-მყოფობა იშვიათად მისცემს. არა უშავს-რა, სვალ ჟულები მიაღებინეთ, შემდეგ ქინა-ქინა და კარვად გასდება, — სთქვა ექიმმა.

— ნეტავი მაგრე ადვილად კი გაივლიდეს და... საცოდავი ჩვენთვის თავ-გადაღებულია. რამდენი ვესეკე, სხვას გაუგზავნი ექიმზე-მეთქი, მაგრამ რა კი კოწიას ავად-მყოფობა დაინახა, კვლარაფრით ვერ დავაშლეკინეთ თქვენთან წამოსვლა. სხვა ჩემსავით ძალე ვერ მოიყვანს ექიმსო. უსათუოდ გაცივდა, ან როგორ არ გაცივებოდა ამ დასაქცევ ამინდში. იქათობას მშვენაური ამინდი იყო და აქეთობას კი თითქო ჯიბრზე წამოუშინა ასეთი წვიმა, — სთქვა ქანოსრომ.

ივანიკა აქამდის ჩემად იდგა, მაგრამ, როცა ქანოსროსაგან ეს სიტყვები გაიგონა, გულმა კვლარ მოუთმინა და თავსეღურად წაოტოტოდა, ვითომ თავისთვის ჩაიღაპარავა, მაგრამ ისე კი, რომ ქანოსროს გაეგონა.

— ვინც მაგისი ამბავი არ იცის, მართლაც ბატონისთვის თავდადებული ეგონება... სპეცე ფიცი შემიძლია, როგორც მე არა ვარ ესლა ავად, არც კვ არის, მაგრამ ვითომ ასეო...

— ავად როგორ არ არის, ვერა ჰქვია, რომ აღმოური ეკიდება სახესზე? ან ტყუილად რისთვის უნდა მოიგონოს, რა ძალა ადგია, — წყნით უთხრა ქაინოსრომი.

— ბატონო, ჩვენ გლეხი-კაცი ვართ და თქვენსავით სათუთობა რა ჩვენი საქმეა, რამდენჯერ მაგრე ავად გავსდებით, თუ იმდენჯერ წამოეწეკით, აშენდება ჩვენი ოჯახი! რა უჭირს იმოდენს, რომ თავი შეიწესეთ, სვალ, როგორც ყოფილას, ისე იქნება, შენი შირონის მადლი ნუ გამოიწერება, — ეშმაკურის ღიმილით უხანუსა ივანიკამ.

— ღმერთმა იხუბოს, რომ ვარცაღ იქნეს, — ჩაილაშაჩივა ქაინოსრომი და ისა და ექიმი გავიდნენ.

— უნდა გამოგიტყდე, სეყვარელო ივან ჰეტროვი, რომ მაგ ბიჭმა თავი შეგვიწირა მე და ჩემს ოჯახს, წარმოუდგენელია ჩემს ოჯახსე მაგისი ამბავი; სწორედ ბურჯია ჩემი სახლის, ბურჯია.

— ვარცაი!... მერე რას აძლევ ვამაგირს? — ჰკითხა ექიმი.

— სრულიად არაიერს. ვამაგირა რომ გავუშვილო, თავს მოიკლავს; ჩვენს ოჯახში გასრდილია და ხომ გავიგონია: «ჩიტი სადაც გაიხრდება, მისი ბაღდადი ის არისო». რა ვა შეჩვეულია, გული არ უშვრება მოცილებას, მერე კიდე ჩემი შვილებიც თითქმის მაგისი დასრდილება არიან. ჩემი უფროსი ვაჟი, წერაღს რომ მომწერს ქალაქადან, პირველად იმას მკითხავს, გოგია როგორ არისო, და ეს პეტარება ხომ მუდამ გარს ესკევიანს.

— რასაკვირველია, რაკი მაგრეა, ყველას გეყვარებათ; მართლაც, ვინაზო, თქვენი ვაჟი როგორ სწავლობს, ან როგორ შეეთვისა ტვილისს?

— ძალიან ვარცაღ. თუ ღმერთი შემიწია, იმედი მაქვს ღირსეულად დაასრულოს სწავლა და რიგინი კაცად დადგეს, ვერ-ვერობით ასეა, და ვინ იცის ბოლოს რა იქნება: კაცი ბეერნაირად იცელებს და მით უმეტეს ასაღვანდა ემაწვილია, ხომ იცი? — მიუგო ქაინოსრომი.

→ დიად, მართალია. დიდი ზედნიერება კი არის მშობლები-სათვის ღირსეული შვილის ყოფა; ღმერთმა ინებოს, რომ შენი იმედი გამართლდეს, ჭკუშმარბილად დიდი მოხარული ვიქნები, — მეგობრულის თანაგრძნობით უთხრა ექიმმა და ორივენი შინ შევიდნენ.

ელისაბედმა შესულისათანავე ჭკითხა ექიმს გოგიას აშბავი და, რაკი ექიმმა უპასუხა, არა უშავს-რამა, მხანარულის სანათ უთხრა ქმარს:

— ბატონო, ახლა დროა ვივანშობოთ. ივანე, შენ, როგორც ნათლი-მამა და მოყვარე, დაგვიტრიალდი, გუთაყვა. მოსამსახურებებს სთვლემთ ესლა და თუ არ შეუტატანე, თავ-თავის დროზე ვერას მოგვაწვდიან, — უთხრა ივანიკას ელისაბედმა და საღაროსაკენ წავიდა.

— დაბძანდი, ნათლია, შენ და ყველაფერს მე ვითავებ, — უპასუხა ივანიკამ და მართლაც დაფარურდა.

— უიმე ღვინო! — წამოძახა ელისაბედმა, — აბა, ივანე, ღვინო ამოუღებელი გვქონია, შენი ჭირიმი, ჩაიბინე გოგიასთან, გასაღები გამოართვი და ღვინო ამოგვიტანე. რომელი ჭკვერიდან უნდა ამოიღო, თითონ გოგია გეტყვის; რაღა ახლა გამიხდა ეს უბედური ავად; შენი შეწუხება ძალიან მეძნელება, მაგრამ მოყვარე ხარ და არ მოგერიდები.

— რას მიბრძანებ, შენი ჭირიმი, ნეტავი შემეძლეს რაში, თორემ თქვენი გულსათვის თავს არ დავიშურებ, — მიუგო ივანიკამ, სანქაროდ წამოაგლო დიდ დოქს სელი და გოგიასაკენ გაექანა გასაღების გამოსართმევად.

— გოგია, ბატო, მარნის გასაღები მომეცი, ღვინო უნდა ამოვიღო, — ჩასძახა ახლად ჩათვლემილ გოგიას ივანიკამ.

ავად-მოფიჭა მიბნედილი თვალები ოდნავ გაახილა, ერთი მძიმედ ამოიკენესა, გაუგებრად რაღაც ჩაიბუტბუტა და თავი კედლისაკენ მიიბრუნა.

— არ გესმის, ბატო? — განუმეორა ივანიკამ, — გასაღები მომეცი და მითხარი, რომელი ჭკვერიდან ამოვიღო ღვინო. ნუ იმკვდარებ თავს, ჩქარა მომეცი და მეტე, თუ გინდა, მეორედ მოსულა-

მდის იმინე, — უფრო ხმა-მალა დაუძას სიწხით გათანგულ გონს იუზნიავს.

— რა გინდა, რა, შე უღმერთო? ჩემ სულში გაზრდილ ბოკოს აღარ ვაპოვებ? არ მოგტემა, არა? ვაწოა, შენი ჭირიმე, არ წაქვევ მავას, ჩემო მარგალიტო ბიჭო, მოდი, მოდი, მომიდე სული, ჭო, ჭო, მაგრე შენი ჭირიმე, — წამოაბოდა გოგოას და კეფელსედ სულეზის ფოთინი დაიწყო, მერე უეცრად წამოკვდა, მარდად მოსვია სახანს სული და მსურვალედ ჩაიკრა გულში. იუზნიავს სულთა-მსურვით ადგა თავზე და გონს მოსკლას აღარ დასცალა, ისევე თავისას იპოვებდა.

— რას ბროდავ, შე ტუტურე, ბერს ნუ უბედავ, გასაღები მომიტე; მე შენს სამუსაიფოდ არა მცალა, ღვინო უნდა ამოვიღო, შენ გაგიწერეს იმის გამჩენის მადლი. სთქვი, მძღვე თუ არა გასაღებს? — დაუუვირა იუზნიავს.

ამ უვირლიმა ცოტათი გამოაფხანა გოგოას და სისხლივით დაწითლებული თვალები გაიფივით შეაშტურა იუზნიავს.

— შე რუკას-დასაქტევე, ერთი საათია გუხვებო, გასაღები მომიტე-მეთქი და რომ ვერაფერი შეგასმინე! შენს საქმეს მე ვაკეთებ და ვიდე სულს მიშლი.

— რის გასაღები გინდა, რისა? — ძლივს წამოაღულულულა გოგოამ, მაგრამ ამ სიტყვის თქმის დროს თავმა ისე ძლიერად დასძლია, რომ საშინელის რაწრანით მიესვენა ბაღაშხედ და უსიცოცხლოდ მიღულა თვალები.

— აღარ აუეენებხარ ჩემს გამჩენს! — მიამძას იუზნიავს და გულმოსული წავიდა.

— ნათლავ, გასაღები არ დამჩენა გოგოამ და რანაირად ამოვიღო ღვინო? წყველა-გინებით ამომაგდო, რატომ გამაღვიძე, დაღალული ვარო, — შესვლისა-თანავე უთხრა ელისაბედს იუზნიავს.

— როგორ თუ არ დაგანება? რა მინდა? — შემოფოთებით ჭკითის ელისაბედმა და შანდალი ბუხრის თავზე ჩამოღო.

— ასე, შენ ნუ მომიკვდები, ისეთი დამიუვირა, რომ შიშით ერთ საყენზე შევსტი: გასწი, გამტყალე, თორემ თავს გაგიტახავ, მე არ შემიძლია ადგომი, დაღალული ვარ და გასაღებს სხვას არ მი-

უსრემო. ღმერთო, შენი ცოლვილი ვარ, მგონი ეშინიან სხვა არაფერი გამოგუძებნეთ იმ გასაღებით, აბა რატომ არ გვანებებს, თუ ის წმინდა სული არის. იქნება რამე აქვს შენახული თავისთვის და ეშინია სხვამ არ უნახოს... როგორ ვქნათ ახლა, ნათლია-ჩემო, — გულ-მტკივნეულად ჰგითხა ივანიკამ ელისაბედს.

— როგორ თუ რა ვქნათ! გადირობა, თუ როგორაა იმისი საქმე? — წამოიძახა ელისაბედმა და გოგობს უბრძანა, რომ საჩქაროდ წაერბინა გოგობასთან და გასაღები გამოეკრთია.

— ჩემო ივანე, აბა გაჭეუვი ციციას და ამოიღეთ ღვინო; შენ, ციცი, ასე უთხარი გოგობას, მოგობარ ძველმა წინემ, თუ როგორაა შენი საქმე-თქო, რა დროს უნებანობაა, უნებო სტუმარი სახლში შეგეს და ჩემი მარნის გასაღებს არ მინებებ-თქო? — გადასძახა საჩქაროდ მიძვალ ციციას ქალბატონმა და თავისთვის რაღაც ჩაიბურთუტა, ერთობოდა ძალიან გაფურცული იყო გოგობაზე.

— ვის ელაშარაკები, ელისაბედ? — გაოცებით ჰკითხა ქაიხოსრომ, როცა კარებში ფეხი შემოსდგა და ნახა, რომ იმისი ცოლი მართლა ბურთუტებდა და რაღაცას ეძებდა შკაფის უჯრაში.

— ვის ველაშარაკები და იმ ჩვენს ბატონს, თავზე რომ დაგვაფხდა ყამახი და გროშად აღარ გვაგდებს... სუთი მონაქელი გავე-გზავნე და მარნის გასაღები არ დაგვანება, — უპასუხა გაანხლებულმა ელისაბედმა ქაიხოსროს.

— ვინ? გოგობამ?

— დიაღ, გოგობამ, გოგობამ! კინაღამ ჯოხით თავი გაუტყნა ივანიკას თურძე, რაჯა გამაღვიძე, დაღალული ვარო. იმას რომ მოსვენება ნებადეს და წამოწვეს, გასაღები მაინც დაგვანებოს, უღვიწოდ ხომ ვერ დაეგები, — ხელების შლით უპასუხა ელისაბედმა.

— მოსვენება გი არა, ავად არის, შე ვურთხეულის შეილო, აბა სხემის როდის მოიგონა ავად-მყოფობა, რომ ახლაც მოიგონოს; თორესავით არის საწყალი, თორემ, თუ შეეძლოს, არ იცო ჩვენთვის თავს არ დაიზოგავს?

— ავად! ავად გი არაა, მაგრე იცის, როგორც შეატყობს, ახლა ვარ საჭიროლო; რომ შეგდებს ეშმაკის ჯორსედა, მერე იმისი გადმოხტომა აღარავის შეუძლია, სახამდის თავის ყინს არ მოი-

გლავს. ვითომ-დაც რა, მე რომ არ გუყვდეთ, უხემოდ ცხლავრებას შეგიძლიათო. ეს შირველად ვი არაა, ყოველთვის ასე იცის, მაგრამ... აღარ დაასრულა ელისაბედმა.

— მე სწორედ არ მასწავს, რომ გოგას მავისთან თაღლითობა გამოეჩინოს ჩვენთან. ახლა არ ვიცი, ელისაბედ, რამ გაიძულა მაგრე, რომ გოგას შესახებ მავისთან აზრი შეგიდგენას!— დინჯად უთხრა ქანოსს და უფრო დააკვირდა ცოლს, იქნება მის სახესზე ამოვიკითხო ამ გაჯავრების მიზეზი.

— შე დალოცვილო, შენ რა იცი, ყოველთვის ხომ მოახლე დედა-გაწივით ვერ გაიმბობ, რაც სასლში მოხდება. ამას წინადაც იყო, რომ თითონ ამ ჩვენის ნათლი-მამისთვის, ივანიკასთვის ღვინის მიცემა გვიანდოდა და გოგამ ერთი ყოფა დაგვაწია? ყველაფერი ჩემს ნებასედ უნდა იყოს და ეს როგორ შეიძლება, ბატონი ჩვენს ვართ, თუ ის არის?

— ახლა, როგორ ვთქვამ, ვითომ მიტომ მოიქცა გოგას მაგრე, რომ ჩვენ აღარაფრად გვაგდებს და თითონ ბატონობს? როგორ ვერ უნდა მისვდე, ადამიანო, რომ შენთვის კარგი უნდადეს მოსამსახურეს და ხან-და-ხან, შენი სარგებლობისთვის, მეტს სითამამეს ვხმარობდეს. გოგია რომ ჩვენი ერთგულია, ამის ეჭვი არ უნდა გვქონდეს, ჩემო ელისაბედ, და იმ ვიუტობით, რომ ჩვენს ნებასედ არას ვაფუხანგვინებს, ბეკრეველ გადაგვარჩინა სირცხვილს გოგამ და უფრო საჭირო დროს მოგვასმარა მისგან ნამდვილად გადარჩეული ღვინო იყო თუ სხვა რამ. ხომ გასწავს ამას წინადაც, შენ დამისას რომ უნდა გვცემო გვესტუმრენ, გოგამ ქათმებსა და წვრილმანებს ვი არ დაგვაჯერა, კარგი ღორის შაშხი მოგვატანა. რამდენი ხნის შენსეული უნდა ვქონოდა გოგას ის შაშხი, მგონია შენც ვარგად მისვდები. მაგრე უსამართლოდ და უმადურად როდა უნდა ჩაუტარო მოსამსახურეს ამაგი, — საყვედურის კილოთი უთხრა ქანოსს.

— დიდი საქმე ყოფილა, თუ ჩემი ღვინო, ან სხვა რამ შეინახა და მერე მოგვატანა, მაგას გოგას მეტი ვი ვერ მოახერხებს არა? ან არა-დაც რა ვი ერთხელ სირცხვილს გადაგვარჩინა, სამაგიეროდ ახლა უნდა შეგვარცხვინოს, უღვინოდ დაგეტოვოს უნდა

სტუმართან. ანა, შე დალცევილო, მაგრე უსამართლოდ ლაშარაგ
რომ იცა, რატომ არ დაფიქრდები, რომ ამ შეაღამისას ბაჭებს ვერ
გავაღვიძებ და შეზობლებთან ვერ გავგზავნი, ერთი დოქი დვინო
მასესხეთ-თქო? ჩემი მამუღას მოსავალს თუ ჩემს ნებასუდ ვერ
მოვიმარ, რისთვის მინდა? — განხსლებით სთქვა ელისაბედმა. ქაიხო-
სროს ხმა აღარ ამოუღია, ისე გავიდა. ძალიან ვი უკვირდა ელისაბე-
დასაგან გოგიას შესახებ ასეთის სიტყვების თქმა, მაგრამ ქალიყო
გაიფიქრ და ქალი თუ განხსლდა, ახსა და კარგს რომ აღარ გაან-
ჩევს, ისე წამოარაშავს, რაც ვი ენასუდ მოადგებაო.

მაგრამ ქაიხორო შესცდა ამ მოსასრებით. ელისაბედს ამ შე-
თხვევაში ქალერი სიანხსლე ვი არ ლაშარაგებდა, იგანავას მლიქენ-
მა ენამ შეუთოთა გული, საშინელი ეტვი აღუძრა და ასეთის ცბი-
რებით შეთხსულს სიტრუეს, დედა-კარის წრთელი გული ვი ანა,
უფტკიცისას მამა-კარის გულიც ვერ გაუძლებდა, რომ ეტვის ნაბერ-
წკალი არ მიეკარებინა.

ელისაბედიც საჩქაროდ გამოვიდა სალაროდან და ფეხ-ბერებით
შევიდა იმ ოთახში, სადაც ზატარა გოწიას კმინა. მიუხსლოვდა შეიღს
და ათვალვირებდა, სახანი რომ არ გადუხდიაო, მაგრამ ემაწვილს ეტ-
ეობდა უთოთველი ძილი ჭქონდა, რადგან სახანი ისეკ ისე კსუ-
ნა, როგორც დედამ დასტოვა. გარდა ამისა, ემაწვილას ფუნჩულა
ლოყებს წედანდელი აზიღვილება აღარ ეტეობდა. გადაშლილს
შუბლსა და თვალს უნებთან ოფლის რვარები ისე მსსვილად დას-
ჯდომდა, თათქო ობოლი მარგალიტები დაუზნეკათ, რომ ეს ქორ-
თა და მშენიერი სახე ერთი-ორად გამშენიეროსო. ზაწაწინა სე-
ლი უბას ქვეშ ამოედო და გოგიასაგან მოტანილი ტყვიის ბეჭედი
ისე შენოდა ზაწაწინა თითს, რომ ელისაბედი აღარ მოერიდა ავა-
დ-მეოვი შეიღის გავიძებას და დედობრივის გრძნობით დაუგონს
ნიკანსუდ გადმოდებული ორი თითი. ემაწვილს ისე გულიანად
კმინა, რომ თითები ვი მოკუმმა, თორემ სსკაფრივ ოდნავაც არ შე-
ნმრეულა.

ელისაბედის აშოთებულს გულს მაღამოდ დაედო შეიღის
უკედ ყოფნა, რომელსაც ტბილი ძილი და ცივი ოფლი ამტკიცებ-

და. კლასიკური ისევე ფენ-აკრებით გამოვიდა ოთხნიდან და საღვთო-საკენ წავიდა.

— რა ჭკნით, ციცია, მოგნათ გასაღები? — ჭკითხა გოგონს კლასიკური.

— რაკარც მივედი და ვუთხარი, კლიტეს რატო არ გვანებებ-მეთქი, ასე მაშასწინა, მათხარათ, რომ არ დაგანებეთო? მაშინვე შამოსნსა ლკედზე და ასე თანმიანად მომცა. კინაღამ გადაიწია, მე რომ ვუთხარი, ქაღბატონი ძალიან გულმოსულაო, ივანიკა რომ გაგიღან-ძღავს-მეთქი. იფიცა და იმტყიცა, რომ მე არაფერი მიკადრებია ივანიკასთვისო, — მთასსენა ციცია კლასიკურად. ამ დროს ივანიკაც შემოვიდა და შემოიტანა დოქით ღვინო.

— ბატონო ნათლია-ჩემო, იმ თქვენმა ერთგულმა კაცმა ძალიან არ გადაიფიცა ჩემი გაღანძღვა? რაკარც გაიგონა ციციასაგან — ქაღბატონი ძალიან გულმოსულაო, ისე მოიკედინა რა თაკი, ისე, ისე, რომ კაცს ეგონებოდა, ამ საწყაღს სწორედ ტუუღს უგონებენ, თორემ ეს ალაღ-ძარათლა ადამიანი სხვის გინებებს რაკა მოახერხებსო. ასლა კერესას არ იტყვი! მარანში ჭკემოდ ისმოდა მისი ქოთინი, ვითომ ასე აკად ვარო. აა დასწყეკლოს ღმერთმა ორ-შირი ადამიანი! — თაკის გაქნეით სთქვა ივანიკამ. — რასაკვირველია, მაგისთანა კაცი ვეღვან ვერსა სჭამს!.. აბა მე რამ უნდა მაცხოვროს, რომ მაგისთანა კმეკობა არ შემოიღვას, მაგრამ ღმერთი არ დამიკარგავს ჩემს სიძაროლეს, — სთქვა ივანიკამ და ბოთლში ძაბრი ჩაარჭო.

ამ უგანასკენელი სიტყვების თქმის დროს ივანიკას სასემ ისეთი ცუდილება მიიღო, და თვალბიც ისეთის კმეკურის ალაღ-ძაროლობით დააშარშარა, რომ კლასიკური სრულად დარწმუნდა, ივანიკა მუტის-მუტად საწყელი კაციო, და თანაგრძობით უთხრა ივანიკას:

— ჩემო ივანე, არც ღმერთი დაგვიკარგავს შენს სიძაროლეს და არც ჩვენ. შენ გოგონს საბრევეს ნუ აყვები, და რაც უნდა გითხრას, არ გეწუინოს.

— რაკა მამრძანებ, შენა ჭირამე, თქვენა გულმოსულის კიდევ რომ გამოღანოს, ხელს არ შეკუბრუნებ, თორემ გინებით, რამდენიც კრწიოს, იმდენი მაგინოს. შენა მარონი მიმიღია და სწორედ შენა

ოჯახის ორგულობას ვი ვერ დაუფარავ, რომ ვინმეს შევამხნია და ისე—ღმერთმა ყველას მშვიდობა მისცეს, მე რა სული მაქვს თქვენ საქმესთან, ჩემო ბატონო, მაგრამ მეტი-მეტად დანდობა აჩავიზე არ ვარცა. ცუდი დროა, ჩემო ნათლია, ცუდი. არც მე უნდა მენდო და არც სხვას.

— ნეტავი ყველა შენისთანა სანდო იყოს, ჩემო ივანე, — უთხრა ელისაბედმა.

— რა ვინი, ნათლია, სომ გაგიგონია: აგეელი გარედგანა ჭრელი და კაცი შიგნიდგანა. იქნება, მე ყველასე უფრო ორგუ-ლიც ვიყო შენი, ვინ იცის!.. — ეშმაკურის სინილით სთქვა ივანი-კამ და ღვინო წაიღო იმ ოთახისაკენ, რომელშიაც სავსეშიოდ სუ-ფერა იყო გაშლილი.

ექიმმა მეორე დღეს წასულის დროს კიდევ გასინჯა გოგია. როცა ნახა, რომ სიცხე ორმოც და ერთ გრადუსზე მეტი ჰქონდა, წარბ-შეუბრთ უთხრა ქახინსროს: თუ ყვავილი ან სხვა რამ სასნადო არ არის, ძნელია ასეთ სიცხეს გადაურჩესო. ამ სიტყვების გავლ-ნებამ ფრთები გამოასხა ივანიკას. მან საჩქაროდ აიბინა ზეით, რომ ელისაბედისათვის გაკეპინების ეს ამბავი, აგრედე შეშისაგან აკანკალებულის ხმით ეუბნებოდა, რომ ყვავილიანის აქ დაყენება შე-უძლებელია, რადგან ბოკშები ერთის მეტი მოუხდელი გეოლიათო. რა გასაკვირველი იყო, რომ ელისაბედი შეეშინებინა ამ ამბავს: მან საჩქაროდ მოუყარა შეილებს თავი, ყველა კოწიას ოთახში შეიყვანა და თითონაც კრუხივით გვერდით მოუჯდა თავის სამ შეილს; გუ-ლი ათასწამრის ფეჭრით და წარმოდგენით ულუავდა და ამ დღე-ვის გაძლიერების ივანიკას მოსერსებუდი ლაპარაკი და რჩევა ზედ ერთოდა, რათა საჩქაროდ მოეშორებინათ სხნდით ავად-მყოფი გოგია.

— მაგის დაყენება აქ არ შეიძლება, ნათლია-ჩემო, ბატონმა იქნება არ ინებოს, მაგრამ თქვენ ნუ დაუჩქრებთ, თორემ ისედაც ავად-მყოფს ბოკშს რომ ასლა კიდევ ყვავილი შესვდეს, დავილუ-შებით დი ის იქნება! — უთხრა ელისაბედს ივანიკამ.

— რავა შეიძლება, სწორედ უნდა გაგვზავნოთ სასლში, გო-გია გოგია, მაგრამ ჩემი შეილება ყველას მარჩენია, — მიუგო ელი-

სახედმა. ამ სიტყვებმა კიდევ უფრო გაამხსნევს ივანია და თავის ქვეს და აშოთებს მთუმბლა.

— ბატონო, უნდა გავასტუმრო გოგია შინ, რაკი ყვაილი სჭირს; სომ იგი შვილები მოუხდელი გვეყვას ერთის მეტი და ნუ ამოვწყვეტთ ბოკშებს, — შემოსვლისათხანავე მიამასა ქმარს კლისახედმა.

— ახლა ასე ხელად რომ გადაწვეკეტ ყველაფერს, რატომ გჭირს ეს წნე! ეჭიმას სთქვა, შეიძლება ყვაილი-ბატონების დროს გაუძღოს კაცმა ასეთ საცხესო, თორემ ის კი არ უთქვამს — ყვაილი სჭირსო. კიდევ რომ სჭირდეს, სად უნდა გავუგზავნოთ? კარგად-მყოფი თუ გეჭირია, ავად-მყოფსაც უნდა მოუყაროთ. მიუგუნთ საგუთარს მოსამსახურეს და მოუჯლის; აბა მის დედ-მამას სად შეუძლია მკურსი მოკვლა: თვალთ ველარს სედეენ და ყურში არ ესმისთ, — მიუგო ქაინოსრომ.

— რას ამბობ, ადამიანო, რას? გინდა, რომ შვილები ამომიწყვიტო, თუ რაკას შენი საქმე? მე წავალ, ბატონო, ჩემ შვილებს წავიყვან და შენ, რაც გერჩიოს, ის ქენი! — გახანხლებით შესძას კლისახედმა.

— ახარებელი ადამიანი ხარ სწორედ! — ეგმყოფილად წაილაზარაკა ქაინოსრომ და მხრები აიწია.

— ნათლავ, ქალბატონი მართაფს ბრძანებს, — ჩუმად ჩაულაზარაკა ქაინოსროს კარებთან მისვლის დროს ივანიაკამ: — ბოკშებთან სახლში, სადაც რამდენიმე სული მოუხდელია, ძალიან საშიშია ყვაილი-ბატონების დაუქება. არ შეიძლება ერთსა და ერთს მანც არ გაუძღვდეს მოსდა, და რომელი იქნება ის ერთი, ვინ იცის. გოგია ყველაფერს გაუძღვებს, სომ მოგესვენებათ ჩვენ გლეს-კაცება ძაღლის ჭიშისა ვართ, მაგრამ დადკარის შვილი სუსტია და სიფრთხილეს თავი არ სტკივალ — სათქვამია.

— მეუ ვინი, მხელავ, ჩემო ივანე, მაგრამ რა ვქნათ, მეცოდება საწყელი, სიკეთეს მეტი არაფერი მახსოვს იმისაგან და ავად-მყოფი ვის მიუგოდო, შენ თითონ იფიქრე.

— შენ არ მომიკვდე, გოგიას არაფერი გაუჭირდეს, უთხრა ივანიაკამ და კიდევ აზარობდა რაღაცის თქმას, მაგრამ ამ დროს კლას-

ბედი შემოვიდა და რადგან უური მოჭკრა ივანაკას და ქაინოსროს ლაშარაკს, შემოსულისათნავე სხუეუდურის კალოთი უთხრა ქმარს:

— არა, შე დალოცვილო, რომ დაგოეინია—ვის უნდა გადაკუგდო და სიკეთის მეტი არაფერი მასსოკსო, განა გოგია შენსე ნაკლებად გკიევაას? მაგრამ ჩემა შეილება ყუელს მიჩხეენია. შარშან წაფსულსედაც იყო ავად, სომ გასსოკს ჩემას ხელთ ვუზიდავდი საჭმელს და ვაჭმეკვდი, ახლა რა ვქნა, ან რა სსწეენია, რომ ჩეი შეილება მეწიოს გოგიას და მოვარადო?!..

— კარგი, ბატონო, გავგზავნათ სასაღმა, მაგრამ ჟერ შეკატეობინათ იმის დედამას, მანც თითონაც აბოლებს საწყაღს და იძახას დედა, დედაო. რადგან მასე გეშინიან, დაკობართთ ისინი და გავატანათ, თუმიც ჟერ ბატონების ნაშანი კი არა აქვს-რა, — უსიამოვნოდ მიუგო ქაინოსრომ.

— სამ დღეს არ გამოაჩდება ნიშნება, ისე საცხე იცის, მერე გამოყრის და დაუბრძანდება, ამიტომაცაა საჭირო, რომ სანამდი გამოყრადეს, მანამდი გაისტუმროთ, თორემ მერე, რაც უნდა მოერიდოთ, აღარას უშეკლას. მთელს ეზოს და შენობებს მოყუენებს თურმე ის დალოცვილო, — სთქვა ივანიკამ და რაკი გოგიას გასტუმრება გადასწყვიტეს, საჩქაროდ გაექანა ქვეით, რომ კანა გაეუგზავნა გოგიას დედამასთან.

განდევილო

(შემდეგი იქნება)

გედის სიმღერა

ჟორჯ ჭანესა

I

ქალაქ დიების გამგეობის საათმა ათი რომ დაჰკრა, აგადლოს ქუჩაზედ გაიღო ერთის მშვენივრად აგებულ სასახლის ბაღის კარი და იქიდან გამოვიდა ახალგაზდა ქალი, მალალი, თეთრი, ვარდის ფერის პირი-სახისა. ამ პირი-სახეს აცხოველებდა მშვენიერი თვალეები. ტანთ ეცვა ლამაზი ტანთსაცმელი მატროსისა, რომელსაც საყელო და სახელოები ოქროს სირმის არწივებით ჰქონდა შემოვლებული. მას უკან მოსდევდა ერთი დარბაისე-ლი და საპატიო ადამიანი, რომელსაც შავი თარჩის კაბა ეცვა, თავზედ წნული შლიაბა ეხურა და ხელში ორი ქოლგა და ზღვის პატარა ღურბინდი ეჭირა. ახალგაზდა ქალმა სიამოვნებით ისუნ-თქა ზღვის ჰაერი და სთქვა: „რა მშვენიერი ტარაჲსია, არიეტა“. საპატიო ქალმა, რომელიც, როგორც სჩანდა, იმის აღმზრდელი იყო, ნიშნად თანხმობისა თავი დააქნია და შემდეგ ორივე ხელი-ხელ გაკეალებულნი წავიდნენ ნავსაყუდლისკენ. ზღვას ხან ნაც-რის ფერი გადაჰკრავდა, ხან ვარდისა, მზესა ჰფარავდა ცის სივ-რცეში ბამბასავით გაფანტული მსუბუქი ღრუბლები, წყლის ნიავი არხევდა ტირიფის შტოებს და აფრიალებდა სასტუმროში კარების ფარდებს. მზისგან გადამწვარ მინდორს, რომელიც მობა-ნავეთა სიარულის გამო ძველ ქუჩასავით გარდათელილი იყო, დიდი მოძრაობა ეტყობოდა: დაეხეტებოდნენ ძალღას გამყი-დველები ფინია ძაღლებისა და მეძებრების ხროვით, ახალგაზდა

ქალები, ჟერსეთი გამოწყობილნი, ყმაწვილებთან რაღაც ინგლი სურ სათამაშოსა თამაშობდნენ, მაშინ როდესაც კანკ-შიშველი ბავშვები მალლა უშვებდნენ გრძელ ბაწარზედ დამაგრებულს ქალღდის იალქნებს. ბიჭ-ბუჭები, რაც ძალი და ღონე ჰქონდათ, გაჰკიოდნენ და ხელში აჩეჩებდნენ გამვლიელ-გამომვლელებს აბანოების აღწერილობას; პატარა ტრამვაი ერთს ჩათლახს ცხენს დაჰყავდა კაზინოდან ზღვის-პირის ეტემდე. ჩქარის ნაბიჯით მიუახლოვდა ორი მოსეირნე ქალი სამეფო სასტუმროს, როცა მათ შეხვდათ მალალ-მალალი ყმაწვილი, ჩაფიქრებული და თავ-დაღუნული. მან მაშინვე ხელი იტაცა ქუდზედ და ბოდინში მოიხადა უცხოელის კილოთი და შემდეგ კედლისაკენ მიიწია. ახალ-გაზდა ქალის ხმაზედ თავი მალლა ააღო ყმაწვილმა კაცმა, რომელიც საშინლად გაწითლდა და მისმა შავმა თვალებმაც სხვაფრივ გამოანათა; სიხარულით აღტაცებულმა ქალებმა ხელი-ხელს შემოჰკრეს.

— დეზი! ნუ თუ ეს თქვენა ხართ?

— სტენიო! — წამოიყვირა მეტად აღელვებულმა ახალ-გაზდა ქალმა; მერე ყმაწვილ-კაცს ხელი მკლავში გაუყარა შინაურულად და საჩქაროდ ამბავი გამოჰკითხა: — ყველაზედ უწინ მიამბეთ ჩემი დის ამბავი. სად დასტოვეთ და როგორ არის? მაგრამ, მე სულელი, რას ვამბობ? თუ თქვენ დიეზში ხართ, მაშასადამე, ისიც თქვენთანაა, სტენიო! ჩემო მეგობარო, სად არის, მოდი? ჩქარა წამიყვანეთ იმასთან, ერთობ მენატრება მისი გადახვევა.

— დეზი, საყვარელობავშვო! — ბუტბუტებდა სტენიო. მწუხარებისაგან შუბლი შეეკმუხნა, თვალებიდან უცებ მარგალიტებივით ცრემლები წამოუვიდა და ხმა აუკანკალდა.

ამავე წამს შლიაპიანი საპატო ქალი, რომელიც პირველ ხანში გოცებისაგან გაშტერებული იყო, გონზედ მოვიდა და დაიწყო ლაპარაკი:

— ჩემო კარგო, გთხოვთ... — ეს რომ წარმოსთქვა, ჩადგა ყმაწვილ ქალსა და კაცს შუა: — ხომ იცით, როგორი ბრძანებაა მამი-თქვენისაგან? იმან რომ შეიტყოს თქვენი ამნაირი ჩემთან

ლაპარაკი... არა, არ შეიძლება! იფიქრეთ, ჩემო მშვენიერო...
 თუ ისე გონიერი არა ხართ, რომ გამიგონოთ, იმედია, სტენიო
 მინც მიხედება.

ქალს ენა დაება, ველარ დაათავა თავისი დაბნეული სი-
 ტყვები და გაწითლებული, თვალეზ-გაშტერებული ყმაწვილე-
 ბის წინ გაჩერდა. ამ წამს საცოდავი და თან სასაცილო სანა-
 ხავი იყო! დეზიმ აიწია თავისი ლამაზი წარბები და დაიწყო
 პაწაწა პირითა და ტუჩებით:

— არიეტა! ჩემო კარგო, ყური დამიგდეთ. იცით, როგორ
 მემორჩილებით ყოველთვის; ძლიერ მიყვარხართ, მაგრამ დღეს
 ხომ ჰხედავთ, არიეტა, რა იშვიათი შემთხვევაა... ჩემი და... გე-
 სმისთ, ეს ჩემ დას შეეხება... ახ! არიეტა, განა შეგიძლიანთ ამგვარ
 შემთხვევაში ძალა დამატანოთ? — თვალებიდან მდუღარება წა-
 მოუვიდა და საუბრის გათავება აღარ დასცალდა.

ეს ის დრო იყო, როდესაც იმათ წინ დარბაისელი საზო-
 გადოება ლანდოებითა სასაუზმოდ სასტუმროში მიემშურებოდა
 და განცვიფრებით უყურებდა ხანში შესულ ადამიანს, რომელ-
 საც ელაპარაკებოდა მშვენიერი ქალი, მკლავ-გაყრილი ფერ-
 მკრთალ ყმაწვილ-კაცთან ერთად. მოხუცებული აღმზრდელი
 გაჯიუტდა და ხმა-ამოუღებელივ იდგა, მერმე დაიწყო დუდ-
 ლუნი:

— ლორდის სურვილი?

— ჩემი თხოვნა, — უბასუხა მსწრაფლად დეზიმ. — არიეტა!,
 უნდა ამოარჩიოთ ან მამა-ჩემი და ან მე! თქვენ ხომ ხში-
 რად მიმეორებდით, არაფრის გულისათვის არ მოგშორდე-
 ბიო და, როცა გათხოვდები, შენთან ვაქმნები შენის ბავშვების
 მოსავლელადაო... მაშ კარგი! არიეტა! თუ ჩემი გულის მო-
 გება გინდათ, დღეს თქვენის მოვალეობის აღსრულებას გადა-
 სცდით, თორემ გულს დამაკლდება და ჩვენ შორის ყოველივე
 უნდა გათავდეს.

— დეზი! — წარმოსთქვა აღმზრდელმა ტირილით. — ოხ
 დეზი, სუყველაფერს გავსწირავ თქვენს სიყვარულისათვის, ჩე-
 მო პაწაწა! თქვენ ეს კარგად იცით... თუ გინდათ... ჩემს სიცო-

ცხლესაც... მაგრამ ეს შემთხვევა აღკრძალული გვაქვს, ლორღმა რომ შეიტყოს, რას იტყვის?

— ვეტყვი... წავიდეთ, გავათავოთ, არიეტა, მიყვარხართ, საყვარელი მოხუცი ხართ.— გადაჰკოცნა თავისის ვარდისფერის ტუჩებით მასწავლებელის მხურვალე სახე.

— არასოდეს არ დამავიწყდება ის, რაც აღმისრულებთ. დარწმუნებული ვარ, ბატონი სტენიო მარაზკიც, ზემი სიძე, კარგად დაიხსოვებს ამას.

უცხოელმა მძიმედ ჩაღუნა თავი და მიუბრუნდა ახალგაზ- და ქალს:

— დეზი, გსურთ ნახოთ თქვენი და? ისეთი აღარ არის, როგორსაც იცნობდით, ძალიან გამოცვლილია, საწყალი მო- დი ძლიერ ავადა!

ახალგაზდა ქალმა დაღონებით გადახედა თავისს სიძეს.

— შეწუხებულია?— ჰკითხა მან.

— დიაღ, დეზი, შეწუხებულია.

ქალმა ღრმად ამოიოხრა.

— ჩქარა, სტენიო, წამიყვანეთ მასთან.

არიეტა, თითქო სასიკვდილოდ მიჰყავთო, ისრე მისდევდა უკან ყმაწვილებს, რომელნიც შევიდნენ სასტუმროს ეზოში. როცა ლამაზ პავილიონთან მივიდნენ, შეხვდათ ახალგაზდა ლამაზი ქალი და მონაზონი თეთრ საყელოიან ნაცრის-ფერ კაბითა. დეზი მოტრიალდა უცებ, მოუჩქარა ნაბიჯს და თან სტენიო გაიტაცა, თითქო ეშინოდა ამასთან არ დამინახონო, ამათი მორიდება ამოა იყო: დეზიმ გაიგონი უკანიდან ახალ- გაზდა ქალის გაოცებული ხმა:

— ჰხედავთ! ქალბატონი მელივანი და მარაზკი.

დეზი ამ სიტყვებზედ უცებ აშფოთდა, მაგრამ თავისის გრძნობით ისე იყო გატაცებული, რომ ყური აღარ ათხოვა. სტენიომ გააღო პავილიონის კარები და ახალგაზდა ქალი თავის აღმზღელით იქ შევიდნენ. მონაზონი შეაჩერდა უცნობებს, მერე აღაპყრა ზეცად თვალები და სთქვა:

— ნეტავი ბატონმა მარაზკიმ ჩაიწეროს თავი ჩვენის კონცერტის აფიშაში! რა მოგება დარჩებათ ჩვენ საწყალ ზღვის პატარა ობლებსა!

— იცით ვინ არის მარაზკი, დაო ელისაბედ?

— მისი სახელი, ვინ არ იცის, ქალბატონო, განა ისეთი განთქმული არ არის როგორც ლისტი და რუბენშტეინი?

— დიად, მაგრამ, ჩვენდა საუბედუროდ, რაც ცოლი დაუსწავლდა, აღარ ეჩვენება საზოგადოებას. ამ ბოლოს დროს ვენაში არ დათანხმდა დაეკრა იმპერატორისათვის, რომელსაც დიდად პატივსა სცემს, რადგანაც ფრანც-იოსები მისი პირველი მფარველია.

— რაზედაც მან უარი უთხრა ხელმწიფეს, შეიძლება ის შეუხსრულოს უბედურ ბავშვებს.

— ერთად ერთს შეუძლია იმასთან შეამდგომლობა.

— დიად, შევხვდეთ დეზი მელივანს. საკვირველება რამ იქნება! თითო ალაგი ეღირება ორმოცი ფრანკი და სასტუმროს დარბაზი სულ გაივსება, ოც და ათი ათასი ფრანკი მინც შემოვა.

მონაზონმა ელისაბედმა ხელები გულზედ დაიკრიბა აღტაცებით, თითქო სალოცავად ემზადებოა.

II

ქიანურის დაკვრაში სტენიო მარაზკის ტოლი არა ჰყავდა; ის ისე განთქმული იყო ფანტაზიების დაკვრაში, როგორც პაგანინი და საოცარ საამო ჰანგებს ათქმევინებდა ამ ხის იარაღს; მისთვის ღმერთს ღვთიური ხელებიც მიეცა დასაკრელოდ და შეთხზვის დიდი ნიჭიცა ჰქონდა. უკრავდა საშინელის ძალით და მასთან ერთად საკვირველის სინაზიო. ხან იმის გასაოცარ საკრავიდან მოისმოდა სევდიანი ხმები, რომელიც წარმოადგენდა დუნაის ლელიან-ჩალიანით დაფენილ ვეებერთელე მანდრებზედ მგზავრებს; მერე სათემო დღესასწაულის მხიარულებას, სადაც ლამაზი ქალები ცეკვავდნენ თავის დანიშნულ

ლებთან და შემდეგ ყაჩაღების სიმღერას, რომელშიაც ისმობდა ხანჯლების წკრიალი, ტყვიის ზუზუნის და თოფის ცემა. ამ სიმღერებში მთლად იხატებოდა უნგრეთის გული, მხიარული და გამირული; ამიტომ თავის ქვეყანაში მარაზკი ყველასაგან ცნობილი იყო, როგორც კოშუტი; ევროპაში ხომ თავყანს სცემდნენ ისინი, ვისაც ერთხელ მაინც უნახავს მისი დაკვრა. ის იყო პეშტის სასახლას მომღერალ ხოროს მასწავლებლის შვილი. მისი ნიჭი იყო სწავლით განვითარებული. ისე თავისუფლად არ იზრდებოდა, როგორც ველური ბოშა ხალხი, რომელიც დუნაის ველ-მინდორზედ დაწანწალებს. ძლიერ კარგად ესმოდა მუსიკა და მასთან მშვენივრად იყო აღზრდილიცა. ხელმწიფეს მოეწონა მისი ნიჭი, როცა ერთს თავის მამის დაწერილ თხზულებას უკრავდა, ამიტომ მიიწვია ვენაში კონცერტზედ დასაკვრეოდა; მართლაც, ამ კონცერტზედ დაკვრით დიდად ასიამოვნა საზოგადოება. იმ ზამთარს საყვარელი შეიქმნა ყველასათვის, ხოლო ქალებს უფრო მისი სილამაზე მოსწონდათ, ვიდრე ნიჭი. მაშინ ოცი წლისა იქნებოდა. ვაჟკაცური სახე ჰქონდა; სახის მეტყველებაც ფრიალ მოსაწონი; მისი გიშერივით შავი თვალები თითქო ცეცხლს აფრქვევდა; ვენის ქალები გიჟდებოდნენ ამ მშვენიერ ყმაწვილი კაცისათვის, რომელიც ლახსავით შავგვრემანი იყო. სტენიო განებიერებული ბავშვი იყო ავსტრიის დიდ-კაცობისა და ამ გარემოებამ იმაზედ ცუდი გავლენა არ იქონია. არას დროს არ იქცეოდა ვიგინდარა უზღელივით. თანასწორად ეპყრობოდა, როგორც დიდ-კაცებს, ისე უბრალო ხალხს. ფულს ისრე ადვილად ჰხარჯავდა, როგორც ადვილად იგებდა. არას დროს არ გაუშვებდა უნუგემოდ არც ერთს გაკირვებულს, მაგრამ, როცა დიდი თავადი სთხოვდა დაუკარი ჩემს სახლშიო, მეტის-მეტად უზომო სასყიდელს ართმევდა. დიდ-კაცად ცნობილი თავის ქვეყანაში, სტენიომ მოიხვეჭა სახელი ევროპაშიაც, წავიდა საფრანგეთს და იქ ხშირად მიდიან გამოჩენილი დამკვრელები თავის ნიჭის გამოსაცდელად, რადგანაც პარიჟის საზოგადოება იმათის ნიჭის სასინჯი ასპარეზია. ეს საზოგადოება, როგორც ვიცით,

აღესილია თანტაზიით და ერთობ ნერვებიანია, ეროზიონისავე
 სიადვილით აქებს და აძაგებს, მაგრამ, როცა შეხვდება არტი-
 სტის ნამდვილ ნიჭს, აღტაცებაში მოდის; ეხლაც გიჟდებოდნენ
 მარაზკისათვის. პირველად დაუკრა მან თავისი უნგარული მა-
 რში საზამთრო თეატრში, სადაც მოაკამპანიმენტელ პლანტი
 ჰყავდა. დადგა ისეთი წამი, როდესაც ყველა დადუმდა, თი-
 თქო სუნთქვა წაერთვათო. მერმე უცებ ასტყდა ტაშის-კვრა,
 ფეხების ბრახუნი და საშინელი ხმაურობა: უნგრელმა არტი-
 ტმა დიდი ნიჭი გამოიჩინა. რამდენმამე გაზეთმა, რომელთაც
 სხვის კაცებაში ამოსდით სული, გაჰხედეს მისი უსამართლოდ
 მოხსენება და ქირდად აღება, მაგრამ სტენიო ისე მალა იდგა,
 რომ თვისის დაცინვითა და ოხუნჯობით გაზეთებმა ვერა და-
 აკლეს-რა. ეს ახალგაზდა ათის წლის განმავლობაში ასე ბედ-
 ნიერი, ლამაზი და მდიდარი იყო. ყოველ წელიწადს გაჰქრე-
 ბოდა ხოლმე კვირიკობისთვეში და ღვინობისთვემდე აღარა-
 ვის ესმოდა მისის ქიანურის მშვენიერი ხმები. გეგონებოდათ
 ცაზედ მოწყვეტილი ვარსკვლავიაო, რომელიც უცებ მშვენივ-
 რად გააშუქებს, მაგრამ უფრო უცებ გაჰქრება ღამის წყვილიაღში;
 სწორედ ამ ნაირადვე გაჰქრებოდა ხოლმე სტენიოც და არც
 არავინ იცოდა, სად იყო და სად არა. იმ დროს, როცა გაზე-
 თის რეპორტიორები იგონებდნენ ათასნაირ კორებს იმის „გა-
 დავარდნის“ გამო, სტენიო არხეინად ატარებდა დროს პეშტის
 ახლო, თავის პატარა მამულში, რომელიც მამას აჩუქა. აქ
 ისვენებდა არტისტი დალლილობისაგან და ხოროს მოხუცებულ
 მასწავლებლის წინაშე გადაიქცეოდა ხოლმე ისევ ბავშვად; აქ
 უფრო ადვილად და სწრაფად სთხზავდა პატარა პიესებს, უფ-
 უფრო მშვენივრად ათქმევინებდა სხვა-და-სხვა სასიმღერო ოცნე-
 ზას თავისს ქიანურს ოქროს-სიმებიანის ქამანხით. მარაზკი სუ-
 ლით მიენდობოდა ხოლმე თავისს მამას და საღამოებს მოცარ-
 ტისა, ბეტხოვენისა და ვებერის სასიმღერო-საგალობელთა გან-
 მეორებაში ატარებდნენ. ამით ახალისებდა თავისს მოტრფილვე
 გულს. საგრძნობელი სანახავი იყო, როცა დიდებული არტი-
 სტი, რომელსაც მოხუცი მამა ისრე ეპყრობოდა, როგორც

მოსწავლეს, განიმეორებდა ხოლმე იმ ადგილებს, რომელიც
 ვითომ სასურველის სინამდვილით ვერ დაუკრა და ასე გეგო-
 ნებოდათ, ძველ ავეჯისა, კედლებზედ დატოვებულ ვარდის
 ფურცლებისა და ბალის ფრინველთათვის უკრავს ამ ციურს მუ-
 სიკას, რომელსაც ეშხზედ მოსული მსმენელი მუხლ-მოდრეკით
 მოისმენდა. როგორც მოახლოვდებოდა შემოდგომა, გაჩნდე-
 ბოდა ვენაში და იქიდან მიმოივლიდა ევროპას. როდესაც მო-
 იხვეჭა პატივი, დიდება და ფული, უკვე 30 წლისა გახდა, მა-
 გრამ აქამდე მისი შუბლი მოწყენილობისა და ჯაფისაგან არ
 შექმუხნილა. ამ ხანებში, ბევრის თხოვნის შემდეგ, დაიყოლიეს
 გადაეელო დიდი ოკეანე და ამერიკას წასულიყო იქ დასაკვ-
 რელად. მგზავრობას გაუდგა ინგლისიდან. უელსის პრინცმა
 (ტახტის მემკვიდრემ), რომელიც მუდამ მისი თაყვანის-მცემელი
 იყო განუსაზღვრელად, მიიწვია სტენიო სანადიროდ შოტლან-
 დიაში, საცა უნდოდა გაეწვია დედოფალიცა, რომელსაც
 თურმე არასოდეს არ მოესმინა გამოჩენილის არტისტის დაკვრა.
 მეჯლისი დანიშნული იყო ვინძორში; სამეჯლისოდ მოიწვიეს
 მხოლოდ მახლობელნი და შინაურები; ამიტომ დიდი ფაცა-
 ფუცი შეიქნა მაღალ საზოგადოებაში, იქნება იმ რჩეულთა
 სწაში ჩვენც მოყვებო. როცა სტენიო შემოვიდა სასახლის
 დარბაზში თვისის ქიანურით, მანდილოსანთა შორის ატყდა
 ტკბილი, გამამხნევებელი და აღმაფრთოვანებელი ჩოჩქოლი.
 მანდილოსნები შემოჯგუფულიყვნენ დედოფლის გარშემო და
 ამიტომ, ცოტა არ იყოს, შეჰკრთა მემუსიკე. არტისტმა გაიღიმა,
 თვალები ძირს დაჰხარა და ქამანჩით ოდნავ ანიშნა ფორტეპიანო-
 ნოზე დამკვრელს, მზადა ვარო. სტენიომ დაუკრა მშვენივრად
 სევდიანობით სავსე ჰარმონიული პიესა, რომელიც ცხოვლად
 წარმოადგენდა ტანჯულის სულის ნატვრას წუთი-სოფელთან
 გამოთხოვების ჟამს და რომელსაც მან სახელად უწოდა „გედის
 სიღერა!“ მის მშვენიერ თათებ ქვეშ მოისმოდა მოგონება წარ-
 სულის ბედნიერებისა, როცა სასიხარულო და ბრწყინვალე დღე-
 სასწაულები ატკობდა სულსა და გულს და ეს მოგონება უც-
 ნაურად შეიცვალა სასოწარკვეთილებით აღსავსე აწმყო-

ზედ; შემადარწუნებელის სინამდვილით უკრავდა ქიანური და მის ხმაში ისმოდა დაქრილის გულის ოხვრა, იმ გულისა, რომელიც ეთხოვება ამ სოფელს, თან ენანება საწუთრო და თან იღვევა გული, დნება გრძობა... სტენიოს, ეშხით გატაცებულს, დაავიწყდა, რომ სამეფო დარბაზში იყო და თვისის ჩვეულები-სამებრ თვალები დახუჭული ჰქონდა; ამ დროს გაიგონა გულ-ამომჯდარი ქვითინი, რომელიც ისე მოისმოდა, თითქო გარ-შემო სალოცავად დამზადებულთა მღუმარეთა შორის ქვითი-ნებს ვინმეო. არტისტმა სწრაფად მოაველო თვალი გაბრწყინ-ვალეზულ დარბაზის სანთლებს, ყვავილებს და ორ ნაბიჯზედ, პირველ წყებაშივე დაინახა განცვიფრებული სახე ახალ-გაზდა ქალისა, რომელიც მღულარებას აბნევედა და ხელები ისე დაე-კრიბა გულზედ, თითქო უზენაესს შესთხოვს და ევედრება რა-სმეო. ქალი ამ ქვეყნად აღარ არსებობდა, ღვთიურის ხმებით გატაცებულის ქალის ფიქრები პოეზიის მორევში სცურავდა. უცნობმა სინაზემ ამაღლა მისი სული და ნატრულობდა იმ გვარ მდგომარეობაში დარჩენას, ნატრულობდა, რომ არ მო-ჰკლებოდა ამ მშვენიერ ხმათა სმენა. სიმღერა მოულოდნელად შესწყდა; დიდი ტაშის-კვრა გაისმა; ყველა წამოდგა სტენიოს მისალოცავად, გარდა იმ ახალგაზდა ქალისა, რომელიც გა-შტერებული იყო, იმ დრომდე, ვიდრე ხელი არ შეახეს ოდ-ნავ და ვიდრე არ გაიგონა ნაზი ხმა: „მოდ, გეყოფა, მოდ“. ქალმა თითქო ნამძინარევივით გაახილა თვალები და გაუღიმა დას, რომელიც შეწუხებული თავს დასტრიალებდა. „ახ, დეზი, რა შორს წავედი“. მერმე დაინახა არტისტი, რომელიც იდგა დედოფლის რძლის ახლო და ღირსეულის თავ-დაქერით ისმე-ნდა თავისს ქებას. რამდენისამე სიტყვის შემდეგ, სტენიო წა-მოვიდა ახალგაზდა ქალისაკენ. არტისტს წინ მიუძლოდა უელ-სის პრინცი. სტენიომ თავი დაუკრა ქალს, როდესაც არტის-ტის ბრწყინვალე მფარველმა სთქვა: „ქალბატონო მელივან, ეს განსაზღვრე ჩემი მეგობარი ბ-ნი მარაზკი“. მოდმა წაიბუტბუტა რამდენიმე სიტყვა და ისე გაწითლდა, თითქო რალაცა ცეცხლი მოედო გულშიო. მხოლოდ მაშინ მოვიდა გონს, როცა პრინ-

ცი მოჰშორდა. არტისტმა ხელმეორედ დაჰკრა სიმებს და მშვენიერმა ხმამ კვლავ გაიტაცა ახალგაზდა ქალი, რომელმაც მთელი საღამო განუსაზღვრელ აღტაცებაში გაატარა. მარაზკის ინგლისში ყოფნამ გასტანა რამდენსამე კვირას, თუმცა გულში ისე ჰქონდა, რომ მხოლოდ რამდენსამე დღეს დავრჩებიო. ამერიკის გაზეთებმა გამოაცხადეს, რომ არტისტი დაიგვიანებსო, მაგრამ მალე გამოაშკარავდა, რომ სტენიო სულ აღარ აპირობდა ამერიკას წასვლასა. რალა ც საკვირველი, მიმზიდველი ჯადო იქერდა სტენიოს ინგლისში. არტისტი უარს ამბობდა, აღარსად აღარ დავუკრავ კონცერტებზედო; ბევრს ეგონა, რომ სრულებით მიატოვა თავისი ნამდვილი ხელობაო. სტენიო გაერთო საზოგადოებაში, თამაშობდა ქალაქს, ცეკვავდა, ნადირობდა; ერთის სიტყვით, დიდ-კაცურად სცხოვრობდა. ბევრს უნდა შეჰხვეწნოდნენ, რომ დაეკრა რამე; ხანდისხან არც ხვეწნამუდარა გასჭრიდა ხოლმე; მარტო მისს მელივანს შეეძლო გარდნეთქმევიანებინა მისთვის უარი. ერთად-ერთი სიტყვა მოდისა იყო მისი ბრძანება და კანონი. იმის თქმაზედ აიღებდა იმ ქიანურს, რომელიც ხელში მოხვდებოდა და აღტაცებით დაუკრავდა ვნებით სავსე არიებს, თითქო უნდა ეს ხმები სამუდამოდ ჩაჰწერგოს ახალგაზდა ქალის გულშიო. მოხიბლულ-მოჯადოებული მოდიც, ოცნებით გატაცებული, სულ ამ საკვირველ მგოსანის ფიქრში იყო. მარკიზ მელივან გრეის, ამ დიდის გვარიშვილის კაცს, რომელიც საადმიწარღო გამგეობის პირველი სეკრეტარი იყო, დიდად მოეწონა არტისტი და დიდის პატივის-ცემითაც მიიღო სახელ-განთქმული უნგრელია. გაზაფხულის დამლევს ლორდმა რამდენსამე დღით თავის მამულში, ირლანდიაში გაიწვია. კეთილ-შობილს ლორდს უნდოდა ირლანდიის მაღალი საზოგადოება გაეცნო მარაზკის, და ამ მეცენატობის როლით თავი მოჰქონდა. ლორდი დაქვრივდა მაშინ, როცა მისი ქალები სულ პაწაწები იყვნენ. ამიტომ ასულნი თავისნი ჩააბარა ერთს აღმზდელს, ხნიერს, ღვთის მოსავს და წყნარს აღამიანს. ამით დაიმშვიდა გული და სცხოვრობდა თავისთვის. ერთხელაც არ დაჰბადებია ეჭვი იმისი, თუ რანაირ მოეწონათ ერთმანერთი

მოდსა და სტენიოს. არასოდეს არ შეუძმნევია, რომ მისი ქა-
 ლი ტრფიალებით შეჰყურებდა დიდს არტისტს, ამაყი იყო,
 ვით ირლანდიელი, და ამიტომ ვერ მიჰხვდა, რომ მისი ქალი,
 დიდებულის შთამომავლობისა და გვარისა, იქამდე დამდაბლდე-
 ბოდა, რომ შეიყვარებდა ამ კაცს—თუმცა გენიოსსა, დაბალ
 წოდებისა და შთამომავლობისას. არტისტს კაცმა უნდა ყური
 უგდოს, მისის დაკვრით თავი შეიქციოს, უნდა მოეფეროს, ფიქ-
 რობდა ლორდი; როგორც ბატონსა და დიდ-კაცსა სჩვევია,
 არტისტი მისთვის მასიამოვნებელი მსახური უნდა ყოფილიყო,
 ხოლო ის კი მეტის-მეტი იქნება, რომ თავი გაუტოლოს ადამიანმა
 და შეიყვაროსო. ავისთანა დამცირებას კეთილ-შობილ მოხუცის
 თავი ვერ შეიგნებდა. ლორდი იმყოფებოდა თავის დუნლოის სასა-
 ხლეში, დუბლინის ახლოს და აგერ რამდენიმე დღე იყო, რაც
 ელოდებოდა მარაზკის. არტისტმა დაიგვიანა, ფიქრობდნენ კი-
 დეც, არ მოვაო, მაგრამ ერთს დღეს მიიღეს დეპეშა, მოვდი-
 ვარო და მოვიდა კიდევ. როგორც კი სასახლის წინ ეტლი
 გაჩერდა, ფერ-მიხდილი მოდი დარბაზიდან თავის ოთახში გა-
 ვიდა; ლორდ მელივანი კიბესთან დახვდა სტუმარს და გაუწო-
 და ხელი. სტენიომ დაბლა დაუკრა თავი, მაგრამ ხელი არ
 გამოართვა და დალონებით უთხრა: — ბატონო მარკიზო, ვიდრე მიმიღებთ, ნება მომეცით
 რამდენსამე წამს მოგელაპარაკოთ; თუ მომისმენთ, მაშინ გავი-
 გებ, შემძლია დავრჩე თქვენთან სტუმრად თუ წავიდე.
 ლორდ მელივანმა გაკვირვებით შეჰხვდა მარაზკის და
 შეამჩნია, რომ საქალაქოდ იყო მორთული და არა სამგზავროდ;
 არც ეტლში ჰქონდა ბარგი, თითქო დარჩენას არ აპირებსო.
 ხმის ამოუღებლად შევიდნენ დარბაზში. ლაპარაკმა გასტანა
 მეოთხედი საათი, შემდეგ კარები გაიღო, მარაზკი გამოვიდა
 და მას თან მოჰყვებოდა ლორდი მელივანი. ტალანში არტის-
 ტმა კიდევ თხოვნა დაუწყო, მაგრამ დიდმა კაცმა არა უპასუხა-
 რა, მხოლოდ ამპარტავენულად გადაჰხედა. არტისტმა ღრმად
 ამოიოხრა და მართო გავიდა კარებიდან, რადგანაც ლორდი უკვე
 სასახლეში დაბრუნდა. სტენიომ აათვალიერ-ჩაათვალიერა გარ-

შემო არე-მარე და უცებ დაინახა, რომ თანჯარა გაიღო პირველ სართულში, საიდანაც გამოჩნდა ბობრი თავი. მარაზკი სასოწარკვეთილებით გამოესალმა შორიდან და დატანჯულის სახით ჩაჯდა ეტლში.

რამდენსამე დღეს მის მოდი თავის ოთახში იყო ჩაკეტილი; ამბობდნენ, უქეიფოდ არისო. მერმე ლორდი მელივანი უმცროსი ქალით ინგლისში დაბრუნდა. საზოგადოებაში ამბობდნენ, ვითომც მარკოზის უმფროსი ქალი მძიმედ გამხდარა ავად და იმიტომ დარჩა ირლანდიაშიო. საზოგადოებაში გამოსვლასაც ერიდებოა. ლორდის მწუხარება ბევრს სჯეროდა და ბევრიც დარწმუნდა ამის გამო, რომ ეს ამბავი ნამდვილიაო; მხოლოდ ზოგიერთმა შურიანმა და ენა-ქარტალამ გაიგო, რომ მარაზკი და მოდი გერმანიაში იყვნენ ერთად. ამ ხმებმა ლორდთან დაახლოვებულნი ისე გააკვირვა, რომ ლორდს გაუმეღავენეს. აღელვებული ლორდი გაქვავებულივით ისმენდა ამ ჭორებს, მხოლოდ ერთხელ მრავალ ჩაკითხვის შემდეგ ძალდატანებით სთქვა:

— ჩემი სურვილია, რომ ამაზედ მეტად აღარავინ აღარა მითხრას რა ჩემის შვილის მოდისა. მართალია, მან დასტოვა ჩემი სახლი და მარაზკის წაჰყვა. ჯვარი დაიწერეს ინგლისში; მოდი ეხლა ნამდვილი მისი ცოლია. ჩვენის ყოფნის დროს ირლანდიაში არტიტმა გაჰბედა მის მელივანის ხელის თხოვნა... მე პასუხად ის ვუთხარი, რომ კარში გაბძანებულყო. მაშინ გამომიცხადა, რომ თქვენს ქალს ვუყვარვარ და იმის თხოვნითა და ხვეწნით გაგბედე მისი თხოვნაო. ისიც დაუმატა, რომ მდიდარი ვარ, პატიოსანიო, თან მთხოვა აჩქარებით ნუ გადასწყვეტავ მაგ საქმესაო; მე მტკიცედ ვიდექი უარზედ; სტენიო წავიდა. მერმე დავუწყე ხვეწნა და აღერსი, ვცდილობდი დამემშვიდებინა მოდი და აღარ გამეგონა მისი ტირილი, მაგრამ ამაო იყო ყოველივე. იმ საშინელმა ადამიანმა მოჰხიბლა ქალის გული. რამდენსამე დღეს ქალი გაჩუმებული იყო, თითქო ყურს უგდებს რაიმე გასაოცარ ხმებსაო; მე ვცდილობდი სხვა-და-სხვა გასართობი მომეგონა და მომეფიქრა მისთვის. მაინც ვერას გავხდი; ვეცადე

მის გულში ზვიადობა გამელღვიძებინა; ვეუბნებოდი, დიდი მანძილია თქვენ შორის-მეთქი. ვუბძანე ჩემს ქალს, დეზის და იმათ მასწავლებელს მისს არიეტას, მოდი მარტოკა არ დასტოვოთ არას გზითა-მეთქი. ყოველმა ცდამ ამაოდ ჩაიარა. ერთ საღამოს იმისი ოთახი ცარიელი დამხვდა... ქალი გაიქცა, დასტოვა მამა და ის ქერი, რომლის ქვეშაც გარდაიცვალა მისი დედა! დაივიწყა ყოველივე ვილაც მაწანწალასათვის.

ლორდ მელივანი გაჩუმდა და პირი-სახეზედ ხელები მიიფარა რამდენსამე წამითა. შემდეგ გაჯავრებითა სთქვა:

— დღეის იქით გიბრძანებთ იმ უბედურის სახელი ჩემთან აღარ ახსენოთ. არ მინდა ვიცნობდე ცოლს მარაზკისას; მე მყავს მხოლოდ ერთი ქალი; გსურდათ სიმართლის შეტყობა და აი სიმართლეც ეს გახლავთ.

III

მითქმა-მოთქმა ამის თაობაზედ საზოგადოებაში მალე შესწყდა, მხოლოდ ლორდ მელივანსა და სტენიოს შუა ეს ბრძოლა თანასწორი არ იყო და ჯერ კიდევ არა თავდებოდა. არასოდეს არ გამოაშკარავებულა არტისტის საუკეთესო თვისებანი ისეთის სიმძლავრით, როგორც სტენიოს დაქორწილების შემდეგ. ამბობდნენ, რომ თვისის ნიქის გამოჩენით დაევიწყებინა თავის ახალ გაზდა ცოლისათვის ის მწუხარება, რომელიც თან დაჰყვა მათის სიყვარულის დასაწყისს. სტენიომ მოიხვეჭა სახელი და დიდება და მოდი ამით გაამხიარულა; ამასთანავე მან გაჰფანტა ყველა ის ათვალწუნება, რომლითაც პირველად დახვდა აქა-იქ საზოგადოება: ახლა ყველას გული მიიზიდა და ყოველ მხრიდან აღტაცების წერილები მოსდიოდა. თვისის ხელოვნურის დაკვრით არტისტმა იქამდე მიაღწია, რომ ყველა ამტყუნებდა მოდის მამას, ყველა ჰკიცხავდა, მეტის-მეტი სასტიკი და შეუბრალებელი ადამიანი ყოფილაო. ლორდი მელივანი მართლაც ძალიან ამაყი და გულ-ზეავი კაცი იყო; არას გზით არ უნდოდა ეპატივებინა შეცდომა უგვარო კაცისათვის,

თუმცა გენიოსიცა ყოფილიყო. თავისის ნიჭით სტენიო დიდ-
 ბულ კაცს უტოლ-ამხანაგდებოდა. ხელმწიფემ, მისმა მფარველმა,
 უბოძა არტისტს გრაფის წოდება, მაგრამ მან უარი სთქვა;
 მოკლე გვარი მარაზკისა უფრო მოსწონდა. ორი წელიწადი
 მოჰყავდა ევროპა აღტაცებაში და თავის ცოლს იმდენს ფულსა და
 სიმდიდრეს ანიჭებდა, რომ მოდს სიზმრადაც არ მოსჩვენებია.
 ამას გარდა მიღებული იყო მეფის კარზედაცა და დიდ-კაცო-
 ბაშიაც; თვისის სიტურფით, სინაზით მოდმა ყველგან თავი იჩი-
 ნა და ამით თითქო ჰვარავდა იმ ნაკლულევანებას, რომელიც
 მარაზკის ემჩნეოდა; იმის გვირგვინში მოდი უკეთესი თვალ-
 მარგალიტი იყო. სტენიო მდიდარი, განთქმული და საყვარე-
 ლი მოგაგონებდათ ქეშმარიტის ბედნიერების განხორციელე-
 ბას ამ ჩვენს დედა-მიწაზედ. მაგრამ ჩვენი ბედის-წერა ასე-
 თია, რომ არასდროს სიხარული დიდ ხანს არავის შერჩება.
 ჯვარის დაწერის წლის თავზედ ცოლ-ქმარს ეყოლა დედსა-
 ვით ბობრი ბავშვი და მოდს, გატაცებულს შვილის სიყვარუ-
 ლით, დაავიწყდა წინანდელი მწუხარება; წასრული სრულებით
 აღარ აგონდებოდა. აჰყვა თავის წერას და მხიარულებაში ატა-
 რებდა ქმართან დროს დღესასწაულიდან დღესასწაულამდე. სულ
 ანგელოზსა ჰგვანდა და ამიტომ ყველგან მეფობდა; თვით მოდ-
 საც მოსწონდა ეს თაყვანის-ცემა; თვითონაც შეეჩვია არტისტის
 ცხოვრებას. მარაზკის ნიჭი სრულიად მომწიფდა. ახლა პატარ-
 პატარა თხზულებას კი აღარა სწერდა; ვენის ოპერისათვის შეთხ-
 ზა ფანტასტური ბალეტი და ოპერა „კორვინი“, რომელშიაც
 უნაგართა მამულის სიყვარულმა ამაყად იჩინა თავი. ამ თხზუ-
 ლების შემდეგ თაყვანის-მცემლების აღტაცებას სამზღვარი აღა-
 რა ჰქონდა და მარაზკის უნგრეთის შოპენის სახელი დაერქვა.
 ამ დროს მოდმა ქმრის დაუკითხავად გაჰბედა და მისწერა წე-
 რილი მამას; სწერდა, რომ მარად შენი მოსყვარულე და მო-
 რჩილი ვიქნუბიო; თან ბოდის იხდიდა დანაშაულობისათვის.
 მოდი ჰფიქრობდა, რომ დიდებას ბევრი რამ შეუძლიან და იქ-
 ნება პატიოსანმა ლოარდმა უფრო აპატოს გამოჩენილ კომპო-
 ზიტორის, ვასაოცარ არტისტის ცოლს, ვიდრე ამხანაგს უბრა-

ლო სტენიოსას, რომელიც უწინ მხოლოდ კარგი დამკვრელი იყო. რვა დღის შემდეგ მოდმა უკანვე მიიღო თავისი წერილი, რომელიც მამას არც კი გაეხივნა. დიდებულმა ლორდმა იფიქრა, რომ ჩემი თავ-მოყვარეობა შეურაცხ-ყოფილია და ამატომ მტკიცედ იდგა თავის სიტყვაზედ. მე არ ვიცნობ მოდს და ერთის ქალის მეტი აღარა მყავსო. ეს მოდს დიდად ეწყინა, მაგრამ ეს წყენა რა შესაძარებელია იმასთან, რაც მომავალში მოელოდა. იმ საღამოს, როცა მოდმა უკანვე მიიღო თავისი წერილი, მისი პატარა ვაჟა ავად გახდა. გულ-ჩვილის ქალის ბუნება შეირყა. ბავშვის ავად-მყოფობა მამის გაწყრომის მიზეზით განგებას მიაწერა. ქალმა ჯავრიანობა დაიწყო, რადგანაც შვილის ავად გახდომა ღვთის მიერ მოვლინებულ რისხვად დასახა.

ერთის კვირის განმავლობაში უვლიდა მოდი თავისს პატარას თავ-განწირულებით; ერთს წუთს არ შორდებოდა; თითქო უნდა თავისი საკუთარი სიცოცხლე ჩაჰბეროს ყმაწვილსაო, მაგრამ ყოველივე ამო იყო. ვარდის ფერი ლოყები ბავშვს გაუყვითლდა, ბრწყინვალე თვალები ჩაუქრა, მომღიმარე ტუჩები მოეკუმა. მედიდურად და უტანჯველად განუტევა სული საწყალმა ანგელოზმა.

ამ უბედურებამ ისეთი მწუხარება მიაცენა ნახსა და სუსტს მოდსა, რომ ყველა გააოცა: ისე ტიროდა და ჰქუხდა, თითქო დაქრილი ლომიაო, ემდუროდა ცასა და დედა-მიწას, ხმა-მალა უყვიოდა თავისს მამას და იმასა სდებდა ბრალს ამ უბედურებისათვის. პასუხის-გებას ველარ გადურჩება მამა-ჩემიო. შემდეგ მოდი ჩავარდა უცნაურ მდგომარეობაში; ორი კვირა დამუნჯებული და თვალებ-გამოშტერებული იყო. ამოდ ცდილობდა სტენიო გამოეყვანა ამ გაქვავებიდან: ელაპარაკებოდა მოდს, მაგრამ იმას არა ესმოდა-რა. თავისი ჭიანჭური ულონოდ ეჩვენებოდა ახლა სტენიოს, რადგანაც მისი დაკვრა მოდს ველარ გამოათხიზლებდა. იმისი ნაზი ხმები ველარ გადურჩიდა ხალმე მოდს მწუხარებას და ამ შკენიერ საკრავ იარაღს, რომლითაც ახალგაზნა ქალის გული მოჰხიზლა, ეხლა გონზედ ველარ მო-

ჰყავდა. მოდი მეტად გამოიცვალა: პირი-სახეზედ ძალიან გზნა, თვალები გაუშტერდა, ხველა დასჩემდა ისეთი, რომ გულმუცელს აღარ არჩენდა. მეტად შეწუხებულმა სტენიომ მოიწვია ვენის უკეთესი ექიმები, სუყველამ ურჩია, მოდი იტალიაში წაიყვანეთ: თბილ ჰაერში ჯანის სამრთელე ისევ დაუბრუნდებო. განაშორეთ იმ ქვეყანას, სადაც უბედურება ჰნახა, და კვლავ გონზედ მოვაო. დაიმედებულს მარაზკის დაჰყავდა საყვარელი ცოლი ექვს თვეს ერთის ქალაქიდან მეორეში, ეძებდა მცხინვარე მზეს, გაშლილ ყვავილებს, ზღვის ნიავს, ლამაზ ნავებს, სუყველას, რაც კი სიცოცხლეს ამზიარულეებს. მოდს უკეთესობა არ დაეტყო; სულით იყო ავადმყოფი და ამიტომაც ვერც ერთი ამ ქვეყნის ექიმი ვერ მოარჩენდა. ცოტა ხანს შემდეგ მოდს გადაეყარა გაშტერება; თითქო უნდოდა მხნედ აეტანა მწუხარება. მოდი ახლა უფრო დაშვენდა, თითქო მისი დასევდიანებული სახე სიკეკლუტის მიზეზიაო. ქალმა დაიწყო ლაპარაკი, თვალ-ყურს ადევნებდა იმას, რაც მის ქმარს შეეხებოდა, ზრუნავდა მომავლის ცხოვრებისათვის ქმართან ერთად. დადგა ზაფხული; მოდი სწუხდა, რომ არ შეეძლო თავის ქვეყანაში დაბრუნება.—მე მგონიაო—იტყოდა ხოლმე—იქ დამიბრუნდება ჩემი ღონეო. რა დიდის სიამოვნებით ვნახავდი დიდ ლურჯ ტბებსა, მწვანე ტყეებსა. ოჰ, ირლანდია! იქ არის ჩემი და, მაგრამ იქ მამა ჩემიც არის!—უბღბღს შექმუხვნიდა და ნელის ხმით განაგრობდა:—არ შემიძლია იქ დაბრუნება. აღკრძალული მაქვს,—და შემდეგ ღრმად ამოიოხრებდა:—რა კარგი იქნება ჩამესუნთქა სამშობლოს ჰაერი, მარტო იქ მოვრჩები! ოჰ, სტენიო, მორჩენა და შენთან ყოფნა... დიდ ხანს კიდევ შენთან ცხოვრება.

ეს ნატვრა სიცოცხლისა ხშირად ეწვეოდა ხოლმე. ასე ებრძოდა ახალგაზდა სხეული თავისს გაქარწყლებას, მაგრამ სული უფრო მძლავრია და ხორცსა სძლევეს. მოდს უნდოდა ენახა ზღვა, რომელიც ემბრობოდა ინგლისს, ამით ჩემს სანატრელ ქვეყანას უფრო დავუახლოვდებო. წარმოუდგებოდა ხოლმე, რომ ვითომ ადვილად გადავლახავ იმ ზღვას, რომელიც სამშობ-

ლოს მაშორებსო და ამკვარად ჩემი ოხვრა და მოთქმით ტირილი თამამად მიაღწევს მშობლიურს სახლს, სადაც დავიბადეო. ეს იყო მიზეზი იმათის მოსვლისა დივს.

IV

მოდო სულ ლოგინში იწვა; მისი ტანი ეხლა ისე დაღეუ-ლიყო, რომ ბავშვი გეგონებოდათ; ოდნავ-ლა სჩანდა ლოგინში. მისი მშვენიერი ბობრი თმა დამკვნარ ყვაელივით გაყვი-თლდა და ლამაზ წარბებს ქვეშ გაჰქრა მისის ლურჯის თვალე-ბის ბრწყინვალეობა; მის სახეზედ რალაც გამოურკვეველი შიში იხატებოდა, რადგანაც ქალი სიკვდილის მოახლოვებასა ჰგრძნობ-და და ველარაფერი იხსნიდა სიკვდილისაგან. ლოყებზედაც ორი დოდი წითელი ლაქი დააჩნდა. მისი გამხმარი ხელები ქალაღდა ჰგავდა. ღია ფანჯრიდან მზის სითბო და მშვენიერი ჰაერი თა-ვისუფლად შემოდოდა, მაგრამ მოდს სული ეხუთებოდა და ხანდისხან ტანშიაც აურყოლებდა. მისმა დამ დეზიმ თავი მიაღდა მის ბალიშს და ჩუმად სტიროდა. სტენიო ნაღვლიანად დასცქეროდა ორივე დას, რომელნიც ასე შეწუხებულნი იყვნენ: არტისტს თვალ-წინ წარმოუდგა ის დრო, როცა პირველად ნახა მოდი. დეზი პირ-წავარდნილი და იყო, ის მოდი, რომელსაც ის-იყო მაშინ შეუსრულდა 20 წელიწადი. სტენიოს სევდა-ნაღველი მოაწვა. გულში ამბობდა: „მე ვარ მიზეზი, რომ ეს საყვარელი, ბედნიერი ყმაწვილ ასეთს სა-ცოდავ ყოფაში ჩავარდა და ეხლა ჩემ თვალ-წინ სანთელივით-დნება. მე ვარ მის წინაშე დამნაშავე, ჩემთვის გასწირა მან ყო-ველივე და რით გადაუხადე სამაგიერო? ტაშის-კვრა, ფუჭი დიდება და სიმდიდრე—აი მაგიერ! მაგრამ ამას თავისს სახლ-შიაც დაჩვეული იყო. ნეტავი ჩვენი პატარა მაინც ყოფილიყო ცოცხალი; იმისი ალერსი შეუმრობდა ცრემლებს, იმისი თვა-ლები დაავ-წყებინებდა მოდს სამშობლო ცას; იმისი ფუნჩულა ვარდის ფერი ტანი ყველა ნათესავის სამაგიერო იქნებოდა

დედისათვის; მაგრამ ჩვენი სიყვარული დაწყებულ იქნა, ან-
გელოზა გაფრინდა და ეხლა დედაც თან მიჰყვება. თუ ნიკოლოზი
გამოჩენილია არტისტმა ჩაღუნა თავი და ცხარე ცრემლებ-
ბა წამოსქდა გაფითრებულ ლოყებზედ. სტენიო, შავფიქრებით
შეპყრობილი, იდგა მწუხარედ და ნატრობდა სიკვდილს. მო-
დის ხმამ გამოათხიზლა პატარა ხანს: — მოდით, დედა, დედა!

— სტენიო, ეგრე შორს რად დგებარ? ჩემსკენ მოდი...
სტერი განა? რა მოხდა?

— არაფერი, ჩემო კარგო! სიხარულის გამო მომივიდა,
რაკი თქვენი და თქვენთან დავინახე.

— ეს ჩემთვისაც დიდად სასიხარულოა, სტენიო, ამისთვის
თქვენი მადლობელი უნდა ვიყო.

მოდმა ღიმილით დაუმატა: — ანა, იცნობ თუ არა ნიკოლოზს?

— რაც დეზი აქ არის, ვგონებ, უკედ შევიქენი... ახ! რომ
შემემძლოს მისი ჩემთან დატოვება პატარა ხანს, გამაცოცხლებ-
და. მაგრამ მარტო ამისი ნახვა არ მეყოფა. — მოდის ხმა აუკან-
კალდა: — ახ! ნეტავი მამა მამატივებდეს.

— მოდ! — ერთად წამოიძახეს დეზიმა და სტენიომ, რო-
დესაც მან ეს წამოსთქვა და თვალები გაუბრწყინდა.

— ეს ის არის, დიდა, იმისი სიამაყე მკლავს! იმისი წყრო-
მა ძნელი ტვირთია ჩემთვის, გული მომიკლა მისმა რისხვამა,
ახ! შემებრალოს... მოვიდეს... მისი დანახვა მინდა მხოლოდ!
თუ სათქმელი არაფერი აქვს, თუნდ ნურც კი დამელაპარაკე-
ბა, ნურც სახლში შემოვა, ოღონდ ამ ფანჯრის-წინ გაიაროს,
როგორც მგზავრმა. მხოლოდ ერთხელ დამენახოს და ვითომც
გამომთხოვებია.

ლონე-მიხილი ქალი ისევ მივსვენა ქმრისა და დის მკლავ-
ზედ, მამაკვდავივით გაფითრდა და ოღნავ-ლა სუნთქავდა. რამ-
დენისამე წამის შემდეგ ისევ გამოცოცხლდა, აღერსით ხელი
მოუხსვა დეზის ლოყაზედ, შემდეგ ნელის ხმით განაგრძო: —

— უკაცრავად, ჩემო პატარა, შეგაწუხებ. ჰხედავ, ესეც ჩე-
მი ბედი ყოფილა! უნდა შევაწუხო ისინი, ვინც მიყვარან! არ
ვიცი კი, რად მომდის ესა, მე ხომ ავი არა ვარ. — ამ სიტყვე-

ბის შემდეგ, რომელიც მან წარმოსთქვა ანგელოზის სინაზით, მარაზკიმ დაიჩოქა იმის საწოლ-წინ და ხელები დაადო შუბლზედ; შუბლი მწუხარებისაგან უფრო გაუხურდა. სტენიომ უთხრა:

— საყვარელო წამებულო! შენ, რომელიც აქამდე იღუმალ იტანჯებოდი, მხოლოდ ახლა აცხადებ შენს ტანჯვა-ვაებას. თუ ვინმეა დანაშაული, მარტო მე ვარ! მე, რომელიც გავერიე შენს ცხოვრებაში და მოგიკალ გული.

— სრულიადაც არა,— მიუგო მან:— შენ მომიკალ კი არა, გაანათლე, ია-ვარდით მოჰფინე.

— გავანათლე, ია-ვარდით მოვფინე! რალა დარჩა მას შემდეგ! ახ, რატომ თავს არ შემოგვევლე და მტლედ არ დაგედე! მე რომ მომკვდარიყავი, მამა-შენი ხომ გაპატივებდა! ის შენ კი არ გიწყურება, არამედ მე! იმან კარგად იცის, რომ შენის ტანჯვით მე მიკლავს ის გულს და იმიტომ არის შეუბრალებელი. ახ, საყვარელო, წყნარო ჩოდ! ერთ წამს შენის გამხიარულებისათვის ჩემს სიცოცხლეს შევსწირავ, მითხარ რა გინდა?... რა გსურს, მითხარ? ბედნიერება იქნება ჩემთვის, რომ თავი შენ შეგწირო.

მოდრი შეაჩერდა ერთს წამს, თითქო პასუხი ეძინებოდა და მერმე ნელა წასჩურჩულა ქმარს. ნაჩურჩულევი უფრო აზრით გაიგო სტენიომ, ვიდრე გავონებით.

— არ მინდა ისე მოვკვდე, რომ მამა არა ვნახო.

მარაზკის თავ-ხარი დაეცა. აღუთქვა, თავის სიცოცხლე მოდისათვის შეეწირა. ამ თხოვნის აღსრულებას კი სიკვდილი ერჩია, მაგრამ უარი ვერ უთხრა:

— კარგი! რადაც უნდა დამიჯდეს, განახვებ მამას.

— ახ, სტენიო! რა კარგი ხარ, რა რიგ მიყვარხარ!

არტისტმა უნებლიედ გაიღიმა და მიუბრუნდა ცოლის დას.

— საყვარელო დეზი, ეხლა გვიან არის, უნდა მარკიზ მელივანთან დაბრუნდეთ, ნურაფერს დაუმალოვთ, რაც ამ დილას მოხდა და სთხოვეთ, მომცეს ნება ნახვისა. ჩვენი ერთად

შეხვედრა ისე ძნელია იმისთვის და სატანჯველი ჩემთვის, რომ გვონებ ეცდება წინ-და-წინვე იფიქროს.

— გადავსცემ, რაც გნებავთ, — სთქვა ახალგაზდა ქალმა, უკანასკნელად გადაეხვია დას და კარში გავიდა.

თავის პატარა გემზედ ლორდი მელიფანი ნელ-ნელა სცემდა ბოლთასა სასტუმრო ოთახში და თითქმის ერთი საათი უცდიდა მარაზკის. გემის ოთახში ძირს სქელი ხალიჩა ეგო და ამიტომ მისი ფეხის ხმა არ ისმოდა. წითელი ხის დარაბა სარკმლისა შუადღის სიციხეს აგრილებდა. ზღვის ნაპირზედ ხიმა-ლდები ჯგუფ-ჯგუფად მოსჩანდა. შორიდან ორთქლის სტვენა და მუშების ყვირილი ისმოდა. მოხუცებული მარკიზი ვერც უმზერდა რასმე და არც არაფერი ესმოდა. ვიწრო პატარა ოთახში მოუთმენლად დადიოდა და შავ-უკულმა ფიქრებს შორს მიჰქონდა მისი გონება. მოაგონდა ბალი თავის მშვენიერ სასახლის-წინ გროსვერინ-სკარში, სადაც ორი პატარა ქალი მზიარულად თამაშობდნენ მინდორზედ და ჟივილ-ხივილი გაჰქონდათ. ერთი, ძლივს ფეხ-ადგმული, გასძახოდა მეორეს: მოდ, მოდ! მაშინ უფროსი შედგებოდა, მივიდოდა დასთან, დაჯდებოდა მწვანე ბალახზედ, ჩაისვამდა კალთაში პატარას და მის თეთრს თავს გულში ჩაიხუტებდა. ამ მშვენიერ სურათს ლმობიერებით უყურებდა მამა, ჯერ კიდევ ახალგაზდა ქვრივი.

ლორდმა გადასწყვიტა თავისი სიამოვნება და სიცოცხლე შეეწირა ამ ორ საყვარელ შვილისათვის და, თუმცა ბევრი ეძლეოდნენ, მაინც მეორედ ცოლი აღარ შეირთო. წყნარად და უდარდელად აღიზარდა ორი ბავშვი. ეხლა ისინი იყვნენ ორი ახალგაზდა ქალი, იმათი მამა კი, რომელმაც მათთვის თავი გასწირა თითქმის, ფიქრობდა თავისი ნატვრა აესრულებინა: გაეთხოვებინა, რომ დედები გამხდარიყვნენ და თან თავისი სიბერეც ბოლოს ტკბილად გაეტარებინა ამ ახალგაზდათა ოჯახებში. რა სიხარულით მოუალერსებდა მერე შვილი-

შვილების აბრეშუმივით რბილს თმებს; იმათ ეყოლებოდათ დე-
 და, რომელიც ხშირად დასტკებოდა მათის ცელოპობით; რო-
 ცა წამოიზრდებოდნენ, მელივან-გრეი, მოხუცი ლორდი სთხოვ-
 და დედოფალს, რომ ნება დაერთო თავისი წოდება უფროსი-
 სათვის გადაეცა, რათა მისი სახლი არ აღმოფხვრილიყო. მაგ-
 რამ რა მალე ჩაიშალა ეს მშვენიერი იმედი, ეს ტკბილი ფიქ-
 რები! უცბად მის გონების თვალ-წინ სურათი გამოიკვალა და
 მარკიზს დუნლოის პარკი მოაგონდა. ზაფხულის ერთ საღამოს
 მოდი მთელს დღეს არ გამოსულა კარში და, როცა არიეტა
 წავიდა სათქმელად, სადილად გამოდიო, ოთახი ცარიელი და-
 ხვდა. დიდსა და ბნელს ჩრდილიანებს მოედგნენ მოსამსახურე-
 ნი მარკიზის წინამძღოლობით, ტყეში უყვიროდნენ მოდს,
 გზებზე ეძებდნენ მთვარის შუქის შემწვობითა, მაგრამ ამაო იყო
 ყოველივე! ყველას საშინელმა ფიქრმა გაუელვა გონებაში:
 იქნება თავს აუტეხა რამეო! თუ არა-და ეს მოულოდნელი შე-
 მთხვევა რით აიხსნებაო. ბატონის ასული ვერ ნახეს: მოდი
 გაჰყვა იმას, ვინც უყვარდა. მარკიზს თვალ-წინ წარმოუდგა
 შავგვრემანი სახე სტენიოსი ნათელ-გადაფენილის შუბლითა და
 ცეცხლ-მფრქვეველის თვლებით. ამ სამის წლის განმავლობა-
 ში რამდენჯერმე აგონდება მოხუცს ის მშვენიერი და ეშმაკუ-
 რად ზოლიმარი, დამცინავი სახე. ისე ეგონებოდა ხოლმე, რომ
 მაცდური სულიაო. რაც მწუხარება მარაზკიმ მომაცენა, არაო-
 დეს არ მივუტევებ სტენიოსაო. ერთნაირად შეჰბღალა
 მისმა საქციელმა როგორც გრძნობა დიდის კაცისა, ისე მისი
 მამობრივი თავმოყვარეობა და ამიტომ იქნჯნებოდა სას-
 ტიკად მისი გული. ხშირად ამბობდა გულში მოხუცი—თუ
 ოდესმე ხელში ჩამივარდა და მისი დასჯა ჩემზედ იქნა დამო-
 კიდებული, რით უნდა გადავუხადო სამაგიერო? რა სასჯელი
 უნდა მივაყენო? შევიძლებ კი შეუბრალებლად იმის ჯავრის
 ამოყრას?—მაგრამ ეს სანატრელი დღე ჯერ არსაიდანა სჩანდა.
 სტენიო ჯერ კიდევ დიდებითა და ბრწყინვალეობით იყო მოსი-
 ლი. სიმდიდრე არ აკლდა და ბედნიერება: ყველაფერში წარ-
 მატებული იყო და გამარჯვებული! არტისტმა მიაღწია იმ სი-

მალევე, რომ გაუსწორდა იმათაც, ვისაც სძულდა და ეს სახელ-განთქმული კაცი ღირსი შეიქნა ძღვევა-მოსილ გმირის შთამომავლის სიძე გამხდარიყო. მარკიზს ისა სწყინდა, რომ იმ კაცმა ასე მოატყუა და გააწბილა. ქალის მოტაცებისათვის მოკვლას უპირობდა, ხოლო ქალის გულის მოხიბვლისათვის — წამებას! ეხლა მოულოდნელად მავიდნენ და მოახსენეს, რომ სტენიო აქ ახლოს არის და თქვენი ნახვა უნდაო. ერთის სიტყვით, ახლა შეეძლო გაეუბედურებინა კიდევ სტენიო და ენუგეშებინა კიდევ.

ამგვარად, გაუთენდა დღე, რომელსაც დიდი ხანი იყო, რაც ნატრულობდა. აგერ საცა იყო სტენიო უნდა ენახა. მარკიზი დაღვრემილის სახით ფანჯარასთან გაჩერდა. შორს ზღვის-პირად მოსჩანდა ნახნავეები და შემუშავებული მიწები, ცოტა ზევით კიდე — ციხე-დარბაზი; ცხოველი მზე დაჰნათოდა უნაყოფო გორაკს, ნაცრის-ფერი ღრუბელნი ლაქვარდს ცაზედ გაჩქარებით მირობდნენ, ეკლესიის ზარი ნელ-ნელა ჰრეკდა და იმისი ხმა ისეთი მწუხარე იყო, რომ მოხუცს თავისი შეცოდება მოაგონა. მოეჩვენა, რომ ვითომ ეგ ხმა იყო ხმა სიკვდილისა, რომელიც სატირლად მიიწვევდა მართალთა და შეიძლება მისის ქალისათვისაც ხვალ ასევე დარეკონ. ლორდმა ღრმად ამოიოხრა, მოჰხურა საჩქაროზედ ფანჯარა, რომ აღარა გაეგონა-რა, და წარბ-შექმუხვნილი გაშტერდა ერთს ალაგას. ამ დროს მოისმა ფეხის ხმაც. ოთახი შეინძრა და მენავემ შეალო კარები. ჩრდილში მარაზკის მაღალი ტანი ოდნავ სჩანდა. მარკიზმა ხელით ანიშნა მოგვშორდიო, მენავემ თავი დაუკრა, მოსცალა გზა და მოდის ქმარი შემოვიდა. ორნივე ერთ წამს შეჩერდნენ და ერთმანერთის მწუხარებას სინჯავდნენ სახის ცვლილების მიხედვით. მოდის მამა ეხლა სულ გათეთრებული იყო და ყვითელ ტუჩებზე მწარე ღიმილი უკრთოდა. მარაზკი გამხდარი იყო და თვალები ჩაცვიფრული ჰქონდა მალვით დაღვრილ ცრემლებისაგან. ლორდმა მელივანმა ანიშნა ახლო მოდიო, ხოლო რათა სკამი არ ეთავაზებინა მისთვის,

თვითონაც ფეხზე იდგა. დიდმა არტისტმა ჩაღუნა თავი და დაიწყო დინჯად, თითქო ეძნელება სიტყვის გამოთქმაო:

— მიღებისათვის მადლობელი ვარ. გეცოდინებათ, რა მწუხარებაამაც მაიძულა თქვენთან მოსვლა. აგერ თქვენს წინაშე ვდგევარ გულ-ხელ დაკრეფილი და ვთხოვთ, გეხვეწებით, მიუტევოთ თქვენს ქალს...

— თქვენს ცოლს? — მკაცრად გააწყვეტინა სიტყვა მოხუცმა. განცვიფრებისაგან აკანკალებულმა სტენიომ განაგრძო:

— იმას, ვისაც მოდს უძახოდით და გიყვარდათ. დაივიწყეთ, რომ ის ჩემ გვარს ატარებს და გაიხსენეთ, რომ წინად თქვენის გვარისა იყო. ნუ მიჯობრდებით, თქვენსავე თავს ნუ ებრძვით! თვით თქვენმა გულმა გადასწყვიტოს. შესაბრალისი და ავადმყოფი რომ არ იყოს, შეგიძლიათ დასაჯოთ, მაგრამ ძლიერ დასუსტებულია და იტანჯება. ერთი სიტყვა წყრომისა მოჰკლავს. სულგრძელება გამოიჩინეთ, დაივიწყეთ თქვენი შეურაცხყოფა! დადგა წამი დასჯისა კი არა, არამედ მიტევებისა. მომაკვდავებს მკაცრად არ ეპყრობიან!

— განა მართლა საშიშს მდგომარეობაშია? — ჰკითხა მოხუცმა შეწუხებულის ხმით, თუმცა ეტყობოდა არ უნდოდა შეწუხება.

— აგრე რომ არ იყოს, — უპასუხა სტენიომ, — განა მე აქ ვიქნებოდი?

— აი რა მოიქმედეთ! — დაიძახა ლორღმა. — იმისათვის მომტაცეთ ის ბავშვი, რომ ასე მოგელოთ ბოლო. როცა მომტაცეთ, მშვენიერი იყო, მხიარული, ჯან-ლონით სავსე; მასუკან ქვეყანა შემოატარეთ და დღეს მეუბნებით, კვდებაო. რა ბედნიერი ვარ, რომ ჩემთან აღარ არის! ბევრს ვეცადე გულიდან ამომეგლიჯა, დღეს მე იმას აღარ ვიცნობ. მე მყავს მხოლოდ ერთი ქალი და ის, რომელსაც მე ვაღმერთებ, უკანასკნელ დღეში არ არის. რაც შეეხება პირველ ჩემს ქალს, ის მოკვდა და აგერ სამი წელიწადია ვკლოვობ იმას.

ამ უკანასკნელ სიტყვების წარმოთქმაზე მარკიზმა უცნაურად შეჰყვირა და გაათვრებულ თავზე ხელები მოისვა: დაავიწყდა, რომ სტენიო იქ იყო.

— ნუ თუ არ შეიბრალებთ?—უბასუხა მოდის ქმარმა.—რა უნდა გითხრათ, რომ გული მოგიღობოთ? რა უნდა მოვიქმედო, რომ თავი შეგაბრალოთ? ჰხედავთ, სუყველაფრისთვის მზადა ვარ!

— სუყველაფრისთვის?—განიმეორა ლორდ მელივიანმა, კიდევ უფრო ჩაფიქრებულმა.

— ნუ თუ დამიბრუნებთ ჩემს შვილსაც?

სტენიომ უკან დაიხია:

— თქვენ გინდათ, მომაშოროთ? ნუ თუ იმედი გაქვთ, რომ დაგთანხმდებით, თქვენა და ის ერთად განახოთ?! იმის საწოლთან თქვენთვისა და ჩემთვის ერთად ადგილი არ არის. ან შეურაცხყოფელი ან შეურაცხყოფილი,—იმისი მამა, ან იმისი ქმარი. მაგრამ რას ვამბობ, განა ჩვენ შორის მან უკვე ერთხელვე არ აირჩია ერთ-ერთი?—მარაზკის თითქო ცეცხლმა გაუელვა თვალებში.—მილორდ! თქვენი განზრახვა გასაოცარია.

— ვინ მოგცათ ნება, რომ განმეციხოთ?

— ჩემმა თავ-განწირულებამ! იმდენად მიყვარს თქვენი ქალი, რომ იმისთვის თავს გაწვირავ. რადგანაც თქვენ შეუბრალებელი ყოფილხართ, რაც ვნებავთ, ის მოიქმედეთ. რას არ ვიტყვირთებ იმისათვის, ვინც მომანიჭებს ბედნიერებას მოვკვდე იმასთან, ვისაც ჩემი ცხოვრება ეკუთვნოდა.

მარკიზი მოუბრუნდა სტენიოს და საშინელის ზიზლით უთხრა:

— თქვენ მომტაცეთ ცოცხალი, მე გიხდით მით, რომ მხოლოდ მკვდარი უნდა დამიბრუნოთ. მწუხარებაში უნდა მოგტაცოთ, როგორც თქვენ მე სიხარულში წამართვით. თქვენ წამართვით იმისი კოცნა და ამის სამაგიეროს გახდევინებთ ცრემლებით. თქვენ იმისი არა დაგრჩებათ-რა. ის ისევ ჩემი იქნება. ის განისვენებს ჩვენს საგვარეულო სამარხში თავისს დედასთან; თქვენ ინგლისის მიწა-წყალზედ ფეხის დადგმა აღარ გაძბედოთ, რათა მის საფლავზე მისვლა არ შეგეძლოთ.

მარაზკი გაშტერებრლი იდგა ლორდ მელივიანის წინაშე.

— მაგ ფასად კი მიუტევებთ თქვენს ქალს ყოველსავე? მოხუცმა სიტყვის წარმოუთქმელად დაუქნია თავი. მოდის ქმარი არ განძრეულა, სახე გაუშტერდა, თვალებზედ ცრემლები შეაშრა.

— მაშ იმ ანგელოზს, რომელიც ისე მიყვარდა, საუკუნოდ მაშორებთ? წმინდა თაყვანის-ცემა, რომლითაც მსურს საყვარელი მკვდარი შევაძკო, დამეკარგება? მაშ მე არ შემეძლება ვილოცო, ვიტურო იმის ახლოს და საფლავი ყვაავალებით მოვუერთო? ოჰ! უიმედო დაკარგვა! თქვენ საშინელს სასყიდელს ითხოვთ. რასაც შეეძლო დაეტკბო ჩემი ნაღვლით სავსე გული, ის ამიკრძალებთ; უმჯობესი იყო გეთხოვათ, სიცოცხლე მოისპეო! კარგი... გაძლევთ თქვენს ქალს, მაგრამ იმ პირობით, რომ ეს მსხვერპლი ძვირად დაგიჯდეთ: ისე შეიბრალებთ თქვენი ქალი, როგორი შეუბრალებელი ხართ ჩემდა შესახებ. ჩემი ტანჯვა თქვენთვის დამშვიდებაა, ჩემი წვალება სიხარულია. მე შევწირავ ცრემლებს იმის ღიმილისათვის, ოღონდ გადამიხადეთ კარგად, გააბედნიერეთ მოდი.

ლორდ მელივანმა თითქო ვერც კი გაიგონა სტენიოს სიტყვები. შეუმღრკალი და აღუშფოთებელი იყო და მტკიცედ ასრულებდა თავისს სიტყვებს. მარაზკის დასასჯელად მოდი უნდა მოკვდესო. ვინ იცის, რა უფრო უხაროდა, ქალის ნახვა, თუ მარაზკის ხელში ჩაგდება. რა უცნაური ბრძოლა იყო იმის გულში! მარკიზი განრისხებით მიუბრუნდა სტენიოს და ისე შეჰხენდა, თითქო ეკითხება: გაქვს კიდევ რამ სათქმელიო? როდესაც დაინახა გაშტერებული და შეწუხებული არტისტი, მარკიზი კარების გასაღებად წავიდა.

— მგონია, შეგიძლიანთ წაბრძანდეთ. ერთის საათის განმავლობაში მოვალ ჩემ ქალთან, მაგრამ არ შემიძლია დარჩენა იმ ქალაქში, სადაც თქვენა ხართ, ამიტომ გიცხადებთ, რომ დღეს საღამოსვე მივდივარ ინგლისს.

მარაზკიმ დაუკრა თავი ხმა-ამოუღებელივ და წავიდა. მარკიზმა ყური დაუგდო იმის ფეხის ხმას და როცა სტენიო კიბეზე ჩავიდა, ღრმად ამოიოხრა. ამ დროს დაინახა დეზიმ თავი-

სი სიძე, დალონებული ლორდთან ლაპარაკის გამო, მოჰხვია ხელი და ლონე-მიხდილმა ტირილი დაიწყო.

VI

მამის ნახვით მოდი თითქო გაცოცხლდა. ქალმა ლონე მოიკრიბა, გაუძლო მწუხარებას და გამხიარულდა. შეიძლო აღგომა და მისვლა ფანჯარასთან, სადაც ტკბილად ატარებდა დროს თბილ მზის შუქზე, გახალისებული ზღვის გრილის ნიავით და ხალხის მოძრაობით. ხანდახან სტენიოს ფიქრად მოსდიოდა, რომ იქნება ექიმები მოსტყუედნენ და მოდს კიდევ საკმაოდა აქვს ლონეო; იქნება მისმა ჯანმა შესძლოს და დასძლიოს ავადმყოფობაო. საწყალს სტენიოს ხან აღმაფრთოვანი იმედები გაიტაცებდა და ხან იქვენეულობდა, ვაი თუ მოდი დროებით არის აღტაცებული მოულოდნელის სიხარულით, ებრძვის ჯანის სისუსტეს, მაგრამ ეს ბრძოლა დიდ ხანს ვერ გასტანს და ამ მცირე ხნის შემდეგ ქალი კვლავ ჩამოჰყრის ფრთებს და დაეცემა დაჭრილ ჩიტვით, რომელიც ის-ის იყო ცაში ცდილობდა გაფრენასაო. გულის ძგერით ადევნებდა ქმარი თვალ-ყურს ახალგაზღვრებისა და სიკვდილის ბრძოლას, რომელთა შორისაც მხოლოდ წვრილი ძაფები-ღა იყო გაბმული. სტენიო სწყევლიდა იმ დროს, რომელიც ასე სწრაფად გარბოდა და დღეებს, რომელნიც ასე მალ-მალე სცვლიდნენ ერთმანეთს; დიდის შიშით ელოდა, „ხვალე“-მ უბედურება არა მომიტანოს-რაო. თავის სიტყვის თანახმად, ლორდი მელივიანი იმ დღესვე წავიდა და დასტოვა მხოლოდ დეზი და არიეტა. ამ ორს ქალს ახლო ყოფნა მოულოდნელი იყო ავად-მყოფისათვის და ამიტომ უკეთ შეიქნა.

დეზი დადიოდა, ხტოდა, მღეროდა, ეხვეოდა თავისს დას, ყველას სიყმაწვილისა და სინაზის გამოუთქმელის ეშხით ექცეოდა. გაჩუმებული მოდი შესცქეროდა და ასე ეგონა, ჩემი თავგარდასავალი ერთი მძიმე სიზმარი იყოვო და თითქო არაფერი მწუხარება ჯერ არ გამოამიციდია ცხოვრებაშიო. ეგონა აგრედვე, რომ სტენიო მამის ნება-დართვითა და დალოც-

ვით შევირთო, რომ ჩემი სამშობლო არ დამიტოვებიაო, დას არ მოვცილებივარ და თეთრი ანგელოზი მკედარი არ არისო. ასეთი იყო მისნი ოცნებანი. უცბად მოაგონდებოდა ნამდვილი; მაშინ დახუჭავდა ხოლმე თვალებს და იტყოდა: ეს ასე უნდა ყოფილიყო, ასეც არის და ბედნიერიცა ვარო. წყნარის აღერსით ესაუბრებოდა წარსულის შესახებ არიეტასა და დეზის. წარმოუდგებოდა თვალ-წინ თვისი მეგობრები და ხშირად დიდ ხანს იყო ხოლმე გართული წარსულს ფიქრებში და ამიტომაც ახლანდელი მწუხარება ავიწყდებოდა.

როცა სტენიო ასე გართულს უყურებდა თავისს საყვარელ ავადმყოფს, ჩუმად გასწევდა ხოლმე უდაბურ ადგილებისიკენ, მივიდოდა ზღვის ნაპირას და იქ დაჯდებოდა გაყვითლებულ ბალახზე, გატაცებული შავ-უკულმა ფიქრებითა. იმისს მწუხარებას ჰხატავდა მისი სიმები და შორს მიჰქონდა უიმედობით საესე ფიქრები. ეს მწუხარებაში ჩასახული და შობილი სიმღერა გაიტაცებდა ხოლმე სტენიოს და გამოუთქმელს ტანჯვაში აგდებდა. სიმთა ჟღერის დროს ცდილობდა გაეჩუმებინა თვისი ნიჭი ფიქროცნებასა, მაგრამ საოცარი ჰანგები დედა-მიწას აღარ აკარებდა და როგორც არწივი, რომელიც მიაწიალებს საცოდავს, ღონე-მიხდილ მსხვერპლს, ისე მიაქროლებდა მაღლა და ვეღარ ახერხებდა მის კლანჭებიდან განთავისუფლებას. შევნიერი ხმები იყო ეს ხმები! მისი ზარი და გლოვა გულს აღელვებდა. უცებ წამოხტებოდა და წყევლა-კრულვით იხსენიებდა იმ ეშმაკსა და ქაჯს, რომელიც ძალა უნებურად მწუხარე ხმით აკვრევინებდა. როცა მოისვენებდა პატარას, შესცქეროდა ხომალდებს, რომელთა ჯგუფი მუდამ დარუზვას მოელოდა ამ ლაქვარდოვანს ღრმა, შვენიერ წყალში და მაშინ გაუელვებდა ხოლმე ის აზრი, რომ ამ ტალღებში შესაძლოა მეც ვიპოვნო დავიწყება და მოსვენებაო. უეცრად მოეჩვენებოდა მოდის მკრთალი სახე, მოაგონდებოდა თავისი მოვალეობა და დაღონებული უკანვე დაბრუნდებოდა; თავ-ჩაღუნული გაივლიდა ქუჩებს, ყურადღებას არ მიაქცევდა თავისს ნაცნობთა და ავადმყოფის ოთახში შევიდოდა მოცინარი სახითა. მარაზკის ჩამო-

სვლის ამბავი დივში მალე გახშიანდა და პირველ დღეებშივე დაიწყეს სიარული ნაცნობებმა, მაგრამ მათთვის მუდამ დაკეტილი იყო კარები. დიდს არტისტს არავის ნახვა არ სურდა. ნათქვამია, წყალის მიმდინარეობასა და ქარს უფრო ადვილად შეაჩერებ, ვიდრე ქალების ცნობის-მოყვარეობასაო. ამ ზღვის პირად მდებარე ქალაქში, სადაც უსაქმოდ ატარებდნენ ცისამარა დღეს ქალები ზღვის-პირის ბაქნებზედ, ვინ იცის, რამდენს ჰკიცხავდნენ, ჰლონძღავდნენ და იგონებდნენ ქორებს. ზაფხულმა მიიზიდა ნორმანდიის ზღვის-პირ ქალაქში ახალგაზდა დიდ-კაცობა, რომელიც მარტო იმის ფიქრში იყო, დრო როგორ გაეტარებინა. მართლაც, ეს დიდ-კაცობა დიდად იყო მოწყენილი, რადგანაც გასართობი ცოტა ჰქონდათ. უკანასკნელ სალაპარაკო საგნად ჰქონდათ რსპანიის მარკიზის ლამაზის ქალის გაქცევა, რომელიც მდიდარ ახალგაზდა ურიას თურმე გაპყლოდა. მას შემდეგ აღარაფერი იმისთანა ამბავი არ მომხდარა, რომელიც ჯბად-ასაღები ყოფილიყო. სწორედ კაცი მოკვდება მოწყენილობისაგან წყლებზე. რა მწუხარებით გამოუტხადა მონაზონმა ელისაბედმა დედათა საზოგადოებას, რომ მარაზკის გადაუწყვეტია, არადროს საზოგადოების წინაშე აღარ დავუტრავო. მონაზონ ელისაბედს ძალიან კარგად დაახსოვდა ახალგაზდა ქალის სიტყვები, რომელიც სტენიოს დანახვაზე უთხრეს. მას შემდეგ ის აზრი ტრიალებდა მის თავში, რომ გამოჩენილ არტისტს მიეღო მონაწილეობა ობლების სასარგებლოდ გასამართს კონცერტში. ვიდრე ელისაბედი ამასა ჰფიქრობდა, ქალებმა დაიწყეს ენის ქარტალი: იგონებდნენ მოდის ამბავს, ლორდ მელივანს, ირლანდიის სასახლეს, რომელიც თვალითაც არ ენახათ; უმატებდნენ ქალის გაქცევის გარემოებასაც, რომ ვითომ ის და სტენიო იმალებოდნენ ტყეებში, რადგანაც მამა ცხენით დასდევდაო და ასე საწყალის მომაკვდავ ქალის ამბავი ყბად აიღეს და ასხვაფერებდნენ კიდევ ეს შეენიერნი ქმნილებანი, რომელნიც უმალ თავიანთ თავზე მოიგონებენ სიგლახაკეს და არ გაჩუმდებიან კი.

— არის ისეთი აღტაცება, რომელიც სიყვარულსაც კი არ მიეტყვება,— სთქვა ზიზლით ერთმა მანდილოსანთავანმა.

— როგორ უნდა მიიყვანოს იქამდის ქალმა საქმე, რომ არტისტს გაატაცებინოს თავისი თავი.

— ლამაზმა ახალგაზდა ჰერცოგინიამ,— ერთმა დიდ-კაცის ცოლმა საჩქაროდ მიძახა.

— თქვენ, ჩემო კარგო, არასდროს არ მოგისმენიათ მშვენიერის სტენიოს დაკვრა და ამიტომ ნურას იტყვით იმაზე, თუ რა სიყვარულის ჩანერგვა შეუძლიან იმ კაცს ადამიანის გულში. მე ვიცნობდი ქალებს, რომელნიც ყველაფერზე შეეძლო დაეთანახებინა სტენიოს.

— უთუოდ გიყები იქნებოდნენ!

— სრულიადაც არა! ჩვენისთანავე ქალები იყვნენ. რა ექნათ? აღტაცებამ ისე გაიტაცა, რომ ყოველივე დაავიწყდათ: მუსიკას მომხიბლავი ძალა აქვს. მე მინახავს, რომ ჩვენის ვინიოს დანახვაზე, რომლის წვერებიც ღვთის წვერებს ჰგავდა, როცა მეფისტოფელის როლს არდგენდა, ქალებს ისე აკანკალებდა, როგორც აკანკალებდებოდა ხოლმე ჩიტები გველის დანახვაზე. მარაზკი კიდევ სულ სხვაა. ახალგაზდა, ლამაზი, ბრილიანტებივით ბრწყინვალე თვალებით ისე იტაცებს თქვენს თვალებს, ყურებს, თვით თქვენს არსებას. მარაზკი? უბრალოდ ნულარ ვილაპარაკებთ, მოვახერხოთ როგორმე დავაკვრევინოთ კონცერტში და მაშინ სხვას იტყვიოთ.

— მაგრამ, როგორ?

— მარტო მის ცოლს შეუძლიან დაითანხმოს. ცოლი როგორ-ღა დავითანხმოთ? იმის სახლის კარები ჩაკეტილია. შეიძლება მე გამიღონ.

— ახ! ჰერცოგინა, თაყვანსა გცემთ,— წარმოსთქვა მონაზონმა ელისაბედმა,— როგორ დავიმადლებენ საბრალო ობლებიცა და მეც.

ახალგაზდა ლამაზი დაფიქრდა.

— მე არ მინახავს მარაზკი მას შემდეგ, რაც ვენაში ვიყავი. არ ვიცი, ვახსოვარ, თუ არა? მაგრამ იმისი ცოლი? უნდა ვსცადო იმის ნახვა. კონცერტი ლარიბთათვისაა.

ამ საქმეზე მოჰყვენენ ქალები ლაპარაკს და ბევრიც იტკრიალეს და იცინეს. ამ დროს ობლები ნაცრის-ფერ შავის არშით შემოვლებულ კაბებით ეზოში დარბოდნენ და მზეზე თამაშობდნენ. იქ იყვნენ პატარებიცა და დიდებიც—სულ შეუბრალებელ ზღვის მსხვერპლთა შვილები და სუყველანი, ხომალდის დაღუპვის გამო, შავებში ჩაცმულები. ობლები დარბოდნენ უღარდელად და მხიარულობდნენ. მათთან მოდიოდნენ მენაფენიცა, რომელნიც ეთამაშებოდნენ, ელაპარაკებოდნენ. ერთ საღამოს სტენიომ, როცა ჩვეულებრივ სეირნობიდან დაბრუნდა, დაინახა უცხო ქალი თავისს სასტუმრო ოთახში. ის-იყო დაბინდდა. არტისტმა თავი დაუკრა და უნდოდა გასულიყო, მაგრამ სტუმარი მალე წამოხტა, გაუწოდა ხელი და უთხრა:

— ოჰ! ბატონო მარაზკი! მგონია, ვერ მიცანით? განა ისე გამოვიცვალე?—რადგანაც სტენიომ ვერ იცნო, იფიქრა უზრდელად გაჰქცეოდა, ქალს ვიდრე იმის ლაპარაკისათვის ყური დაეგდო, მაგრამ ქალმა მოჰკიდა ხელი და ფანჯარასთან მიიყვანა.—კვლავ უნდა გაგახსენოთ ჩემი სახელი და გვარი?—ჰკითხა მან გაოცებით.

სტენიომ გაიცინა და თავი დაუკრა.

— მომიტყევთ, ჰერცოგინია. რამდენიმე ხანია, რაც მენსიერება დავკარგე.—სტენიო მაინც გაქცევას აპირობდა, მაგრამ ქალი დაჯდა სკამზე და მარაზკისაც სთხოვა დამჯდარიყო პატარა ხანს.

— რამდენი მწუხარება გამოიარეთ მას შემდეგ, რაც არ მინახავხართ!—სთქვა დაღონებით.—დარწმუნდით, რომ ჩემი გულიც იტანჯებოდა. არც ერთი თქვენი მწუხარება თქვენს თაყვანის-მკემლებს არ გამოჰპარვიათ! რა დიდი დასაკლისია მუსიკისათვის თქვენი დაკარგვა! რამდენი მწუხარება! ვგონებ თქვენი მშვენიერი ცოლი ახლა უკეთა ბრძანდება... ოჰ, ორის წლის წინად ვენაში ვნახე და, ღმერთო, რა ლამაზი და ყველას მოყვარული იყო. ნეტავ გამაბედნიერებდეთ იმის ნახვით?

თავმოებზრებულმა ქალის ლაქლაქით, სტენიომ უპასუხა:

— ეგ შეუძლებელია, რადგანაც ექიმებმა აუტოტალეს ნახვა ნაცნობთა.

სტენიო გაჩუმდა. ეგონა, სტუმარი წაეაო, მაგრამ ქალი არც კი განძრეულა და ისევ განაგრძო:

— დიდად საწყენია, დიდად საწყენი!

სტენიომ მიიხედ-მოიხედა გარშემო, თითქო უდარაჯებდა გაღებულ კარებს, რომ ავადმყოფის ოთახში შეპარულიყო.

— რა იყო თქვენი მობრძანების მიზეზი? — ჰკითხა მან მოუთმენლად.

ლაიზმა ქალმა ხელება გადააჯვარედინა და შეწუხებულის სახით უამბო:

— ოჰ, საყვარელო დიღო არტისტო! იმდენი სიღარიბეა ქვეყანაზედ და თქვენ კი ისე მოწყალენი ხართ! ერთი თქვენი სიტყვა დაიხსნის ბედკრულ ობლებს. ჩვენ ტყვილად არ შეგებვწებოდით, რომ თქვენი გულკეთილობა არ გვცოდნოდა. მართალია, ჯერ არ იცით, რას შეეხება ჩენი თხოვნა, მაგრამ მაინც დამეთანხმეთ, არ დაიზარებთ მის აღსრულებას და ჩვენც დიდი მადლიერნი ვიქნებით.

მარაზკიმ ყური აღარ ათხოვა და გააწყვეტინა სიტყვა.

— თქვენ მობრძანდით იმის სათხოვნელად, რომ კონცერტში დავუკრა? ნუ ირჯებით, ვერ დაგეთანხმებით.

— ობლებისთვისაა.

— თუ გნებავთ, ფულს მოგართმევთ საწყლებისათვის, მაგრამ დაკვრა საზოგადოების წინაშე, როცა ჩემი გული მკვდარია, არ შემძლიან. — სტენიო გაწითლდა, ისე ეწყინა ასეთი თხოვნა და ხმა აამალლა: — ნუ სწუხდებით, ქალბატონო! — შეჰყვირა თითქმის უზრდელად, როცა ჰერცოგინია დაეპირა კვლავ შეჰხვეწნოდა. ჯიბიდან ამოიღო ქისა, დიდის თავაზით გადასცა ფული და დაუკრა თავი: — ბოდიში უნდა მოვიხადო თქვენთან. — უთხრა ნაზად და კარებამდე გააცილა სტუმარი.

მოდს ეძინებოდა, დეზი ლოგინთან იჯდა და უკითხავდა წიგნს. როცა ავადმყოფმა დაინახა ქმარი, წამოწვა ნიდაყვზე და თავი უკან გადაჰხარა, რადგან მშვენიერის თმის სიძიმემ სძლია და დასუსტებულის ხმით უთხრა:

- ვის ელაპარაკებოდით, სტენიო, ვინ იყო?
- არავენ, ჩემო საყვარელო ბავშვო!
- მომეჩვენა ქალის ხმა!
- მოდ, განა ეჭვიანი ხარ?—სთქვა ღიმილით დიდმა არტისტმა.
- არა, ვაოცებული ვარ.
- მაშ კარგი: ეგ ხმა იყო ერთის ნაცნობისა, რომელიც მოვიდა და თავი მომაბეზრა გაუთავებელის თხოვნით, კონცერტში მიიღე მონაწილეობაო.
- უთუოდ ღარიბებისათვის გთხოვა?—გააწყვეტინა მოდმა.
- დიაღ, მუდამ მაგისთვის მიუტუევებთ ხოლმე იმათ, ვინც ჩაგვაცივდება, — უპასუხა მწარედ სტენიომ. — ღარიბებისათვის განა ცოტანი არიან საწყალნი, რომელნიც არ ახსოვთ?
- ამ სიტყვებმა დააღონა ავადმყოფი. მარაზკი გაჩერდა და დამშვიდდა.
- მე მეცოდებიან საწყლები, მოდ. ბავშვებისთვის თქვენის და ჩემის სახელით ფული შევწირე.
- ახ! ეგ ბავშვებისთვის იყო?—წამოიოხრა ახალგაზდა ქალმა.
- მოდს გაჩუმდა და თვალებში ცრემლები მოერია. მერე ნელა დაიწყო, თითქო თავის თავს ესაუბრებო:
- ბავშვები, რა სამწუხაროა იმათი ტანჯვა. შეიძლება კაცმა სიცოცხლე შესწიროს, ოღონდ კი ისინი არ შესწუბდნენ. ბავშვების ცრემლები გულსა სტკენს დედას. ბედნიერნი არიან ისინი, ვისაც ჰყავთ ბავშვები და შეუძლიანთ მტირალნი ჰნახონ ისინი! ახ, ეს პატარანი, ნახნი, ალერსიანობით სავსენი, უმწეონი! ადვილად იბადებიან და ხშირად იხოცებიან.
- ტირილი მოუვრდა, მაიბრუნა პირი-სახე, რომ ქმარს და დას არ შეემჩნიათ მისი ცრემლები. მერე შეიკავა თავი, დალობით შეჭხედა ქმარს, გაწითლებული წამოჯდა და დაიწყო ლაპარაკი:
- სტენიო, ბავშვებისთვის მეტი უნდა მოინდომოთ, იმაზედ მეტი, რაც მოკიქმედებიან. თუ თქვენთვის ძნელია, მე

გთხოვთ ჩვენის დაკარგულის პატარა ანგელოზისათვის, იმის მოსახსენებლად. ვგონებ, თუ ჩვენ საწყალს ბავშვებს კეთილად მოვებყრობით, ჩვენი დაკარგული ბავშვიც გაიხარებს ცაში.—მოდი ქვითნით ბალიშზე მიესვენა. სტენიომა და დეზიმ მოდი ხელში აიყვანეს, სული არ დალიოსო.

— ავასრულებ თქვენს სიტყვას,— შესძახა მარაზკიმ,— ყველაფერს ავასრულებ, რასაც მიბრძანებთ, ზეცას გეფიცებით. დამშვიდდით! განა არის ისეთი რამ, რომ თუ კი მთხოვთ, არ აგისრულოთ? ჩემთვის მაგაზედ ადვილი არა იქნება—რა. ჩემს დაღლილობას, ჩემს უხალისობას დაფივიწყებ. ეგ დიდი არაფერია.

მოდს მოერია გულ-საკლავი ხველა და ლოყები გაუწითლდა. შემდეგ დამშვიდდა.

— მადლობელი ვარ,— უთხრა მან და გაუწოდა ხელები ქმარს; მერე გაჩუმდა, თითქო ფიქრობსო და პატარა ხანს უკან გულ-მხურვალედ უთხრა:— ნუ გგონია, მარტო ბავშვებისათვის მინდოდეს, რომ დაუკრა,— ჩემთვისაც... რამდენი ხანია, არ გამიგონია. ოჰ! ვიცი რას მიპასუხებ:— შენთვის დავუკრავ მარტოვო, მოგცემ იმ სიამოვნებასა, რომელსაც ამოდენა დიდკაცობა ამაოდ ელის აგერ ერთი წელიწადიაო. მოდი გაჩუმდა, სული მოითქვა და უფრო მკაფიოდ განაგრძო:— არა მსურს მარტო მოვისმინო, არა, მე მინდა გავიგონო შენგან დაკრულ სიმთა-ყლერა და თან ტაშის-კვრა, ხალხის აღტაცებული ძახილი, როგორც იმ საღამოს, როცა პირველად განახე... ეგ ჩემის სიცოცხლის ბედნიერ დროს მომაგონებს, იმ დროს, როცა სავსე ვიყავ ჯან-ღონით, იმედით, როცა სუყველა მიცინოდა.— კვლავ ხველამ გააწყვეტინა სიტყვა. სტენიომ აღერსი დაუწყო თავის ახალგაზდა ცოლის გამხდარ ხელებს:

— ნუ მელაპარაკები, ჩემო ანგელოზო, იღალები. რასაც მიბრძანებ, შევასრულებ, ბედნიერი ვიქნები, თუ რამ ღონისძიებით შემექძლება ერთ წამს მაინც გასიამოვნო.

ქალმა დაუქნია თავი და ანგელოზებრივ გაიღიმა; მოდს ვაუბრწყინდა თვალები და სტენიომ ხელები მოჰხვია; ქალი დაწყნარდა, თითქო ჩაეძინაო.

VII

„თბილ აბანოს“ კონცერტის დიდ დარბაზში შეიკრიბა ყველა, ვისაც მუსიკა ესმოდა და აგრედვე ცნობის-მოყვარენიც. ძალიან ცხელიდა; ქალებს გულ-ღია კაბები ჩაეცვათ, თამბი ყვავილებით შეემკათ და მარათი გულს იგრილებდნენ; შორიდან ეს საოცარი სანახავი გაჩაღებულ სინათლეში ფრთებ-გაშლილ ზეპელებს მოგაგონებდათ. პირველ წრეში გარს ეხვე-ვოდნენ ჰერცოგინიას: ზოგი მადლობას ეუბნებოდა მარაზკის დათანხმებისათვის და ზოგიერთს თვითონ ის აძლევდა ვანკარ-გულეზას. ეს ორი დღეა, რაც მოდი გადმოიყვანეს თავის დასთან „თბილი აბანო“-ს სასტუმროს ოთახებში. მართლა გასაოცარი იყო მოდის უკედ-ყოფნა. ექიმები თითქმის შორჩენის იმედს იძლეოდნენ. კონცერტის დღე დადგა, ეხლა მოდი მეორე ოთახში იყო; მიწოლილიყო ტახტზე და უნდოდა მოესმინა ქმრის დაკვრა; უხაროდა, რომ უსრულდებოდა თავისი ტკი-ლი სურვილი. წარმატება დიდის არტისტისა შეუდარებელი იყო. იმ წამიდანვე, როცა გამოვიდა ფერმიხდილი და აკანკა-ლებული საზოგადოებაში, მანამ თავის მშვენიერს ჰიანურს სი-მებზედ ხელს დაჰკრავდა, თაყვანის-მცემლების აღტაცება არ შე-წყვეტილა. სტენიოს არასოდეს არ დაუკრავს ისეთის გულ-მხურვა-ლებით, როგორც ეხლა; თითქო ცეცხლ-მოკიდებულიაო, რაღაც გასაოცარი ძალით უკრავდა; სწორედ გიჟი ეგონებოდა ალა-მიანს. დაავიწყდა ყოველივე. არტისტი გაიტაცა მუსიკამ და სულ თავბრუ დაასხა. სტენიოს სახე შვენიერი და საოცარი ჰქონდა, თვალები კი გიჟსავით უბრწყინავდა. ველარას ჰხედავ-და, არაფერი აღარ ესმოდა. უკრავდა სიცილით, როცა წარმო-ადგენდა სამხიარულო ხმებსა და მღულარებას აპნევდა, როცა მოისმოდა უიმედო, სასოწარკვეთილი ხმები. მსმენელნი, დამო-ნებულნი გამოუთქმელ მიმზიდველობით, ისმენდნენ სიხარულით და თან შეწუხებულნი იყვნენ არტისტის უცნაურ აღელვების გამო. ჰხედავდნენ, რომ მისი გული საესე იყო მწუხარებითა და

სიმწართა; მიხვდნენ და ესმოდათ, რომ ტკბილი და სამწუხარო ხნები, რომელიც მოისმოდა, წარსულის ბედნიერების მოგონება და მომავალ უბედურობის მწარე შიში იყო მისთვის. იმის გასაოცარ დაკერის ყურის-გდებას ისე გაიტაცა და აღელვა საზოგადოება, რომ არასოდეს ასეთი ამბავი არ მომხდარა.

მეორე ოთახში მარტო მოდი უკვდებდა ყურს თავის დითურთ. პირველ დაკვრაზე სულის ხუთვა მოუვიდა მოდს; ძარღვები აეშალა და გულმა ტკივილი დაუწყო, ისე რომ დეზი შეშინდა. მაგრამ მოდმა ნელ-ნელა დასძლია მწუხარება და დამშვიდებული ქალი ზე-აიტაცა, თითქო ტკბილ ხმებში იბანა და დაისვენაო; მოდი გაცოცხლდა. უხაროდა, რომ მხოლოდ ამ შეენიერ ნიქს, რომელიც ეხლა ათას მსმენელთა წინაშე უკრავდა, შეეძლო ასე აღტაცებაში მოეყვანა საზოგადოება. სტენიოს დაკვრამ იმის გონების წინაშე, თითქო სიზმარში ყოფნის დროს, ცხოვლად წარმოუდგინა მისის სამი წლის თავგარდასავალი. ყოველივე ხმა აგონებდა იმის ცხოვრების რომელსამე წამს; მოდმა პირველად ჰნახა სტენიო დედოფლის სასახლეში, მერმე—ძველ სასახლეში გროსვერინ-სკარში, სადაც გაზაფხულის გრძელ საღამოებს მასთან ატარებდა. იქ სტენიომ პირველად გამოუცხადა სიყვარული. ეხლაც თითქო ჰყნოსვიდა იასამანის სუნს, რომლის ქვეშაც ისხდნენ ისინი მაშინ; მოაგონდა, რომ ვერ მოასწრო მაშინვე პასუხის მიცემა, რადგანაც დეზიმ მოარბინი. ოხ! უტკბილესო წამნო! როცა სტენიო მარტო უკრავდა ლორდ მელივანის პატარა სასტუმრო ოთახში და მოდი ფორტოპიანზე აყოლებდა, როგორ იყო აღტაცებული იმ მუსიკით! მერმე მოაგონდა ირლანდიაში დიდებული სასახლე, გარშემორტყმული ასის წლოვანის ტყით. რა ნეტარების ტკბილნი წელიწადნი გაატარა მაშინ, წელიწადნი სავსენი სიყვარულით, სიმშვიდით, სიამაყით! მაინც მოდი ნახევარ თავისს ბედნიერებას უმსხვერპლიდა თავისის მამის ბოდიშის ერთის სიტყვისათვის. რა აღტაცება იყო პირველ ხანებში! ხელმწიფენი, თავადნი მიეგებებოდნენ ხოლმე დიდის აღერსით. წარმოუდგა თვალ-წინ გაჩაღებული დარბაზი, რომელიც

შემკული იყო ყვაილებით; მოაგონდა შეუწყვეტელი ტაშისკვრა, როდესაც მშენიერი ჭიანჭური სცემდა ისეთს ხმებს, რომ გიჟსაც გონზე მოიყვანდა. ეჰ! მალე სურათი გამოიცვალა და დაბნელდა გარშემო. აკვანში საწყალი ბავშვი გაფითრებული კვდებოდა, თუმცა ძალიან უვლიდნენ, ლოცულობდნენ და ტიროდნენ. მოდი გადაეყუდა აკვანს, ცდილობდა შეილისთვის სული ჩაებერა. ამაოდ! აღერსით შემოხვეულს ხელებში, რომელიც ათბობდა ბავშვს, პაწაწამ უკანასკნელად ამოიოხრა, გაცივდა... მაშინ დაბნელდა გარემო. უცებ მოდს მოეჩვენა დიდი სინათლე და ვარსკვლავებით მოფენილ ცაში, შვენიერ სიმღერის დროს, დანახა მომკინარე ცოცხალი ანგელოზი, რომელიც ხელებს უწვდიდა, მიჰქროდა და უძახოდა დედას. მოდს ძალა არა ჰქონდა, რომ აფრენილიყო და თან წაჰყოლოდა. შორიდან მოისმოდა სტენიოს ჭიანჭურის წახი და შესაბრალისი ხმა, რომელიც თითქო ამას ეუბნებოდა:— გინდა დამტოვო მარტო, მომიცადე, წამოგყვები იმ ბედნიერ ალაგს, სადაც არ იტანჯებიან, არ სტირიან, სადაც საუკუნო სიყვარული სუფევს. ორ საყვარელს შორის— შვილსა და ქმარს შორის მოდი იტანჯებოდა სიკვდილის დროს, მაგრამ ამ ცოცხალმა მოჩვენებამ ისე იმოქმედა, რომ საშინლად შეჰკივლა და ამან გამოაფხიზლა; ამ დროს დაინახა დეზი, ამოიოხრა და გაუწვდინა ხელები, თითქო ეხვეწებოდა რასმეო.

— მოდ! დმერთო ჩემო!— უთხრა დეზიმ. — როგორ გაფითრებული ხარ? იტანჯები?

— არა! ვგრძნობ, რომ უნდა დაგტოვოთ. ამ წამში ვნახე იქ ჩემი პატარა ლამაზი, ხელს მიქნევდა. ეს ის ეამია! სტენიოც მიხვდა, ყური უგდე, რას უკრავს!

ეს იყო „გედის სიმღერა“ თავის შვენიერ ჰანგებით. ამ უცნაურ ტანჯვაში მოდი წამოხტა, აღტაცებული თავის ქმრის დაკვრით და ყური დაუგდო მის გასაგიჟებელ ხმებს, რომელიც წუთი-სოფლის გამოაზხოვებას აგონებდა. მოდი სუნთქავდა კიდევ მხოლოდ იმიტომ, რომ მოესმინა ეს დაკვრა; მხოლოდ აღტაცებამ შეაჩერა მასი სიკვდილი.

— თუ გსურს, დავუძახებ?— ჰკითხა შეშინებულმა დამ:
 მოდმა შემოიკრიბა უკანასკნელი თავისი ძალ-ლონე, რომ
 არ დაჰკარგოდა შენეიერ სიმღერის არც ერთი ხმა.

— არა, ნუ დაუძახებ, მინდა ყური დავუგდო კიდევ.— ერ-
 თმა ფიქრმა გაუელვა მოდს და ოდნავ წაიბუტბუტა:— ოხ, ნე-
 ტავ შემეძლოს მოვკვდე ამ ციურ გალობის ყურის გდებაში?

— მოდ! ჩემო კარგო!— სულთ-მოზრძავი მიეყრდნო დას
 მხარზე, გალურჯებული და თვალეზ-გადატრიალებული; ქალს
 ხმა ჩაეარდნოდა.

— ოხ! რა მენანება სტენიო! როგორ მიყვარს და რანა-
 ირად დაიტანჯება უჩემოდ!— დეზიმ გაიწია კარებისაკენ, მაგ-
 რამ მოდმა შეაჩერა თავისი დასუსტებულის ხელით.

დიდი ხმაურობა, თითქო ქუხილიაო, ისე მოისმოდა სას-
 ტუმრო დარბაზიდან; ისმოდა ყვირილი, ვაშას ძახილი და ათა-
 სჯერ მანც განმეორებული სახელი: „მარაზკი, მარაზკიო“!
 მოდს თვალეზი გაუბრწყინდა და თავ-შომწონედ გაიღიმა. წა-
 მოდგა გასაოცარის ძალით, გაუწოდა მკლავები სტენიოს, რომ-
 ელიც ყვავილების კონებითა და გვირგვინებით დატვირთული
 შემოვიდა ამ დროს. სტენიომ დაჰყარა ყვავილები ტახტზე;
 ახალგაზდა ქალი იწვა შენეიერ სუნელოვან ყვავილების თაი-
 გულებ შორის. სტენიომ დაიჩოქა მის წინაშე, თითქო თავისი
 დიდება ხარკად მოართვაო. ქალს კიდევ ჰქონდა ღონე, ხელი
 დაედო ქმრის გაბრწყინებულ შუბლზე, და აკოცა. სტენიომ
 გაიგო, რომ თან ამ სიტყვებს ბუტბუტებდა: „ბედნიერი ვარ“!
 სტენიომ იგრძნო მისი სუსტი ამოსუნთქვა და თან სულის ამო-
 სვლაცა. არტისტმა ისე შეჰღრიალა, რომ უცბად შესწყვიტა
 მისმა ხმამ თავიანის-მცემლების ტაშის-კვრა.

ამგვარად დიდ არტისტის საჯარო დიდების დღესასწაუ-
 ლის დროს მოდმა სული დალია.

VIII

ორის დღის შემდეგ, ნაშუადღევის ოთხ საათზე, ლორდ
 მელივანის ძაძით მოსილმა პატარა გემმა, დროშა-გაშლილმა

შესტურა ზღვაში. იმ ოთახში, სადაც სტენიო დაჰპირდა, მკვდარს მოდს დაგებრუნებო, თუ ცოცხალი წაგართვო, დე-ზი და არიეტა სტიროდნენ კუბოს წინაშე, რომლის ირგვლივ სანთლები ენთო და რომელიც შემკობილი იყო ყვავილებით. გემი, რომელზედაც დიდი სიჩუმე იყო, ნელა მიცურავდა, თითქო მიცვალებულის ტვირთი ამძიმებდა. ზღვის ნაპირი მაყუ-რებლებით იყო სავსე. ზღვა ტბასავით წყნარად ბიბინებდა, თითქო მოდის ეუბნება უკანასკნელად ნანინასაო. როცა ხომალ-დი გაემგზავრა, უკან გამოჩნდა ნავი, რომელიც მიჰყვებოდა მის კვალს დიდის სისწრაფით. შიგ იჯდა ორი კაცი: მენავე, რომელიც ქარივით მიაქროლებდა ნავს, თუმცა პირ-ქარი იყო, და ერთი მგზავრი, მძიმე შავებით მოსილი. ის იჯდა წინ თავ-ჩალუნული და პირზე ხელები ჰქონდა მიფარებული. ნაპირად მდგომმა ხალხმა ოდნავ ამოიოხრა, ყველას გულიდან აღმოხდა სიტყვა „მარაზკი“. თითქო ისიც მკვდარიაო, ყველა ისე სწუ-ხდა. სტენიომ ვერა შეამჩნია-რა იმისი, რაც მის გარშემო ამ-ბავი იყო. უცქეროდა გემს, რომელსაც მიჰქონდა ყოველივე, რაც კი უყვარდა ამ ქვეყნად. სიცოცხლეში განუსაზღვრელის ერთგულებით მასთან დაკავშირებული, ახლაც თან მიჰყვებო-და და არ იცოდა, სად უნდა მიეყვანა. თითქო რაღაც უძლე-ველი კავშირი იზიდავდა სტენიოს იმ ბნელ ლანდისაკენ, რომლის ყოველი ნაბიჯი ზღვაზე ჰგლეჯდა მის გულს. ხომალდსა და ნავს შორის მანძილი თან-და-თან დიდდებოდა. როგორც ზღვის დიდი ფრინველი გაშლის ფრთებს და ოდნავ ემხრება ტალღებს, ისე ამ ხომალდმა იწყო დაშორება. მაშინ მარაზკი აღვა, რომ უკეთ დაენახა ხომალდი და ფეხზე წამომდგარმა ხელში ჭიანჭური აიღო. შორიდან მისი ტანი სინათლეში მოს-ჩანდა. ქუდ-მოხდილი მზეში, შუა-გულ ზღვაში ისე უკრავდა, თითქო აპირობდა მკვდრისთვის გაეგონებინა რამე. გარშემო ასეთი ღუმილი იყო, რომ ზღვის პირიდან გარკვევით ისმოდა წმინდა ლოცვა „გედის სიმღერისა“, რომელიც ტალღებსაც მოედო და ცამდისაც მიაღწია. არას ღროს წუთი-სოფელთან გამოსალმება არ ყოფილა ასე შესაწუხებელი! ეს ხმები აღარ

გაჭაპრებულნი ასოთ-ამწყობის შინიჟნა

(ძველებური რვეულიდან)

ეს რაღა დაუწერია,
წინ წუტილა, ზეკით ბრჯგუა;
ამის აწყობა ძნელია,
თაკში უფარიფატებს ჭკუა!

ძველები შემოლეკია,
ახლებს ვეღარ შეგუა;
ახლა გამომდგარა, ყვირის
და ჭეყანა გააყრუა.

საქართველო ჭეყარებია,
მაგრამ ამით რა გაუა:
ბრმა სიყვარულს, ყველამ ვიციო,
არ აქვს ჭანია, არ აქვს ჭკუა.

სიყვარული მაშინ კარგა,
რადეს გული არა სტყუა,
წმინდა გრძნობა რაღა სუფევს
სატრფო და საყვარელ შუა.

გამომდგარა და ქადაგობს
ის ახალსა და ძველ შუა;
მაგრამ ჩვენ ვერ დაგვაჭყურებს,
მისი გრძნობა რომ არ სტყუა.

პირმოთხეობით სვირნობს
ის ძველსა და ახალ შუა;

მისი გული ანტ შუკროტება,
 თუძტ რჩიეე ძოატუეს!

სომ ვინანით, რა შვილია,
 საით მიჭქრეს მისი ჭკუეს;
 ასალ წუკრებს ძველი ტურა
 სად უაუსტის, სად წაუეს!

ან ვი რა დაუწერია,
 წინ წერტილი, ზეკით ბრჭკუეს;
 ამის აწყობა ძნელაა,
 თავში უფირფიტებს ჭკუეს!

იფცქ
 იფცქ
 იფცქ გ. ჭალადიდელო

იფცქ მწტეუნიდეფ ანცაო

იფცქონს ინლენს

იფცქნი ბეფს მწლამ

მამდეფ ამეფხონსეფ აფამ

აფამსეფ ამწწს აფ

ამწწსეფს აფეფამდეფს

აფამსეფ ამ ამსეფს ნამეფს

ამეფს ნამეფს ამეფამეფს ამსეფს

აფამსეფს ამსეფს ამ ამსეფს ამსეფს

ამსეფს ამსეფს ამეფამეფს

ამსეფს ამსეფს ამსეფს ამსეფს

ამსეფს ამსეფს ამსეფს ამსეფს

ამსეფს ამსეფს ამსეფს ამსეფს

ამსეფს ამსეფს ამსეფს ამსეფს

ამსეფს ამსეფს ამსეფს ამსეფს

ამსეფს ამსეფს ამსეფს ამსეფს

ამსეფს ამსეფს ამსეფს ამსეფს

ამსეფს ამსეფს ამსეფს ამსეფს

ამსეფს ამსეფს ამსეფს ამსეფს

-ით მის წარბაზს, რომელიც ამდროს იმდროს
 -და მათთვის თვითონ-თვითონ; რომელიც ენათმეცნიერის თვის
 -ის ამბავს, ამიტომ თანამდებარე უფრო მეტი იქნა იმის
 -ენ-მეცნიერის თანამდებარე არ, რეგლამენტის არ უფრო მეტი
 წა იბრუნეს. ამიტომ იმდროს თანამდებარე, კერძოდ თუ
 -რგი ამბავს **მეცნიერისა და მანქანისა**
 -ულს, ამდროს წა იბრუნეს კერძოდ, მეცნიერის თანამდებარე
 -იწა, ამდროს თანამდებარე მანქანის თანამდებარე-მანქანის
 ამდროს წა იბრუნეს ამდროს, ამდროს თანამდებარე ამდროს

კენტავ სეკევიჩისა

-იბრ თანამდებარე, თანამდებარე ამდროს, თანამდებარე იმდროს
 -მის ამდროს; ამდროს იმდროს, თანამდებარე თანამდებარე
 თანამდებარე კერძოდ, თანამდებარე; ამდროს თანამდებარე იმ
 :მე-მარტის ნახევარი იყო. ბალახი მწვანედ აბიბინდა, ბამბი-
 ქულა აღყვავდა, მინდორმა გამოცოცხლება დაიწყო.
 -მეორე დღეს დილა-ადრინდელს პანი უკვე გზას აღდა და
 ისე მიდიოდა მინდორ-მინდორ, თითქო ამწვანებულ ზღვა-ზღვა
 მიდისო. მთლად არე-მარე სიხარულით არის ავსე, ყოველ-
 მხრივ ისმის ფრინველთა გაზაფხულის გალობა და ჟივილ-ხივი-
 ლი; მთლად მინდორი ისე საამოდ ხმაურობდა, თითქო ჩანგიაო
 ღვთის ხელში. ცხენოსანთა თავზედ მალლა ცაში უძრავნი წერ-
 ტილნი მოსჩანან შავად: ეს წერტილნი ქორნი არიან, ერთს
 ალაგას განაბულნი; იმათზედ უფრო მალლა მოსჩანან სამ-კუთ-
 ხედ დაწყობილნი გარეულნი ბატნი, ბაწარივით გაშლილნი
 წერონი. ძირს კი სძოვენ ჯოგნი გაგარეულებულ ცხენებისა;
 აი მოჰქრიან ქარივით ეს ჯოგის ცხენები და უცებ შესდგებიან,
 თითქო გაშეშდნენო და დასისხლიანებულის თვალებით აკვირ-
 დებიან დაუპატრებელ სტუმრებს. კაცს ეგონება, უნდათ ეც-
 ნენ ამ სტუმრებს და ფეხ-ქვეშ გასთელიონო, მაგრამ წუთიცა
 და ჯოგი უკანვე ბრუნდება, მხოლოდ ბალახი-და შრიალებს
 და ყვავილნი ირხევინან. ცხენთა თქარა-თქურის ხმა მისწყდა
 შორს, ხოლო გარშემო წინანდებურადვე ისმის შეუწყვეტელი
 ჟრიაბული ფრინველ-ფრთოსანთა.

*) იხ. №№ XI და XII—(1894 წ.) და I (1895 წ.).

გარშემო თითქო მხიარულება სუფევსო, მაგრამ თან თითქო მოწყენილობაც არისო; მარტოდ-მარტო ჰგრძნობს ადამიანი თავს ამ მილიონ ცხოველ არსებათა შორის. გარნა სამაგიეროდ რა სიფართოვეა, რა ხალვათობაა გარშემო! ფეხმალი ტაიქიც, თავისუფლად მონავარდე აზრიც უძლურია ამ თვალ-გადაუწვდენელ სიფართოვეს წინაშე. მის შვენებას იგრძნობ მხოლოდ მაშინ, როცა შეიყვარებ ამ უდაბნოს, შეწუხებულ-ნაღვლიანის სულით დაუწყებ თავზედ ტრიალს, შეისვენებ მის საფლავთა შორის, ყურს დაუგდებ მის ხმაურობას და ჟრიამულს.

სისხამი დილა იყო. ბალახის ფოთლებზედ, თითქო ბრილიანტებიანო, ისე ჰბრწინავდა წვეთები ნამისა; დესპანის რაზმი ტაატით მიდიოდა წინ; ამაზედ სწრაფად არც შეიძლებოდა სიარული თოვლ-წვიმებით დამბალ, დაბუებუებულ გზა-გზა. მაგრამ დესპანი ნებას არ აძლევდა თავის მხლებელთ, დიდხანს შეჩერებულიყვნენ ხოლომე სასაფლაოს სერ-გორებზედ: ეშურებოდა ნახვა თვისის სულის-დგმისა და მასთან ერთად ეშურებოდა მისი განშორებაცა.

მეორე დღეს, როცა მზე სასწორივით გაიწონა, მის თვალწინ გამოჩნდა ტყის იქიდან ქარის წისქვილები, რომელიც რაზლოვის გარშემო მრავლად იყო. პან სქშეტუსკის გულმა ცემა დაუწყო. არავინ არ მელის იქ, არავინ მიმელოდებოა. რას იტყვის ის ჩემი სიცოცხლე, როცა ასე მოულოდნელად დამინახავსო? აი იმათი მებზობლების სახლებიცა, აგერ წეროცა, რომელიც ქას ახლო აბია. დესპანმა ჰკრა ქუსლი ცხენსა და შურდულივით გაექანა წინ; ამაღაც მიჰყვა უკანა. ქობნახებიდან გამოცვივდნენ დედაკაცი, უცქეროდნენ რაზმს და იწერდნენ პირ-ჯვარს: თუ ეშმაკნი არიან, ეშმაკებს არა ჰგვანან; თათრები არიან კიდევ და არც თათრებსა ჰგვანანო. ტალახის წინწყლებს შხაპა-შხუპი გაჰქონდა ცხენთა ფეხ-ქვეშ და ამიტომ კაცი ვერც კი გაარჩევდა რიგიანად, ვინ მიჰქრიან ასე გამალებულნიო. ამასობაში ამაღა თქარა-თქურით მიგრიალდა მეიდნამდე და გაჩერდა დაკეტილ ალაყაფის კარებ-წინ.

— ეი, ვინა ხართ მანდა, გააღეთ კარი!

საშინელმა ძაღლის ყეფამ მსახურნი გარედ გამოჰრეკა.

— ვინ არის? — იკითხა ვიღამაც შეშინებულის ხმით.

— გააღე კარი!

— თავადნი შინ არ ბრძანდებიან.

— გააღე-მეთქი, შე ძაღლის ნაშობო! ლუბნიდანა ვართ, თავადისაგან გამოგზავნილები.

ახლა კი იცნეს კურცვეიჩის მხლებელთა და მსახურთ პან სქშეტუსკი.

— ოჰ, თქვენა ბრძანდებით! ახლავე, ახლავე!

კარი გაიღო, გამოვიდა თვით კნენა, ხელი შუბლზედ მიიფარა, რადგან მზე უშლიდა და ისე დაუწყო თავლიერება სტუმრად მოსულებს.

სქშეტუსკი საჩქაროზედ ჩამოხდა ცხენიდან და მივიდა კნენასთან.

— კნენა, ველარა მცნობთ?

— ოჰ, თქვენა ბრძანდებით, ბატონო დესპანო! მე კი მეგონა, რომ თათრები დაგვეხსნენ თავსა-მეთქი. გთხოვთ სახლში წამობრძანდეთ.

კნენა და დესპანი სახლში შევიდნენ.

— თქვენ გიკვირთ, რასაკვირველია, რომ რაზლოგში მხედავთ, მე კი ჩემი სიტყვა არ გავტეხე და ჩიგირინს და შემდეგ კიდევ უფრო შორს გზად მიმავალმა შემოგვიარეთ. თავადმა მიბრძანა, რაზლოგში ჩამოხდი და კნენას ამბავი გაიგეო.

— ჩემთვის ძვირფასად ჰლირს, რომ თავადი ყურადღებას გვაქცევს. როდისთვის ჰფიქრობს ჩვენს გაძევებას რაზლოგიდან?

— არც როდისთვის... საზოგადოდ ყოველივე ისე იქნება, როგორც აღვითქვით. თქვენ რაზლოგში დარჩებით და მე კი ჩემიც მეყოფა.

კნენას სახე გაუბრწყინდა სიხარულით და აღერსიანადა სთქვა:

— აბა, დაბრძანდით, დაბრძანდით!.. დიდად მოხარული ვარ, რომ გაგახსენდით!

— კნიაჟნა ხომ კარგად გახლავთ? სად არის?

— ოჰ, ვიცო, რისთვისაც მოხვედით, რაინდო! კარგად გახლავთ, კარგად!... სიყვარულმა უფრო გამაშვენებია, აი ეხლავე გამოგიგზავნი, თან მეც რიგიანად ჩავიცვამ, თორემ მრცხვენინან, ასე მორთულმა როგორ უნდა მიგიღოთ სტუმრები.

კნენას რაღაც გახუნებული ტანისამოსი ეჯაჯვა; ფეხთაც დიდი ღრავუნა წაღები ეცვა.

ამ დროს ოთახში ელენე შემოცქრივდა, თუმცა არავის არც უთხოვინია და არც დაუძახნია მისთვის; თათარ ჩეხლისაგან გაეგო, რომ ესა და ეს მოვიდაო. შემოცქრივდა გულამოვარდნილი, ატლასივით გაწითლებული, მხოლოდ თვალები უბრწყინავდა სიხარულითა და ბედნიერებით. კნენა მიხვდა, რომ ჩემის აქ ყოფნით ამათ აღერსს დავუშლიო და გავიდა ოთახიდან, ხოლო სქშეტუსკიმ ელენეს დაუწყო მხურვალედ კოცნა. დაუკოცნა ხელები, ყელ-ყური, პირის-სახე. აღელვებული, ძალ-ღონე მიხდილი ელენე ვეღარ ახერხებდა წინააღმდეგობა; გაეწია სქშეტუსკისათვის და დაეშალა აღერსი.

— მე სულ თქვენ გელოდით, — ჩურჩულებდა ქალი და თან ხელებს იფარებდა პირი-სახეზედ, — მხოლოდ ნუ მკოცნით აგრე... არ ვარგა!

— როგორ არ გაკოცო! — მართლულობდა თავს სქშეტუსკი. — მეგონა მოგვკვდები-მეთქი, გავხმები უთქვენოდ; კიდევ გავხმებოდი, რომ თავადი არ დამხმარებოდა.

— მაშ, თავადმაც იცის?

— ყოველივე ვუამბე. გავხარდა, თავადი ვასილი მოიგონა... რა დამმართეთ ესა? მთელს ქვეყნიერობაზედ თქვენს მეტს ვერავისა ვხედავ... მიმინო... ვახსოვთ, როგორა სწევდა ჩემს ხელს თქვენის ხელისაკენ. სჩანს, ასეთი იყო ჩვენი ბედისწერა.

— მახსოვს.

— ლუბნში კინალამ მომკლა მოწყენილობამ. სოლონიცს წავიდოდი გაგიყვებული და იქ ისე წარმოვიდგენდი ხოლმე, თითქო თვალ-წინ გხედავ-მეთქი. გამოგიწოდებდი ხელებს და აჩრდილივით კი ვაპქრებოდი ხოლმე. ახლა კი, ვეღარ წა-

საქართველოს
საქართველოს

მიხვალ ხელიდან, ვერავითარი ძალა ველარ გაგვაშორებს... მითხარით ერთხელ კიდევ, გიყვარვარ თუ არა?

ელენემ თვალები ძირს დახარა და წარმოსთქვა ხმა-მაღლა და მკაფიოდ:

— მთელს დედა-მიწის ზურგზედ არავინ მიყვარს თქვენისთანად.

— მეფის გვირგვინი რომ მქონდეს დაპირებულნი, მაგ შენის სიტყვებისათვის იმასაც კი გავეწირავდი. გულითა და სულითა მჯერა, რომ მართალს ამბობ, თუმცა კი არ ვიცი, რითი დავიმსახურე თქვენი სიყვარული.

— რითი? იმითი, რომ შეგეცოდათ მამა-ჩემი, მანუგეშებდით მე, ისეთს სიტყვებს მასმენდით, რომლისთანებაც არავისაგან არ გამიგონია წინად.

ელენე გაჩუმდა. მღელვარება უშლიდა ლაპარაკს.

პარუჩიკმა კვლავ დაუწყაო კოცნა ხელებზედ.

ეხლა უფრო მშვენიერი ეჩვენებოდა ელენე, ვიდრე წინად. ცოტა არ იყოს მობნელო ოთახში ისე სჩანდა, თითქო წმინდა მოწამე დედათა მხატვრობაა ბნელს ეკლესიაშიო. ამასთანავე ისეთს სიტკბოსა და სიცოცხლესა ჰფენდა თავის გარშემო, ისეთი ნეტარება იხატებოდა მისს სახეზედ, რომ ვინც უნდა ყოფილიყო, ყველა დაჰკარგავდა გონებას იმის ყურებითა და სამუდამოდ შეუყვარდებოდა.

— ლამის დამაბრმავათ თქვენის სილამაზით! — სთქვა დესპანმა.

— მგონია, პანნა ანნა ბოუობოლატისა ასჯერ ლამაზია ჩემზედ! — ეშმაკობითა სთქვა კნიაჟნამ, გაიღიმა და გამოუჩნდა თავისი მარგალიტივით კბილები.

— ანნა ისე ვერ მოვა თქვენთან, როგორც კალის თეფში სავსე მთვარესთან.

— პან ენძიანმა კი სულ სხვა მითხრა.

— პან ენძიანი ღირსია გატყუებისა, მე იმ პანნასთან საქმე არა მაქვს; დეე, სხვა ფუტკრებმა იბზუნ მის გარშემო თათლისათვის, ამისთანა ფუტკრები ცოტანი არ არიან.

მოტრფიალებს ლაპარაკი გააწყვეტინა ჩეხლიმ, რომელიც შემოვიდა ოთახში დესპანის მისასალმებლად. პან სქშეტუსკის ის უკვე ისე სახავდა, როგორც მომავალს თავისს ბატონს და ამიტომ, აღმოსავლეთის ჩვეულებისამებრ, დაბლა უკრავდა თავს.

— აბა, მოხუცო ჩეხლი, პანნასთან ერთად შენც წაგიყვან ჩემთან. ემსახურე კიდევ, ვიდრე ცოცხალი ხარ.

— ჩემი სიკვდილი შორს არ არის და, ვიდრე პირში სული მედგმის, მაგას უნდა ვემსახურო.

— ერთი თვე ძლივს მომიგვიანდება სეჩსა, დავბრუნდები იქიდან და ყველანი ერთად წავიდეთ ლუბნს, ხოლო იქ უკვე მაგველის ქსენძი მუხოვეცი გვირგვინებითა.

ელენე შეშინდა:

— მაშ, სეჩს მიღიხართ?

— თავადი მგზავნის, წერილები გამომატანა. ნუ გეშინიანთ. ელჩს ხელს ვერავინ ახლებს, თუნდა სულ ურჯულონიც იყვნენ. თქვენ და კნენას დაუყოვნებლივ გაგზავნიდით ლუბნს, რომ საშინელი გზები არ იყოს. მე თვითონ ვიცი: ცხენთაც კი ძნელი სასიარულოა.

— რაზლოგში დიდ ხანს დარჩებით?

— დღეს სალამოსე მივდივარ ჩიგირინს. მალე გამოვეთხოვებით — მალევე ვნახავთ ერმანერთს. მერე სამსახურის საქმეც არის: დროება ჩემი არ არის და ამიტომ არც ნებაა ჩემი.

— აბა, გვრიტებო, ხომ გაძეხით ერთმანერთის აღერსით, ერთმანერთთან ლულუნითა! — ჰკითხა კნენამ ოთახში შესვლისათანავე. — ახლა სადილის დროც მოვიდა. ერთი შეჭხედეთ, რანაირ ასწითლებია ლოყები ქალაია-ქანციასა! გეტყობათ, რანდო, დრო ტყუილად არ დაგიკარგავთ. კარგი, კარგი, არა გძრახავთ. აბა წავიდეთ.

კნენამ აღერსიანად დაუწყა ელენეს მხარზედ ხელის ცემა და თან წაიყვანა. მშვენიერს გუნებაზედ იყო კნენა. ბოგუნნი დიდი ხანია თავიდანა მყავს მოშორებულნი და ყოველივე საქმე ისე მიდის, რომ რაზლოგი cum lesis, boris, grani-

ciebus et coloniis ჩემსა და ჩემის შვილების მფლობელობაში დარჩებაო.

რაზლოგი კი მცირე ქონება არ იყო.

დესპანმა იკითხა, მალე დაბრუნდებიან თავადებიო.

— მუდამ დღე მოველოდები. პირველში გული მოსდიოდათ თქვენზედ, მერე კი, რაღაი კარგად ჩაუფიქრდნენ საქმეს, ძალიან შეუყვარდით, ისე შეუყვარდით, როგორც მომავალი ნათესავი. ესეც უნდა ვსთქვათ, თქვენისთანა კეთილის გულის კაცს ადამიანი ძნელად შეხედება ამ ჩვენს დროში.

სადილი გათავდა და ელენემ და დესპანმა ბაღში გაისეირნეს. ბაღი თოვლივით იყო გადათეთრებული, რადგან ვაშლი და მბალი ჰყვავდა ნაადრევად. ბაღს იქით კიდევ ქალაიყო, რომელშიაც გუგულნი თავიანთ გუგუს გასძახოდნენ მხიარულადა.

— ნეტავ რას გვიწინასწარმეტყველებს?—იკითხა სქშეტუსკიმ და დაიწყო ყურება ქალისაკენ.

— გუგულო, გუგულო! რამდენს ხანს ვიცოცხლებთ ნეტავ ერთად მე და ეს პანა?

გუგულმა დაიწყო გუგუს ძახილი. დასვალეს და სწორედ ორმოც-და-ათჯერ დაიძახა, „გუგუო“.

— ღმერთმა ბრძანოს!

— გუგული მართალს ამბობს მუდამ,—გულ-გაჯერებითა სთქვა ელენემ.

— თუ აგრეა, მაშ კიდევ ვკითხავ რასმე!—სთქვა დესპანმა და კვლამ შეეკითხა გუგულს:

— შვილები ბევრი გვეყოლება? მიპასუხე, მართალო ფრინველო!

გუგულმაც, მართლა თითქო განგებ დაავალესო, სწორედ თორმეტჯერ დაიძახა გუგუ. სქშეტუსკი ცას დაეწია სიხარულით.

— სწორედ მამასახლისი ვიქნები, ღმერთმანი. გაიგონე?

— არაფერი არ გამიგონია,—წაიჩუროხულა დარცხვენილმა ელენემ.—არ ვიცი, რასა ჰკითხავდი?

— გავიშვებო?

— ნუ, ნუ.

მთელი დღე ისე გავიდა, თითქო სიზმარიყო. საღამო უამრავი დადგა და მოვიდა დრო ხანგრძლივის გაყრისა. გულ-მხურვალედ გამოეთხოვნენ ერთმანეთს სქშეტუსკი და ელენე, და დესპანი გაუდგა ჩიგირინის გზას.

VIII

ხანში შესული ზაცვილიხოვსკი დიდს მღვლევარებაში დახვდა სქშეტუსკის. სეჩიდან საშიში ხმები მოდიოდა. ახლა აღარავითარი ეჭვი აღარ იყო, რომ ხმელნიცკი ემზადებოდა იარაღით ხელში მოეთხოვა ყაზახთა უფლების აღდგენა და შური ეძია კერძოდ თვისის შეურაცხ-ყოფისათვის. ზაცვილიხოვსკიმ იცოდა, რომ ხმელნიცკი ეხლა ყირიმშია ყვენსა სთხოვს შემწეობასა და, დღეს არა, ხვალ გაჩნდება სეჩშიო. მთლად ქვემოაურობა ემზადებოდა რესპუბლიკასთან საბრძოლველად; ქარტახილი თან-და-თან ახლოვდებოდა. შორეული და განურკვეველი ნიშნები მოუსვენრობისა შესცვალა იმ რწმენამ, რომ ჩეხა-ქლექა აუცილებელიყო. დიდმა გეტმანმა, რომელიც წინად ყოველ ამ საქმეს არავითარს მნიშვნელობას არ აძლევდა, ახლა ჩერკასს მიუახლოვა თვისი ჯარები; თვითეული რაზმი ჩიგირინამდეც კი დააყენა, რათა ნება არ მიეცა ყაზახთათვის, თვისთა უკმაყოფილო ამხანაგთ შეერთებოდნენ. ქალაქებიდანა და სოფლებიდან გუნდ-გუნდად მიაშურებდა ხალხი სულ სეჩისაკენ. შლიახტა, პირიქით, ქალაქ ადგილებს ეტანებოდა. ამბობდნენ, რომ ამბოხება სამხრეთ სამოურავოებში იფეთქებსო. საცოდავი უკრაინა ორ ბანაკად გაიყო: ერთი სეჩისკენ იწევდა, მეორე ისევ სამეფოს ეკვროდა; ერთი ებლაუქებოდა უკვე დამკვიდრებულ წეს-წყობილებას, ხოლო მეორე თხოულობდა განუსაზღვრელს თავისუფლებას; ერთს უნდოდა დაეცვა ის, რაც იყო შედეგი ხანგრძლივის შრომისა და ღვაწლისა, ხოლო მეორე

ჰნატრობდა ყოველისავე განადგურებას. მალე ძმა უნდა აღმდგარიყო ძმაზედა.

გარნა ვიდრე ღრუბლები ჯერ კიდევ ასე ირეოდა უკრაინის ცაზედა, ვიდრე გაისმოდა მხოლოდ თიხოვული ხმა გრგვინვისა, მცხოვრებნი ვერც კი ჰგრძნობდნენ, რა მოვლოდდათ, ვერც კი მიხვედრილიყვნენ, რაოდენად ძლიერი გრივალი აპრობდა ამოვარდნას. ექნება თვით ხმელნიცკიმაც არ იცოდა ყოველივე ესა, ხმელნიცკიმ, რომელიც ამ დროს ჩივილითა და დრტინვით საგვე წერილებსა სწერდა ხან პან კრაკოვსკისა, ხან სამეფოს მედროშეს; სწერდა ამისთანა წერილებსა და თან ფიცსა სდებდა, რომ ერთგული ვარ ვლადისლავ მე-IV სი და რესპუბლიკისაო. დრო უნდოდა ვითომ მოგეო, თუ ჰგონებდა, რომ ჯერ კიდევ შესაძლოა ასცდეს ქვეყანას სისხლის-ღვრაო, ნამდვილად არაფერ იცოდა. მხოლოდ ორს კაცს არა გამოეპარა-რა და მხოლოდ მათი თვალი და გონება არა სტყუევდებოდა.

ეს ორი კაცი იყო: ზაცვილიჩოვსკი და მოხუცი ბარაბაში.

მოხუცმა პოლკოვნიკმაც მიიღო წერილი ხმელნიცკისა, წერილი მუჟარისა, შხამიანის დაცინვისა, ბრძოლაში გამოთხოვებისა. „ჩვენ და მთელი ჯარი იმიერ-ქორომეთისაო,—სწერდა ხმელნიცკი,—ყოველის ღონისძიებით ვეცდებით დავიბრუნოთ ის უფლება-უპირატესობანი, რამელთაც თქვენი ბატონკაცობა სახლში ჰმაღავდა. ხოლო რადგან ჰმაღავდით, იმიტომ რომ საკუთრად თქვენთვის იყო სარფა მათი დამალვა, ამის გამო მთლად იმიერ-ქორომეთის მხედრობა გასხავთ თქვენ ცხვართა, ანუ ღორთა და არა კაცთა პოლკოვნიკად. გარნა მე ჩემის მხრივ ვსთხოვ თქვენს ბატონ-კაცობას, მაპატივოთ, თუ ჩემს საწყალს სახლში ვერა გასიამოვნეთ-რანიკოლოოზობა დღეს და წამოვედი იმიერ-ქორომეთს თქვენ მიერ ნება დაურთველად“.

— ჰხედვთ, როგორ დამცინის?—შესჩიოდა ბარაბაში სქშეტუსკისა და ზაცვილიჩოვსკის. ოდესმე კი სამამაცო ზნეს, სამხედრო საქმეს მე ვასწავლიდი, მშობელს მაძობას მე ვუწევდი.

— ის იწერება, რომ მთელის იმიერ-ქორომეთის მხედრობით იმას ვეცდები, რომ უფლება-უპირატესობანი დავიბრუნოთო,

ჩაურთო სიტყვა ზაცვილიხოვსკიმ.—მდაბიურად რომ ვსთქვათ, შინაურის ომის ატეხა უნდა, იმისაანა ომისა, რომელიც ყველა ომზედ უსაშინლესია.

— მე კი ეხედავ, რომ დაყოვნების დრო აღარა მაქვს,— სთქვა სქშეტუსკიმ.—მომეცით ჩქარა წერილები იმათთან, ვისთანაც საჭიროა საქმე დავიჭირო.

— კაშევოი ატამანთანა გაქვთ წერილი?

— თვით თავადის წერილი მაქვს იმასთან.

— მე კურენევი ატამანთან გაგატან, ხოლო ჰან ბარაბაშს იქ ნათესავი ჰყავს, ისიც ბარაბაშია გვარად; ამ ორისაგან ყველაფერს კარგად შეიტყობ და იწვრილებ, ესეც კია, ვინ იცის, იქნება თქვენი დესპანობა ახლა უკვე დაგვიანებულად არის! ვისაც უნდა იცოდეს, რა ამბავია ახლა იქ, იმას პასუხად მხოლოდ ის ეთქმის, რომ კარგი ამბავი არა არის-რა; ხოლო თუ უნდა იცოდეს ვინმე, რა გზას დაადგეს, იმასაც პასუხად მხოლოდ ის ეთქმის, რომ, რაც შეიძლება, ბლომად შეაგროვოს ჯარი და შეუერთდეს გეტმანებს.

— მაშ თქვენ გაუგზავნეთ ვინმე თავადს და შეუთვალეთ თქვენი აზრი და რჩევა, მე კი, რაკი გამოგზავნეს, მოვალე ვარ წავიდე სეჩს,—სთქვა პასუხად სქშეტუსკიმა.

— მერე იცით, რა საშინელი განსაცდელი მოგელით იქ? —დაიძახა ზაცვილიხოვსკიმ.—ჯერ აქაც კი ისეა აღელვებულნი ხალხი, რომ ძნელია კაცის მტკიცედ დგომა. სამეფოს ჯარები რომ ახლოს არ იყოს, ამ წუთშივე თავს დაგვესხმოდა ბრბო. ახლა იფიქრე, იქ რაღა უნდა იყოს! შიგ პირში უფარდებით მხეცსა და ეგ არის.

— ბატონო მედროშე, იონა პირში კი არა, ვეშაპის მუცელში იყო, მაგრამ, ღვთის შეწევნით, უვნებლად გადარჩა.

— რახან აგრეა, წადით. მომწონს თქვენი გამბედაობა. კულაკამდე მშვიდობიანად იმგზავრებთ და იქ კი თქვენ თვითონ მიხვდებით, როგორც უნდა მოიქცეთ. გროძიკვი გამოცდილი, მოხუცი ჯარის-კაცია; ის უფრო კარგა გირჩევთ ყოველსავე. თავადთან კი თვითონ მე წავალ; თუ ამ სიბერის დროს კიდევ მიწერია

ლაშკრად წასვლა, ისევ ის მირჩევენან, იმის დროშის ქვეშ ვი-
 ლაშკრო. ახლა კი მოვამხადებ თქვენთვის ნავსა და მენავეთა.

სქშეტუსკი გამოვიდა გარედ და პირდაპირ თავისს ძველს
 სადგურში წავიდა, რომელიც თავადის სახლში ჰქონდა მიჩე-
 ნილი, რათა მომხადებულოყო სამგზავროდ. ზაცვილიხოვსკის
 სიტყვების მიუხედავად, სასიამოვნოდ მიაჩნდა თითქმის ეს მგზავ-
 რობა. დნებრსა ვნახავ მთელის თვისის სიგრძე-სიგანით, თვით
 ქვემო მხრამდე, კორომებამდეო; ეს ადგილები კი მაშინდელს
 რაინდობას მოჯადოებულ ქვეყნადა ჰქონდა დასახული, ისეთს
 ქვეყნად, რომელსაც ათასი საიდუმლო და განსაცდელი ეხვია
 გარშემო, ისეთს ქვეყნად, რომელიც სიცოცხლე იმისთვის,
 ვინც ეძებს სისხლის ასაღლევებელს სანახაობას, ვინც ჰნატრობს
 ძლიერს სულის-კვეთებს. არა ერთსა და ორს რაინდს გაუღე-
 ვია ცხოვრების გზა უკრაინაში ისე, რომ ვერ დაიტრიაბებდა,
 სეჩი მინახავსო; სეჩს მაშინ თუ ჰნახავდა მხოლოდ, როცა
 მოინდომებდა ჩაწერილიყო ძმობაში; ამისი სურვილი კი ნაკ-
 ლებადა ჰქონდა შლიახტას. სამუელ ზბოროვსკის დრონი წარ-
 ვიდნენ და აღარ დაბრუნდებოდნენ. უკმაყოფილება და მოუ-
 თავსებლობა სეჩსა და რესპუბლიკას შორის, კი არა მცირდებოდა,
 თან-და-თან უფრო ძლიერდებოდა, ხოლო სეჩს წასვლა-სიარუ-
 ლი, პავლიუკსა და ნალივიკას შემდეგ, როგორც რუსეთისა ისე
 პოლონიის შლიახტისა, აგრედვე მცირდებოდა. ბულიგებ-კურ-
 ცვეიჩებს ნაკლებადა ჰყვანდნენ მიმბაძველ-მიმდევარნი. საზო-
 გადოდ ქვემო მხარეს, ძმობაში ჩასაწერად, შლიახტას ერე-
 კებოდა მხოლოდ უბედურება, ანუ მძიმე რამ გამოუსყიდველი
 დანაშაული.

რალაც განუჭვრეტელის საიდუმლოებით სავსე წყვედიდი
 ჰუარავდა კაცთა თვალთავან ამ ძარცვა-რბევასა და მტაცებ-
 ლობაზედ დამყარებულს დნებრის რესპუბლიკას. ბევრი რამ
 საკვარველება გაეგონა სქშეტუსკის მის შესახებ და იმიტომ
 უფრო უნდოდა თვისის თვალთ ვნახა, რამდენად მართალია,
 რასაც ამბობენო.

ფიქრადაც არ მოსდიოდა შიში თვისის სიცოცხლისათვის. ელჩს ყველა პატივსაცემს, მეტადრე თავად ერემიას ელჩსაო. ასე ფიქრობდა სქშეტუსკი და სარკმლიდან გასცქეროდა ბაზარს. უცბად მოეჩვენა, რომ ვითომ ვიღაც ორმა ნაცნობმა გაიარეს მის სახლს ახლოს და გაემართნენ ძვონეცკის მხრისკენ, ვლახელ დოპულის დუქნისაკენ.

დააცქერდა ყურადღებით და პან ზაგლობა და ბოგუნი კი იცნო.

ხელი-ხელ ჩაკიდებულნი მიდიოდნენ და მალე შევიდნენ იმ კარებში, რომელსაც ლატანი ჰქონდა გადებული იმის ნიშნად, რომ აქ სასმელ-საჭმელების დუქანიაო.

დესპანი იმდენად იმან არ გააკვირვა, რომ ბოგუნი ჩივირინს დახვდა, რამდენიც ბოგუნისა და ზაგლობას ამხანაგობამ.

— ეი, ენძიან! — დაუძახა მან თავის მზღებელს.

პატარა ბიჭი მაშინვე დესპანთან დაიბადა.

— გამიგონე, ენძიან. გასწი ამ დუქანში, აიგერა... იქა ჰნახავ ხანში შესულს შლიახტიჩისა, ნაწყლოლევი აქვს შუბლზე და აი იმას უთხარი, რომ ერთს კაცს ღიდი საქმე აქვს თქვენთანა და ნახვა უნდა თქვენი-თქო. თუ გკითხოს — ვინ კაციოა — არ უთხრა.

ენძიანი გაჰქრა, ისევ მალე დაბრუნდა და თან პან ზაგლობა მოიყვანა.

— გამარჯვება თქვენი! — მიესალმა სქშეტუსკი. მიცანი?

— მიცანიო? თათრებმა გადამადნონ ქონად და სანთლები ჩამოასხან თავიანთ მეჩეთისათვის, თუ მე თქვენ დაგივიწყათ. თქვენ ის არა ხართ, რომ ამ რამდენისამე თვის წინად დოპულთან კარებში გაუძახეთ ჩაპლინსკი. ამ ამბავმა ისე მასიამოვნა, რომ, რაც სტამბოლის ციხიდან გავთავისუფლდი, მას უკან მაგისტანა სიამოვნება აღარ მინახავს. მართლა, როგორ არის პან პოესინოვა სარვი-შტანის ლერბისა თვისის უბიწოებითა და მახვილითა? ისევ გამხპარი ვერხვი ხომ არა ჰკონიათ ჩიტებს და ზედ არ ასხდებიან დასასვენებლად?

— პან პოდბიპენტა კარვად არის. მოგიკითხათ.

— ძალიან მდიდარი აზნაურშვილია, მაგრამ თან დიდი ტუტუციც არის. თუ იმისთანა სამი თავი მოჰკვეთა, როგორიც თვითონა აქვს, იმდენივე ტვინი იქმნება შიგ, რამდენიც თავლია ცარიელს ბოთლში. უჰ, რა სიცხეა, ყელი ამომეხლანდა სულა!

— სამ-ნახადი მაქვს და, მგონია, ურიგო არ უნდა იყოს. უარს ხომ არ იტყვი?

— მხოლოდ სულელი ამბობს, არ გაიხლებიო, როცა ჰკვიანი სთხოვს, მიირთვიო. დალაქმა მირჩია თაფლის ღვინო სვი, თუ გინდა რომ სევდა მოგშორდესო. ცუდი დრო მოდის შლიახტისათვის: dies irae et calamitatis. ჩაპლინსკი შიშითა კვდება და დოპულთან აღარ დადის, იმიტომ რომ იქ ყაზახთა უფროსნი ქეიფობენ. მარტო მე არაფრად ვაგდებ განსაცდელსა და ვპურ-მარჩილობ იმ პოლკოვნიკებთანა, თუმცა კი ცოტა არ იყოს, კუბრის სუნი კი უდით. ძალიან თაფლის ღვინოა! სადაურია?

— ლუბნისაა. ბევრი არიან აქ ვგ უფროსნი?

— ვინ გინდა აქ არ არის? თედორე ლადბოლისი აქ არის, მოხუცი ფილიპე ძეძიალა აქ არის, დანიელ ნეჩაი აქ არის და მათთან არის მათი საუნჯე ბოგუნიცა, რომელიც ჩემი მეგობარია მას უკან, რაც ღვინოში ვაჯაობე. სულ ჩიგირინში არიან ახლა და ლბებიან, თან სუნს იცემენ, რომ გაიგონ, რა გზას დავადგეთო, რადგან ჯერ ვერა ჰბედავენ ცხადად მიემხრნენ ხმელნიცკისა. ხოლო თუ არ მაემხრნენ, ვგ ჩემი საქმე იქნება.

— როგორ?

— როგორ და ისე! როცა ერთადა ვქეიფობთ, სულ იმას ვსკდილობ, რომ რესპუბლიკისკენ ვილაპარაკო და იმათაც რესპუბლიკის მხარე დავაქერინო. თუ მეფემ უფროსობა არ მიბოძა, იცოდეთ, ჰან სქშეტუსკი, რომ რესპუბლიკა არ აფასებს და არ აჯილდოვებს თავისს ქვეშევრდომებს ქველის მოღვაწეობისათვის; ისე რომ ისევ ის ემჯობინება ქათმებს მოუაროს კაცმა, ვიდრე თავი ჰქონდეს გადადებული საზოგადო სიკეთისათვის—pro publico bono! დიალ!

— ის არა სჯობდა თავი გადაგედოთ და გეომნათ რესპუბლიკის მტრებთან; თქვენ კი მოჰყოლიხართ და ლოთობთ იმათთან და თან ფულისაცა ჰფლანგავთ ქეიფში.

— მე ვფლანგავ? ვინა გგონივართ მერე? ის კი არ ეყოფათ, რომ ტეტებიებს თავს ვუყადრი? ფულიცა ვხარჯო ახლა იმათის გულისათვის? იმისიც მადლობელნი იყვენენ, რომ ნებას ვაძლევ ჩემ მაგიერ იმათა ჰხარჯონ!

— ბოგუნნი? ის რაღას აკეთებს აქა?

— ისა? ყურს უგდებს, აცა რა ამბავი მოვა სეჩიდანაო, როგორც სხვებიცა. დიდი საყვარელია ყველა ყაზახისა. ისეთები არიან, რომ სულ იმას შესტრფიან. პერეიასლავის პოლკი მაგას გაჰყვება უკან და არა ლობოდას. ის კი ვინ იცის, ვის მხარეს დაიჭერენ სიის ჯარის-კაცნი კისეგოგესკისა? ბოგუნნი მუდამ ქვემოურების მომხრე იყო, როცა ან ოსმალოსა და ან თათრის წინააღმდეგ უნდა გაგველაშკრა ხოლმე, ახლა კი ძრიელ ყოყმანობს. ამას წინად მთვრალმა მიაგებო, რომ პოლონელი ქალი მიყვარს, აზნაურშვილის ქალი და იმისი შერთვა მინდა ცოლადაო... და ამიტომ, ქორწინების წინად, ველარ ეხერხება ტეტებთან დამოზილება. ჰაი, ბეჩავ, რა თაფლია-და!

— აბა მიირთვით კიდეც.

— გიახლები, გიახლები. დაჰუღს ამისთანას ვინ მიაქვავებს.

— არა ჰკითხეთ, რა გვარისაა ბოგუნის საცოლოა?

— ჰან სქშეტუსკი, რა ჯანაბათ მინდა ვიცოდე იმისი გვარი? მე ის ვიცი მხოლოდ, რომ როცა კუროს გაიჩენს და თვალსაც მოსთხრის ქმარსა, მაშინ ბოგუნისა კი არა, ბრუტიანის ცოლი იქნება.

დესპანმა ძლივს შეიმავრა თავი და ის იყო კინადამ სთხლიშა ზაგლობას; ის მაინც თავისასა როშავდა და არაფერს ყურადღებას არ აქცევდა.

— თავის ღროს მეც არ გადამრჩებოდა ხოლმე ქალი. უნდა იცოდე, რისთვის მაწამეს გილატში. აი ამ ხვრელსა ჰხედავ,

შუბლზედ რომ მაქვს; ეს სულ იქაურ ფაშის ჰარამხანის წყე-
ულ-შეჩვენებულ საქურისთა ბრალია.

— რაღაცა სთქვით წელან, ავაზაკის სოფელიაო?

— მე ვსთქვი—ავაზაკებიაო? ძალიან კარგა მითქვამს. ოს-
მალნი სულ ავაზაკნი არიან! ვაი არა აქვს ზაგლობასა!

პან ზაგლობა კიდევ დიდ ხანს არ გაათავებდა თავისს ლა-
პარაკს, რომ კარი არ გაღებულყო და ზაცვილიხოვსკი არ
შემოსულიყო.

— აბა, ბატონო დესპანო,—სთქვა მოხუცმა მედროშემ,—
ნავები მზად არის, მხლებელნი ერაგულნი კაცნი არიან; თუნდ
ეხლავე შეგიძლიანთ გზას გაუდგეთ. აი წერილიცა.

— მაშ უბრძანეთ, რომ ყველანი წყლის პირად წავიდნენ.

— თქვენ სად მიდიხართ მერე?—იკითხა პან ზაგლობამ.

— კუდაკა.

— ოჰ. დიდი სიცხე დაგადგებათ იქა!

მაგრამ დესპანს ეს სიტყვები აღარ გაუგონია. საჩქაროდ
გამოვიდა ეზოში, საცა მისი ამაღლა, მხლებელნი და ცხენები
სულ მზად იყვნენ გასამგზავრებლად.

— აბა, შესხედით ცხენებზედ და გასწით წყლის ნაპი-
რად!—დაიძახა პან სქშეტუსკიმ.—ცხენები ნავებში ჩააყენეთ
და ჩემს მოსვლას ელოდეთ!

ამ დროს კი ზაცვილიხოვსკი ზაგლობას ართმევდა ჩვენე-
ბას.

— ამბობენ, რომ ვითომ თქვენ ახლა ყაზახთა პოლკოვ-
ნიკებს გაამხანაგებხართ.

— Pro publico bono,—ბატონო მედროშე.

— ძალიან კარგადა ვხედავ, რომ თქვენ უგუნური კაცი
არა ხართ და ძალიან მახვილი გონებაცა გაქვთ. ოხუნჯობა
თქვენში მეტია, ვიდრე სახელი და პატიოსნება. აი ეხლაც ყა-
ზახებს შესცქნავით, იქნება მე არა დამაკლდეს-რა, თუ ვინი-
ცობაა იმათ გაიმარჯვესო.

— თუნდ აგრეც იყოს, რაო მერე? კარგა ვიწვნიე წვენი
ოსმალთაგან და ამიტომ აღარავითარი სურვილი აღარა მაქვს,

ახლა ყაზახთაგან ვისწავლო ქკუა... ორი ამისთანა სოკო, როგორსაც გინდათ, იმისთანა ბორშის წაახდენს. რაიცა შეეხება ჩემს სახელსა და პატიოსნებას, სჯობიან ისევ გაეჩუმდე. დაე, სხვებმა რაც უნდათ ისა სთქვან. ქეშმარიტება მუდამ მაღლა ამოტივტივდება ხოლმე, როგორც ზეთი, რომელსაც წყალს დაასხამენ.

ოთახში შემოვიდა სქშეტუსკი.

— ჯარის-კაცნი მზად არიან, — სთქვა მან.

— ზაცვილიხოვსკიმ გაიესო თასი თაფლის ღვინითა.

— კეთილი მგზავრობა მოგცეთ ღმერთმა!

— შშვიდობით დაბრუნებულყოთ! — დაილოცა ზავლობაცა.

— სანახვად სახალისო ქვეყანასა ჰნახავთ, — განაგრძო ლაპარაკი ზაცვილიხოვსკიმ. — პან გროძიციკი მოიკითხვით ჩემ მაგიერ კუდაკში. აი ის არის ჯარის-კაცი! ქვეყნის განაპირსა სცხოვრობს, გეტმანების თვალთაგან მოშორებით და წესიერება კი ისე აქვს დაცული, რომ ღმერთმა ჰქმნას ისეთი წესიერება რესპუბლიკაში იყოს. კარგად ვიცი კუდაკი და ქორომები. წინად საკმაოდ ხშირად შემემხხვეოდა ხოლმე იქ სიარული... ახლაკი გული მეტკინება ხოლმე, როცა მომავლდება, რომ ყოველივე ესე წარვიდა, განჰქრა...

დაიხარა თვისი ქალარა-შერთული თავი და დაფიქრა. ჩამოვარდა დიდი ღუმილი. ეზოდან მოისმოლა ხმა ცნენთა ტოტების ცემისა და ღვრილისა: პან სქშეტუსკის რაზმი გაუდგა გზას და იმიტომ.

— ღმერთო ჩემო! — კვლავ გამოერკვა ზაცვილიხოვსკი, — მაშინაც კი მოუსვენარი ცხოვრება იყო, მაგრამ არც ისე, როგორც ახლაა. აი თუნდ ხოტინს ახლო, ოც-და-შვიდის წლის წინად! როცა გუსარებმა იერიში მიიტანეს ლიუბომირსკის მხედართ-მთავრობით იანიჩარებზედ, ყაზახთ ველარ იმაგრებდნენ თავიანთ საფარ-სანგლებში, ისერიდნენ მაღლა ქუდებს და ისეთის გრგვინვით შესქეჰდნენ საგაიდაჩნის, რომ დედა-მიწას ღვანღვარი გაუდიოდა: «გაგვიშვი, დავიხოცნეთ ლიახებთან ერთა-

ლაო!“ ახლა კი? ახლა ქვემო მხარე, ბურჯი ქრისტიანობისა, თვითვე იწვევს თათრებს რესპუბლიკის ასაკლებად, რათა მერე, დაბრუნდებიან თუ არა უკან ნადავლით, დაესხან თავს და წაართვან ნაალაფევი, მაგრამ რას ვამბობ მეცა? ეხლა ხმელნიც-კი პირდაპირ დაუკავშირდება თათრებს, რომ იმათთან ერთად ჰელიტოს ქრისტიანენი...

— მაშ, დავლიოთ მინც გაჯაერებულებმა! — გააწყვეტინა სიტყვა ზაგლობამ. — რა სამ ნახალია-და!

— სიკვდილი სჯობიან ძმათა-ძმის მკვლელის ომის მოსწრებასა, — განაგრძო მოხუცმა მედროშემ. — უნდათ სისხლით მოიბანონ, თუ რამ წყენა დაჰხსომებიათ, მაგრამ ძმის სისხლით წყენა არ მოიბანება. ვინ არიან ქვემო მხარეს? რუსინები. თავად ერემიას ჯარში, მაგნატების მხედრობაში ვინა მსახურობენ? ისევ რუსინები. სამეფო ჯარში კი ცოტანი არიან? ეჰ, საცოდავო უკრაინა! უსჯულო ყირიმელი მოგაბავენ ყელზედ თოქს და დაგაწყებინებენ ოსმალთა კატარღებზედ ნიჩბების მოსმასა!

— მაგრე ნუ წინასწარმეტყველობთ, ბატონო მედროშე, — სთქვა სქშეტუსკიმ გულის-ტკენით, — უმაგისოდაც გულის ეტირება. იქნება ხელ-ახლა მზემ გამოგვინათოს.

მაგრამ მზე ახლა ჩალიდა და თვისის მოწითანო სხივებით ნათელსა ჰფენდა ზაცვილიხოვსკის გათეთრებულს თმას.

ქალაქში საღამოს ლოცვის ზარები დარეკეს.

ჩვენი მეგობარნი სახლიდან გამოვიდნენ. პან სქშეტუსკი კოსტელში წავიდა, პან ზაცვილიხოვსკი ეკლესიაში, ხოლო პან ზაგლობა დოპულთან, ძვანეცკის უბანში.

უკვე ბნელოდა, როცა კვლავ ერთად მოიყარეს თავი ტიასმინის ნავთ სანაპიროსთან. პან სქშეტუსკის ამაღა და მხლებლები უკვე ნავებში ისხდნენ; მენავენი ბარგი-ბარხანას ალაგებდნენ შიკ. წყლიდან ცივი ქარი უბერავდა და საფიქრებელი იყო, რომ იმ ღამეს ვერაფერი ამინდი დაუდგებოდათ მგზავრებს. ნაპირზედ ცეცხლი იყო გაჩაღებული და მის ახლოს მდინარე სისხლის ფრადა ჰკრთოდა, ასე ეგონებოდა კაცს დიდის სისწრაფით მიეშურება საღლაც შორს განურკვეველს, წყვდიადით მოცულს მხარესაო.

— აბა მშვიდობის მგზავრობა მოგცეთ!—სთქვა მედრო-
შემ და ძმურად ჩამოართვა ხელი სქშეტუსკის.—ფიზილად
იყავნო, გაფრთხილით.

— სიფრთხილით ვიქნები. იმედია მალე ვნახავთ ისევ ერთ-
მანეთს.

— ისევ ლუბნში თუ ვნახავთ ერთმანეთს, ან თავადის
ბანაკში.

— საბოლოოდ ვადასწყვიტეთ თავადის სამსახურში შე-
ხვიდეთ?

ზაცილიხოვსკიმ ხელნი აღაბყრო.

— მეტი რა ღონეა? რახან ომია—ომი იყოს!

— *Vide, valeque!*—დაიძახა უცბად ზაგლობამ,—ხოლო თუ
მდინარებამ სტამბოლს ჩაგიყვანათ, პან სქშეტუსკი, მოიკით-
ხეთ ხონთქარი. მაგრამ, ჯანაბას იმის თაფი! რა თაფლის ღვი-
ნო იყო თქვენი ღვინო! ბრრ! რა სიცივეა!

— ნახვამდის!

— ნახვამდის!

— ღმერთი იყოს თქვენი მფარველი.

ნიჩბებმა კრიალი მოიღეს და გაიტყაბუნეს წყალში; ნა-
ვებმა გასწიეს. ცეცხლი ნაპირას ნელ-ნელა ჰქრებოდა. დიდ
ხანს ჰხედავდა კიდევ სქშეტუსკი მედროშეს დიდებულს სუ-
რათს და რაღაც ნაღველმა ატკინა გული. ახლა წყალს მი-
ჰყვანდა დესპანი, მიჰყვანდა შორს, აშორებდა მოყვარესა და
მოკეთესა, აშორებდა გულის-საყვარელს... მიჰყვანდა შეუბრა-
ლებლად, თითქო აუცილებელი ბედის-წერააო, ველურს ქვეყ-
ნებში, წყვდიადით მოკლულს მხარეს...

აგერ ტიასმინის შესართავიცა, აგერ დნებრიცა.

ქარი ზუზუნებდა, ნიჩბები ერთკილოვანებით კრიალებდა.
ნიჩბების მომსმელებმა სვედიანის სიმღერის თქმა დაიწყეს.

სქშეტუსკი გაეხვია ნაბადში და წამოწვა ნავის ძირზედ.
დაიწყო თან ფიქრი ელენეზედ: ის ჯერ კიდევ ლუბნში არარის,
ბოგუნე ჩვენს მხარეში დარჩა და მე კი ასე შორს მივდივარო.
მის ნაღვლიანს ფიქრებს, მის გულის კვნესას ბანს აძლევდა

ქარის ზუზუნნი, წყალის შხაპა-შხუპი, ნიჩბების კრიალი, მისთა მომსმელთა სიმღერა, მაგრამ დაღლილობამ მაინც თავისი ჰქმნა და სქშეტუსკის ჩაეძინა.

IX

მეორე დღეს გაიღვიძა სქშეტუსკიმ და იგრძნო, რომ კარგს გუნებაზედ იყო, ჯან-სალად, მხიარულად, დარი მშვენერი იღვა. სუბუქი და თბილი ნიავი ოდნავ აბიბინებდა სარკესავით გადაშლილს ზედა-პირს აღიდებულ მდინარისას.

ნაპირება აღარა სჩანდა. გარშემო წყლის უსამზღვრო მინდორი იყო. ენძიანს გაეღვიძა, თვალეზი მოიფშენიჭა და რომ მიიხედ-მოიხედა, შეშინდა. სულ წყალი და წყალი გარშემო, სხვა აღარა სჩანდა-რა.

— ღმერთო ჩემო! განა ზღვაზედ ვართ კიდეცა?

— ეს ზღვა არ არის, დიდი მდინარეა, — დაამშვიდა სქშეტუსკიმ, — ნაპირებს მაშინ დაინახავ, როცა ცა ნისლსა და ბურუსს გადიყრის.

— ასე რომ ვიაროთ, ხომ მალე სათაჯრეთშიაც მივალთ!

— მივალთ კიდეც, თუ კი გვიბრძანებენ. რისა გეშინიან, მარტო ჩვენ ხომ არა ვართ, აბა მიიხედ-მოიხედე გარშემო.

მართლაც გარშემო მრავალი გემი, ხვამალდი და ვიწრო, შავად-შეღებილი ყაზახთა პატარა ნავი სჩანდა. ზოგი სწრაფად მისრიალებდა წყალ-წყალ, ზოგი მძიმედ და ტაატით მიდიოდა წყალ-შელმა იალქნებისა და ნიჩბების მოსმის შემწეობით. ზოგს მიჰქონდა თევზი, წმინდა სანთელი, მარილი და ალუბლის კერკი ახლო-მახლო ქალაქებში, ზოგი უკანვე მიდიოდა კულაკს, ნუზლ-სანოვავით დატვირთული, ზოგი მიეშურებოდა სხვა-და-სხვა საქონლით სეჩს, საცა კრამნის ბაზრობას ეს საქონელი ძალიან ბყიდებოდა ხოლმე. ფსიოლის შესართავიდან დნებრის სანაპირონი სულ უდაბური ადგილები იყო, საცა ათასში ერთხელ გამოჩნდებოდა თეთრად ყაზახთა საზამთრო სადგომები, მაგრამ მაინც მდინარე იყო ერთად-ერთი გზა, რომელიც აერ-

თებდა სეჩს დანარჩენ ქვეყნიერობასთან. ეს იყო მიზეზი, რომ მისვლა მოსვლა ამ გზით არ შესწყდებოდა ხოლმე. განსაკუთრებით უფრო წყალ-დიდობას, როცა გემებისთვის საშიში არ იყო ჭორომებიცკი, თვინიერ უმაძლარასი, ანუ კაცი-ჭამიასი.

დესპანი ცნობის-მოყვარეობით იყურებოდა აქეთ-იქით და ამასობაში მისი ნავეები სწრაფად მისრიალობდა კუდაკს. ნისლ-ზურუსმა ძირს დაიწია და კიდენი ცხადად გამოჩნდნენ ლაქვარდ ცის დასავალზედ. მგზავრთ თავზედ გადააფრინდებოდათ ხოლმე მრავალი სხვა და-სხვა ფრინველთ გუნდი: ვარზვები, გარეული ბატები, იხვები და დედამთვრალანი; სანაპირო-ებზედ ატეხილს ლელიანებში ისეთი ამბავი იყო, ისეთი ყრია-მული იდგა, გეგანებოდათ, ფრინველთ ომი დაუწყვიათ ერთ-მანეთ შორისაო. კრემენჩუგს ქვემოლ ნაპარები შესაჩნევად დადაბლდა.

— ერთი შეჰხედეთ! — უცბად დაიძახა ყენძიანმა, — მზე საშინლად იცხუნება და მინდორზედ კი თოვლი სძევს.

სქმეტუსკიმ გაიხედა და მართლაც გარშემო, მდინარის ორთავ ნაპირას, საითაც კი მიიხედავდი, დედა-მიწას თეთრად გაჰქონდა ქათქათი.

— ეი, უფროსო, რა სჩანს აის თეთრად? — იკითხა დესპანმა.

— ალუბალია, ბატონო! — უპასუხა უფროსმა.

მართლა სულ ალუბლის წვრიმალი ტყე იყო მდინარის ორივე ნაპირად. ეს ტყე დიდს მანძილზედ ატეხილიყო. ალუბალი ისხავდა კარგა მოზრდილს ნაყოფს, რომელიც სასიამოვნო საჭმელი იყო ფრინველთა, იმ უდაბურ ადგილებში გზის არევის გამო ჩარჩენილ მგზავრთა, და ამას გარდა, ამავე ალუბალს ჰყიდდნენ კიევსა და სხვა დიდ ქალაქებში. ამ ჟამად მთლად ეს ხეხილი ჰყვავოდა. როცა დესპანმა უბრძანა, ნაპირზედ გავიდეთ და მენავეებმა ცოტა შეისვენონო, ყენძიანი და პან სქმეტუსკი იმ ქალაკში შევიდნენ. დესპანს სულ თავ-ბრუ დაესხა იმ კეთილ-სურნელებისაგან, რომელითაც იყო შეზავებული ჰაერი. ალაგ-ალაგ ისე ხშირად იყო ატეხილი ალუბალი, რომ გაუვალ

ტევრად იყო იქაურობა გადაქცეული, ალუბალთა შორის მრავალად იყო დაბალი ნუშის ხეებიცა, სულ ვარდის ფერის ყვავილით აღყვავებული: უამრავი ფუტკარი, კრაზანა და მრავალგვარი კრელი პეპელა დაფრინავდა და დაბზუოდა ამ ყვავილთა განუზომელს ზღვას.

— სასწაულია, სწორედ სასწაულია! — წარმოსთქვა ფიქრში წასულმა ენძიანმა. — რატომ ხალხი არა სცხოვრობს აქ? მერე ამოდენა ნადირიც არის აქა.

მართლაც, ალუბლებ შორის მრავალი კურდღელი გარბიოდ-გამორბოდა; მრავლად იყო აგრედვე მწერი; რბილს მიწაზედ ცხადად სჩანდა ნაფეხური ირმებისა, ხოლო შორიდან მოისმოდა საშიში ღრუტუნის გარეულის ღორებისა.

ჩვენმა მგზავრებმა საკმაოდ ისიამოვნეს, კარგად დაისვენეს და გაუდგნენ კვლავ გზას. ნაპირები ხან მალღდებოდა, ხან დაბლღდებოდა და მაშინ შვენივრად მოსჩანდა ტყე, სოფლები, სასაფლაოს ბექნი და თვალ-გადაუწვდენელი მინღვრები. სქშეტუსკიმაც განიმეორა გულში ენძიანის ნათქვამი: რატომ ხალხი არა სცხოვრობს აქაო? მაგრამ ამისათვის საჭირო იყო, რომ მეორე ერემია ვისნევეცკი დაჰპატრონებოდა აქ უდაბნოს, დაესახლებინა მინღვრები და დაეცვა თათართა შემოსევისა და თავდასხმისაგან. ადგილ-ადგილ მდინარე უცბად უხვევდა, აესებდა წყლით ახლო-მახლო დელე-ღრანტეებს, აქაფებულის ტალღებით ეჯახებოდა კლდოვანს კიდეებს და მორეევებადა ჰლურღუმეღავდებოდა დარნებსა და კლდის მღვიმე-მალაროებში. მდინარის შესართავში მთელი ტყე იყო ლელისა, რომელშიაც აუარებელი ფრინველი ფრთხილობდა. — ერთის სიტყვით, ჩვენს მგზავრთა თვალ-წინ გადაშლილი იყო ქვეყანა ველური, ხელ-უხლებ-უტეხი, უდაბური და საიდუმლოებით მოსილი.

ყოველივე ესე ფრიად კარგი და სასიამოვნო სანახავი იქნებოდა, რომ მეტად მრავლად არა ყოფილიყო კოლო და ათასი სხვა მწერი, რომელიც გამძვინვარებით ესეოდა ზედ ყოველს სულიერს არსებას.

სალამო ჟამზედ დესპანის თანამგზავრთა კრებულმა მიაღწია კუნძულს რომანოვკას, საცა უნდა გაეთიათ ის ღამე. ამ ძვირის სანახაობის საცქერლად მრავლად შეიკრიბნენ მეთევზენი, რომელნიც სულ კუბრით იყვნენ გათხუზუნულნი, რათა კოლოებს აღარ შეეწუხებინათ. ეს მეთევზენი ნამდვილი ნადირკაცნი იყვნენ. გაზაფხულზედ ბლომად მოდიოდნენ აქ, იჭერდნენ თევზს, ახმოზდნენ, გამოჰყავდათ ჰაერზედ ჩაჩხად და მერე მიჰქანდათ ჩიგირინს, ჩერკასს, პერეიასლავლსა და კიევს. იმათი ხელობა ადვილი არ იყო, მაგრამ ამაგი მათი უნაყოფოდ არა რჩებოდა, რადგან ღნეპრი სავსე იყო თევზით.

დესპანმა შეიტყო მეთევზეთაგან, რომ მთლად ქვემოურებმა, რომელნიც მისდევდნენ აგრედვე მეთევზეობას ამ ადგილებში, სულ თავი დაანებეს კუნძულს და რამდენისამე დღის წინად გასწიეს ქვემოდ, რადგან კაშევოი ატამანმა მიუწოდაო. ისე ღამე არ გაივლის, რომ ნაპირებზედ ცეცხლები არ დაანთონ; ცეცხლებს ანთებენ ყაზახნი, რომელნიც სეჩს მიეშურებიანო. მეთევზეებმა იცოდნენ, რომ „ლიახებთან“ საომრად ემზადებოდნენ და სრულიად არა ჰმალოვდნენ ამ ამბავს დესპანის წინაშე. ჰან სქშეტუსკი თვითონაც ჰხედავდა, რომ დავიგვიანე ჩემის ელჩობითაო, რომ, იქნება, ვიდრე მე სეჩს მივალწვე, ყაზახთა რაზმნი უკვე გაემართნენ ჩრდილოეთად, მაგრამ რაკი მიბრძანეს, წადიო, მეც წავალ და არსად არ დავყოვნდები გზაში.

მეორე დილით ჩვენმა მგზავრებმა კვლავ განაგრძეს თვისი გზა. აი მშვენიერი ტარენის რქა, აი მშრალი მთა და ცხენთა სარეკი, შესანიშნავი გველთა და ათასნაირ ქვეწარმავალთა სიმრავლით. ყოველივე ესე,—ეს ველური მიდამონიცა, დაქანებული მიმდინარეობაცა წყლისა,—მოასწავებდა ქორომების სიანლოვეს. აი ცის დასავალზედ გამოჩნდა კუდაკის კოშკიცა. პირველი ნახევარი გზისა უკვე გამოვლილია.

დესპანს მაინც ვერ მოუხდა იმ ღამის გააფეება ციხე-დარბაზში: ჰან გროძისკის დაეწესებინა, რომ სალამო-ჟამის განგაშის შემდეგ არავის შეეძლოს ციხეში შემოსვლაო. თუნდ

თვით მეფე მობრძანდეს, იმანაც იმ მეკომურებთან უნდა გაათიოს ღამე, რომელნიც ციხე-დარბაზის გალავან თხრილების იქიდანა სდგანანო.

დესპანი იძულებული იყო დაჰმორჩილებოდა საზოგადო წესს, თუმცა ღამის გათევა მეკომურთა ქოხმახებში არაფერი სასიამოვნო იქნებოდა. ისთის ქოხ მახები ისე საცოდაობისა იყო, ისე ხელ-და-ხელ მოეხუხულავებინათ, მოეწნათ და გაეგლისათ თიხითა, რომ ზოგი უფრო ცხრილსა ჰგვანდა, ვიდრე საცხოვრებელს სადგომსა, ეს კი იყო, რომ ახალისა და მკვიდრის ქოხის აშენება არცა ჰლირდა. თათართა პირველსავე თავ-დასხმის დროს, ციხის ზარბაზნები პირველადვე ამ სოფელს ააოხრებდა, რათა მის სახლებში თავი არ შეეფარებინათ თავ-დამსხმელთ. აქ სცხოვრობდნენ შემოხიზნულნი და მოსულნი პოლონიიდან, რუსეთიდან, ყირიმიდანა და ვლახეთიდან, ყველა თავ-თავის სარწმუნოებითა; თუმცა აქ სარწმუნოებას არც არავინ კითხულობდა. ხენა-თესვას ისინი არ მისდევდნენ, —სულ-ერთია, მოვლენ თათარნი და გადაჰტუგავენო, —იკვებებოდნენ თევზითა და პურით, რომელიც მოდიოდა უკრაინიდან, სვამდნენ ფეტვის არაყს და აკეთებდნენ სხვა-და-სხვა საქმეს, თუ რამ სამუშაო გამოჩნდებოდა ციხეში.

დესპანმა ვერ დაიძინა: იმდენად იყო გაყენთილი ჰაერი აფს სუნით ცხენის ტყავებისაგან, რომლისასაც ქამრებსა და შოლტებს აკეთებდნენ. მეორე დღეს, დაჰკრეს თუ არა დილის განგაში, დესპანმა კაცი გაჰზავნა ციხე-დარბაზში და შეუთვალა, რომ თავადის ელჩი მოვედი და გთხოვთ მიმიღოთო. გროძიცი, რომელსაც კარგად ახსოვდა ჯერ ისევ თავადის აქ მოსვლა რამდენისამე წლის წინად, თვითონ გამოეგება დესპანსა. გროძიცი იყო ესე ორმოც და ათის წლის კაცი, ციკლოპივით ცალ-თვალა, განადირებული მარტო ყოფნით ქვეყნის განაპირას, გაამპარტავენებული თვისის განუსაზღვრელის ბატონობითა. მისი სახე ამას გარდა ყვავილისაგან იყო დაკენკილი და თათრის ხმლისა და ისრისაგან დასერილ-ნიშანდებული. კუშტი და სასტიკი მხედარ-მეომარი იყო, ყურ-მახვილი, რო-

გორც წერო და თვალი სულ თათრებისა და ყაზახებისაკენ ეჭირა. სვამდა მარტო წყალს, შვიდს საათხედ მეტი არ ეძინა დღე და ღამეში, რამდენჯერმე წამოხტებოდა ლოგინიდან, ათვლიერებდა, თხიზლად ჰდარაჯობენ ციხე დარბაზის გაღავანს დარაჯნი თუ არაო და მცირეოდენის დანაშაულისათვის სიკვდილით დასჯის მსჯავრსა სდებდა ბრალეულს. ყოვლად საშიში და შეუბრალებელი იყო ყაზახთათვის, მაგრამ მინც დიდი პატივის-ცემა ჰქონდა დამსახურებული მათ შორის. როცა ზამთრობით სეხს შიმშილი ეწვეოდა, ის უგზავნიდა იქ პურს დამშეულთ. ჩამომავლობით რუსინი იყო და ლიანცკორონსკისა და სამუელ სბოროვსკისა ჰგევანდა ხასიათებით.

— მაშ თქვენ სეხს მიღიხართ? — დაუწყო გამოკითხვა სქშეტუსკის ხანში შესულმა ციხის უფროსმა კარგის გამასპინძლების შემდეგ.

— სეხს გიახლებით. ღვთის-გულისათვის, მიბრძანეთ, რა ამბები მოდის იქიდან?

— ომის ამბები! კაშვევოი ატამანმა მოუწოდა ხალხს ყოველ მხრიდან, საცა კი ვინ იყო. უკრაინიდან სულ გროვა-გროვად მირბიან იქ.. ვაბრკოლებ, რასაკვირველია, იმათს იქ წასვლას, რამდენადაც შემიძლიან. ეხლა იქ ოც და ათი ათასამე ჯარი იქმნება, თუ არ მეტო. თუ უკრაინისაკენ წავიდნენ და მდაბიო ხალხი და ქალაქ ადგილების ყაზახნიც მიემატნენ, ასი ათასამდე მოაყრის ჯარი თავსა.

— ხმელნიცკი სადლაა?

— ხმელნიცკი ყირიმშია და ყოველ-დღე მოელიან თათრებითა. იქნება მოვიდა კიდევ. სწორედ რომ ვსთქვათ, ან კი რაღა საჭიროა თქვენი სეხს წასვლა? სულ ერთი არ არის, აქაცა ჰნახავთ, მალე თავს დაგვიკარავენ: ამ კუდაქს ხომ ვერ ასცდებიან.

— ციხის იმედი გაქვთ? გაიმაგრებთ?

— გროდიცკიმ ნაღვლიანად შეჰხედა დესპანს და გულ დამშვიდებით უპასუხა:

— ვერა, ვერ გავიმაგრებ.

— როგორ თუ ვერა?

— ტყვია-წამალი არა მაქვს. ოცს ნავზედ მეტი გავგზავ-
 ნე, ცოტა მაინც გამომიგზავნეთ-მეთქი, მაგრამ არ მიგზავნიან.
 არ ვიცი, შიკრიკნი შეიპყრეს, თუ არ ვიცი, თვითონაც არა
 აქვთ; ვიცი მხოლოდ, რომ აქამდე არ მიგზავნიან. ორს კვი-
 რას მეყოფა და მეტი კი აღარა მაქვს. ოჰ, მეტი რომ მქონო-
 და, უმალ ავაფეთქებდი კუდაკს და მეც თან ავყვებოდი ჰაერ-
 ში, ვიღრე ყახახებს ჩავუგდებდი ხელში! ნაბრძანები მაქვს,
 იდექ მანდაო და მეცა ვღგევარ; ნაბრძანები მაქვს, თვალ-ყური
 გეჭიროსო და მეც თვალ-ყური მიჭირავს, ნაბრძანები მაქვს,
 იღრინებოდნო და მეც ვიღრინები; ხოლო თუ სიკვდილი იქმ-
 ნა საჭირო, სიკვდილსაც არ გავექცევა.

— თქვენ თვითონ კი არ შევიძლიანთ წამალი გააკეთოთ?

— აგერ ორი თვეა, იმიერ-ქორომელებმა გვარჯილა აღარ
 მომატაინეს შავის ზღვის მხრიდან. ჯანაბას, დავილუბები და
 დავილუბო!

— ჩვენგან კი ჭკუა არ გესწაელებათ ხნიერ მეომართ,
 მაგრამ თვითონ თქვენ რომ წასულიყავით ტყვია-წამლისათვის?

— ჰანსქშეტუსკი, მე კუდაკს თავს ვერ დავანებებ და არც
 შემადლიან მისი თავდანებება: აქა ვსცოცხლობდი, დაე სიკვდილ-
 მაც აქ მომასწროს. თქვენც ნუ გეგონებათ, რომ მიდინხართ
 სანადიმოდ, როგორც სხვა ქვეყნებში მიდიან ხოლმე ელჩნი;
 ნუ გეგონებათ, რომ თქვენს უფნებლობას დაიცვავეს თქვენი ღირ-
 სება ელჩისა. ისინი თავიანთ ატამანებსაც კი ჰხოცავენ... მას
 აქედ, რაც მე აქა ვარ, ჯერ არ მახსოვს, რომ რომელიმე მათ
 შორის თავისით მომკვდარიყოს. თქვენც ისევე მოგკლავენ.

სქშეტუსკი ხმას არ იღებდა.

— ვხედავ, რომ თქვენი გამბედაობა სუსტდება. სჯობიან,
 რომ არ წახვიდეთ.

— ბატონო ციხის უფროსო, — აენტო დესპანი, — მოიფიქ-
 რეთ სხვა-რამ უფრო საშინელი ჩემდა შესაშინებლად, ეგ კი
 ათასჯერაც გავიგონე. მირჩევთ, რომ არ წავიდე! დიალაც, თქვენ
 რომ იყოთ ჩემს აღაგას, არ წახვიდოდით... ან კი მარტო ტყვია-

წამალი გაკლიათ ვითომ კუდაკის დასაცველად? აბა, დაფიქრ-
 დით, ვაქცაცობაც ხომ არ გაკლიათ?

გროძიკი არამც თუ არ გაწყრა, უფრო აღერსით შე-
 ჰხედა თვისსა მოსაუბრეს.

— კარგი ღრენა გცოდნია!—წაიბუტბუტა მან რუსუ-
 ლად.—მომიტყვეთ. თქვენი ლაპარაკი მარწმუნებს, რომ შეი-
 ძლებთ დაიცვათ ღირსება თავადისა და თქვენის აზნაურშეი-
 ლობისა. რახან აგრეა, მოგცემთ ორ ვიწრო ნავს, რადგან თარ-
 თო ნავეები იქ არ ივარგებს.

— მეც სწორედ მაგისთვის გიახელი, რომ ეგ ნავეები მე-
 თხოვნა.

— კაცი-ჭამიას ახლო უბრძანეთ, რომ ხელით გადიტანონ,
 რადგან, რაც უნდა წყალ-დოდობა იყოს, იქ ნავი ვერ გაივლის...
 თუ სულ პაწია არ არის. ხოლო როცა ქორომებს გასცდებით,
 ძლიერ გაფრთხილდით და გახსოვდეთ, რომ იქ ხანჯალი და
 რკინა უფრო მქვერმეტყველია, ვიდრე სიტყვა, იქ აფასებენ
 მხოლოდ გამბედაობასა და ვაქცაცობას. ნავეები ხვალ იქმნება
 მზად; ფუბრძანებ მხოლოდ, რომ მეორე საჭეც გაუკეთონ, რად-
 გან ქორომების გამო ერთი საჭე არა კმარა.

ამ ლაპარაკს შემდეგ გროძიკიმ წაიყვანა დესპანი ციხის
 დასათვალიერებლად. ყველგან მეფობდა გასაოცარი წესი და
 რიგი. დარაჯნი დღისით და ღამით გალავანს ჰდარაჯობდნენ,
 ხოლო თათართა ტყვენი განუწყვეტლივ აგებდნენ ახალ-ახალ
 გორებს და იღებდნენ თხრილებს.

კუდაკი შეუფალი ციხეა; ზარბაზნებს გარდა, ამ ციხეს
 იცვამს დნებრის ღურღუმელა მორევი და ციცაბო სანაპირო
 კლდენი; აქ საჭირო არც კია რიცხვ-მრავალი ჯარი მეციხოვ-
 ნეთა. იმიტომ ამ ციხე-დარბაზში 600 კაცზედ მეტი არ იყო,
 მაგრამ ვინც იყვნენ, სულ რჩეულნი, ერთი-ერთმანეთზედ უკე-
 თესნი, შეიარაღებულნი ჯაზაირები¹ და ხირიმები²თა. დნე-
 პრი ამ ალაგას ისე იყო შევიწროებული, რომ ერთის ნაპირი-
 დან ისარი გაგეტყორცათ, მეორე ნაპირს უწყევდა. ციხის ზარ-

ბაზნები ჰბატონობდა ორივე ნაპირსა და მთლად გარემო მიდამოსა. ამას გარდა, ციხეს ახლო ამოსული იყო კოშკი, საიდანაც სჩანდა რვა მილის მანძილზედ მთელი არე-მარე. დარაჯნი, რომელიც იქ იყვნენ, მაშინვე აცნობებდნენ ხოლმე ციხეში ყოველთვის, თუ რომელიმე საეკვო ბრბო გაჩნდებოდა საიდანმე. და მაშინვე მთელი ჯარი მეციხვანეთა საომარ ფეხზედა სდგებოდა.

— კვირა არ გაუა, რომ ერთი რამ განგაში არ ატყდეს, — სთქვა პან გროძიციკიმ. — ხან თათარნი, თითქო ხროვია მგლები-საო, დაგროვდებიან არა იშვიათად ათასობითა და მოგვიანლოვდებიან (რამდენადაც შესაძლოა, ზარბაზნებით ვიგერიებთ), ხან ისე მოხდება ხოლმე, რომ გარეულ ცხენების ჯოგი დარაჯს თათრების ურდოდ მოეჩვენება ხოლმე და ატყდება კვლავ ცემა განგაშისა.

— მერე არ მოგწყინდებათ ხოლმე ასეთს უკაცურობაში! — ჰკითხა პან სქშეტუსკიმ.

— ჩემს სამყოფელს სამეფო პალატებზედაც არ გავცვლი. აქედან უფრო ბევრს რასმესა ვხედავ, ვიდრე მეფე თავის სარკმლიდან ვარშავში.

„L'ÉCOLE 1937/8“

მართლაც, თბრილებიდან განუზომელი მინდორი სჩანდა, მთელი ზღვა უდაბნოსი; ჩრდილოდ სამარის შესართავი, სამხრეთად — დნებრი თვისის კლდეებითა, ღრანტეებითა, ტყეებითა თვით მეორე ჭორომამდე, სურსკის ჭორომამდე.

მეორე დღეს უნდა გასულიყო დესპანი კუდაკიდან, მაგრამ იმ ღამეს ძილი არ მიჰკარებია თვალზედ. სამწუხარო ფიქრები ზედ-ესეოდა და ეჯარებოდა იმის გონებას. საშინელს სეჩს წასვლა თითქმის აუცილებელს სიკვდილს უქალოდა. სიცოცხლე კი იმდენს სიამოვნებას ჰპირდებოდა! ყმაწვილი იყო, ახალგაზდა ქალს უყვარდა, ბოლოს კიდევ კავშირი მოელოდა თავის სულის-დგემასთან... მაგრამ რა არის განა სიცოცხლე და სიყვარული სახელსა და პატიოსნებასთან შედარებით? აქ მოაგონდა, რომ ელენე რაზლოგში ელოდა, მოუსვენრობა-

ში იყო მის გულისთვის... მოაგონდა ბოგუნი... ნადირ-ქმნილი, გამძვინვარებული ბრბო... და გული შეეხუთა ტკივილისაგან. ახლა მინდორი აშრა, შეიძლებოდა ლუბნს წაყვანა ელენესი, მე კი ვუბრძანე იმასაცა და კნენასაც, რაზლოგში მიცადეთ-მეთქი. რა ვიცოდი, რომ ქარი ასე ძალე ამოვარდებოდა, რომ სეჩს წასვლა ასე საშიში იქმნებოდა? სქშეტუსკი ბოლთასა სცემდა ოთახში ვაცეცხლებული, იგრებდა წვერ-ულვაშს და იმტვრევდა ხელებს. რა ვქნა, როგორ მოვიქცეო? ფიქრი და გონება უთვალისწინებდა რაზლოგს, რომელსაც ვითომ ცეცხლი უკიდია და გარს ახვევია გახელებული, ნადირით მგვრგვინავი ურდო, საცა კაცნი უფრო ეშმაქსა და ქაჯებსა ჰგვანან, ვიდრე ადამიანთ. მასი ფეხის-ხმა სევდიანად გაისმოდა ოთახის ჭერ-ქვეშ და იმას კი ეგონა, რომ აგერ უკვე მოდიან ელენეს წასაყვანადაო. გალავანზედ განგაში დაჰკრეს და აუწყეს ყველას, სანათი გააქრეთო და იმას კი მოეჩვენა, რომ ვითომ ეგ ხმა ბოგუნის საყვირის ხმააო... და სქშეტუსკიმ კბილები დააკრაქუნა და ხელი ხმალს იტაცა. ეჰ, რა მრჯოდა, რაზედ ავიხირე გიჟივით, უთუოდ მე გამგზავნეთ ბიხოვეცის მაგივრად იმ წყეულ ქვეყანაში-მეთქი?!

კარებთან იწვა ენძიანი, რომელმაც შეჰნიშნა ესა, ადგა, მოიფშვნიტა თვალეები, აანთო ჩირალი, რომელიც იქვე იდგა და დაიწყა თვითონაც ბოლთის ცემა ოთახში, იქნება ჩემმა ბატონმა ყურადღება მომაქციოსო.

მაგრამ ის ისე იყო შთანთქმული თავის ნაღვლიანის ფიქრებით, რომ ვერასა ჰხედავდა და კვლავ განაგრძობდა თვის სეირნობას კედლიდან-კედლამდე.

— ბატონო დესპანო, ჰაი ბატონო დესპანო!—სთქვა ენძიანმა.

სქშეტუსკიმ შეჰხედა გამოშტერებულის თვალეებით და ძალე მოვიდა გონებაზედ.

— ენძიან, სიკვდილისა გეშინიან?—ჰკითხა მან.

— ვისა? რა? რა სიკვდილისა? რასა ბრძანებთ?

— იმ სიკვდილისა, რომ ვინც სეჩს მიდის, უკან ველარა ბრუნდება.

— მაშ თქვენ რაღად მიდიხხროთ, თუ მაგრეა?

— ეგ ჩემი საქმეა და შენ ჩემს საქმეში ნუ ერევი. მე შენ მეცოდები: შენ თითქმის ბავშვი ხარ და, თუმცა გაიძვერაობა დიდი გაქვს, მაინც იქ მარტო გაიძვერაობით ვერას გაჰყიდი, დაბრუნდი ჩიგირინს და იქიდან ლუბნს.

უნძიანი თავის ფხანას მოჰყვა.

— უნდა მოგახსენოთ, რომ სიკვდილისა არ მეშინიან, იმიტომ რომ სიკვდილისა რომ მეშინოდეს, ღვთის შიში აღარ მექმნებოდა: მისი ნებაა! ხოლო თუ თქვენ თქვენის ნება-ყოფლობით მიდიხართ სასიკვდილოდ, მეც თავს არ დაგანებებთ: მეც აზნაურშვილი ვარ, მართალია, ღარიბი, მაგრამ მაინც აზნაურშვილი.

— ვიცოდი, რომ კეთილი ბიჭი იყავ და აი რა უნდა გითხრა: თუ შენის ნებით არ გინდა წახვიდე, ბრძანებით გაგზავნი. სხვაფრივ შეუძლებელია.

— გინდა მომკალით არ წავალ. რაო, იუდა ხომ არა ვარ, რომ სასიკვდილოდ გაგიმეტოთ?

უნძიანმა მიიჯარა ხელები თვალებზედ და ქვითინი დაიწყო. პან სქშეტუსკი მიხვდა, რომ ასე არა გარიგდებოდა-რა, ხოლო არც ის უნდოდა, რომ ყვირილი დაეწყო ახალგაზდასათვის.

— გამიგონე, — ტკბილად უთხრა, — შემწეობას ვერას აღმომიჩენ და არც მე დაწვებდები ვისმე ტყუილად. შენ წაილე წერილი რაზლოგს, — წერილი, რომელზედაც ჩემი ბედია დამოკიდებული. ეტყვი იქ კნენასა და თავადებს, რომ იმ წამსვედაუყოვნებლივ გადიყვანონ პანნა ლუბნს, თორემ ომიანობა და შიშინაობა უცბად მოგასწრებთ-თქო. ეცადე, ყოველივე ასე შესრულდეს. ისეთს მონდობილებას გაძლევ, რომელიც მეგობარს შეეფერება და არა მსახურსა და მხლებელს.

— სხვა გაგზავნეთ ვინმე; წიგნს ყველა წაიღებს.

— ეის უნდა ვენდო მერე აქ? გავიყდი! ვიმეორებ, გადა-
 მარჩინე მეორედ სიკვდილს და იცოდე, რომ ამაზედ უკეთესს
 სამსახურს სხვას ვერ გამოიწევ, იმიტომ რომ ვიტანჯები, რაკი
 არ ვიცი, რა ამბავია იქ.

— ღმერთმანი, ვხედავ, რომ საკიროა ჩემი წასვლა! მხო-
 ლოდ თქვენ მენანებით ისრე, რომ ისიც კი არ მანუგეშებდა,
 თუნდა ვერცხლის ქამარიც გეჩუქებინათ.

— ქამარი მიჩუქებია, მხოლოდ ყოველივე რიგიანად შეა-
 სრულე.

— არ მინდა ქამარი, ოღონდ კი შენთან წამოვიდოდე.

— ხვალ გაჰყვები იმ ნაეს, რომელსაც პან გროძიკი
 ჰგზავნის ჩიგირინს, შემდეგ იქიდან იმ წამსვე რაზლოგს გას-
 წიე, ისე რომ არსად დაყოვნდე. ნურც კნენინას, ნურც პანნას
 ნუ ეტყვი, რა შიშიც მომელის, მხოლოდ სთხოვე, რომ დაუ-
 ყოვნებლივ წავიდნენ ლუბნს, თუნდა ცხენებითაც იყოს და
 უბარგი ბარხანოდ. აჰა ქისა საგზაოდ და წერილსაც ეხლავე
 დაწერ.

ქენძიანმა დაიჩოქა და ფეხებში ჩაუვარდა დესპანს.

— ოჰ, ბატონო დესპანო, ნუ თუ ველარას დროს ველა-
 რა ვნახავთ ერთმანეთსა?

— როგორც ღვთის ნება იქნება, როგორც ღვთისა! —
 უპასუხა პან სქშეტუსკიმ. — მხოლოდ რაზლოგში არა შეამჩნე-
 ვინო-რა. ახლა წადი და დაიძინე.

ღამის დანარჩენი დრო პან სქშეტუსკიმ წერილების წე-
 რასა და მხურვალე ლოცვაში გაატარა და, ცოტა არ იყოს,
 გული დაუმშვიდდა. ღამე გავიდა და ვიწრო სარკმლიდან გან-
 თიადის სხივი შემოიპარა.

კოშკსა და ციხე-დარბაზში დაჰკრეს განგაში, იმის ნიშნად,
 რომ, აბა, წამოდექითო.

აი პან გროძიკიც შემოვიდა სქშეტუსკის ოთახში.

— პან დესპანო, ნავები მზად არის.

— მეც მზადა ვარ, — გულ-დამშვიდებითა სთქვა სქმე-
 ტუსკიმ.

სუბუქი ნავები სწრაფად მისრიალებდნენ წყალ-წყალ და მიჰყვანდათ თან ახალგაზდა რაინდი თვისის ბედის საწერელი-
 თურთ. რადგან წყალ-დიდობა იყო, ქორომებიც ისე ძრიელ
 საშიში არ იყო. ჩვენი მგზავრნი გასცდნენ სურსკისა და ლო-
 ხანის ქორომს, იღბლიანმა ტალდამ გადააქანა ისინი ვორო-
 ნოვს იქით და მხოლოდ ერთგან გაეხახუნა ოდნავ წყალ-ქვეშ
 კლდეს ძირი ნავისა; საქმე კარგად მიდიოდა, მაგრამ აი გამო-
 ჩნდა კარგა შორს მანძილზედ აქაფებული ქოჩქოჩანა კაცი-ქა-
 მია უმაძღარასი. ახლა კი უნდა გასულიყვნენ ნაპირას და ნა-
 ვებიც თან წაეღოთ ხმელეთად. ეს საქმე კარგა სამძიმო საქმე
 იყო, თითქმის ერთის ღლის საკმაო. ბედად ცოტა წინად ვი-
 ლაცას ეთრია ამ გვარადვე ნავები და მრავლად დაეტოვებინა
 გზა-გზა ხუნდები, რომელიც უნდა შესწყობოდა ქვეშ ნავებს,
 რათა უფრო სწრაფად ესრიალებინათ დედა-მიწაზედ. გარშემო
 არსად ადამიანის ქაჭანება არ იყო, არც დედა-მიწაზედა და
 არც წყალზედ; სეჩს წასვლა შეეძლოთ მხოლოდ იმ ნავებით,
 რომელიც პან გროძიკის მიერ იყო დასტურ-დაცემული; ხო-
 ლო მან განგებ მოჰყვებოთ იმიერ-ქორომეთი დანარჩენს ქვეყნიე-
 რებას. დუმილს არღვევდა მხოლოდ შუილი ტალღებისა, რომელიც
 ეხეთქებოდა უმაძღარას კლდეებს. პან სქმეტუსკიმ უბრ-
 ძანა თავისს კაცებს ეთრიათ ნავები, ხოლო თვითონ სტკებო-
 და უცნაურის, განსაცვიფრებელის სურათით. მთლად მდინარის
 გარდი-გარდმო შვიდ წრედ იყო ჯებირებივით გადახარჩებული
 შავი კლდეები. მთელი მდინარე მთელის თვისის ძალითა ეხე-
 თქებოდა ამ ჯებირებს, იღეწებოდა და გამძვინვარებული, თე-
 თრად ქეჩო-აშვებული, სცდილობდა თავს გადავლებოდა ამ
 კლდოვან ხარჩებს. მაგრამ კვლავ ძლეული და ოტებული, თი-

თქო ღრღნიდა კლდეებს, სდგებოდა ყალხზედ, ისვროდა მალა შადრევანივით წყალს და ღმუოდა, ღრიალებდა, როგორც მხეცი, ნადირი. მერე გაისმოდა გვრგვინვა-ქუხილი, თითქო ათასი ზარბაზანი ერთად გაისროლესო და თითოეულ ჯებირთან იწყებოდა კვლავ იგივე ბრძოლა, იგივე გაშმაგება. წყალზედ გადაჰტრინდნენ გუნდნი შეშინებულ ფრინველთა; ჯებირებ შუათავი ამოეყოთ განმარტოებულ, თავ-პირ ჩამოზნელებულ კლდეებს, თითქო ბოროტნი სულნი არიან და ჯოჯოხეთის შესავალს კარსა ჰღარაჯობენო.

ბატონის დესპანის კაცები შეშინებულნი იწერდნენ პირჯვარს და აფრთხილებდნენ უფროსს, მეტის-მეტად ახლო არ მიხვადეთ წყლის ნაპირადაო. მდაბიო ხალხსა სწამდა, რომ ვინც დიდხანს უტკერის უმაძლარას, საშინელს რასმე დაინახავს და ჭკუაზედ შეიშლებაო; ამბობდნენ აგრედვე, რომ ხან და ხან ქოჩქოჩანიდან ამოიწვდის ხოლმე ვილაც აღქაჯი გრძელს შავს ხელებს და ჰხვევს გაუფრთხილებელს, რომელიც მეტის-მეტად მიახლოვებია ნაპირსა და ამასთანავე მთლად მიდამოთა შორის ისმის საშინელი ხარხარო. ღამ-ღამობით იმიერ-ქორომელნიც კი ვერა ჰბედავდნენ ნავების გადატანას ნაპირ-ნაპირ.

ქვემოურნი თვისთა ძმობაში არ იღებდნენ იმას, ვისაც მარტოდ-მარტო, სხვის დაუხმარებლად, ნავით არ გაეარნა ყველა ქორომნი უმაძლარას გარდა. უმაძლარას ქორომზედ გადასვლა შეუძლებელ საქმედ იყო მიჩნეული, რადგან მისს კლდეებს თავის ღღეში წყალი არ დაჰფარავდა ხოლმე. მარტო ბოგუნისას ამბობდნენ უსინაალო მეფანტურენი, რომ ვითომ ის გადასრიალდა უმაძლარის ქორომებზედაცაო, მაგრამ ეს ამბავი ნაკლებად სწამდათ.

ნავების თრევასა და ვაი-ვაგლახს თითქმის მთელი ღღე მოუნდნენ; მზე ჩასავალს იყო, როცა დესპანი კვლავ ჩაჯდა თავისს ნავში; შემდეგი ქორომები ადგილად განვლეს და მიაღწიეს მდინარის იმ ნაწილს, საცა წყალი მდორედ და აუჩქარებლად მიდუღუნებდა.

მეგობარი ის ახალშენიცა, საცა თავადმა ბრძანა აეგოთ კოშკი ყორესი. აქედან სეჩამდე სულ ახლო-ლა იყო, მაგრამ დესპანს არ უნდოდა ღამე შესულიყო ჩერტომელიკის მღვიმე მალაროებში და ამიტომ ვადასწყვიტა, ამ ღამეს ხორტიცს გავათენებო.

ძრიელ უნდოდა ერთი იმიერ-ქორომელი მაინც ენახა და იმის პირით გაეგებინებინა, რომ სეჩსა სკოდნოდა, მოვიდა ელჩი და არა სხვა ვინმეო. მაგრამ ხორტიცა სულ დაცარიელებული იყო, რამაც ძალიან გააკვირვა დესპანი; გროძიკისაგანა ჰქონდა გაგონილი, რომ აქ მუდამ ყაზახთა რაზმი სდგას ხოლმეო. პან სქშეტუსკი წავიდა კიდევ რამდენისამე კაცით იქაურობის დასათვალიერებლად, მაგრამ მთელის კუნძულის მიმოვლა ძნელი იყო და ამიტომ უკანვე დაბრუნდა, საცა ნავეები ნაპირას გამოეთრიათ; მით უმეტეს რომ ღამდებოდა და ღამე ბნელი და ცივი სჩანდა.

ღამის უმეტესმა ნაწილმა მშვიდობით გაიარა. ჯარის-კაცებმა და მენავეებმა ცეცხლა-პირას დაიძინეს; არ ეძინათ მხოლოდ დარაჯებსა და თვით დესპანს, რომელსაც უძილობა საშინლად აწუხებდა, ჯერ ისევ კუდაკიდანვე დაწყებული. საზოგადოდ ძალიან ავს გუნებაზედ იყო და ცუდადა ჰგრძნობდა თავს. ხან და ხან მოეჩვენებოდა ხოლმე, რომ ვითომ ვილაცას ფეხის ხმა მესმისო, ან ვილაც კაცების ხმაურობააო, მაგრამ ყოველსავე ამას ყურთა სმენის ცდუნებას აწერდა.

უცებ, ზედ განთიადის წინად, მის წინაშე აიყუდა ვილაც კაცის ლანდი. ეს კაცი ერთ-ერთი დარაჯთაგანი იყო.

— ბატონო დესპანო, მოდიან! — საჩქაროდ წარმოსთქვა მან.

— ვინა?

— ალბად, ქვემოურნი არიან, ორმოცამდე კაცი იქნება.

— კარგი. ბევრნი არა ყოფილან. დაადვიძეთ ხალხი! ცეცხლს შეშა მიუმატეთ! ჯარის-კაცნი უცბად წამოიშალნენ. ცეცხლი სწრაფად აინთო და გაანათა ნავებიცა და დესპანის

ერთი მუქა ხალხიცა. დანარჩენნი დარაჯნიც ჰგროვდებოდნენ თავ-შესაფარებელ ადგილსა.

ამ დროს მომავალ ხალხის ფენის ხმა უფრო და უფრო ცხადად ისმოდა. აი გაჩერდნენ ისინი პატარა მოშორებით და ვილამაც იკითხა, ცოტა არ იყოს, მუქარის კილოთი:

— ვინ არის აქ, წყლის ნაპირად?

— თქვენ ვინ-ლა ხართ?— შეუბრუნა სიტყვა ვახმისტრმა.

— მიპასუხე, მტრის ნასხლეტო, თორემ თოფითა გკითხავ, ვინცა ხარ!

— ელჩი, გამოგზავნილი თავად ერემია ვისნევეცკისაგან კაშევი ატამანთან, — ხმა-მალლა და მკაფიოდ წარმოსთქვა ვახმისტრმა.

ის ხალხი ჩაჩუმდა; სჩანდა, თათბირობდნენ.

— მოდი აქ! — დაიძახა ვახმისტრმა. ნუ გეშინიან. ელჩებს ხელს არავენ ახლებს და არც ელჩნი ახლებენ ხელს.

სიბნელიდან გამომართოვდა და მოახლოვდა რამდენიმე კაცი. შეეგვრემანს სახეზედ, დაბალ ტანადობასა და ელამ თვალებზედ დესპანმა მაშინვე იცნო, რომ თათრები იყვნენ; ყაზახნი სულ ორიოდ-სამიოდე კაცი იყო.

პან სქშეტუსკის ელვასავით გაურბინა თავში იმ აზრმა, რომ თუ თათრები უკვე ხორტიცში არიან, მაშ სჩანს ხმელნიცკი დაბრუნებულა ყირიმიდანაო.

ბრბოს ჰმეთაურობდა უზარ-მაზარის ტანის იმიერ ჯორომელი, რომელსაც საშინელი და სისხლის-მსმელის კაცის სახე ჰქონდა. პირველი ის მივიდა ცეცხლთან.

— აბა რომელია აქ ელჩი?

იმიერ-ჯორომელს არაყის სუნნი ამოსდიოდა პირიდან, ცხადად სჩანდა, რომ მთვრალი იყო.

— ვინ არის აქ ელჩი? — გაიმეორა მან.

— მე ვარ, — ამაყადა სთქვა პან სქშეტუსკიმ.

— შენა?

— პატარა თავაზიანად ილაპარაკე, სულელო, — გაუსწორა სიტყვა ვახმისტრმა. — სთქვი: წარჩინებული ბატონი ელჩითქო!

— დაიკარგენით თქვენცა და თქვენი წარჩინებულობაცა! რაში გინდათ ატამანი?

— ეგ შენი საქმე არ არის! იცოდე მხოლოდ, რომ თავი აღარ შეგრჩება მხრებზედ, თუ საჩქაროდ ატამანთან არ მიგვაცულებ.

ამ დროს ბრბოდან გამომარტოვდა მეორე იმიერ-ქორომელი.

— ჩვენ ატამანის ნებითა ვართ აქა, — სთქვა მან, — თვალყური გვიკირავს, რომ ლიახთაგანი არავინ მოუახლოვდეს აქა ურობას და, თუ მოუახლოვდა ვინმე, უნდა შევეკრათ და წარვუდგინოთ. ჩვენც ასე ვიზამთ.

— ვინც ნება-ყოფლობით მიდის, იმას რაღა შევეკრა უნდა?

— შევეკრავ; ასეა ბრძანება.

— იცი, მერე, მონ-ვ, რა არის ელჩი? იცი, ვისი წარმომადგენელია?

— წავათრევთ ელჩსა და მერე როგორ, სულ წვერის გლეჯით — ასე აი! — შეჭლიაღა ხნიერმა ახმახმა.

სთქვა ესა და ხელი გაიწოდა დესპანის წვერისაკენ, მაგრამ იმ წუთსავე დაიკვნესა და, როგორც მეხ-დაცემულს, ისე გახდა მიწაზედ ბრახვანი.

დესპანმა თავი ზედ შუაზედ გაუბო.

— დაჰკათ, დაჰკათ! — დაიგრიღა მთელმა ბრბომ.

თავადის ჯარის კაცნი მიეშველნენ თვისს წინამძღვარს; ყვირილი: „დაჰკა, დაჰკაო“ შეუერთდა რკინის ჯახა-ჯუხს. გაცხარდა ბრძოლა. ცეცხლი ფეხით გასთელეს და გააქრეს; სიბნელემ მოიცვა მეომარნი. მალე მებრძოლნი ისე მიეტივნენ

ერთმანეთს, რომ დაშნა-ხმლების მაგიერ ფეხითა, ხელებითა და კბილებით ჰმოქმედობდნენ.

უცბად კუნძულის სიღრმიდან მოისმა სხვა ყვირილი და ყიჟინი; ეს იმისი ნიშანი იყო, რომ იმიერ-ქორომელთა საშველად ახლა სხვანი მოდიოდნენ.

ერთი წუთიცა და შველა დაგვიანებული-ღა იქნებოდა, ისე ყოჩაღად იბრძოდნენ თავადის ჯარის კაცნი.

— ჩასხედით ნავებში! — გრგვინვასავით დაიჭექა დეს-ზანმა.

მაგრამ ვაი რომ ნავები ღრმად ჩაქედლილიყო ქვიშაში და ძნელი-ღა გახდა მათი ჩაშვება წყალში. მტერი კი სულ ახლო და ახლო მოდიოდა.

— დასცალეთ თოფები! — უბრძანა პან სქშეტუსკიმ.

დაიგრიალეს ჯაზიერებმა და უცბად გააოგნეს ზედ-მოსეულნი. თოფების გრილზედ აირივნენ და უწეს-ურთგოდ დაიწიეს უკან. რამდენიმე კაცი იქვე დაეცა გაგუდული.

ამ დროს მენავენი ყოველის ღონისძიებითა სცდილობდნენ თავისას, მაგრამ ნავებს პირჯვარი ვერ დააწერინეს და წყლამდე ვერ მიიტანეს.

მტერმა კვლავ მოიტანა იერიში, თუმცა კი შორიდან. თოფის სროლის ხმა შეერია ისართა ზუზუნსა და დაჭრილ დაკოდილთა კენესასა.

თათრები ჰყვიროდნენ „აღლაჰ!“-ო და საომრად იფიცებდნენ გულს, ხოლო იმათ ბანს აძლევდა დამშვიდებული ხმა პან სქშეტუსკისა, რომელიც უფრო და უფრო ხშირ-ხშირად აძლევდა ბრძანებას:

— თოფი მაგათაო!

განთიადის პირველმა სხივმა გაანათა ადგილი ბრძოლისა. ხმელეთის მხრივ სჩანდა ბრბო თათრებისა და ყაზახებისა, მდი-

ნარის მხრივ—ორი ნავი, საიდანაც ხან-დახმით იგრიალდება ხოლმე თოფები. შუაგულას ეყარნენ გემნი დახოცილთა.

ერთ-ერთს ნავში იდგა პან სქშეტუსკი ამოწვდილის დაშნით ხელში და უქულო: თათრის ისარს მოველიჯნა მისის თავიდან ქული.

— ბატონო დესპანო, ვერ გავუმავრდებით; ისინი ჩვენზედ ბევრნი არიან! უჩუჩუღულა ვახმისტრმა.

ხოლო დესპანი მხოლოდ ერთის აზრით იყო ახლა ჩანთქმული: არ გამიწყრეს ღმერთი და არ შევლახო ჩემი ღირსებაო და, თუ სიკვდილი მიწერია, მოვკვდე არა-ნაძრახის სიკვდილითაო. ჯარის-კაცებმა ააყუდეს ტომრები, რომელშიც სასმელსაქმელი იყო, და საფრებივით გაიკეთეს; იქიდან აძლევდნენ ხარალს მტერსა; მარტო ის იდგა გამოქიმული და არაფერი არა ჰფარავდა ტყვიისაგან.

— კარგი! დავიხოცნეთ ყველანი უკანასკნელ კაცამდე!

— დავიხოცნეთ, ბატონო!—შესძახეს ჯარის კაცებმა.

— დასცალეთ თოფები!

ნავებს კვლავ ბოლი შემოეხვია. კუნძულის შუა-გულადგილებიდან ნელ-ნელა მოდიოდნენ ახლა კიდევ სხვანი, შეიარაღებულნი შუბებით და ცელებით. ზედ-მოსეულნი ორ დასად განიყვნენ: ერთი თოფებს ისროდა, ხოლო მეორე, ესე ორასამდე ყაზახობა და თათრობა, ელოდა მარჯვე დროს, რომ ხელ-ჩართული ბრძოლა დაეწყო. ამ დროსვე, კუნძულის ყურეებიდან წამოვიდა ოთხი ნავი, რომელიც აქედ-იქიდან უნდა შემორტყმოდა დესპანს.

ძალზედ გათენდა. მხოლოდ თოფი-წამლის ბოლი ტრიალებდა დამშვიდებულს ჰაერში და ამიტომ კარგად არა სჩანდა ადგილი ბრძოლისა.

დესპანმა უბრძანა ოცს ჯარის-კაცს, მიჰმართეთ იერიშით მოსულს ნავებსაო. თათრებისკენ თოფების სროლამ იკლო.

ისინიც ამას ელოდნენ.

ვახმისტრი კვლავ მიუახლოვდა დესპანს.

— ბატონო დესპანო, თათრები ხანჯლებს პირში იღებენ; ახლავე დაგვეცემიან თავს.

სამასი კაცი, ხმალ-ამოღებული, ხანჯლებით პირში, ემზადებოდნენ ხელ-ჩართულ იერიშისათვის. იმათვე ეშველებოდნენ რამდენიმე ცელით-შეიარაღებულნი იმიერ-ქორომელნი.

იერიში უნდა მიეტანათ ყოველ მხრივ. ნაგები უკვე ერთის თოფის სროლის მანძილზედ მიუახლოვდნენ. უცბად აქედ იქიდან ბოლმა მოიკვა დესპანის ნაგები და ტყვია სეტყვასავით დაუშინეს. რამდენიმე წუთის შემდეგ ნახევარ-ხალხი გაწყდა, ხოლო მეორე ნახევარი იბრძოდა განწირულებით. პირისახე სულ გაჰშროდათ ბოლითა, მკლავნი დაჰღლოდათ, თვალთ უბნელდებოდათ, შიგ სისხლი მოსწოლოდათ, ჯახეირების ლულები გაცხელებულიყო. თითქმის ყველანი დაჭრილნი იყვნენ. აისაზარელმა ყიჟინამ მოიკვა არე-მარე. თათრები გადაერივნენ იერიშით.

თოფი-წამლის კვამლმა გადაიღო. როგორც სევანი დაახლებიან ხოლმე ცხენის ლეშს, ისე თათრები შემორტყმოდნენ გარშემო დესპანის ორს ნავს. გამხეცებული ბრბო სცემდა ყიჟინას, ეტანებოდა, ეჯარებოდა და ესეოდა ჭიანჭველასავით ნავებს, აურ-ზაურობდა ერთმანეთ-შორის და იღუბებოდა. ერთი მუჟა ჯარის-კაცთა კიდევ ეწინააღმდეგებოდა, ხოლო ანძასთან იდგა პან სქშეტუსკი დასისხლიანებულის სახითა; მარცხენა მხარში ისარი ჩარქობოდა, მაგრამ მაინც ჰხოცავდა მარჯვნივ და მარცხნივ ყველას, ვინც კი მიეკარებოდა. კაცს ეგონებოდა, ზღაპართა მდევია, ბუმბერაზია ამ გარშემოხვეულთა შორისაო; მისი ხმალი ისე ისროდა ნაპერწკლებს, თითქო ელვავაო. ვახმისტრი და მეორე ჯარის კაცი აქედ-იქიდან უდგნენ, იფარავდნენ უფროსს და ყველა შიშითა და ძრწოლით იხევდა უკან ამ საშს კაცს რომ უყურებდა.

— ცოცხალი უნდა წარვუდგინოთ ატამანსა! — ისმოდა ხმები აქედ-იქიდან. — დაგვნებდით!

ხოლო პან სქშეტუსკი მარტო ღმერთს დაჰწებდა. გაფით-
რდა, დატორტმანდა და დაეცა ძირს.

— შშვიდობით, ბატონო! — განწირულის ხმით დაიძახა ვახ-
მისტრმა.

მაგრამ ერთს წუთს შემდეგ ისიც დაეცა. ავაზაკთა აუარე-
ბელმა ბრბომ გაავსო ორივე ნავი ღესპანისა.

გვ. ე—მე

საქონლისა და მანკილიათა

(შემდეგი იქნება)

— თიფაგ აფანქმანეთ ძი...
 — მაც მძახიეთ თინძ პიოტროვიწმაც —
 — გობლე ალკანაგა აცეფეთ ცაკი გეფუმენ შალეშ მარც ნობგან

ს ი მ ვ ი ე ნ გ მ

ნ — ე . ბ გ .

თავი ორმოცდაერთი*)

მე მაშინ მივედი, როდესაც ივინი მარცვლოს გვა-
 მის წინაშე იდგნენ, იღვროდა ცრემლი და გაისმოდა
 სამგლოვიარო გალობა, ხნიერი ქალები თან მიცვალებ-
 პულს ჰყარაულობდნენ და თან დიდებულს მელოდისას
 ჰგალობდნენ.
 ძველებური პიესა.

მეფე რჩიარდი და აივენგო კონინსბერგის ციხე-დარბაზის
 ერთს რგვალს ოთახში შეიყვანეს, რომელიც მესამე სართულ-
 ში იყო. კიბეზედ ასვლის დროს ვიღფრედმა პირისახეზედ მან-
 ტია მოიფარა, მას ნაბრძანები ჰქონდა — არ სჩვენებოდა თავის
 მამას, ვიდრე მეფე არ ანიშნებდა.

ამ ოთახში მუხის ერთი დიდი სტოლის გარშემო თორმე-
 ტამდინ დიდი გვარის საქსონელმა კაცმა მოიყარა თავი, რომელ-
 ნიც ახლო-მახლო საგრაფოებიდან მოსულიყვნენ. ყველაივინი
 მოხუცებულნი და ხანში შესულნი იყვნენ, ყველა ამ დარბაისელ
 კაცებს სახეზედ მწუხარება ეტყობოდა.

ცედრიკი, რომელიც ჩამომავლობით მათი თანასწორი იყო,
 ამ კრების წოთავედ ითვლებოდა; მან დაინახა თუ არა რჩიარ-
 დი (რომელსაც ისე იცნობდა, როგორც გულადს რაინდს), მა-
 შინვე წინ მიეგება, ჰკითხა როგორა ბრძანდებითო და, ჩვეუ-
 ლებისამებრ, ღვინით სავსე ჭიქა თავთან მიიტანა.

— მეფემ იცოდა თავის ინგლისელი ქვეშევრდომების ჩვეუ-
 ლება: — თქვენს სადღეგრძელოს ვსვამო, — უთხრა მათ და ცოტა
 ღვინო მოსვა.

ასევე ზრდილობიანად მიიღეს აივენგოც, რომელმაც მხო-
 ლოდ თავი დაუკრა და ხმა კი არ ამოუღია, რომ მამას არ ეცნო.

*) იხ. №№ VII—XII (1894 წ.) და I (1895 წ.).

ყოველგვარი ამის შემდეგ ცედრიკი ზეზედ წამოდგა, რიჩარდს ხელი დაუჭირა და პატარა სამლოცველოში წაიყვანა, რომელშიაც სინათლე ერთი პატარა სარკმლიდან შედიოდა. გარდამოხსნის წინ ორი სანთელი ენთო და მოწითალო შუქს აუყენებდა ყველაფერს.

აქ, საკურთხეველის წინ, იდგა კუბო, რომლის აქეთ-იქით მხრიდან სამ-სამი ბერი იყო დაჩოქილი; იგინი თან კრიალოსნებს ათამაშებდნენ და თან ლმობიერად ლოცულობდნენ. წმინდა ედმუნდის მონასტრის ბერები თითქმის სუყველანი მოსულიყვნენ და ცდილობდნენ ატელსტენი დიდის დიდებითა და პატივით დაემარხათ, რადგანაც მიცვალეზულის დედამ ასი ოქრო შესწირა ამ მონასტერს და მამულის ჩუქებაც აღუთქვა იმ პირობით, რომ მისი შვილი და ქმარი წირვა ლოცვაზედ ყოველთვის მოეხსენიებინათ.

ცედრიკმა უჩვენა რიჩარდს და აივანგოს უდროვოდ მიცვალეზულის ატელსტენის კუბო; მათ დაიწერეს პირჯვარი და ხმა დაბლა წარმოსთქვეს ლოცვა მიცვალეზულის სულისათვის.

ამ მოვალეობის შესრულების შემდეგ, ცედრიკი კიბისაკენ წავიდა და სტუმრებსაც ანიშნა უკან გაჰყოლოდნენ; იგი მივიდა ერთ პატარა ოთახთან, რომლის კარებიც დიდის სიფრთხილით შეაღო. ამ ოთახსაც მარტო ერთი სარკმელი ჰქონდა დასავლეთის მხრისაკენ და აქედან შემოსული შუქი მისდგომოდა ერთს დარბაისელს მანდილოსანს, რომელსაც ეხლაც კი ეტყობოდა; რომ ერთს დროს ძრიელ ლამაზი იქნებოდა. მას მძიმე თალხები ეცვა და მისი გაშლილი სქელი თმა დროს ჯერ კიდევ სულ არ გაექალარავენინა. სახეზედ დიდი მწუხარება ეტყობოდა. მის წინ სტოლზედ სპილოს ძვლის ჯვარცმა და ლოცვანი იდო.

— კეთილშობილო ედიფა, — უთხრა მას ცედრიკმა რამდენიმე წამის სიჩუმის შემდეგ, — ეს პატივცემულნი უცნობნი მოსულან აქ, რომ თავისი მწუხარება გამოგიცხადონ. აი ეს ის მამაცი რაინდია, რომელიც იბრძოდა მიცვალეზულის გასანთავისუფლებლად.

— ვმადლობ გმირობისათვის, — მიუგო მანდილოსან-მა, — თუმცა ზეცამ მისი მეცადინეობა სულ ამოდ ჩაატარა. ვმადლობ მასაც და მის ამხანაგსაც, რომელნიც მოსულან მწუხარების დროს ნუგეში-სცენ ადელინგის ქვრივს, ატელსტენის დედას. ამ სტუმრებს მე თქვენ გაბარებთ, ჩემო ნათესაო ცედრიკ, და იმედი მაქვს ისეთს მასპინძლობას გაუწევ, როგორც კი შეიძლება ამ უბედურობის დროს.

სტუმრებმა მწუხარე დედას თავი დაუკრეს და ცედრიკთან ერთად ოთახიდან გამოვიდნენ. აქედან ერთი სხვა ოთახისკენ წავიდნენ; ჯერ ისევ გარედ იყვნენ, რომ ამ ოთახიდან წყნარი გალობის ხმა მოესმათ. როდესაც ოთახში შევიდნენ, იქ ოცამდინ დიდი ოჯახის ქალები ნახეს შეკრებილი. ოთხი გასათხოვარი ქალი, როენას ლოტბარობით, საგალობელს გალობდნენ მიცვალებულის სულისათვის; დანარჩენნი ზოგნი ყვავილების კონებსა ჰკრავდნენ კუბოს შესამკობად, ზოგნი თაღხებსა ჰკერავდნენ, ზოგი კი უფრო თაღხების მოხდენაზედ ფიქრობდა, ვიდრე მიცვალებულზედ. ორი უცნობი რაინდის უეცარმა შესვლამ ქალებში ჩოჩქოლი ჩამოაგდო, ზოგს მათგანს ღიმილი უქროდა სახეზედ, ზოგი კი იღუმალად უყურებდა რაინდებს. მათ შორის მხოლოდ ერთმა როენამ მისცა სალაში თავის გამომხსნელს რაინდს. როენას სახეზედ უფრო ჩაფიქრება ეტყობოდა, ვიდრე მწუხარება. ვინ იცის, იქნება იგი აივნიგოსა და მის ბედზედ ფიქრობდა.

როდესაც ყველა ოთახები აჩვენა, რომლებშიაც მზადება იყო ატელსტენის დასამარხვად, ცედრიკმა წაიყვანა იგინი საპატო სტუმრებისათვის მომზადებულს ოთახში. მან დააბინავა იგინი და ის-იყო გასვლას აპირობდა, რომ შეემა რაინდმა ხელი დაუჭირა.

— მე მინდა მოგაგონო, პატივცემულო ცედრიკ, — უთხრა მან, — რომ როდესაც ერთმანეთს ვეთხოვებოდით, თქვენ მე დამპირდით სამაგიეროს გადახდას იმ ამავისათვის, რომელიც მე თქვენ დაგეთ.

— ვიდრე მეტყუად, მე წინ-და-წინვე თანახმა ვარ, კეთილ-შობილო რაინდო, თქვენი სურვილი შევესრულო, — მიუგო ცედრიკმა, — მაგრამ ამ მწუხარების დროს...

— მეც ვფიქრობდი მაგაზედ, — შეაწყვეტინა სიტყვა მეფემ, — მაგრამ მე ცოტა დრო მაქვს, ამასთანავე აქ შეუსაბამო არაფერია, რომ ატელსტენთან ერთად ზოგიერთი ჩვენი ცრუ მორწმუნებანი დავმარხოთ.

— ბატონო რაინდო, — შესძახა ცედრიკმა გაჯავრებით — იმედი მაქვს თქვენი თხოვნა მხოლოდ თქვენვე შეგეხებათ და არა სხვას ვისმე, ხოლო რაც შეეხება ჩემი ოჯახის ვითარებას, დიდი უზრდელობა იქნება ვინმე უცხო კაცი გაერიოს მასში.

— თქვენს ოჯახურს საქმეში არ მინდა გარევა, — მიუგო ამპარტავენად რაინდმა, — თუ რომ თქვენ თვითონ არ მომცემთ ამის ნებას. აქამდინ მე ისე მიცნობდით, როგორც შავს რაინდს, ახლა ვთხოვთ ისე მიცნობდეთ, როგორც რიჩარდ პლანტაგენეტს!

— რიჩარდ ანუფელს! — შესძახა ცედრიკმა და გაოცებულმა უკან დაიწია.

— არა, კეთილშობილო ცედრიკ, რიჩარდ ინგლისელს! ჩემი გულითადი ნატვრა, ჩემი უდიდესი სურვილი ის არის, რომ მთლად ინგლისელები ერთად შეკავშირებული ვნახო. ნუთუ ეხლა მაინც არ მოიდრეკ მუხლს შენი მეფის წინაშე?

— ნორმანულ გვირგვინის წინაშე, — უთხრა ცედრიკმა, — ჩემი მუხლი არასოდეს არ მოდრეკილა, თუმცა მარად პატივისმცემელი კი ვიყავ თქვენის გამირობისა და ღირსებისა. მაგრამ შენ მაინც მეფე ხარ და მეფედაც დარჩები, თუმცა ცოტა ურჩობას კი გიწევ.

— ეხლა დავუბრუნდეთ ჩემს სათხოვარს, — განაგრძო მეფემ. — მე ვთხოულობ შენგან მოცემული სიტყვის შესრულებას, მე ვთხოულობ, რომ აპატიო გმირს რაინდს ვილფრედ აივენგოს დანაშაული და დაუბრუნო მამობრიული სიყვარული. დამერწმუნე, თქვენი შერიგება ჩემთვისაც კარგი იქნება, რადგანაც ბედნიერება მიე-

ნიჭება იმ ჩემს მეგობარს, რომელზედაც დამოკიდებულია ჩემ ქვეშევრდომთა შორის ამბოხების მოსპობა.

— მაშ ეს ვიღურედია? — ჰკითხრა ცედრიკმა და თავის შვილზედ უხვნა.

— მამა! მამა! — ღალად-ჰყო აივენგომ და ცედრიკს ფეხებში ჩაუვარდა: — მაპატივე დანაშაული.

— მიპატივებია, შვილო, — უთხრა ცედრიკმა და ზეზედ წამოაყენა. — გერვარდის შვილი თავის სიტყვას შეასრულებს, თუმცა ეს სიტყვა ნორმანისთვის კი აქვს მიცემული. გთხოვ მამაპაპური ტანისამოსი ჩაიცვა და მათი ჩვეულებანი მიიღო, რომ შენს სახელში ადგილი არა ჰქონდეს არც მოკლე მანტიას, არც მდიდრულს ქუდს და არც ფანტასტიურს ფრთებს. ცედრიკის შვილი ღირსი უნდა იყოს თავის ინგლისურის ჩამომავლობისა. შენ ლაპარაკი გინდა და ვიცი რაზედაც. ლედი რენამ ორი წლის განმავლობაში შავები უნდა ატაროს თავის საქმრო ატელსტენისათვის; მთელი ჩვენი საქსონელი ნათესავეები დაგვძრახავენ და პირს მოგვარიდებენ, თუ იმისთვის ახალი საქმროს ძებნას დავიწყებთ, ვიდრე ჯერ არ გაცივებულა საფლავი იმ კაცისა, ვისაც იგი ქორწინებით უნდა დაკავშირებოდა. თვით ატელსტენის სულიც წამოდგება საფლავიდან და ნებას არ მოგვცემს, რომ მისს სახელს ასეთი შეურაცხყოფა მივაყენოთ.

ცედრიკის სიტყვებმა თითქოს მოჩვენება გამოიწვიეს: წარმოსთქვა თუ არა ეს სიტყვები, მაშინვე გაიღო კარები და ატელსტენი შემოვიდა თეთრის სუდარით, დადგა მათ წინაშე გაყვითლებული, თვალები მიმქრალეობდა და საფლავიდან ამდგარს ჰგავდა.

ამ ამბავმა ყველანი შეაძრწუნა. ცედრიკმა უკან დაიწია და კედელს მიეყრდნო, გაცხებული შესტკეპროდა თავის მეგობარს და ხმის ამოღებას კი ვერა ბედავდა. — აივენგო პირჯვარს იწერდა და რაც ლოცვები იცოდა, სულ ერთიან სთქვა. რიჩარდიც მეტის-მეტად გაკვირვებული იყო.

ამ დროს კიბის ქვეშიდან საშინელი ხმაურობა მოისმა: „დაიქირეთ ეგ გაქნილი ბერები! ციხეში ჩაყარეთ! გადაყარეთ მალალი სართულიდან!“

— ღვთის გულისათვის! — უთხრა ცედრიკმა თავის მეგობრის აჩრდილს, — თუ მომაკვდავი ხარ, თქვი! თუ სული ხარ მიცვალებულისა, მითხარ რაღად მოხვედი ჩვენთან. მკვდარი ხარ თუ ცოცხალი, კეთილშობილო ატელსტენ, მითხარ შენს მეგობარს ცედრიკს.

— ყველაფერს გეტყვი, — დაიწყა მოჩვენებამ მედიდურად, — როდესაც სულს მოვიბრუნებ და ღონეს მოვიკრებ. მეკითხები, ცოცხალი ვარ, თუ არა? მე ცოცხალი ვარ იმდენად, რამდენადაც შეიძლება ცოცხალი იყოს ისა, რომელსაც სამი დღის განმავლობაში ცარიელი პურისა და წყალის მეტი საზრდო არა ჰქონია. დიად, მამაო ცედრიკ, ცარიელ პურს მაქმევდნენ და მარტო წყალს მასმევდნენ. ვიმოწმებ ცასა და წმინდანებს, რომ სამი დღის განმავლობაში ამაზედ კარგი საქმელი ჩემს პირში არ ჩასულა და ეხლა ღვთის განგებით მოვედი აქა, რომ ყოველისფერი გიამბოთ.

— როგორ, კეთილშობილო ატელსტენ, — უთხრა შავმა რაინდმა, — მე თვითონ ვნახე, როდესაც ძირს დაგცა ბოა გილბერმა, მეცა და ვამბასაც ისე გვეგონა, რომ თავი კბილებამდინ შუაზედ გქონდა გახეოქილი.

— ტყუილად გგონებიათ, ბატონო რაინდო, — მიუგო ატელსტენმა, — ჩემი კბილები სულ მთლადა მაქვს და ამას ამაღამ ვახშამზედ დაგიმტკიცებთ. რასაკვირველია, კბილები ბოა გილბერის წყალობით არ შემრჩა: მას ხმალი გადაუტრიალდა ხელში და თავში პრტყლად მომხვდა; მე რომ ზუჩი მხურებოდა, ხმალი ვერაფერს დამაკლებდა და ბრიანს მე თვითონ გავაქცევდი. მაგრამ მე მაშინ აღარაფერი გამეგებოდა. ჩემს გარშემო სხვებს ჰკლავდნენ და სჭრიდნენ და იქამდინ ვერაფერს მივხვდი, ვიდრე ჩემი თავი კუბოში არა ვნახე, კიდევ კარგი, რომ კუბო თავ ახლილი იყო. რამდენჯერმე ცხვირს დავაცემინე, ამოვიოხრე, გამომეღვიძა და წამოვდგებოდი კიდევ, შეშინებული ზარის მრეკავი და მოძღვარი რომ არ ყოფილიყვნენ; იმათ, რასაკვირველია, არ უამებოდათ, როდესაც დაინახავდნენ იმ კაცს, რომლისგანაც მემკვიდრეობას მოელოდნენ. ღვინო

მოვითხოვე და რამდენიმე ყლაპი დამალევენეს, მაგრამ ეტყო-
 ბოდა, ღვინოში რაღაც იყო არეული, რადგანაც წინან-
 დელზედ უფრო ძრიელ დამეძინა და დიდ ხანს აღარ მეღვიძე-
 ბოდა. ბოლოს ვნახე, ხელებიც და ფეხებიც ისე მაგრად მქონ-
 და შეკრული, რომ ეხლაც კი მტკავ; ის ადგილი, სადაც მე
 ვიყავ დასვენებული, ძრიელ ნესტიანი და ბნელი იყო. საშინე-
 ლი ფიქრები მომდიოდა ყოველივე იმის შესახებ, რაც მოხდა:
 ამ დროს გაიღო ჩემი საპატიმროს კარი და ორი საძაგელი
 ბერი შემოვიდა. მათ უნდოდათ დავერწმუნებინეთ, რომ მე
 სულის განსაწმენდელს ადგილას ვიმყოფებოდი, მაგრამ მე
 ძრიელ კარგად ვიცნობდი მოძღვრის ხრინწიანს ხმას, რომე-
 ლიც შობიდან დაწყებული ნათლის-ღებამდინ სულ ჩემთან
 სჭამდა ხოლმე პურს.

— მოიცადეთ, კეთილშობილო ატელსტენ, — უთხრა მე-
 ფემ, — სული მოიბრუნეთ და ყველაფერი გულდამშვიდებული
 გვიამბეთ; გეფიცები, შენი ისტორია ყველა რომანსა სჯობიან.

— წმინდა ჯვარსა ვფიცავ, რომ აქ მოგონილი არაფე-
 რია! — მიუგო ატელსტენმა. — ცარიელი ქერის პურის და წყალის
 მეტს არაფერს მაძლევდნენ ეს კრიჟანგი და იუდის კერძი ბე-
 რები, რომელნიც მე და მამა ჩემმა გავამდიდრეთ. დახე ერთი ამ
 საძაგლებს! ცარიელს პურს და წყალს აძლევდნენ ისეთს კაცს,
 როგორც მე ვარ! მე მათ ბოლით ამოვახჩობ თავეთ სოროში,
 თუ გინდა რომ ამისთვის კიდევ შემაჩვენონ.

— ღვთის გულისათვის, კეთილშობილო ატელსტენ, — შეს-
 ძახა ცედრიკმა და თავის მეგობარს ხელები დაუჭირა, — შეგვა-
 ტყობინე, როგორ დაახწიე თავი ამ საშინელ განსაცდელს? ნუ
 თუ გული მოუღბათ იმათა?

— გული მოუღბათ? — გაიმეორა ატელსტენმა. — განა შეი-
 ძლება მზემ ქვეები დაადნოს? მე ეხლაც იქ ვიქნებოდი, თუ რომ
 ეს კრაზანები თავიანთ სკიდან არ წამოეშალა რაღაც ხმაუ-
 რობას, რომელიც იყო მიზეზი მათის აქეთკენ გამომგზავრები-
 სა ჩემი ქელების შესაჭმელად. მე მესმოდა, როცა იგინი ფსალ-
 მუნებს გალობდნენ და ის კი ფიქრად არავის მოსდიოდა, რომ

ჩემი სულის განსასვენებლად ისინი ლოცულობდნენ, რომელნიც ჩემს ხორცს შიმშილითა სტანჯავდნენ. ბოლოს იგინი გამშორდნენ და დიდ ხანს მოველოდი საქმელს. არც გასაკვირველია, ზარის მრეკავი ისე გართული იყო სმა და ჭამით, რომ ჩემთვის აღარ ეცალა. ბოლოს იგი მოვიდა ბარბაცით და ღვინისა და საქმელების სუნი შემოიტანა. ეტყობოდა კარგს სუფრას კარგს გუნებაზედ დაეყენებინა, რომ მეც ერთი ბოთლი ღვინო და კუპატის ნაჭერი დამიტოვა. ერთიც და მეორეც მაშინვე გიახელით. ჩემდა საბედნიეროდ ზარის მრეკავი ისე დამთვრალიყო, რომ საპყრობილის ბოქაულის როლი ვეღარ შეასრულა და გარედ გასვლის დროს კარები ღია დარჩა. სინათლემ, საქმელმა და ღვინომ ძალ-ღონე მომიმატა... მე ერთს რგოლზედ ვიყავე მიბმული, რომელიც სინესტისაგან სრულიად დაქანგებულიყო.

— სული მოიბრუნეთ, კეთილშობილო ატელსტენ, — უთხრა რიჩარდმა, — ვიდრე შენს საშინელს ამბავს განაგრძობდე, ჯერ შექამე რამე და ღონეზედ მოდი.

— ღონეზედ მოვიდე! — შესძახა ატელსტენმა: — დღეს გინდა ხუთჯერ მიქამია; მაინცა და მაინც ერთი ნაჭერი ღორის ხორცი ჩემთვის მეტი არ იქნება და ვთხოვთ, ბატონო, ჩემთან ერთი თასი ღვინო მიირთვათ.

სტუმრებიც საშინლად იყვნენ გაკვირვებულნი. ეხლა უფრო ბევრი მსმენელი ჰყავდა ატელსტენს, ვიდრე წინად, რადგანაც ამ დროს ედიფაც შევიდა გაცოცხლებულ მკვდართან და დანარჩენი სტუმრებიც თან შეჰყვნენ, ზოგნი კიდევ კიბეზედ იდგნენ და გაგონილს ამბავს ერთი-ორად აზვიადებდნენ და ხალხში ავრცელებდნენ. ატელსტენმა თავის ამბავი ამ ნაირად განაგრძო:

— როდესაც ავეში რგოლიდან, რომელზედაც მიბმული ვიყავე, მაშინვე დავეშვი კიბეზედ. მე იმ ოთახში შევედი, საიდანაც გალობის ხმა მომესმა. აქ წირვა იდგა; მღვდელი და ზარის მრეკავი ჩემს დანახვაზედ საშინლად შეკრძნენ; მაგრამ

როდესაც ზარის მრეკავი ერთი შემოკვრით წაეაქციე, იმის ხანაგმა ერთი დიდი ჯოხი მომიღერა დასარტყელად.

— ალბად ბერი ტუკი თუ იყო, — შენიშნა რიჩარდმა და აივენგოს შეხედა.

— თუ გინდა ეშმაკიც ყოფილიყო, — ლალა-ჰყო ატელსტენმა: — საბედნიეროდ, მას ჩემზედ მოღერებული ჯოხი აუცდა და როდესაც მივიწიე მახედ, მაშინვე მოჰკურცხლა. მე ფეხებიც გავინთავისუფლე ბორკილებიდან და მინდოდა ზარის მრეკავისათვის თავი გამეხეთქა, მაგრამ მომაგონდა, რომ კუბატი და ღვინო იმის წყალობით მერგო და ხელი აღარ ვახელ. მერე შევედი თავლაში და ჩემი ცხენი იქ დამხვა, მაშინვე შევეჯექე და საჩქაროდ წამოვედი აქეთკენ. სადაც კი გამოვიარე, დიდი და პატარა მე მიყურებდა და ყველას რაღაც მოჩვენება ვგონებ, ამის გამო ქუდი ჩამოვიფხატე სახეზედ, რომ აღარავის ვეცანი. ჩემს ცხენ-დარბაზშიაც კი არ შემამიშვებდნენ, თუ რომ ხუმარა არა ვგონებოდით, რომელიც ხალხს ამხიარულებს ხოლმე. აქ რომ შემოვედი ჯერ ერთი კარგად გავძეხი და მერე ისე გეჩვენეთ.

— მაშ ისევ ჩვენს განზრახვას დაეუბრუნდეთ, — უთხრა ცედრიკმა. — ხვალინდელს დღეზედ უკეთეს დღეს ვერ ვიპოვით ჩვენი ხალხის გასანთავისუფლებლად.

— ნურავის განთავისუფლებაზედ ნუღარაფერს ნუ მეტყვი, — მიუგო ატელსტენმა: — კარგი რომ მე თვითონ გავნთავისუფლდი. მე უფრო ამ საძაგელი მოძღვრის დასჯაზედ ვფიქრობ. მე მას შემოსილს ჩამოვკიდებ კონინსბურგის ცხენ-დარბაზის კოშკზედ.

— შვილო ჩემო, — ჩაერია ელიფა ლაპარაკში, — ნუ დაივიწყებ, რომ იგი მოძღვარია.

— შენც ნუ დაივიწყებ, რომ სამი დღე მამარბულეს, — მიუგო ატელსტენმა: — მე ყველა იმათი სისხლი მწყურიან. ფრონდე ბეფი ცოცხალი დასწევს ცეცხლში, თუმცა ტყვეებს იმათსავით ცუდად არ ექცეოდა: იგი კარგად მაინც აქმევდა თავის ტყვეებს, მხოლოდ ეს კი იყო წვეს ცოტა ბევრს ნიორს უშ-

ვრებოდა. ეს საძაგელი, უბატივცემულო ბერები კი არც წვეწნს მაკმევდნენ და არც ნიორს, ჩემთან სადილად კა დაუბატიებლად მობრძანდებოდნენ ხოლმე. რაც უნდა იყოს მე მათ დაუხოცავს არ გავუშვებ.

— მერე პაპი, ჩემო კეთილშობილო მეგობარო?—წარმოსთქვა ცედრიკმა.

— რის პაპი, რის ეშპაკი,—შეჰყვირა ატელსტენმა.—მე იმათ ყველას დავხოცავ, არც ერთს ცოცხალს არ გავუშვებ. ქვეყანა უიმათოდაც იოლად წავა, თუ გინდა რომ ძლიერ კარგი ბერებიც იყვნენ.

— არ გეკადრება, კეთილშობილო ატელსტენ, —უთხრა ცედრიკმა:—თავი დაანებე ამ საცოდავ ბერებს მაშინ მაინც, როდესაც დიდებას ასპარეზი გიძევს წინა. შეატყობინე ამ ნორმანელს პრინცს რიჩარდ ანჟუელს, რომ თუმცა ლომის გული აქვს, მაგრამ უომრად კი აღფრედის სამეფო ტახტს ვერ დაიჭერს.

— როგორ!—შესძახა ატელსტენმა.—ეს კეთილშობილი მეფე რიჩარდია?

— დიალ, რიჩარდ პლანტაგენეტია,—მიუგო ცედრიკმა,—მაგრამ საჭიროდ ვრაცხ შეგატყობინო, რომ იგი თავის ნებით ნოვიდა აქა, როგორც სტუმარი და მის დატყვევების ან შეურაცხყოფის ნებას არავის არ მივცემ. მის შესახებ შენ შენი მოვალეობა შეასრულე, როგორც მასპინძელმა.

— ნამდვლად!—წარმოსთქვა ატელსტენმა:—ამასთანავე ქვეშევრდომის მოვალეობაც კარგად ვაცი, ჩემს მორჩილებას ვუცხადებ.

— შეილო ჩემო, —უთხრა ედიფამ:—შენი მეფური ჩამომავლობა ნუ გავიწყდება,

— ინგლისის განთავისუფლებაზედ იფიქრე, უღირსო პრინცი!—დასძინა ცედრიკმა.

— დედა და მეგობარო, —მიუგო მათ ატელსტენმა,—საყვედურს თავი დაანებეთ; პური, წყალი და საპრობილე საკვირვლად სთრგუნავენ დიდების მოყვარეობის გრძნობას, კუბოდან უფრო

ჰკვიანნი წამოვდექი, ვიდრე ჩავედი. მას აქეთ, რაც ამბობენის საქმეს შევუდევით, მე წილად შერგო ერთი ადგილიდან მეორე ადგილას გადასვლა, კუჭის მოშლა, თავის გატეხა, პატიმრობა და შიმშილ-წყურვილი. ამასთანავე ყოველივე ეს ისე არ გათავდება, რომ რამდენიმე ათასი მშვიდობიანი მცხოვრებელი მსხვერპლი არ შეიქნას ამ ამბოხებისა. გიცხადებთ, რომ მე ჩემს სამფლობელოში მიწა ვიყო მეფედ და სხვაგან არსად და ჩემს უფლებას პირველად იმაში გამოვიჩინე, რომ მოძღვარს ჩამოვადრჩობ.

— ჩემს გაზრდილს როენას იმედი მაქვს თავს არ დაანებებთ? — ჰკითხა ცედრიკმა.

— მამაო ცედრიკ, მიუგო ატელსტენმა, — გონივრულად მოიქეც. ქალბატონი როენა ჩემზედ არაფერსა ფიქრობს, იმას ჩემი ნათესავი ვილფრედის ერთი თითი უფრო ძრიელ უყვარს, ვიდრე მთლად მე. აი თვითონ როენაც, იგი დაამტკიცებს ჩემს ნათქვამს. ნუ წითლდები, ჩემო მშვენიერო ნათესავო; სირცხვილი როდია სასახლის რაინდი უფრო გიყვარდეს, ვიდრე სოფლად მცხოვრებელი ბარონი. რად გეცინება, როენა? ღმერთმა ხომ იცის, რომ სულარა და გამხდარი სახე სასაცილო არ არის. თუ სიცილი გინდა, სხვა გასაცინებელს საგანს გიშოვნე. მომეცი ერთს წამს შენი ხელი... მოდი აქა; ძმაო ვილფრედ აივენგო! ამ ქალისგან ხელს ვიღებ იმისთვის, რომ შენ დაგრჩეს... როგორც ვხედავ, ვილფრედი აქ აღარ არის. ამ ცოტა ხნის წინად კი აქ დავინახე.

ყველამ მიიხედ-მოიხედეს და აივენგო მოიკითხეს, მაგრამ იგი არსადა სჩანდა. ბოლოს გაიგეს, რომ აივენგოსთან ებრაელი მოსულყო და მცირე ხნის ლაპარაკის შემდეგ იარაღი აესხა და წასულიყო, თავის გურტიც თან წაეყვანა.

— მშვენიერო ქალო, მიუბრუნდა ატელსტენი როენას, — მე რომ ვიცოდე, რომ აივენგო უმიზეზოდ წასულა აქედგან ასე უეცრად, მაშინ ისევ განვაახლებდი...

როდესაც ატელსტენმა გაიგო, რომ აივენგო იქ აღარ იყო, როენას მაშინვე გაუშვა ხელი, ქალმაც ისარგებლა ამით და ოთახიდან გავიდა.

— ეკვი არ არის, — განაგრძო ატელსტენმა, — ცხოველებში ყველაზედ ნაკლები სანდო ქალია. მე როენასგან მადლობის გადახდას მოველოდი, თითქმის კონსასაც კი და ის კი ჩუმად გავიდა გარედ. ალბად ამ დაწყევლილმა სულარამ მამაჯადოვა: ყველანი გარბიან ჩემგან. ახლა, მეფეო რიჩარდ, ერთგულება მინდა შემოგფიცოთ...

მაგრამ რიჩარდიც წასულიყო და არავინ კი იცოდა სადა. ბოლოს გაიგეს, რომ იგი დალაპარაკებოდა აივენგოსთან მოსულს ებრაელს, მერე ცხენი მოეთხოვა, შემჯდარიყო და საჩქაროდ წასულიყო ებრელთან ერთად.

— წმინდაო ძალნო ცათანო! — ლაღაღ-ჰყო ატელსტენმა. — ალბად ეშმაკი დაებატრონა ჩემს ციხე-დარბაზს. ისე არავის დაველაპარაკები, რომ მაშინვე არ მიმეფაროს თვალიდან. მაგრამ ამაზედ ლაპარაკი არა ღირს. წავიდეთ, ჩემო მეგობრებო, ვინც აქა ხართ, უკან გამოიყეთ სანადიმო დარბაზში. იმედი მაქვს, იქ ყოველივე საკმელი უხვად იქნება; თუ კიდევ დავიგვიანებთ, ვინ იცის ვახშამიც ეშმაკმა დამალოს.

თავი ორმოცდამეორე

დაე, დანაშაულებანი მორღვისა ისე მძიმედ ჩაუვარდეს მას გულში, რომ ცხენმა მისი ზიდვა ვეღარ შეიძლოს და წაიქცეს და თვით საზიზღარი მოღალატე მხედარიც თავდაყირა გადავარდეს ცხენიდან.

შექსპირი. — რიჩარდ II

დავუბრუნდეთ ისევ ტემპლსტოს პრეცენტორიას, სადაც უბედური რებეკა უნდა დაესაჯათ. ხალხი ყოველის მხრიდან მოდიოდა ამ ამბის საცქერლად. რებეკა უნდა დაესაჯათ ერთს მადლობს ადგილზედ, რომელზედაც გრძელი სკამები ეწყო ხალხის დასაჯდომად. დიდი მალისტრისა, პროცენტორების და რაინდებისათვის ცალკე ადგილები იყო მომზადებული. აქ ტადრის რაინდთა ბაირაღს გაჰქონდა ფრიალი.

მეიდნის ერთს გვერდზედ კოცონი იყო მომზადებული, რომლის ახლოც ბოძი ჩაესვათ რებეკას მისაბმელად. კოცონის გვერდით ოთხი მონა იდგა, რომელნიც აფრიკიდან იყვნენ მოყვანილინი და მათი შავი სახე ყველას შიშსა ჰგვრიდა. იგინი უძრავად იდგნენ; მხოლოდ ხან-და-ხან შეშას ასწორებდნენ ხოლმე. ხალხს არა სჯეროდა, რომ მათ კავშირი არა ჰქონდათ მანვე სულეებთან. უბრალო ხალხი ერთი-ერთმანეთში ლაპარაკობდნენ და ყოველ ამ უბედურებას ეშმაკს აბრალებდნენ.

— შეიტყე, მამაო ღენეტ, — ეუბნებოდა ერთი სოფლელი მეორე ხნიერს სოფლელს, — რომ ეშმაკს საქონელი ბარონის ატელსტენის სულთან ერთად მისი გვამიც თან წაუღია?

— დიაღ, მაგრამ შეწვენითა ღვთისათა და წმინდა ღუესტანისა, მას ატელსტენი ისევ უკან მოუყვანია.

— როგორ მერე? — ჰკითხა ყმაწვილმა კაცმა, რომელსაც მწვანე ტანისამოსი ეცვა და მხარზე ქნარ-გადაკიდებული სხვა კაცი მოსდევდა უკან. ამას ეტყობოდა, რომ ჩვეულებრივი მგოსანი არ იყო: მას მდიდრული ტანისამოსი ეცვა და ყელზედ ქნარის მოსამართი გასაღები ეკიდა ძეწკვითა. — მაგით რა გინდა სთქვა? — გაიმეორა ყმაწვილმა მგოსანმა და ხალხის ლაპარაკში მონაწილეობა მიიღო. მე მოვსულვარ ლექსებისათვის საგანი რამ ვიპოვო და ძრიელაც გამეხარდება, თუ ერთი საგნის მაგივრად ორს საგანს ვიპოვი.

— ყველამ იცის, მიუგო უფროსმა მოსაუბრემ, — რომ მას აქეთ, რაც ატელსტენი მოკვდა ამ ოთხი კვირის წინად...

— ეგ არ შეიძლება, — გააწყვეტინა სიტყვა მგოსანმა: — მე ის ასპარეზობაში ცოცხალი ვნახე აშბში.

— იქნება, მაგრამ მოკვდა კი, ანუ უკედ რომ ვსთქვათ, გადასახლდა იმ სოფელში, — უთხრა პატარა სოფლელმა: — მე თვითონ ვნახე, როდესაც წმინდა ედმუნდის ბერები პანაშვიდს უხდიდნენ; ამასთანავე კენინსბურგში მსუქანი ქელეხიც გაუმართეს; მე მიხლოდა წავსულიყავ, მაგრამ მამულ პარკინსი, რომელიც...

— დიალ! ატელსტენი მოკვდა, გააწყვეტინა სიტყვა მოხუცმა, და ეს ძრიელ სამწუხაროა საქსონელებისათვის.

— ისტორია, თქვენი ისტორია განაგრძეთ, ბატონებო! — დაიყვირა მგოსანმა მოუთმენლად.

— დიალ, დიალ... გამოგვირკვეთ თქვენი ისტორია, უთხრა მსუქანმა ბერმა, რომელიც ყავარჯენზედ იყო დაყრდნობილი. — თქვენი ისტორია გაუგებარია და დროს ტყუილად ვკარკავთ!

— თუ თქვენს მაღალ ღარსებას სურს, — უთხრა დენეტმა: — დამთვრალი ბერი ზარის მრეკავთან მისულა სტუმრად...

— ჩემს მაღალ ღირსებას სრულიად არა სურს, რომ იქ ისეთი მხეცები ყოფილან, როგორც დამთვრალი ბერი, მაინცა და მაინც ერის კაცმა ცუდად არ უნდა მოიხსენიოს. სასულიერო კაცი. ზრდილობიანი იყავ, ჩემო კარგო, ზე ისე წარმოიდგინე, რომ წმინდა კაცი მიეცა ღმერთზედ ოცნებას, ბევრის ფიქრით თვალთ დაუბნელდა და ისე დაიწყო ბარბაცი, თითქოს კუჭი მაქრით აუფსიაო. მე ეს თვითონ ჩემს თავზედ გამომიცდია.

— დაე აგრე იყოს, — განაგრძო მამა დენეტმა. — ასეთი წმინდა მამა ეწვია სენტემედის ზარის მრეკავს... ამ სტუმარს ბერს, რომელიც ტყეში აკრძალულს ნადირს უდიერად ხოცავს თურმე, აზარფეშას წკრიალი უფრო უყვარს, ვიდრე ეკლესიის ზარის რეკვა და ღორის ხორცს უფრო ეტანება, ვიდრე ღოცვანს, — მაგრამ გულკეთილი და მხიარული კი არის, კარვად ესვრის ისარს და კარვადაც თამაშობს.

— შენის უკანასკნელი სიტყვების მადლობელი იყავ, დენეტ, — უთხრა მგოსანმა, — რომ ორი სამი წიბო ჩაუმტვრეველი დაგრჩა.

— მე მაგისი არ მეშინიან; მართალია, მე ახალგაზდა და მარდი არა ვარ, მაგრამ როდესაც დუნკასტერში ზარისთვისა და ცხვრისთვის ვიბრძოდი...

— ისტორია, ისტორია თქვი, ჩემო კარგო! — შესძახა მგოსანმა.

— ისტორია ის არის, რომ კონინსბურგელი ატელსტენი წმინდა ელმუნდის მონასტერში დამარხეს.

— ეგ სიცრუევა, მტკნარი სიცრუე, — მიუგო ბერმა; — მე თვითონ ვნახე, როდესაც იგი კონინსბურგის ცაბე-დარბაზში გადაიტანეს.

— რახან ავრეა, მაშ თქვენ თვითონ გვიამბეთ ბატონებო! — მიუგო დენეტმა და გაჩუმდა, ასე რომ შემდეგ მხოლოდ თავის ამხანაგის და მგოსნის თხოვნით განაგრძო ამბავი. — ეს ორი ბერი მთელი დღის განმავლობაში სულ ლუდსა, ღვინოსა და რაღაც სხვა სასმელს შეექცეოდნენ, ამ დროს ატელსტენი თავის სუდარით შევიდა ოთახში და დაუძახა: — თქვე ბოროტო მწყემსნო!...

— ტყუილია! შესძახა გაჯავრებით ბერმა: — მას კრინტიც არ დაუძრავს.

— ოჰო ბერო ტუკო! — უთხრა მგოსანმა და გვერდზედ ცალკე გაიხზო: — როგორც ეტუობა, კურდღელი წამოვავადეთ.

— გეუბნები შენ, ალლან-ე-დელ, — მიუგო მეუღაბნოემ, — მე თვითონ ვნახე ატელსტენი ისე კარგად, როგორც ესლა შენა გხედავ. მას სუდარა ესხა და სამარის სუნი უდიოდა. ერთი ბოქვა ღვინოც ვერ ამოშლის ამ ამბავს ჩემის მეხსიერებიდან.

— შენ მე დამცინი!

— სულ ნულარას დამიჯერებ, თუ დაგცინოდე; მე ჩემი ყვარჯენი ისე დავკარი იმას, რომ ხარიც კი წაიქცეოდა, მაგრამ ყვარჯენმა მის სხეულში ისე გაიარა, როგორც ბოლში.

— წმინდაო გუბერტი! ეს ისეთი საუცხოვო ამბავია, რომ შეიძლება პოემა დაიწეროს ლექსად ამ სათაურით: „უბედურება ეწვია ძველს ბერსაო“.

— გაიცინე, თუ გინდა, უთხრა ტუკმა, — მაგრამ დაე ეშმაკმა წაიღოს ჩემი თავი, თუ ეგ სიმღერა ვიმღერო! არა, არა, მე წინაღვე გადავწყვიტე ჯაღოქარი ქალის დასჯაში მეც მონაწილეობა მივიღო და სწორედ ამისთვისაც მოვსულვარ აქა.

ამ დროს გაისმა ტემპლსტოს პრეცენტორიის დიდი ზარის ხმა და მოსაუბრეთ ლაპარაკი შესწყობტეს. ზარი ნელ-ნელა იკროდა და მისი ხმა მთელს არე-მარეში გაისმოდა, რომელიც მომასწავებელი იყო საბრალო რებეკას სიკვდილისა. ხალხმა

პრეცენტორიისკენ დაიწყო ცქერა, საიდანაც უნდა გამოსული იყვნენ დიდი მალისტრი, რაინდნი და დასასჯული რებეკა.

ბოლოს გაიღო პრეცენტორიის კარი და წინ-და-წინ გამოჩნდა რაინდი, რომელსაც ხელში ორდენის ბაირალი ეჭარა და წინ საყვირის ექვსი დამკვრელი მოუძლოდა; მათ მოსდევდნენ პრეცენტორიას რაინდნი და ყველაზედ უკან მოდიოდა დიდი მალისტრი კარგის ცხენით. ამის შემდეგ ბრიან დე ბოა გილბერი მოდიოდა, თავით ფეხამდინ ჩაჩქანში ჩამჯდარი, მისი იარაღი საჭურველის მტვირთველებს მოჰქონდათ. ბრიანს სახეზედ შეშფოთება და მღელვარება ეტყობოდა. საშინლად იყო გაყვირებული, თითქოს რამდენსამე ღამეს არა სძინებიაო, მაგრამ ცხენს კი მაინც კარგად ხმარობდა. მთლად მის არსებას დიდებული და ამპარტაუნულა შეხედულობა ჰქონდა.

ბრიანს გვერდით მოსდევდნენ კონრად მონ-ფიტშეტი და ალბერტ დე მალფოაზენი. იგინი უიარაღონი იყვნენ და თეთრი ტანისამოსი ეცვათ. მათ მოსდევდნენ დანარჩენი ძმანი ტაძრისანი მრავალის საჭურველის მტვირთველებით და პაეებით, რომელთაც შავი ტანისამოსი ეცვათ და მოუთმენლად ელოდნენ იმ დროს, როდესაც იგინიც ორდენის რაინდნი შეიქმნებოდნენ. შემდეგ გუშაგების რაზმი მოდიოდა, შავისავე ტანისამოსით ჩაცმული და მათ შორის მოჩანდა გაფითრებული რებეკაც, რომელიც წყნარად მიდიოდა იმ ადგილისკენ, სადაც მისი ბედი უნდა გადაწყვეტილიყო. ებრაელის ქალს აჰყარეს ძვირფასი სამკაული, რადგანაც ევონათ, რომ ამ სამკაულებში თილისმა იქნებოდა დამალული და დატანჯვითაც ვერ გამოათქმევინებდნენ დანაშაულს. აღმოსავლეთური ტანისამოსის მაგივრად უბრალო თეთრი ტილოს ტანისამოსი ჩააცვეს; მაგრამ მის თვალებში ისეთი მამაცობა იხატებოდა და თემები ისე გრძნეულად ჰქონდა გაშლილი, რომ ეს ტილოს უბრალო ტანისამოსიც კი უხდებოდა. მის დანახვაზედ ცრემლები მოსდიოდათ თვით გულგაქვავებულ კაცებსაც კი და ნანობდნენ, რომ ამ მშვენიერს ქმნილებას ეშმაკი დაჰპატრონებოდა.

უბედური რებეკა შავს სავარძელზედ ჩამოსვეს, რომელიც კოცონის გვერდით იდგა. რებეკამ რომ თავის დასასჯელი აღ-

გილი დაინახა, საშინლად შეკრთა, თვალეზხედ ხელი დაიჭრა და ეტყობოდა, რომ გულში ღოცულობდა. ერთი წამის შემდეგ მან გაახილა თვალეზი და კოკონს დააშტერდა, თითქოს იმისთვის, რომ თვალი შეეჩვია და შემდეგ აღარ შეშინებოდა.

დიდმა მალისტრმა თავის ადგილი დაიჭირა და როდესაც მისი ორდენის რაინდნი თავ-თავის ადგილას დასხდნენ, საყვირის ხმამ აუწყა ყველას, რომ სასჯელი იწყებოდა. მალევაზენმა მალისტრის წინაშე დასდო ბრძოლის წინდი რებეკას ხელთმანი.

— გმირო და მალალ ღირსო მამაო! — წარმოსთქვა მან. — აქ სდგას რაინდი პრეცენტორი ბრიან დე ბოა გილბერი, რომელმაც მიიღო წინდი ბრძოლისა; მან უნდა ბრძოლით დაამტკიცოს, რომ ებრაელი ქალი რებეკა სამართლიანად ისჯება ჯადოქრობისათვის. თუ თქვენი მალალ-ღირსების ნება იქნება, ბრიანი მზად არის შეებრძოლოს რებეკას მოსარჩლე რაინდს.

— ფიცი ხომ მიიღო, რომ თავის მოვალეობას პატიოსნურად შეასრულებს? — ჰკითხა დიდმა მალისტრმა. — მომიტანეთ აქ ჯვარცმის ხატი.

— მალალ-ღირსო მამაო! — მიუგო მალევაზენმა. — ბრიანი აქ არის და უკვე დაიფიცა კონრად მონ-ფიტ-შეტის თანადასწრებით, რომ თავის მოვალეობას სვინიდიისიერად შეასრულებს. მალევაზენის სასიხარულოდ დიდი მალისტრი დაკმაყოფილდა ამ პასუხით. ცბიერმა რაინდმა ეს საშუალება იმისთვის მოიგონა, რომ იცოდა ბრიან დე ბოა გილბერი ასეთს ფიცს არ მიიღებდა.

დიდმა მალისტრმა რომ მალევაზენის მოხსენება მოისმინა, გეროლდებს თავის მოვალეობის შესრულება უბრძანა. გაისმა საყვირის ხმა და გეროლდმა გამოაცხადა: — გაიგონეთ, გაიგონეთ, გაიგონეთ! აქ სდგას რაინდი ბრიან დე ბოა გილბერი, რომელიც მზად არის შეებრძოლოს რებეკას მოსარჩლე რაინდს. — კვალად გაისმა საყვირის ხმა და შემდეგ რამდენსაღმე წამს სიჩუმე ჩამოვარდა.

საქართველოს
ეკლესიის

— დამნაშავის მოსარჩლედ არავინ გამოდის, — სთქვა დიდ-
მა მალისტრმა. — გეროლდო, წადი და ჰკითხე ქალს, ხომ არა-
ვის მოვლის ისეთს რაინდს, რომელიც მის დასაცველად ხმლი-
თა და შუბით იბრძოლებს. — გეროლდი წავიდა იქით, სადაც
რებეკა იჯდა, ბოა გილბერმაც მოატრიალა ცხენი და გეროლდს
უკან გაჰყვა, ასე რომ ორივენი ერთად მივიდნენ რებეკასთან,
მალვოაზენი და მონ-ფიტშეტი ურჩევდნენ გილბერს რებეკას-
თან არ მისულიყო.

— კანონიერია ასეთი საქციელი ბოა გილბერისა? — ჰკი-
თხა მალვოაზენმა დიდ მალისტრს.

— დიალ, ალბერტ მალვოაზენ; თქვენ არ შეგიძლიანთ
დაუშალოთ მოწინააღმდეგეთ ერთმანეთთან მისვლა-მოსვლა,
რადგანაც ამით შეიძლება სიმართლე გამოიკრვეს.

გეროლდი კი რებეკას ეუბნებოდა:

— ქალო! პატივცემული და მაღალ-ღირსი მალისტრი გკი-
თხავს შენ; გყავს თუ არა რაინდი, რომელიც დღეს შენს და-
ცვას იკისრებს, თუ კანონიერად სთვლი შენს შესახებ დადგე-
ნილს გადაწყვეტილებას?

— მოახსენე დიდ მალისტრს, რომ ჩემს თავს უდანაშაუ-
ლოდ ვთვლი და განაჩენს უსამართლოდ. მოახსენე, რომ მე
კიდევ ვთხოვლობ ვადას და იქნება ყოვლად შემძლებელმა
ღმერთმა, რომელიც დიდს გაჭირვებაში უფრო ეშველება კაცს,
მეც გამომიგზავნოს მფარველი; ამ ვადის გასვლის შემდეგ კი
იყოს ნება უფლისა.

გეროლდმა ეს პასუხი დიდს მალისტრს მიუტანა.

— ღმერთმა დაგვიხსნას, — სთქვა ლუკა ბომანოარმა, — რომ
ურბამ, ან წარმართმა უსამართლობა დაგვწამოს! ვიდრე ჩრდი-
ლი დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ არ გადიხრება, ჩვენ ამ
უბედური ქალის დამცველს მოვუცდით. ამის შემდეგ კი დე
იგი სასიკვდილოდ მოეშადას.

გეროლდმა დიდი მალისტრის სიტყვები შეატყობინა რე-
ბეკას, რომელმაც მდაბლად თავი დაიხარა, შემდეგ ხელები გა-
აპყრო და ცას დაუწყა ცქერა; იგი თითქოს მაღლიდან მოე-

ლოდა შევლას, რადგანაც იმედი დაჰკარგა, რომ კაცთა შორის ვინმე გამოსჩენოდა დაძველი. ამ დროს მას მოესმა ბოა გილბერის ხმა; თუმცა ეს ხმა მხოლოდ ჩურჩულსა ჰგავდა, მაგრამ რებეკა ამან უფრო შეაძრწუნა, ვიდრე გეროლდის ნათქვამმა სიტყვებმა.

— რებეკა, — უჩურჩულებდა ბრიანი, — ყურს მიგდებ თუ არა?

— მე შენთან საქმე არა მაქვს, სასტიკო, უგრძობელო კაცო! — წარმოსთქვა უბედურმა რებეკამ.

— ჩემი სიტყვები ხომ გესმის? ჩემი ხმა თვითონ მეც მაძრწუნებს. ძლივს მივხვედრილვარ, სადა ვარ და რად მოუყვანივართ აქა. ამ შეიდნის, ამ საფარძლის და ამ კოცონის მნიშვნელობა მე კარგად ვიცი, მაგრამ ჩემთვის იგინი თითქოს არც კი სუფევენ. ყოველივე რალაც საშინელ მოჩვენებად მელანდება თვალეში, რომელიც ჩემს გრძობას აოცებს და გონებას კი არ არწმუნებს.

— ჩემი სული და გრძობანი, — მიუგო რებეკამ, — მეუბნებიან, რომ ეს კოცონი ჩემი სხეულის დასაწველად არის მომზადებული და თუმცა დიდი სატანჯველი მომელის, მაგრამ ამ სატანჯველს მალე მოელება ბოლო და მეც გადავსახლდები სხვა უფრო კარგ ქვეყანაში.

— ოცნებაა, რებეკა, ოცნება! ეგ ოცნებანი უარყოფილია თვით თქვენი ბრძენი სადუკეველებისაგან! გამიგონე რებეკა, — განაგრძო ბოა გილბერმა დიდის მღელვარებით, — შენ ჯერ ახალგაზდა ხარ და ნება გაქვს დასტკბე სიცოცხლითა და თავისუფლებითა. შემომიჯექ ცხენზედ, ჩემს საყვარელს ცხენზედ, რომელსაც არას დროს არ უღალატნია თავის მხედარისათვის, მე ეს ცხენი ასპარეზობაში მოვიგე ტრაპიზონის სულთანისაგან, — შემომიჯექ, გეუბნები და რამდენიმე წამის შემდეგ ჩვენ ველარავინ გვიპოვის; შენთვის გამოჩნდება ახალი ქვეყანა განცხრომისა, ჩემთვის კი ახალი ასპარეზი დიდების შესაძენად. დაე მათ გამასამართლონ, დაე მათ ამომშალონ თავიანთი მონასტრის მონათა სიიდან! მე სისხლით ჩამოვირეცხ ყოველსავე ლაქას, რომელსაც იგინი მოსცხოვენ ჩემს ვერბს.

— განვედი ჩემგან, მაცდურო! — დაუყვირა რებეკამ, — თვით ამ სიკვდილის წამშიაც ვერ შეარყევ ჩემს მტკიცე გადაწყვეტილებას. მე შენ ჩემ დაუძინებელ მტრად გთვლი. გამშორდი, თუ ღმერთი გრწამს.

მათი დიდი ხნის ლაპარაკით შესფოთებული ალბერტ მალვოზაზენი მიუახლოვდა მოსაუბრეთ და ლაპარაკი შეაწყვეტინა.

— აღიარა ქალმა თავისი დანაშაული? — ჰკითხა მან ბრიანს, — თუ ისევ ისე მტკიცედ სდგას თავის სიტყვაზედ?

— დიალ, მტკიცედა სდგას, — მიუგო ბოა გილბერმა.

— მაშ ჩემო კეთილშობილო ამხანაგო, — განაგრძო მალვოზაზენმა, — შენ შენს ბინაზედ უნდა დასდგე და საქმის გათავებას მოუცადო. საცაა მზე გადიწვერება. წამოდი, მამაცო ბოა გილბერო, წამოდი, იმედო ჩვენის წმინდა ორდენისა, რომლის უფროსადაც მალე შეიქმნები.

ალბერტმა რაინდის ცხენს სადავე დაუჭირა და უნდრდა წაეყვანა.

— ცბიერო, ორპირო მალვოზაზენ! რა გაძულებს ჩემი ცხენის სადავის დაქერას? — დაუყვირა მრისხანედ ბრიანმა, სადავეს ხელი გააშვებინა და ასპარეზზედ გავიდა.

— ეს კაცი მეტის-მეტი გულადია, — უთხრა მალვოზაზენმა მონ-ფიტუმეტს ჩუმიად. — ოხ, მას რომ კარგი მიმართულებაც ჰქონდეს! მაგრამ იგი ბერძნების ცეცხლისაგით, ყველაფერს სწვავს, რასაც კი მიეკარება.

მოსამართლენი ორს საათს ისხდნენ ასპარეზზედ და ამოდდ ელოდნენ რებეკას დამცველს რაინდს.

— ჩემს ორდენს ვფიცავ, — სთქვა ბერმა ტუქმა, — რომ ასეთი ახალგაზდა მშვენიერი ქმნილება უეჭველად უნდა დაიღუპოს და მის დასაცველად ხმაღს არავინ ამოიღებს, მით უმეტეს, რომ იგი ურიის ქალია.

საზოგადოდ ყველანი ფიქრობდნენ, რომ არავინ არ იკისრებდა და არც გაბედავდა ურიის ქალისთვის ხმაღის ამოღებას, რადგანაც მას ჯადოქრობას აბრალებდნენ! მალვოზაზენისაგან შეგულიანებული რაინდები კი ჩურჩულებდნენ ერთმანეთში: დრო

არის რებეკას წინდი ბრძოლისა უკან დაუბრუნდესო. ამ დროს გამოჩნდა შორს რაინდი, რომელიც ცხენს ძალზედ მოაქენებლა. ხალხმა ყვირილი შექნა: „დამცველი მოდის, დამცველი!“ თუმცა ხალხს ცრუ-მორწმუნება ძვალ-რბილში ჰქონდა გამჯდარი, მაგრამ როდესაც მოსული რაინდი ასპარეზზედ გამოვიდა, დიდის აღტაცებით მიიღო. ხოლო როცა რაინდის ცხენი დაინახა, ცოტა არ არის იმედი დაეკარგა. ცხენს დიდი მანძილი გამოეწვლო და დაღლილობისაგან ტარტმანობდა, თვით რაინდიც დაღლილობისგან უნაგირიდან გადმოვარდნას ლამოდა.

როდესაც გეროლდმა ჰკითხა მას, რა წოდებისა ხარ, სახელად რა გქვიან და რა განზრახვით მოსულხარო, უცნობმა რაინდმა მიუგო საჩქაროდ და გაბედვით:

— მე პატოსანი და კეთილშობილი რაინდი ვარ, მოვედი აქ იმისთვის, რომ ხმლითა და შუბით დავამტკიცო უდანაშაულობა ამ იორკელის ისაკის ქალის რებეკასი და ამით გავანთავისუფლო იგი იმ უსინიდისო და უსამართლო სასჯელისაგან, რომელიც მისთვის გადაუწყვეტიათ. ამისათვის მზად ვარ შევებრძოლო ბრიან დე ბოა გილბერს, როგორც მოღალატეს, გამყიდველს და მატყუარს; ყოველივე ეს შემიძლიან დავამტკიცო ამ შეიდანზედ მადლითა ღვთისათა და შეწვენითა ღვთისმშობლისა და განთქმულის რაინდის წმინდა გიორგისა.

— უცნობმა რაინდმა ჯერ უნდა დაამტკიცოს, რომ იგი პატოსანი და კეთილშობილი რაინდია, — უთხრა მალვოაზენმა. — ჩვენი ტაძარი თავის რაინდებს არ აბრძოლებს ისეთს რაინდებთან, რომელთაც ჯერ სახელი არ მოუხვეჭიათ.

— ჩემი სახელი, მალვოაზენ, — მიუგო რაინდმა და პირი გამოიჩინა, — შენს სახელზედ უფრო გამოჩენილია და ჩემი სისხლი შენს სისხლზედ უფრო წმინდაა! მე ვილფრედ აივენგო ვარ.

— მე ეხლა შენთან არ ვიბრძოლებ, — უთხრა ბოა გილბერმა, — განიკურნე ქრილობანი, იშოვე უკეთესი ცხენი და მშინ იქნება საძრახისად აღარ ჩავთვალო შენთან ბრძოლა, რომ თავხედური გამბედაობა შეგანანო.

— ოჰო! ზვიადო ტაძრის რაინდო, — შესძახა აივენგომ, — განა დაგავიწყდა ორჯელ რომ ცხენიდან გადმოგავდე შუბითა? მოიგონე აშშის ასპარეზობა, მოიგონე შენი ამაყი სიტყვები როტერვუდის ციხე-დარბაზში და სანაძლეოდ დადებული შენი ოქროს ძეწკვი და ჩემი სანაწილე, რომ უსათუოდ იბრძოლებდი ჩემთან და აღადგენდი შენს დაკარგულს დიდებას. ამ სანაწილეს ვფიცავ, რომ შენს სიმბდალეს მთელს ქვეყანაში მოეფენ, თუ ეხლავე არ იბრძოლებ ჩემთან.

ბოა გილბერმა ჯერ რებეკას გადახედა და მერე აივენგოს შესძახა ამაყად: საქსონელო ძაღლო! აიღე შენი შუბი და სასიკვდილოდ მოემზადე, რომლის მიზეზიც თვითონ შენ იქნები!

— ნებას მაძლევს ღიღი მალისტრი შებრძოლებისას? — იკითხა აივენგომ.

— არ შემიძლიან ნება არ მოგცე, — მიუგო ბომანოარმა, — თუ კი ქალი თავის დამცველად გირჩევს. მაგრამ კარგი კი იქნებოდა ჯერ კარგად გასაღებულებიყავ ჭრილობისაგან და მერე გებრძოლა. თუმცა შენ ყოველთვის ჩვენი ორდენის მტერი ხარ, მაგრამ ბრძოლა მაინც წესისამებრ მოხდება.

— ავადა ვარ, თუ კარგად, ბრძოლა ეხლავე უნდა მოხდეს, — შესძახა აივენგომ: — მე ღვთისთვის მიმინდვია ჩემი თავი... რებეკა, — უთხრა მან და მიუახლოვდა, — მალიარებ შენს დამცველად, თუ არა?

— გალიარებ, გალიარებ! — უთხრა მან მღელვარებით, — გალიარებ ჩემს დამცველად, ჩემს ნუგეშად. მაგრამ, არა... არა... ჭრილობანი ჯერ არ მოგჩენია.. ნუ შეებრძოლები ამ თავხედ კაცს!.. ნუთუ შენ ასე უნდა დაიღუპო?

მაგრამ აივენგო უკვე ბრძოლის მეიდანზედ გავიდა და შუბი ამართა; ბოა გილბერიც ასევე მოიქცა: საქურვლის მტერთველმა შენიშნა, რომ გილბერი, რომელსაც მთელი დღის მღელვარებისაგან მომაკვდავის ფერი ედო, ეხლა უეცრად გაწითლდა.

გეროლდმა რომ ორივე რაინდი თავ-თავის ადგილას დამდგარი დაინახა, ხმა-მაღლა სამჯერ დაიძახა: „შეასრულეთ თქვე-

ნი მოვალეობა, მამაცნო რაინდო!“ — სამჯერ დაძახების შემდეგ იგი გვერდზედ გადა და გამოაცხადა, რომ ვინც რაინდებს ბრძოლის დროს ან სიტყვით და ან საქმით ხელს შეუშლის, სიკვდილით დაისჯებაო. დიდმა მალისტრმა რებეკას წინდი ხელთათმანი გადაადგო და დაუძახა: დაიწყეთ!

საკვირები დაუკრეს. რაინდები ერთმანეთისკენ გაექანნენ. როგორც ყველა მოელოდა, დაღლილმა აივენგოს ცხენმა და არა ნაკლებ დაღლილმა მისმა მხედარმა ვერ გაუძღეს ბოა გილბერის შუბსა და ცხენსა. ყველამ იცოდა რითაც გათავდებოდა ეს ბრძოლა; თუმც აივენგოს შუბი ოდნავ მოხვდა გელობრის ფარს, მაგრამ უეცრად დაბარბაცდა იგი და ცხენიდან გადმოვარდა, რამაც ყველანი გააკვირვა.

აივენგომ გაინთავისუფლა ფეხი წაქცეული ცხენის უზანგოდან და ხმლით გაექანა გილბერისაკენ, მაგრამ გადმოვარდნილი რაინდი ვეღარ წამოადგა. ვილფრედმა ფეხი დააჭირა გულზედ, ხმლის წვერი გულში დააჭირა და ეუბნებოდა დამმორჩილდიო, მაგრამ ბოა გილბერი პასუხს არ აძლევდა.

— ნუ მოჰკლავ, ბატონო რაინდო! დაუყვირა დიდმა მალისტრმა, — უაღსარებოდ მის სულსა და ხორცს ნუ დაღუბავ. ჩვენ მას დამარცხებულად ვთვლით.

ამის შემდეგ ბომანოარი ჩამოვიდა თავის ადგილიდან და უბრძანა დამარცხებული რაინდისთვის ზუჩი მოეხადათ. ბრიანს თვალები დაჰხუჭოდა, სისხლი ჯერ ისევ სახეში ჰქონდა მოწოლილი.

როდესაც ყველანი გაკვირვებით უცქეროდნენ ბოა გილშერს, ამ დროს მან უეცრად გაახილა თვალები, მაგრამ ვერ ამოძრავებდა კი; მოწოლილმა სისხლმაც გადაუარა და სამაგიეროდ სამარის ფერი დაედო, იგი მოკვდა თავის გულის თქმთა ღელვისაგან.

— სწორედ, ღმერთმა დასაჯა! — წარმოსთქვა დიდმა მალისტრმა, თვალნი ზეცისადმი აღაზვნა და სთქვა: — იყავნ ნება უფლისა.

— ენცო დელუტოსკენ... :ძმისივე რქვნიმ ანუ ენა-ნამ, ძმისივე ირცეთ

თავი ორმოცდა მესამე

ისე თავდება, როგორც ზღაპარი ბებერის დედაკაცისა.
ვებსტერი.

მცირე ხნის გაოცების შემდეგ, ვილფრედ აივენგომ ჰკითხა დიდს მალისტრს, როგორც ბრძოლის მსაჯულს: სამართლიანად და ვაჟკაცობად სთვლი ჩემს საქციელს თუ, არაო?

— შენი საქციელი ვაჟკაცურიც იყო და სამართლიანიც, — წარმოსთქვა ბომანოარმა: — ვაცხადებ, რომ ქალი თავისუფალი და უდანაშაულოა, ხოლო მიცვალებული და მისი იარაღი შენი სურვილისთვის მოგვინდვია.

— მე მას იარაღს არ წაეართმევ, — მიუგო აივენგომ, — და მის გვამსაც შეურაცხებას არ მივაყენებ: იგი ქრისტიანობისათვის იბრძოდა; ღვთის ხელმა და არა კაცის ხელმა მოუღო მას ბოლო. მაგარამ დაე მისი დამარხვა საიდუმლოდ მოხდეს, რადგანაც უსამართლო საქმისთვის მოკვდა. რაც შეეხება ქალს...

აივენგოს ლაპარაკი ცხენების თქარა-თქურმა შეაწყვეტინა: მედიდანზედ გამოვიდა შავი რაინდი. მას უკან მოსდევდა მხედართა რაზმი და რამდენიმე შეიარაღებული რაინდი.

— დავიგვიანე, — სთქვა მან, როდესაც მიიხედ-მოიხედა: — ბოა გილბერს მე თვითონ მინდოდა შევბრძოლებოდი. ეს რა კარგია შენგან, აივენგო, რომ ავადმყოფი კაცი ამისთანა საქმეს კისრულობ?

— თვით ღმერთმა დასაჯა ეს გულზვაფი კაცი, ჩემო ხელმწიფევ, — მიუგო აივენგომ. — იგი ღარსი არ იყო თქვენის ხელით მამკვდარიყო.

— ღმერთმა განუსვენოს, თუ კი ამის ღირსი იქნება, — მიუგო რიჩარდმა და დააცქერდა გაშხლართულს გვამს გილბერისას, — იგი მამაცი მეთომარი იყო და ისეც მოკვდა, როგორც ნამდვილი რაინდი. მაგრამ დროს ნუღარ დავკარგავთ. ბოგუნო, შენი მოვალეობა შეასრულე.

რიჩარდის ამალიდან გამოვიდა წინ ერთი რაინდი, აღმოსავლეთით მალევაზენს მხარზედ ხელი დაადო და უთხრა: მე შენ ვატყვევებ, როგორც სახელმწიფოს მოლალოტეს.

დიდი მალისტრი აქამდინ გაკვირვებული იყო მრავალ მემართა დანახვით; ეხლა კვალად დაიწყო ლაპარაკი.

— ვინ ბედავს ტაძრის რაინდის დატყვევებას იმის საკუთარ პრეცედენტორიის კედლებ შორის, მეტადრე მაშინ, როდესაც მე აქა ვარ? ვისი ნებით გვაყენებთ ამ შეურაცხყოფას?

— მე ვატყვევებ,—მიუგო რაინდმა,—მე გენიხ ბოგუნი ვარ, გრაფი ესეკსელი, დიდი ლორდი ინგლისისა.

— იგი ატყვევებს,—დასძინა მეფემ და პირისახე გამოიჩინა,—ბრძანებითა რიჩარდ პლანტაგენეტისაჟა, რომელსაც ეხლა თქვენს წინაშე ხელავთ.—ბედნიერი ხარ, კონრად მონ-ფიტშეტო, რომ ჩემს ქვეშევრდომად არ დაბადებულხარ. მაგრამ შენ კი, მალევაზენ, ერთი კვირაც არ გაიელის, რომ წუთი-სოფელს გამოვასალმებ.

— მე მაგ განაჩენს წინააღმდეგები,—უთხრა დიდმა მალისტრმა.

— თავხედო ტაძრის რაინდო,—უთხრა მეფემ,—ეგ შენ ხელთ არ არის. შეხედე: შენს კოშკებზედ მეფის ბაირალი ფრიალებს და არა შენი ტაძრის დროშა! გონიერება იქონიე, ბომანოარ; შენ ხელი ლომის ყბაში გიძევს.

— მე რომის წინაშე ვიჩივლებ,—შეჰყვირა დიდმა მალისტრმა.

— დაე აგრე იყოს; მაგრამ სჯობს კი შენის ამალითსხვა რომელსამე პრეცედენტორიაში წახვიდე, რომელიც არ იყოს ბუნავი ინგლისის მოლალოტეთა და შეთქმულთა, ხოლო თუ გინდა დარჩი აქა და მოწამე იყავ ჩვენის მართლ-მსაჯულებისა.

— სტუმრად დავრჩე იმ სახლში, სადაც მბრძანებელი უნდა ვიყო?—უთხრა დიდმა მალისტრმა.—არასდროს! რაინდნო, საქურვლის მტვითველნო და მოსამსახურენო წმინდის ტაძრისა, მოემზადენით და დროშას გაჰყევით უკან.

დიდი მალისტრი დიდის ღირსებით დაპარაკობდა და ამით ამხნევებდა თავის გაოცებულს და შემკრთალს რაინდებს. იგინი ისე ჯგუფდებოდნენ ბომანოარის გარშემო, როგორც ცხვრები მწყემსის ახლო, როდესაც მგლის ხმას გაიგონებენ ხოლმე.

როდესაც გრაფმა ესეკსმა დაინახა, რომ ტაძრის რაინდებმა ერთად მოიყარეს თავი, მაშინ შემოაჰკრა დეზები თავის ცხენს და თავის რაზმი საბრძოლველად მოამზადა. რიჩარდმა ჩაუარა წინ ტაძრის რაინდებს და უთხრა: რას შვრებით ბატონებო? ნუ თუ მაგდენ რაინდთა შორის ჩემთან ბრძოლას ვერავინ გაბედავთ?

— ტაძრის რაინდნი, — უთხრა დიდმა მალისტრმა და წინ წამოდგა, — ამისთანა უბრალო საქმისათვის არ იბრძვიან და განსაკუთრებით უფრო თქვენთან, რიჩარდ ინგლისელო. პაპი და ევროპის მეფენი იქნებიან ჩვენ შორის მსაჯულნი: იგინი გადასწყვეტავენ, შეჭვერის თუ არა ქრისტიანს მეფეს ისეთი საქმის გამოსარჩლება, როგორსაც ეხლა შენ ესარჩლები. თუ ჩვენ ხელს არავინ გვახლებს, არც ჩვენ დავესხმით არავის თავს და ისე წავალთ ჩვენს გზაზედ. თქვენს პატიოსნებას ჩავაბარებთ აქ დატოვებულს ჩვენს იარაღს და ქონებას და შენი სინიღისი იქნება პასუხის მგებელი იმ შეურაცხყოფისათვის, რომელიც საქრისტიანოს მიაყენე.

ამის შემდეგ დიდმა მალისტრმა თავის ხალხს ანიშნა წასასვლელად მომზადებულიყვნენ. საყვირებმა აღმოსავლეთის მარში დაუკრეს და ყველანი წყნარის ნაბიჯით გზას გაუდგნენ. იგინი ისე მწყობრად და დინჯად მიდიოდნენ, თითქოს მტერს ეუბნებოდნენ — ჩვენ შენი არ გვეშინიანო.

— ღვთის-მშობელს ვფიცავ! — სთქვა მეფე რიჩარდმა, — ძლიერ ვწყუხარ, რომ ამ რაინდთა ერთგულობა მათს სიმამაცეს და გაწვრთნილობას არ შეეფერება.

როგორც შმიშარა ძაღლი, რომელიც მგელს მხოლოდ მაშინ უწყებს ყეფას, როდესაც ეს უკანასკნელი ზურგს შეაქცევს ხოლმე, ხალხიც ისე მოიქცა ეხლა: ჯერ ჩუმად იყო, მა-

გრამ როდესაც დაინახა, რომ ტაძრის რაინდები სულ ერთი ნად წავიდნენ, ერთი სიხარული და აღიაქოთი შეუდგა.

ხალხის ჩოჩქოლის გამო რებეკას არ დაუნახავს რაინდების წასვლა. იგი გულ-წასული ჩაჰკროდა თავის მამას და აღარ შორდებოდა. მაგრამ ისაკის ერთმა სიტყვამ იგი გონზედ მოიყვანა.

— წავიდეთ, — უთხრა მან, — ჩემო საყვარელო ასულო, ჩემო ახლად ნაპოვნო საუნჯევ, წავიდეთ და გულ-კეთილი ქაბუკის წინაშე მუხლი მოვიდრიკოთ!

— არა, ეგრე არა, — მიუგო რებეკამ, — ოხ, არა... არა... არა... მე ეხლა არ მინდა ველაპარაკო იმას... მე უსათუოდ უფრო ბევრს ვეტყოდი, ვიდრე... არა, მამა-ჩემო, ეს ბოროტების აღგილი დავუტევოთ!

— როგორ წავიდეთ ისე, რომ მადლობა არ გადავუხადოთ იმას, რომელმაც თავის თავი არ დაზოგა და შენს გამოსახსნელად მოვიდა შუბითა და ხმლითა და დაგინსნა კიდევ. არა, ჩვენგან იგი დიდი პატივისცემის ღირსია.

— დიად... დიად... დიდის პატივისცემისა... ეს ყოველთვის შეიძლება, მხოლოდ ეხლა კი არა... თუ შენი რახილის სული გიყვარს, შეისმინე ჩემი თხოვნა, ეხლა ნუ გადავუხდით მადლობას.

— ეგ როგორ შეიძლება? — უთხრა ისაკმა: — ჩვენ ბრიყვ ხალხად, ძალღებად ჩავთვლიან.

— ხომ ხედავ, მამა ჩემო, რომ მეფე რიჩარდი აქ არის და შეიძლება...

— მართალს ამბობ, ჩემო საუნჯევ, ჩემო გონიერო რებეკა! წავიდეთ აქედან, წავიდეთ! მას ეხლა ფული უჭირს, რადგანაც დიდი ხანი არ არის, რაც პალესტინიდან დაბრუნდა და, როგორც ზოგნი ამბობენ, ტყვეობიდანაც. წავიდეთ, წავიდეთ აქედან!

ისაკმა ჩასვა თავის ქალი წინადვე მომზადებულს ტრახტრევანდში და რაბინის ნატანის სახლში მიიყვანა. რებეკა ისე წავიდა, რომ ვერაფერ შენიშნა, რადგანაც ყველას გონება შავ-

მა რაინდმა შეიპყრო. ესლა ხალხი მხოლოდ ამას ყვიროდა:
„გაუმარჯოს რიჩარდს ლომ-გულს! სიკვდილი ტაძრის რაინ-
დებს!“

— თუმცა ბევრი პირად დიდს ერთგულებას უცხადებენ,—
უთხრა აივენგომ გრაფ ესეკს,—მაგრამ მაინც კარგი უქნია მე-
ფეს, რომ წინდახედულობა გამოუჩენია და შენ შენის მხლებ-
ლებით თან წამოუყვანიხარ.

გრაფმა გაიღიმა და თავი გაიქნია.

— მამაცო აივენგო,—მიუგო ესეკსმა,—შენ აგრე კარგად
იციობ ჩვენს მეფეს და ამბობ კი გონივრული წინდახედულობა
გამოუჩენიაო. მე იორკისაკენ მივდიოდი, როდესაც შევიტყე,
რომ პრინცი იოანე იქ აგროვებდა თავის მომხრეებს, ამ დროს
შევხვდი რიჩარდს, იგი აქეთ ისე მოაქენებდა ცხენს, როგორც
განსაცდელის ნამდვილი მაძებარი კაცი, რომელსაც უნდოდა
თავის ხელით გაეთავებინა საქმე ბოა გილბერის და ებრაელი
ქალის შორის. მე მას გამოვყე უკან ჩემის კაცებით, თუმცა
იგი ამის წინააღმდეგი იყო.

— რა ამბავი ისმის იორკიდან, მამაცო გრაფო?—მოლა-
ლატენი გველიან იქ, თუ არა?

— ისევე გველიან, როგორც დეკემბრის თოვლი მკათა-
თვის მზეს: იგინი სულ აქეთ-იქით გაფანტულან, ეს ამბავი თვით
პრინცმა იოანემ მოგვიტანა.

— მოლალატე! უსინიდისო, ურცხვი მოლალატე! რიჩარდ-
მა არ უბრძანა, რომ იგი ციხეში დაეპატიმრებინათ?

— ოხ, არა! მან ისე მიიღო იგი, თითქოს ნადირობის შემ-
დეგ შეხვედროდნენ ერთმანეთსა. მან მოუთითა ჩემზედ და ჩემს
ამხანაგებზედ და უთხრა: ხომ ხედავ, ძმაო, ჩემთან ბევრი არიან
ისეთნი, რომელნიც შენზედ გაბრაზებულნი არიან, გირჩევ წა-
ხვიდე დედა-ჩვენთან და იქ დარჩე, ვიდრე ყველანი დაშვილ-
დებიან.

— სხვა არაფერი? მერე ვინ არ იტყვის, რომ მეფე თვი-
თონ აღენინებს კაცს მოლალატობას თავის გულ-კეთილობით?

— სწორედ ისე, როგორც ზოგი ერთი კაცი თვეში არის ხოლმე მიზეზი თავის სიკვდილისა იმით, რომ ჯერ ქრილობანი არ მოუჩინია და საბრძოლველად კი გადის.

— ეგ ხუმრობა მიპატივებია შენთვის, გრაფო; მაგრამ ნუ დაივიწყებ, რომ მე ჩემს საკუთარს თავს ვაგდებდი განსაცდელში, რიჩარდი კი პასუხის მგებელია სამეფოს კეთილდღეობის წინაშე.

— ვინც თავის კეთილდღეობისათვის არა ზრუნავს, ის არც სხვის კეთილდღეობისათვის იზრუნებს. მაგრამ ციხე-დარბაზისკენ გავეშუროთ: მე შევიტყე, რომ რიჩარდს განზრახვა აქვს დასაჯოს შეთქმულობის ზოგიერთა მცირე მონაწილენი, მაშინ როდესაც მათს მოთავეს კი აპატივა.

იმ დროის სასამართლოს მატყანებისგან სჩანს, რომ მორის დე-ბრასი საფრანგეთში გაიქცა და ფილიპე ფრანგელის სამსახურში შევიდა; ფილიპე დე მალვოაზენი და მისი ძმა ალბერტი, ტემპლსტოს პრეცენტორი, სიკვდილით დაისაჯნენ, სული და გული შეთქმულობისა ვალდემარ ფიტცურზი სამშობლოდან გაიდევნა; პრინც იოანეს კი, რომლისათვისაც აღელვებდნენ მთლად ინგლისს მისი მომხრეები, საყვედურიც არ უთხრა თავისმა კეთილი გულის ძმამ რიჩარდმა. მალვოაზენები სამართლიანად დაისაჯნენ და ამისათვის არავის არ ენანებოდა იგინი.

ცედრიკ საქსონელი რიჩარდმა თავის სასახლეში მიიწვია. თუმცა იგი დიდი წინააღმდეგი იყო რიჩარდისა, მაგრამ მიწვევაზედ მაინც უარი არა სთქვა. რიჩარდის დაბრუნებამ იმედი დაუკარგა ცედრიკს ინგლისში საქსონის დინასტიის აღდგენისა; ცხადი იყო, რომ აჯანყებიდან არაფერი გამოვიდოდა, რადგანაც ხალხს რიჩარდი ძრიელ უყვარდი პირადი ღირსებისა და სამხედრო გამჭრიახობისათვის, თუმცა იგი ხან კეთილ-გონიერად განაგებდა ხოლმე თავის სამეფოს და ხან კი მტარვლობას იჩენდა.

ამას გარდა ცედრიკს აზრად აჰქონდა როენასა და ატელსტენს ჯვარი დაეწერათ ერთმანეთზედ, რომ ეს გამხდარიყო

მიზეზი მთლად საქსების ერთად შეერთებისა, მაგრამ ეს იმედოვნად გაუცრუვდა, რადგანაც ორივემ ერთმანეთის ცოლ-ქმობაზედ უარი განაცხადეს. ცედრიკს ისე ძვალ-რბილში ჰქონდა გამჯდარი საქსების საქმე, რომ ამ გარემოებას ვერც კი წარმოიდგენდა; მაშინაც კი, როდესაც ორივემ პირ და პირ გამოაცხადეს უარი ერთმანეთის ცოლ-ქმობაზედ, ცედრიკს არა სჯეროდა, რომ ეს ორი საქსონის სამეფო გვარეულობის პირი უარს იტყოდნენ იმ კავშირზედ, რომელიც საქირო იყო მთლად ხალხის კეთილდღეობისათვის. როენას ყოველთვის ეჯავრებოდა ატელსტენი, ატელსტენმაც სამუდამოდ უარი განაცხადა როენას შერთვაზედ. ეხლა ატელსტენი სულ იმაზედ ფიქრობდა, რომ სასულიერო წოდების ჯავრი ამოეყარა. მის დედას ედიფასკი ძრიელ უყვარდა სასულიერნო პირნი და იქნება ესეც იყო მიზეზი, რომ ატელსტენმა თავის მძულვარება სასულიერო წოდებისადმი იმით დაასრულა, რომ აბატი და მისი ბერები სამი დღით დაამწყვდევინა კონინსბერგის ციხე-დარბაზში და საქმელს ძრიელ ნაკლებად აძლევდა, ერთხელ, როდესაც როენას სახელი ახსენეს, კეთილშობილმა ატელსტენმა მისი სადღეგრძელო დალია და ინატრა, რომ იგი მალე დაკავშირებოდა ქორწინებით ვიღვრედ აივენგოს.

ბოლოს ცედრიკი დათანხმდა ვიღვრედისა და როენას ქორწინებაზედ. ქორწინება ჩვენის გმირისა მოხდა იორკის გამოჩენილს ტაძარში. თვით მეფეც დაესწრო ამ ქორწინებს და დღემდინ დაჩაგრულს საქსებს ეხლა დიდის პატივის-ცემით ექცეოდა; ხალხს იმედი მიეცა, რომ თავის დაკარგულს უფლებას დაიბრუნებდა. ქორწილი დიდის ამბით გადაიხადეს.

უხვად დაჯილდოებული გურტი საქურჯლის მტვირთველად დარჩა თავის ახალგაზდა ბატონთან, რომელსაც დიდის ერთგულობით ემსახურებოდა. დიდ სულოვანმა ვამბამაც საჩუქრად ახალი ქუდი მიიღო, ვერცხლის ქღარუნებით მორთული. ეს ორივე მოსამსახურენი თავის ბატონს სიკვდილამდინ არ მოშორებინ.

შინაურების გარდა, ეს ქორწინება ნორმანებმაც ილღესაწაულეს საქსებთან ერთად; დაბალმა ხალხმაც მონაწილეობა მიიღო ამ დღესასწაულში და ეს შეიქნა მიზეზად ამ ორი ხალხის ერთმანეთში მორიგებისა და დაზავებისა. ცედრიკი მოესწრო იმ დროსაც, როდესაც ეს ორი ხალხი ერთ ხალხად გადაიქცა და ურთიერთშორის ქორწინებამედ უარს აღარ ამბობდნენ. ნორმანებმა დაივიწყეს დიდგულობა და საქსებსაც გული მოულობო განათლებამ; მაგრამ არეულ ენაზედ კი, რომელსაც დღეს ინგლისურს ენას ეძახიან, მხოლოდ მაშინ დაიწყეს ლაპარაკი სასახლეში, როდესაც ედუარდ მესამე გამეფდა; ამ დღიდან საქსებსა და ნორმანებს შორის არავითარი განსხვავება აღარ სუფევდა.

ამ ბედნიერი ქორწინების მეორე დღეს, დილა აღრიან, როენასთან შევიდა მისი მოახლე ელჯიდა და მოახსენა, რომ ვილაც ახალგაზდა ქალი ნდომობს თქვენს ნახვასა და ცალკე უნდა მოგელაპარაკოსო. გაკვირვებულმა როენამ აღარ იცოდა რა ექნა; მაგრამ ცნობის-მოყვარეობამ დასძლია, მოსამსახურეები დაითხოვა და ქალის შემოყვანა უბძანა.

უცნობი ქალი შემოვიდა. იგი კეთილშობილური და წამოსადეგი შესახედავი იყო. გრძელი თეთრი ჩადრი მხოლოდ ჩრდილს აყენებდა მის სხეულს და სიმშვენიერეს კი ვერ უმაღლავდა. როენა ყოველთვის მზად იყო ხოლმე სხვის გრძობის გასაზიარებლად. იგი წამოდგა და უნდოდა მშვენიერი ქალი დასაჯდომად მიეწვია; მაგრამ უცნობმა ქალმა შეხედა ელჯიდას და როენას ცალკე მოლაპარაკება სთხოვა. როგორც კი გავიდა ელჯიდა, ცალ მუხლზედ დაიჩოქა და როენას კაბაზედ აკოცა, თუმც ეს უკანასკნელი ამის ნებას არ აძლევდა.

— რას ნიშნავს ესა, ქალო? — ჰკითხა გაკვირვებულმა როენამ: — რა მიზეზი გაიძულებს, რომ მაგისთანა პატივის-ცემას მიცხადებ?

— ეს იმას ნიშნავს, ქალბატონო აივენგო, — მიუგო რებეკამ, ზეზედ წამოდგა და ჩვეულებრივ მშვიდად და ღირსეულად დადგა, — ეს იმას ნიშნავს, რომ მე ნება მაქვს თავას და-

უმცრობლად თქვენ გადაგიხადოთ ის მადლობა, რომელიც თქვენი ქმრისთვის უნდა გადამეხადა. ბოდიშს ვიხდი ჩვენი ჩვეულებისამებრ მადლობის გადახდისათვის. მე ის უბედური ებრაელი ქალი ვარ, რომლისთვისაც თქვენი მეუღლე განსაცდელში აგდებდა თავის სიცოცხლეს ტემპლსტოში.

— ვილფრედ აივენგომ, — მიუგო როენამ, — მხოლოდ მცირედ გადაგიხადა სამაგიერო იმ მზრუნველობისათვის, რომელიც აღმოუჩინეთ მას, როდესაც დაქრილი იყო. შეგვატყობინე, შეგვიძლიან რითიმე დაგებმაროთ ჩვენ ორივენი?

— მე არაფერი არ მინდა, — მიუგო რებეკამ მშვიდად, — მე მხოლოდ გთხოვთ გადასცეთ მას ჩემს მაგიერ მადლობა და სალამი გამომშვიდობებისა.

— მაშასადამე, შენ ინგლისსა სტოვებ? — ჰკითხა როენამ, ამ ამბით საშინლად გაოცებულმა.

— დიალ, ეტოვებ. მამი-ჩემის ძმა ძლიერ დაახლოებულია გრენადის მფე მუხამედ ბადილთან. იქ მივდივართ მყუდრო ცხოვრების მოსაპოვებლად.

— განა ინგლისში მყუდრო ცხოვრება არა გქონდათ? ჩემი ქმარი ძლიერ უყვარს მეფეს, რომელიც მართლის მოყვარე და დიდ-სულოვანია.

— მე მაგაში ეჭვი არა მაქვს, ქალბატონო; მაგრამ ინგლისის ხალხი ამპარტაყანი ხალხია, იგინი მუდამ ბრძოლაში არიან ან მეზობელ ხალხებთან და ან ერთიერთმანეთთან. აქ ჩემი ხალხი მოსვენებით ვერ იცხოვრებს.

— თქვენ მაინც არაფრისა უნდა გეშინოდეთ. იმ ქალს, რომელიც დაქრილს აივენგოს უვლიდა, — უთხრა როენამ დიდის გრძნობით, — არაფრის შიში არ უნდა ჰქონდეს ინგლისში, სადაც ნორმანებიც და საქსებიც ერთნაირად ეცდებიან მის პატივისცემას.

— თქვენი სიტყვა მშვენიერია, ქალბატონო, განზრახვა უფრო უკეთესი, მაგრამ ეს ყოველად შეუძლებელია: ჩვენ შორის დიდი უფსკრული ძევს! ჩვენი აღზრდა, ჩვენი სარწმუნოება ნებას არ მოგვცემს ამ უფსკრულს გადავცდეთ. მშვიდობით.

მაგრამ ვიდრე აქედან წავიდოდე, გთხოვთ ჩემი თხოვნა შეასრულო: პირბადე აიხადეთ და დამანახვეთ სახე, რომელსაც ხალხი ასე აქებს.

— არა მგონია ნახვად ღირდეს; მაგრამ რადგან თქვენგანაც ამასვე მოველი, ვიხდი პირბადეს.

როენამ შეასრულა რებეკას თხოვნა, მაგრამ მორცხობითა და იმის გამო, რომ თავის თავის სილამაზეს გრძნობდა, სულ ერთიან გაუწითლდა ლოყები, შუბლი, ყელი და გული. რებეკაც გაწითლდა, მაგრამ მხოლოდ მცირე ხანს, — იმის გამო, რომ ძლიერმა სულის მოძრაობამ შეიპყრო მისი არსება; სიწითლემ მალე გადაუარა, როგორც გაწითლებულს ღრუბელს, რომელიც მზის ჩასვლის უმალ იცვლის ხოლმე ფერს.

— ქალბატონო, — უთხრა რებეკამ, — სახე, რომელიც მაჩვენე, დიდხანს იქნება შთაბეჭდილი ჩემს მეხსიერებაში. იგი სახე წარმომადგენელია სიმშვენიერისა და სილამაზისა; და თუ ამ სახეს ცოტაოდენი ამპარტავნება და დიდების მოყვარეობა ეტყობა, განა გასაკიცხია ქვეყნიური ქმნილება იმისთვის, რომ ჩამომავლობას თავის ბეჭედი დაუსვია მისთვის? დიდხანს, დიდხანს მეხსოვნება თქვენი სახე და ვადიდებ ღმერთს, რომ ჩემს მხსნელს ეტოვებ დაკავშირებულს...

რებეკას ხმა ჩაუწყდა, თვალები ცრემლებით აევსო. მაგრამ ცრემლები საჩქაროდ მოიწმინდა და როდესაც შემკრთალმა როენამ ჰკათხა ცრემლების მიზეზი — მიუგო: არაფერია, არაფერი, ქალბატონო! მე გული მიჩუყდება და თითქმის ვახეთქას ლამის ხოლმე, როდესაც ტორკვილსტონის და ტემპლსტოს ამბებს ვიგონებ.. მშვიდობით! მე მხოლოდ ისლა დამშთენია, რომ პატივისცემის ნიშნად გადმოგცეთ მცირე რამ საჩუქარი... მიიღეთ ეს კოლოფი, ნუ შეგეშინდებათ იმისი, რაც ამ კოლოფშია.

რებეკამ ახადა შევერცხლილს კოლოფს და დაინახა მასში აღმასის ბოინბალი უძვირფასესი საყურეებით.

— არ შეიძლება, შეჰყვირა როენამ და კოლოფი უკან მიაწოდა. — მე ასეთი ძვირფასი საჩუქრის მიღება არ შემიძლიან.

— შეინახეთ იგი, ქალბატონო, — მიუგო რებეკამ, — თქვენს
 გაქვთ უფლება, ჩამომავლობა, გავლენა, ღონე; ჩვენ კი სიმდი-
 დრე, რომელიც წყარო, ჩვენის ძღვერებისაც და უძღურებისაც;
 ათასჯერ რომ უფრო მეტი ღირდეს ეს ნივთი, იგი მაინც თქვენს
 მცირე სურვილს ვერ აღემატება. ამისთვის თქვენთვის ეს საჩუ-
 ქარი არაფერია და ჩემთვის ხომ უფრო სულ არაფერი. ნუ
 მათიქრებიანებთ, რომ ჩემი ხალხი თქვენც ისე გძულთ, რო-
 გორც თქვენს თანამემამულეთ. ან იქნება ფიქრობთ, რომ ამ
 ნივთს ჩემს თავისუფლებასზედ მალლა ვაყენებ? მამა-ჩემსაც ჩემი
 თავისუფლება უფრო ძვირად უღირს, ვიდრე ეს უბრალო ნივ-
 თი. მიიღეთ იგი ჩემგან, ქალბატონო, ჩემთვის იგი სულ არაფე-
 რია; მე ამას იქით ძვირფას ნივთეულებას აღარ ვატარებ.

— განა შენ უბედური ხარ? — ჰკითხა როენამ რებეკას უკანას-
 კნელი სიტყვებით გაკვირებულმა. ოხ, დარჩით ჩვენთან. გონიერი
 კაცების დარიგება აგაცდენს თავიდან შენი სარწმუნოების ცრუ-
 მორწმუნოებას, მეც შენი და ვიქნები.

— არა, ქალბატონო, მიუგო რებეკამ მკმუნვარებით, რომე-
 ლიც ხმაზედაც ეტყობოდა და სახეზედაც: — ეგ არ შეიძლება.
 ჩემი მამა-პაპის სარწმუნოებას ტანისამოსივით ვერ გამოვიცვლი.
 მე უბედური არ ვიქნები. ის, ვისაც ამ დღიდან ვწირავ ჩემს
 სიცოცხლეს, იქნება ჩემი ნუგეშის-მცემელი, თუ მეც იმის ნე-
 ბას ავასრულებ.

— განა თქვენ მონასტრები გაქვთ, რომ იქ შესვლა შეგე-
 ძლოს? — ჰკითხა როენამ.

— არა, ქალბატონო; მაგრამ ჩვენს ხალხში, აბრამის დროი-
 დან, ყოფილან ისეთი ქალები, რომელთაც მთელი თავის ცხო-
 ვრება ღვთის სასიამოვნო საქმეში უტარებიათ: სნეულნი მოუ-
 რჩენიათ, მშვიდნი გაუძღვიათ და შწუხარეთათვის ნუგეში უცი-
 ათ. ამისთანა ქალების რიცხვში იქნება რებეკაც. ყოველივე ეს
 შეატყობინე შენს ქმარს, თუ ვინიცააა მოინდომოს იმ ქალის
 ბედის გაგება, რომელსაც მან სიცოცხლე მიანიჭა.

აქ რებეკას უნებურად ხმა აუკანკალდა და მის აღერსში
 უფრო ბევრი გამოითქვა, ვიდრე მას თვითონ უნდოდა. იგი
 საჩქაროდ გამოეთხოვა როენას.

— მაბატყვეთ, — უთხრა მან, — დაე თვისი უხვი მოწყალეობა მოიღოს თქვენზედ იმან, რომელმაც შექმნა ებრაელიც და ქრისტიანიც!

რებეკა წყნარად გამოვიდა ოთახიდან და გაკვირვებული როენა მარტო დასტოვა. მშვენიერმა საქსონელმა ქალმა ყოველივე ნალაპარაკევი გადასცა თავის ქმარს, რომელზედაც დიდი შთაბეჭდილება იქონია. აივენგომ დიდ ხანს იცოცხლა ბედნიერად როენასთან ერთად, რადგანაც სიყვარულით შეერთეს ერთმანეთი და გამოვლილ დაბრკოლებათა მოკონებით ერთმანეთის სიყვარული უფრო უცხოვლდებოდათ. უადგილო იქნება იმის ცნობის-მოყვარეობა, ვინც მოინდომებს გაიგოს, რამდენად იყო აივენგოს გონება მოცული მშვენიერი და დიდხელოვანი რებეკას მოგონებით და ტურფა როენა უწონებდა ამ მოგონებას, თუ არა.

აივენგო ერთგულად ემსახურებოდა რიჩარდს და არა ერთხელ დააჯილდოვა იგი მეფემ. იგი უფრო დიდს ადგილს დაიკურდა, თუ რომ მფევე-გმირი უდროვოდ არ მომკვდარიყო შალიუზის ციხე-დარბაზთან, ლიმოჟის ახლო. მოკვდა დიდსულოვანი, მავრამ ოცნებიანი და სუბუჟა ხასიათის მეფე და მისი დიდ-სულოვნებით და დიდების მოყვარეობით შექმნილს საქმეებსაც ბოლო მოეღო; სწორედ ზედ გამოჰქრილია მასზედ ჯონსონის ლექსი კარლოს შვედელზედ გამოთქმული: „მისი ბედი გადასწყდა უცხო მხარეში, უბრალო კაცის ხელმა მოუღო მას ბოლო ერთი პატარა ციხის ახლო. თვის შემდეგ მან დასტოვა სახელი, რომელისაგანაც ქვეყანა ერთოდა და რომელიც მხოლოდ ზნეობის მასწავლებელია და რომანის დასამშვენებელი.“

სე ნებოუდნოც . ცაცნტო ანგნტო ინგნტო პინტოუნ ანდპინი .
 პიუნტ ნი პინოთუმიონ ანტოკინოუ ტო პინტე პუნტ ცმინოტტუნ
 ანტინან ტუნტოკიპ ნან ტაპოუნოთ ანტეფე პიუნტ
 ინპიტეფი პინ ანტოუნტეფე ანტ თებტანტე პაცნტო ტე
 იგი ანტოუნტე მოთიფე პან ტებფე ანტოკინოუ ირგნ ოთუნტ
 ანტოუნტეფეფე ტოროტქსა

მეოთხედიანი სალირიკო პოეზიის საფრანგეთში

მე-~~XIX~~ საუკუნეში

ვ*)

ჩვენ უკვე მოვიხსენეთ, რომ ამ ხანში ყოველივე შიდა იერ-ნატურალიზმის აღმოსატყეპელად. როგორც საზოგადო ცნობრება, ისე აზრთა მიმართულება ხელს უწყობდა ახალ მოძღვრების განვითარებას. ვიქტორ ჰიუგოს დიდებულმა გენიოსობამ ველარა შესძლო-რა. ცოტა ხნით ვი შეაფერხა ნატურალისტურის ლიტერატურის მიმდინარეობა და მისი ხელმძღვანელები ჩააფიქრა, მაგრამ მხოლოდ შეაჩერა და ვერ მოსპოვა ვი ეს მიმართულება.

ჩვენ უნდა გავარკვიოთ ესა, რა არის ნატურალიზმი? თუ ლიტერატურის ისტორიაში რომანტიზმი გამოდის, როგორც რეაქცია კლასიციზმის წინააღმდეგ და მისი უარის მყოფელია, ნატურალიზმიც იმავე რეაქციის ძალით გამოჩნდა; მხოლოდ რეაქცია ესა რომანტიზმის წინააღმდეგ მიიძღობა. იგი ებრძვის რომანტიზმსა და ყოველგვარ ღონესა და ძალას იკრებს მის მოსასპობად; თუ არაფერი ახალი არა ჩნდება არც ბუნებაში, არც ცნობრებაში და არც ლიტერატურაში, თუ არა ისევე ძველის ელემენტების შემწობით, მაშინ ვარგად მისვლებით, რომ ნატურალიზმის მოძღვრება ბევრში კლასიციზმის განახლებაა. კლასიციზმი აღიარებდა ლიტერატურულს განონებსა, რომელთა უარის ყოფა დანაშაულად ითვლებოდა მწერლისათვის; ნატურალიზმიც გამოაჩვენებს განონთა, რომელთა დარღვევა აღკრძალულ უნდა იქმნას. როგორც კლასიციზმი, ისე ნატურალიზმი მიმართავს ძველ ქვეყნებსა (საბერძნეთსა და რომსა) და

*) „მოამბე“ № 1.

სშირად იქ ეკებს წყაროს თავისი სე-შთავრებისას. ნატურალში
 მი აღიარებს პრინციპად, როგორც თვით სიტყვიდანა სჩანს, ბუნე-
 ბის მიმამკელობას და ეს პრინციპი არის თვით უმთავრესი, რო-
 მელიც საფუძველია მთელას მოძღვრებისა. რასაკვირველია, როდე-
 საც ბუნება და თუზინდ სსკა რამ მინეულია მწერლას შთაბეჭდი-
 ლების განმსაზღვრელად, მის პოეტურ ოცნებას შემზღუდველად,
 მამინ თავისუფლებას პოეტისას, რომელსაც რომანტიზმი აღიარებ-
 და, ადგილი აღარა აქვს. დღეიდან ბუნება იქმნება პოეტის სე-შთა-
 მგონებული, რადგან მას აღარა აქვს ნება (მართალიც რომ ვსთქვათ,
 შეუძლებელია სსზოგადოდ კაცისათვის) ბუნებას ასცდეს, ბუნებას არ
 დაემორჩილოს. ბუნება შეიქმნება სსგანი მისას პოეზიისას, მისის
 შესწავლისას, რადგან შეუსწავლელად და დაუკვირვებლად ბუნების გა-
 გება და კარვად გამოხატვა შეუძლებელია. ბუნება გარდა ამისა იქ-
 ნება და ყოფილა კადეკაც მსაჯული მწერალისას. ეს არა ისე უნ-
 და გავიგოთ, რომ ყოველთვის, როცა ვი ვასმე უნდა გასაჯოს, რო-
 მელი თსზულებას უმადლესი და უმჯობესი ორში, რასინის ანდრო-
 მსაა სკობაან თუ კოლტერის «ზაირა», იგი ყოველთვის სინამ-
 დვილეს მიაშურებს და ამას იკითხავს, რომელი უფრო ნათლად, ძა-
 ლუმად და უფრო მკაფიოდ გვასიტყვებს ბუნებასა, ადამიანის ბუნებ-
 რივ გრძნობათა. გარდა ამისა, რა ვი ბუნება აღიარებულა მისაბა-
 ძე სსკანდა, და რავი, ამიტომ, აკტორი ყოველ ღონითა ცდილობს,
 რაც შეიძლება, ნამდვილად გამოჰსატოს ბუნება, იმასაც ეცდება, რამ-
 დენადაც შესძლოა, ნაკლებ გამოჩინოს თავისი თავი, თავისი გე-
 მოვნება, თავისი მისწრაფება და თავისი შესედულება. აკტორის არ-
 რით, ეს მოძღვრება ძლიერ სული და კარგია. როცა მწერალი იმას
 აღიარებს, რომ არის კახონი, რომლითაც უნდა ჰხელმძღვანელობ-
 დეს, რომ არის რადიც, რომელიც მის პირადობასზედ უფრო მად-
 ლა სდგას და რომ მხოლოდ მამინ მადლწევს საუკეთესო იდეალს
 ხელოკნებისას, თუ იმას დაემორჩილება, რაც იმასე მადლას: როდე-
 საც აღიარებს, რომ ბუნება ერთი დაადი რამ არის, რომელშიაც
 შეუძლია ჰპოვოს მხოლოდ სსგანი თვისის ხელოკნებისათვის, რო-
 მელიც დაუშრობდეს წყაროს წარმოადგენს ყოველისავე ნაწარმოე-
 ბისას—თუ ვი ამკვარ არჩებს პრინციპად მიიღებს, კგოაზმსაც უარ-

სა ქუთოს, ველარ ღლიარებს შირადობას უოკელისავე დასაწყისდა და დასასრულადა. ამასთან მწერალი მიუხედავად თავის თავს ისე უყუროს, როგორც სხვა ყველა თავისა მოძმეს, ტუბ-აფსლეკით ყურებდას და ზინლით დარინკას კი არ დაუწყებს, ერთობას იგრძნობს, კანობრიული უმინებოები არებია დაებადება, დაებადება სიმშატია კანობრიობისადმი. მაგრამ ესეც კი არ უნდა დავეიწყოთ, რომ ამბობა ბუნებისა უნდა იყოს მინსეული სელოკების იარაღად, მის საშუალებად რადიკ უმღლესისა და უდიდესის მისაღწევად და არს თვით მისნადა. ჯერ როგორც იარაღს ამ თეორიას ბეჭერ ნაკლულებანება აქვს, როგორც ყოველს თეორიას საზოგადოდ, თუ გარგად გაკებული არ არის, და მისნად კი მისი ღლიარება მხელი გასაბედავია და მარგებელიც¹).

ერთის სიტყვით, განვიარება სიმშატოურ გრძნობათა კაცი-სა და ბუნებისადმი, უარის ყოფა თავის შირადობისა და ბუნების დამორჩილება, დიდი შატივისრემი გარკვანის ფორმისა და სელოკების კანონებისა, — ეს არის განსაკუთრებული თავისება ნატურალღიზმისა, როგორც ესტეტიკურის მოძღვრებისა. ერთი უმთავრესი შირინიღი ამ მოძღვრებისა არის უარის ყოფა თავის შირადობისა, არის კგრდ-წოდებული ობიექტივიზმი. ობიექტივიზმი ის არის, რომ საღიტეატურო ნაწარმოებდან უნდა განდევნიღ იქმნას მწერლის შირადობა, მისი გრძნობანი, მისი სიმშატია და ანტიშატია, ღიტეატურა უნდა იყოს სარკე ცნოკრებისა. როგორც ჭხდავთ, ეს სრულიად წინაღღიღია რომინტიზმის ინდივიდუღლიზმისა, ანუ შირადოკნებისა, რომინტიზმის მიერ გრძნობათა შირაკულ ღღიღას დაყენებისა ღიტეატურაში. ამ მსრით კადვე ნატურალღიზმი კლასიციზმს უანლოვდება. კლასიციზმის მღღიარებელთაც სომ ამუ განდევნიღი ჭქონდათ, ისინიც სომ თავისს შირადობისა ჭმღავდენ და არ აჩენდენ, რამდენადაც შესაძლო იყო, იმიტომ, რომ სრული განდევნა მწერლის შირადობისა შეუძლებელია, როგორც შეუძლებელია სეღვას თუ ბრმა ხაროთ, წერა, თუ სეღები მოკვეთიღი გაქვოთ და ღმარავი, თუ მუნჯი და ყრუ ხაროთ.

¹) Op. cit. 117—125 და შეშ.

ნატურალიზმი, კარგად შეგნებული, სრულიად არაფერია არის საშიში; პირაქით, საუკეთესო ესტეტიკური მოძღვრებათაგანია, მის საფუძვლიანობას ისიც ამტკიცებს, რომ განხლებულს კლასიციზმსა ჭკავს. კლასიციზმის დასაცვლად კი რაღა გვეთქმისო, ამბობს ავტორი, თუ არ ის, რომ საუკეთესო მწერლები საფრანგეთის კლასიკები იყვნენ: მოლიერი და პასკალი, ბოსსიუეტი, ლაფონტენი და რასინი, ესლანდელს დროში კი გუსტავ ფლობერი თვისის Madame Bovary-თა და განსვენებული გიუ-დემოპასსანი თვისის საუკეთესო ზატარა მოთხრობებით კლასიკების რანგში ეკუთვნებოდა.

1850—1860 ლიტერატურაში ნატურალიზმი დამყარდა. ჟორჟ-ზანდი თვისის უგანასკნელ რომანებიდან ლირიზმს განაძეგებს. მერე ასევე იქცევა ბალზაკი ე.ვისის შესანიშნავის რომანებით, რომელთაც ერთი სახელი დაარქვა, «კაცობრიობის კომედია» (La comédie humaine), ეს მამა-მთავარი ნატურალიზმისა, თუმცა იმასაც ბევრი რომანტიული თვისება აქვს. მერე გუსტავ ფლობერი ჯერ წერილებით დაიწიებს ნატურალიზმის ქადაგებასა, და ბოლოს რომანსაც დასწერს; ამ რომანის სახელი ეკლამ იცის, M-me Bovary გასლდათ. კრიტიკა ტენისა და რენანის ხელში იმავე ნატურალიზმს ესარჩლებიან (იხ. «ივერია» 165, 166—1894 წ.) ფილოსოფიიდანაც ეკვლევტიზმი, როგორც წარმომადგენელი ინდივიდუალისტურის ფილოსოფიისა, განიდევნება და პოზიტივიზმი დაიკავებს მის ადგილსა. პოზიტივიზმი ფსიხოლოგიაში შინაგან დაკვირვების (l'observation du dedans) ნაცვლად გარეგან დაკვირვებას (l'observation du dehors) შემოიღებს და ამგვარად ფილოსოფიაც ობიექტივიზმის მადარებელი გასდება. ეუსენი და ჟუფურუა (ეკვლევტიკები) იმას ამბობდნენ, რომ ჩვენი გავება, ჩვენის შინაგანის, სულიერის არსების გამოვკვება შესაძლებელია მხოლოდ ჩვენისავე თავის დაკვირვების შემწეობითა: თუ კაცი შენს თავს შეიგნებ, მთელს კაცობრიობასაც შეისწავლიო. ამასვე აღიარებდნენ რომანტიკები ლიტერატურაში და მასთან ნატურალიზმიც კი იმას ქადაგებს, რომ ჩვენის თავის გავება და ჩვენის ბუნების გამოვკვება მასშინ შეგვიძლია, რაცა ხალხულ ქვეყნიერებას შევისწავლით და დაკვირვებით

თო, როცა ფიზიოლოგიას, ისტორიას და ეტნოგრაფიას გავიხდით საგნად ჩვენის მეტადინუობისა.

ეზოქა ახალის ზოეზიისა ლეკონტ დე-ლილით იწება და ის უნდა ხავსთვალთ მის უდიდებულესს და საუკეთესო წარმომადგენელად. იმაზედ უკედ არავის შეუდგენია და არავის აღუსრულებია ლიტერატურადან შირადგონების განდვენის მოძღვრება; იმაზედ უკეთესად არავის შეუსრულებია ხელოვნებისა და მეცნიერების შეერთება. არავის არ შეუგნია და არ მიუყვანია იმ ხარისხამდის, როგორც მან, სიმშენიერე ლექსის ფორმისა; იმსავით არავის არ უგრძნია რითმისა და ლექსის წყობილების რაღაც საიდუმლოება, რაღაც ინტიმური სასიათი. იმს კი ნუ იფაქრებთ, რომ ლეკონტ დე-ლილი ან გუელ-გრილი იყოს ან სხვაზედ ნაკლებ გრძნობიერი, ნაკლებ გუელ-ჩხვილი, როგორც სწამებენ ზოგიერთები. შეიძლება სხვაზედ მეტად გრძნობიერიც იყოს, მაგრამ თავისს ლექსებში იმდენად იჩენს ამ გუელ-ჩხვილობას, რამდენადაც მიუცილებელია სალიბერო ლექსის სასიათის დასაცველად. თუ სხვები (მაგ. სენტ-ბევი) თავისს შირად გრძნობას იმდენად აზვიადებდნენ და ამწვავებდნენ, რომ ნორმალურს აღარა ჰგანდა, ლეკონტ დე-ლილი ამ გრძნობას შემოჭვარვლავს, იმორჩილებს და კალაპოტში სვამს. ან კი რა საჭიროა ზოეტმა თავისი გრძნობა გაავიადოს, დაკავანხოს ყოველი ბინძური ეპიზოდი თავისის გრძნობისა; სულ არ არის საჭირო და უსამართლობად არის მწერალმა ისეთ გრძნობათათვის მოითხოვოს ჩვენი თანაგრძნობა, რომელიც სასიმშატო არ არის, მოითხოვოს მხოლოდ იმიტომ, რომ ეგ გრძნობა მე მტანჯავსო. ზოეტი, რომელიც ცრემლების გამოასწევად თავისს გრძნობას აზვიადებს და ამწვავებს, იმ მოთხოვარს ემსგავსება, რომელიც ჭრილობას უფრო იმატებს და თუ რამ სიმასხინჯე აქვს, უფრო ადიდებს, რომ იქნება მეტი ფული გამოკრეუო გამოკრეულ-გამომკრეულსაო.

ლეკონტ დე-ლილი თავისს დღეში არ ღაზარავებს თავისს სახელით, არას დროს არ აქტეკს უურადლებას შირადს გრძნობასა და ტანჯვას, რომელიც არ არის საზოგადო ტანჯვა, საუკუნო ტანჯვა კაცობრიობისა. თუ გუელ-გრილია მხოლოდ თავისის თავის შესასებ არის; ლეკონტ დე-ლილს მხოლოდ ის ანტიერესებს, რაც კაცობ-

რომის და მისი მოწონებებს შეეხება, ხოლო ეს უგრძობლობად და გულ-ქაობად არ ჩათვლება. მნელა უგრძობლობა შეესწამოთ ავტორს «კენისას», რომლის წიგნს და გმობს თვისის გამჩენის ისეთის დიდებულის და ისეთის მკერმეტყველის ლექსებით არის გამოთქმული, რომ კინაღამ დუვინის შესისამისტურს ლექსებსა სჯობნის.

ლევანტ დუღილმა პოეზია შეუერთა მეცნიერებას მათ, რომ ყოველივე მისი აღწერილობა არის ნაყოფი დიდის მეცნიერულის კრუდიციისა. როდესაც აღვიწერთ ბუნებას ანუ მსუბუქელებს ძველის ქვეუბნისას, კვაიპტა თუ ინდოეთი, ან-და ძველი სპარსეთი, უგრძობთ, რომ იგი უხელმძღვანელობს არა ფანტაზიით, არამედ ღრმა ცოდნითა და დაკვირვებით (Poèmes antiques, Poèmes barbares). გარდა ამისა, მის ლექსებში სჩანს მეცნიერული, ნატურალისტური შესხედულობა და მით კიდევ უფრო უახლოვდება მისი ნაწილები მეცნიერებასა. თუ ლამარტინი, ჰიუგო, დუვინი და მათი უწინარესნი ფილოსოფოსნი ყოველსავე მოკლენას სჯიან მხოლოდ კაცის მხრით და კაცის შესახებ, ესაა მეცნიერებაც, ფილოსოფიაც და პოეზიაც—ლევანტ დუღილის ხელში,—კაცსა და ყოველსავე მოკლენას უფურებს ბუნების მხრითა. კაცი, როგორც სხვა პირუტყვი, მხოლოდ ერთი ნაწილია დიდის ბუნებისაო. აქამდის თუ კაცი იყო ყოველივე, დღეს ერთ უბრალო საგნად არის მიხეული, ბუნების შვილია, როგორც ყოველი პირუტყვი, როგორც მცენარე და თვით უორგანო არსებანი. ბუნებისათვის დიდებულს კაცს იგივე მნიშვნელობა აქვს; რაც უბრალო პატარა ჩიტსა. ამიტომაც ლევანტ დუღილის პოეზია კაცის პირადობას ფეს ქვეშიდან აცდის იმ კარგსებებს, რომელსედაც რომანტულმა პოეზიამ აიყვანა. ამის შედეგია ისიც, რომ პირდაპირ გრძობასა და პირადობის გაზიადებას მის პოეზიაში ადგილი აღარა აქვს. გარდა ამისა ლევანტ დუღილს ერთს წუთსაც არ დაჰვიწყებია სიმშენიერის განხორციელება პოეზიაში; ამის აზრით, ეს პოეზიის უმღელესი საგანია და ამიტომაც ფორმის დიდს ყურადღებას აქცევდა. ენის სისასტიკე, სიტყვების სიმშენიერე, რითმათა სიმდიდრე—ყოველივე ესე უძვირფასესი თვისებაა მისი ლექსების გარეგნობისა.

მას შემდეგ სათრანგეთის ზოეზიის საუკეთესო წარმომადგენლებად უნდა ჩავთვალოთ მარია დე-პერელია, სიულლი პრიუდომი და ფრანსუა კოპე. ამთში სიუფლი პრიუდომი უფრო ზოეტია, უფრო ფილოსოფოსი და მორალისტი, ესე იგი შინაარსი ლექსებისა უფრო იქცევა მისს ურადლებას, ვიდრე გარეგნობას, ტენსიკას; დე-პერელია და ფრანსუა კოპე კი უფრო გარეგნობას ეტანებიან, ტენსიკისთვის უზრუნველ.

განსაკუთრებული თვისება ამ ზოეტების ლექსებისა იგივე ზესსიმინშია, იგივე სეკდა, რომელიც თავიდანვე ასკამს ღრმა ბეჭედს სალიბრიკო ზოეზიასა. თვით ჰერედიას ლექსები, რომლებიც, თუ კარგად არ ჩაუკვირდით, სულ წინააღმდეგის აზრისა მოგეჩვენებთ, ასე გეგონებთ, დიდი კმაყოფილია თავისა თავისა, ბედნიერი თავისი ლექსების დაწერითა და სხვა-და-სხვანაირი ხეხიანა მეტაფორების მოგონებითა, — თვით ამ ლექსებში დაინახავთ სეკდის კვლას. საუფლი პრიუდომსეკდ ხომ რაღა ითქმის იმის მეტი, რომ იმაზედ უფრო სეკდიანი, უფრო ღრმა სეკდით გამსჭვალული ლექსები ფრანგულს ლიტერატურაში ძვირად დაუწერია ვასმე (le Vase brisé, Rendez-vous.). ზოგაერთი მისი ლექსი შოპენისურს მოგაკონებთ თავის ზესსიმინტურის მიმართულებით, თუცა მისი ზესსიმინში ისეთის კარგის თვისებისა რაღა, როგორც დე-ვინისა და საზოგადოდ მენებელია, მაგრამ მის ლექსებზედ უწრთელები და უფრო გრძნობიერი იშკითია. მიუსსეკდა უფრო დიდებულია იგი, უფრო სხვანაირის სულის თვისებისა, და თავის საწრთელით სენტბეკზე ბეკრად უფრო მადლა სდგას. ზირადის გრძნობის ლექსებში გამოსატკას მან სხვა ფერი მისცა, რაღაც ინტიმურის ხასიათით შემოსა: გულის სიდრემადის უფრო ხავწებებთ ხოლმე იმისი ლექსები, სხვისზედ უფრო მარტივია მისი ლექსი, მაგრამ მათზედ უფრო სეკდიანია. ამ ზოეტს არ უკვარს არც დიდი სიტყვები, არც სეკდების ქნევა და არც ფესების ბრავუნი, მაგრამ თუ კი რამეა ნაზი და წრთელი ჩვენს გრძნობაში, თუ კი რამეა შიგ საიდუმლო, რომლის გავება მხოლოდ ზე-მთავრების წყალობით შეუძლიანთ რჩეულთ, ეს გამოეჩვენებულად არ დარჩენია ატორს Solitudes-ისას.

ფრანსუა კოპე სენტ-ბევის მოწაფეა. კოპეს ყურადღებას აქცევს ბეჩავი და ყრუ ცხოვრება დაჩაგრულთა და «მშვიდთა» (les Humbles), მათი მარტივი გრძნობები, მათი ჰატარა, მაგრამ ღრმა ტანჯვა, მათი ჰატარა, მაგრამ გულიანი სიხარული. ის, რაც სენტ-ბევიმ ვერ შესძლო, რადგან სიწირველე აკლდა და ცოდნა არა ჰქონდა იმ ხალხისა, რომელსაც აღვიწერდა, ეს კოპემ დიდებულად აღასრულა. მისს ლექსებს ზედვე ახსენია კვლეა ღრმა დაკვირვებისა და თვისის ჰოეზიის საგნის კარგად შეგნებისა. ზოგიერთი მისი ლექსი შედევრად უნდა ჩაითვალოს. მან დიდი სამსახური გაუწია ფრანგულს ლიტერატურას, რადგან ახალი სიუჟეტი შემოიტანა და ის ხალხი, რომელიც დღემდის განდევნილი იყო ლიტერატურიდან, შეახვია მის სრალ-სასახლეში ეოფნას. კოპემ დაანახვა თვისის მაგალითით ლიტერატურის წარმომადგენლებს, რომ ამ ხალხის (მდაბიო) გრძნობებისა და სურვილების აღწერა არა ნაკლებ ჰოეტური იქნება, ვინემ სსკებისა. იგი დიდის სიმშტაით ეწერობა «მშვიდთა», რაც სენტ-ბევიმ ვერ შესძლო, და თუ ხანდისხან ირონიაც გამოატყობის ლექსებიდან, ეს ბოროტი და გამკვილავი ირონია არ არის და სრულიად არ უშლის ატორს დაჩაგრულთადმი სიბრალულის გამოჩენას.

VI

დუქრედია, სიუღლი ჰოეოდომი და ფრანსუა კოპე არიან უკანასკნელი წარმომადგენელი ნატურალისტურის ჰოეზიის. ესლა თავს იჩენს ახალი მიმართულება, რომელიც ყველამ კარგად იცის და რომელიც დიდად საინტერესო უნდა იყოს ყველასათვის. სასეში გვაქვს სიმბოლიზმი. ესეც რეაქცია ვასლავს გარდამეტებულს ნატურალიზმით გატაცების წინააღმდეგ. ჩვენ უკვე მოგისხენიეთ, რომ გარეგანი ფორმის სიმშკენიერე მიუციალებულია ჰოეზიისათვის, რადგან არც ერთი ჰოეტი არ იწოდება დიდებულად, თუ კარგი ფორმა არა აქვს მის ლექსებს. სოლო მეტის-მეტს გატაცებას ფორმითა მოსდევს შინაარსისა და აზრის მსხვერპლად გაწირვა გარეგნობისათვის. გარდამეტებული ფორმის სისასტიკე სელს უშლის ჰოეტის

გრძნობათა გამოხატვას, ჰობსკავს და ჰუსთავს მის აზრსა. აგრედ-ვე «ბუნების მიბაძვა», ეს უმთავრესი პრინციპი ნატურალიზმისა, როგორც ვსთქვით, ლიტერატურის საშუალებად და იარაღად უნდა იხმარებოდეს და მიზნად არ უნდა იყოს მიზნეული. ჰოეზია შეუძლებელია, თუ რაღაც საიდუმლოებისა და მიუწდომელის გამოხატვას არა ცდილობს; იგი მაშინ ცარიელი სიტყვების რასა-რუსად გარდაქმნება. სწორედ იქ, სადაც სინამდვილისა და ბუნების დაკვირვება თავდება, იქ სადაც მათემატიკურსა და მეცნიერულს მსჯელობისთვის ადგილი აღარ არის, იქ იწყება ჰოეზიის სამეუფო. ჰოეზია ცხოვრების ფოტოგრაფიული სურათი კი არ არის, იგი მისი განგრძობაა, მისი ოცნებით განვითარებაა. თვით ტემპი სალიბერაო ჰოეზიისა ისეთია, რომ თხოვლობს ამ საიდუმლოებს: სიკვდილის უსაიდუმლოესი ვითარება არის მხოლოდ ჰოეზიის საგანი და არა მისი ფიზიოლოგიური კერძობა; არც სიყვარულის ფიზიოლოგია გვეპყრება ჰოეზიაში; ჰოეზიისაგან ვითხოვთ, რომ სიყვარულის ის ვითარება დაგვიხატოს, რომელიც მეცნიერებას ჯერ მანც ვერ აუხსნია; ბუნების გამოხატვაში მისი ელემენტების ქიმიური ანალიზი ან მის მოკლენათა ფიზიკური განხილვა რა ჰოეზიის საქმე? ჰოეზიამ უნდა დაგვანახოს ბუნების საიდუმლო ვაჰშირი კაცთან და მის სულის განწყობილებასთან. რასაკვირველია, «ბუნების მიბაძვად» უნდა იყოს აღებული ყოველი ჰოეზიის საფუძველი, მაგრამ თუ ამას კვლავ ასცილდა და ბოროტად მოიხმარა ეს პრინციპი, მაშინ იგი თავის *raison-d'être*-ს ჰკარგავს. ეს ნაკლულებანება ეძინება უკანასკნელ წლების ჰოეზიასა და ლიტერატურას და ამით აიხსნება ახალი ჰოეზიის—სიმბოლიზმის—ადმოცენება, მისი გაღაშება ნატურალიზმის წინააღმდეგ.

სიმბოლისტების ნაწერებს უკვლავ უარყოფით კეიდებთან და კიდევაც დასცინიან მათს შრომასა, მაგრამ თუ გამოვარკვევთ, რა გავლენათა შედ-მოქმედებით დაიბადა ეს ახალი ფორმა ჰოეზიისა, თუ სიმბოლისტების ბნელს ფრასეოლოგიას ჩვეუკვირდებით, დავინახავთ, რომ მას თავისი საფუძველი აქვს, აქვს თავისი პრინციპები, რომლებიც საზოგადოდ ხელავენებს ეთანხმება. ჩვენ მივჭკვეთ ყურადღებას მხოლოდ ისეთს მოკლენათა, რომელთაც უფრო

თვალ-საჩინო გაკლენა ქეონდათ სიმბოლოზმის განვითარებაზედ, თორემ, თუ თვათუელი ჩამოგსთვალეთ, შორს წავალთ. პირველ ყოვლისა ლიტერატურულ წინაპართა შორის (დეკინის, მაგალითად, მიუსსესა ჭ თვათ ჭაუგოსაცე აქეს წილი ამ გაკლენაში) უნდა დავასხელოთ შარლ ბოდლერი, რომლის *Jes fleurs du mal*-ი 1857-ს დაიწერა, მაგრამ, სტრინდლის არ იყოს, მისი გაკლენა ლიტერატურაზედ მხოლოდ ამ ათისა, თხუთმეტის წლის წინად დაიწყო.

ბოდლერი ძლიერი პოეტი იყო; ხან და ხან შეუდარებელის ლექსების წერაც იცოდა, მაგრამ ძანებელი გაკლენა გი ექონია ლიტერატურაზედა. ბოდლერმა დიდი შემწეობა აღმოუჩინა ორის თეორიის გამოყენებას. ამ პოეტმა მიიყვანა უკიდურესობამდე თეორია «სელოკნება სელოკნებისათვის», ანუ უკედა ვსთქვათ, მან ამ თეორიის ნაკლულეკნებანი აღიარა პრინციპად. თითქმის მისივე შექმნილია დეკადენტიზმის თეორია. იგი უარსა ეყოფდა ყოველსავე მიზანს სელოკნებისას, თვინერ გაკეკანის ფორმის სიმშვენიერის განხორციელებისა. სელოკნებამ უნდა განაღვიძოს მხოლოდ მკითხველის გრძობა მშვენიერებისა და მის მისაღწევად ყოველივე ღონე და სელოკნება უნდა გამოიჩინოს. ბოდლერი სდევნიდა ჭეშმარიტების თავგანისცემას, ვნებათა და გრძობათა სინამდვილით გამოსატყვას. მისწონდა უფრო ნასელოკნები რამ (l'artificiel) და არა ბუნებრივი. იგი სრულიად წინააღმდეგი იყო რუსოს შესვლელებისა ბუნებაზედ. ბოდლერის აზრით, ის იყო მშვენიერი, რაც ბუნებაზედ შორს იდგა, რაც სრულიად მოკლებული იყო ბუნებრივს სინამდვილესა. მისი გემოსი იყო ყოველივე ბუნების წინააღმდეგი, ყოველივე, რაც კლასიკურს სიმშვენიერეს მოკლებული იყო; ყოველივე, რასაც ნამდვილი და ვაი-ვაკლასით მოსერებული სიმშვენიერე ეტყობოდა, იზიდავდა იმატომ, რომ ამისთანა რამ კაცის სურვილის ნაწამოებად მიანდა; ეგ არის ბუნება, რომელიც კაცს თვისის სურვილითა და ძალით თვისს გემოზედ გადაუკეთებიაო. ნორმალურ ტიპის აშორება, ნორმალურ მდგომარეობიდან გამოსვლა შეუძლიაო მხოლოდ კაცსა და არა პირუტყვსა, და ამ ძალას კაცი-სას პატივი უნდა ვსწუთო, თუგინდ საშინელიც იყოს იგი ძალიაო. იმატომ, მისის აზრით, ლიტერატურისათვის საწადელი სინამდვი-

ღე და სიწირფელე კი არ არის, არამედ სელაჟნურად გარდაქმნა მის
თუ იმ გრძნობისა, სელაჟნურად, უკედა ესთქვათ, უცნაურად გა-
მთქმბ თვისის ავად-მყოფ გრძნობათა და ახრთა, ასე რომ დაწე-
რილი მარტო დამწერისათვის იუას გასაკები, და იმისათვის, ვინც
მის გაგებისათვის უოკელს დონეს იხმარს, და არა უკელსათვის.
სურვილი—განკმორდე ბუნებასა და საზოგადოებასა, დასახინრება
ბუნებრივ გრძნობათა, მისი გარყენა, აგრედვე გარყენა და გაუც-
ნაურება ენისა—აი მთელი თეორია დეკადენტისმისა 2).

ამ დამამხობელ დოქტრინების განკითარებას სელი შეუშალა
ინგლისელის პრერატუელიტებისა და რუსულის ლიტერატურის
გაკლენამა. როგორც პირველი, ისე რუსეთის მწერალი ცდილ-
ბენ თავიანთ ნაწარმოებში მძალი, სახსნობო ახრები იქადაგან.
აიღეთ, მაგ., ტოლსტოის «ახსა კარენინა» და დოსტოევსკის «დან-
შაულა და სასკელი», რას ნახათ შიგა? სწორედ ბოდლერის სრუ-
ლიად წინააღმდეგს. ივინი საზოგადოებას ბრალსა სდებენ სწორედ
იმ განკითარებისათვის, სწორედ იმ არა წრფელის, არამედ დამახინრე-
ბულ გრძნობათათვის, რომლითაც ის არის გამსჭვალული, და რომელ-
საც ბოდლერი გუნდრუკს უკმევს. რუსეთის მწერლები ესლანდელს ცი-
ვილიზაციას საზოგადოების გარყენას უკიყინებენ, აბრლებენ, რომბეკ-
რი კარგი ბუნებრივი გრძნობა მოუსპო კაცისა. პრერატუელიტები თავი-
ანთის მხატვრობანთ, თავიანთს ნაწარმებში იმას უკიყინებენ დიდ-
ბულს რაფელს და მთელს ჯგუფს განახლების კომპის მხატვრე-
ბისას, რომ მხოლოდ კარეგანის სიმშენიერის განხორციელებასა
ცდილობდნენ და იმდენად გატაცებულნი იყვნენ ამ სურვილით, რომ
უწინდელი მხატვრების სიწირფელე, სინახე და ბუნებრივი სინამდვი-
ლე სრულიად დასახინრესო. როგორც რუსეთის მწერლები, ისე
ინგლისელი პრერატუელიტები ამას უქადაგებენ მწერალსა, თუ მხა-
ტვარს: «იყავით წრფელი; შეისწავლეთ ბუნება, მაგრამ ბუნების
შესწავლა მარტო კარეგნობის დაკვირვებით შეუძლებელია; უნდა კვადოთ
კამოირკვიოთ, შეიგნოთ, ამ კარეგანს იფორმის ქვეშ იმძლება. ნატუკს
მნიშენელობა არა აქვს, გულსა აქვს მხოლოდ მნიშენელობა და კვადეთ

2) მშენიერი განსაზღვრა დეკადენტისმისა აქვს პოლ ბურჟეს თავისს Essais
de psychologie-ში, ტ. I, გვ. 24—29.

გულამდის ჩასწკდეთ. რაფაელის მშეკნიერი მადონები მხოლოდ ფიზიკურს სიმშეკნიერეს გვჩვენებს; ის მადონება მოკლებულია იმ საიდუმლოებასა, სულის სიმშეკნიერესა, რომლითაც სავსე იყო უწინდელ მხატვრების მადონები, რომელიც გარეგნობით, სოფრეულად ნაკლებ იყო გამოსატული, მაგრამ სულიერი მათი ბუნება კი ისე ნამდვილად იყო აღბეჭდილი, რომ ამით რაფაელის მადონებზედ უფრო უსლკადებოდა სინამდვილესა. თუ გინდათ ამ შინაგანის სინამდვილის ჭეშმარიტად შეგნება, რომლის გამოსატვა გარეგან ფორმას ეოკლებოდა არ შეუძლია და რომელსაც სშირად კადევან ჭევაჩავს გარეგნობა, ერთი საშუალებაა ამის მისაღწევად: სიყვარული. ეკლასზედ უწინ არ დაივიწყოთ, რომ თქვენ ხართ ადამიანი და ადამიანობას ეცადეთ. განაძეკეთ თქვენი ეგოიზმი, შეიგნეთ სხვისი ცხოვრება, შეიგნეთ სარწმუნოება კაცობრიობის ტანჯვა-წამებისა. თუ ეს არ შეგიძლიათ, ის გაკშირი მანაც შეიგნეთ, რომელიც სხვა ადამიანებთან გაერთობთ. სელოვნებამ უნდა გვიჩვენოს ეს ჩვენი ერთობა, ეს ჩვენი გაკშირი კაცობრიობასთანა და ეს უნდა დაგვიხსნოს ცხოვრების სავნად და მიხვნადა.

ეს გახლდათ მეორე ლიტერატურული მოკლეხა, რომელმაც გაკლეხა იქონია ახალი მიმართულების დახადებაზედ³).

³) უნდა კი ვთქვათ, რომ რუსულის ლიტერატურის გაკლეხას საფრანგეთის ლიტერატურაზედ ეკვის თვლით ვუყურებთ კერძოდ ჩვენს. უმთავრესი მიზეზი საფრანგეთის ლიტერატურისა და ფილოსოფიის განახლებისა უნდა ვეძიოთ მის დამარცხებაში გერმანელებისაგან. ერთი ფრანგული მწერალი ამბობს, რომ ელზას ლორენის საქმესა ჩვენთვის უმაღლესი მნიშვნელობა აქვს, რადგან გადაგვარებისაგან გვიფარავსო (Pichon. Nouvelle Revue 1 დეკემბ. 1893 წ.). რუსული ჭეშმარიტება არის სწორედ. ზნეობრივ სავნების განსჯის სურვილს ეხლანდელი საფრანგეთის ლიტერატურაში აქა აქვს თავისი დასაწყისი და არა სხვაგან. კაცი თვის ცოდვებზედ გაჭირვების დროს უფრო ჰფიქრობს, ვიდრე დაღიწინების დროსა. ასე დაემართა საფრანგეთსაც. მან იგრძნო, რომ ღრმა ზნეობრივი ჭრილობა აქვს, რომ მისი დამარცხების მიზეზი მისი ზნეობრივი გადაგვარება იყო, ამიტომაც მისი გონებრივი წარმომადგენლები ეტანებიან ამწუავე სავნებისა გადაწყვეტასა. რუსეთის ლიტერატურამ საფრანგეთის ყურადღება მიიქცია მხოლოდ მას შემდეგ, რაკი იმედი მიეცა, რომ რუსეთი გერმანიისგან დაიფარავს და, კიდევ მეტი, ელზას ლორენს დაუბრუნებს, ნაციონალურს სირცხვილს ააშორებს. ზემოდე შევნიშნეთ, რომ არავითარი ახალი აზრი საფრანგეთის ლიტერატურაში რუსულს არ შეუტანია და ის, რაც მისგან შეტანილად ითვლება, დიდი ხანია საფრანგეთის ლიტერატურამ იცოდდა (რუსო, სენტ-ბევი, დე-ვინი, ფორე ზანდი, სხვები რომ არა ვთქვათ). თვით რუსულის ლიტერატურით გატაცება შედეგია ელზას ლორენის სავნისა.

მესამე მოკლენა, რომელიც ყველაზედ უფრო დიდ მნიშვნე-
 ლოვანია, გახლავთ, ვაგნერის მუზიკის და საზოგადოდ მისის სე-
 ლოკნების გაკლენა ახალგაზდობაზედა. ვაგნერის მუზიკა ერთის
 მხრით ბოდლერის თეორიას უხსლოვდება, თვისის მისწრაფებით
 სელოკნურის გრძნობის გამოხატვისადმი; მეორეს მხრით კი რუსე-
 თის მწერალთა და პრერაფაელისტებს აძლევს მხარსა. მისი სელოკ-
 ნება სპირიტუალისტურია და აზრად აქვს განუსაზღვრელის, მიუ-
 წდომელის, უმეტერიმ ქვეყნის გამოხატვა; იგი ცდილობს «საი-
 ქიოს» გრძნობა გაგვიღვიძოს გულში; იგი ქრისტიანობას თავკანის-
 მტრულად და ცდილობს საწმინტობაზედ აღმოაცნოს ის სიყვარუ-
 ლი, რომელითაც გამსჭვალული უნდა იყოს ყოველი აზრი და ყოვე-
 ლი მოქმედება და რომელსაც რუსეთის მწერლები და ინგლისელი
 პრერაფაელისტები ჰქვამდებენ.

ამ გაკლენათა ზედ-მოქმედებით დაიბადა ახალი ზოეზია, რომ-
 ლის უმთავრესი პრინციპი სიმბოლიზმი (ამ ზოეზიაში თავი იჩი-
 ნეს პოლ ვერლენმა, სტეფან მალიარმემ, ჰენრი რენიემ, არტურ
 რინობომ და თან მორეისმა). ზოეტური სიმბოლო არის კონკრე-
 ტული ფიქცია, რომელიც სრულიად უნდა ეთანხმებოდეს იმ გრძ-
 ნობასა და იმ აზრსა, რომლის გამოხატვასაც ზოეტს აუღია იგი.
 თუ გნებავთ, ეს ალეგორიაა, მხოლოდ ისეთი ალეგორია, რომე-
 ლიც საგნის მარტო ერთს კითხვას კი არ აღნიშნავს, არამედ
 რომელსაც იმის სრულის რთულის შინაარსის გამოხატვა სწავიან.
 ასეთს ალეგორიებს, ასეთს სიმბოლოებს ხშირად შეხედებით ძვე-
 ლი დროის ლეგენდებსა და მითოლოგიაში. ამგვარად სიმბოლო
 უთუოდ რაიმე აზრის გამოხატულება უნდა იყოს, უამისოდ იგი
 სიმბოლო კი არა, უშინაარსო ზღაპარი იქნება. ამიტომ ყოველივე
 სიმბოლო უნდა იყოს დაფუძნებული ამა თუ იმ მეთოდისაზედა, ესე
 იგი ზოეტის ამა თუ იმ შესუდულებზედა (კონტრუფიციაზედა)—კაცი-
 სსა და გარეშე ბუნების ურთიერთშორის დამოკიდებულების შესახებ,
 ან-და უკუდავსთქვით, შესახებ კაცის დამოკიდებულებისა «მიუწდო-
 მელთანა». ასე რომ, სიმბოლო, ერთის მხრით, უდგა-აზროდ შე-
 უძლებულია, მეორეს მხრით, სიმბოლოს რაღაც საიდუმლოსა და
 არა ყველასათვის ხათელის აზრის გამოთქმა უნდა შეუძლოს უკ-
 ლასათვის გასაგებად. ეს ორი თვისება მიუცილებელია მისთვის.

თვით სიმბოლიზმის განსაზღვრა გვიჩვენებს, რომ იგი ცდილობს შეიტანოს ჰოლიზმი გრძნობა რაღაც საიდუმლოებისა და სა-
 აქიოზედ ოცნება, მისი სურვილია კაცსა და ბუნებას შორის და კა-
 ცთა შორისაც საიდუმლო გაკშირის გამოაშკარავება. იგივე განსა-
 ზღვრა გაგვკავებინებს ზოგიერთს უცნაურებას ამ ახალის მიმართუ-
 ლების წარმომადგენლებისას. იგინი ცდილობენ, რაც შეიძლება, უც-
 ნაურას, გაუგებარის ერთ სწერას; მათი სურვილი მხოლოდ ის
 არის, ლექსში, რამდენადაც შეიძლება, ბეერი მუსიკალური გრძნობა
 აღუძრას მკითხველსა. სიტყვა, მათის აზრით, ვერ გვიხატავს მის-
 გან აღნიშნულს საკანს მთლად, ნათლად, ვერ გვაჩვენებს საგნის
 სრულს შინაარსსა, მხოლოდ გარეგანს ვითარებას გვიხატავს და
 ისიც ტლანქად, უხერხულად. ხოლო თვით მუსიკა სიტყვისა, მისი
 შინაგანი თვისება აღვიძებს ჩვენში მრავალნაირს გრძნობათა. ასე
 რომ სიტყვის «გამომხატველობითი» ძალა ბევრად უფრო დაბლა
 სდგას მის გრძნობათა აღმძვრელსა ძალაზედ. ამიტომ სიტყვების
 სხვა-და-სხვა ნაირის შესაძებით, კომბინაციით უნდა ვეცადოთ იგი-
 ვე გრძნობანი აღუქრათ მკითხველს, რა გრძნობასაც მუსიკა აღვი-
 ძებსო. ეს კი მხოლოდ მათ შეიძლება, რომ ლექსი თავისუფალი
 უნდა იყოს, მრავალკვარა წყობილება ჰქონდეს და ჰარმონიებისა-
 გან სასტიკად განსაზღვრულს განხებს არ ექვემდებარებოდეს (ამას
 არ ამბობდნენ ძველი რომანტიკებიც, როდესაც კლასიციზმის წი-
 ნააღმდეგ იბრძოდნენ?). ამ აზრების შედეგია ის უცნაურა ლექსი
 არტურ რიმბოსი, სადაც ანაბიას ამკვანს განსაზღვრას გვასწავებს:
 ა — შავა, ე — თეთრი, ი — წითელი (ჟიგრის თვერი, სისხლი) ო —
 ცისფერი... ესე იგი ამ ასობზედ ამა და ამ თვერს წარმოადგენ-
 თო, ესა და ეს თვერი დაგვესახება თვალ-წინაო.

უთუგონს ახლად დაბადებულს მიმართულებას თან სდევს რაიმე
 უცნაური თვისება და თავისას გამოუჩვეველობის მიზეზით ახარე-
 ბულს რასმე ჩაადენს ხოლმე, მაგრამ ჩვენ ამაებს გვერდი უნდა აკუ-
 სკოთ და უნდა უფრო ღრმად ჩავუკვირდეთ მოკვლენასა მის ასა-
 წონ-დასაწონად. ეს ღრმად ჩაკვირება ნებას გვაძლევსო, — ამბობს
 აკტორი, — ესთქვით, რომ ახალს მოძღვრებას კარგი მოძველი მოკ-
 ლის, თუ სიმბოლიზმს ისე მოიხმარს, როგორც განსაზღვრეთ,

თუ კარგად შეიგნებს მნიშვნელობას სიმბოლანობისას და არ განსწავლავს იმ კანონებს, რომლებიც უკვე დაუდგენიათ მრავალს ხნის განმავლობაში ლექსთა წიგნის გამოცდილებითა. დღეს კი იგი არის მხოლოდ რეაქცია და ახალის მიმართულების ნიშანი და რაკი ასეთია, ასეც არის დასაფასებელი. თუ ნატურალიზმმა რომანტიზმს უჩვენა მისი შეცდომები და უარ-ჰყო მისი გარდამეტებული გამო-
 აშვარება ზირად გრძნობათა და კიდევაც დაამსო, დღეს სიმბოლანობა წინააღმდეგ გარდამეტებულს გატაცებას ჰზირადგონების ლიტერატურ-
 რიდან განმეკობისა და ზღუდების მიხედვისა თეორიათა და ნატურალიზ-
 ტური ზოგისა შეაქარსა. სასურველია, ვიმეორებთ, რომ ამანაც არ გადააჭარბოს თავისს გატაცებაში. ერთი ძვირფასი თვისება სიმბო-
 ლიზმისა ის კიდევ არის, რომ იგი თხრობობს—ზოგის ნაწილი ვეკლასათვის, ხალხისათვის გასაგები იქოს, თორემ უძიროდ თავისს მნიშვნელობასა ჰკარგავსო. თუ ბოდლერი თავისს ძალს იმაში ჰსე-
 დვიდა, რომ ხალხისათვის და მომავლადეთათვის გაუგებელი დარჩე-
 ნილიყო, სიმბოლისტებს არ შეუძლიათ ეს ისურვონ, ან აზრად წარ-
 მოადგინონ ამისთანა სურვილის გადაქცევა საგნად მისწრაფებისა. ძირითადია, ჯერ არც ერთის დღეინდელის სიმბოლისტის ნაწილში არა სჩანს, რომ იგი ცდილობდეს ან თავს იწუნებდეს იმისთვის, გაიგებენ თუ არა ჩვენს ნაწილებსაო; ზირიქით, ბოდლერის მიუწ-
 დომლობას ეტანებიან, მაგრამ თვით ზოგისა სიმბოლანობისა შეუ-
 ძლებელია უიძიროდ და, ადრე იქნება თუ გვიან, სიმბოლანობის წარმომადგენელი ზოგები, თუ სურთ გამარჯვება, ამას ედებან. სიმბოლანობა დანიშნულია, როგორც ვსთქვით, არის—განეხებელი, სი-
 დუმილი და ბნელი საგანი ნათლად დაგვიჩვენოს, გვაგრძნობინოს, მისი *raison-d'être*-ი ის არის, რომ ვეკლასათვის გასაგები გასა-
 დოს ის, რასაც რჩეული მხოლოდ აზრით მასწავლებან. სიმბო-
 ლოს სიმშენიერე დამოკიდებულია იმაზე, რამდენად ღრმა და დი-
 ადის აზრის გამომხატველია იგი და რამდენად ნათლად და ვეკლასა-
 თვის საგრძნობლად ჰქმნის ამ აზრსა. ვიმეორებთ, სიმბოლანობა თავის აზრსა ჰკარგავს, თუ გაუგებარია; იგი უმნიშვნელოა, თუ გაუ-
 გებარია, სოლო ნათლად გამოხატული და გამოთქმული კი, რო-
 გორც ვეკლავს, ისე ზოგისაში ვეკლასათვის სასიამოვნოა. ამ ნიშნად

სიმბოლოში დაარღვევს იმ კედელსა, რომელიც აღმართა ძველმა ზოგნიამ ხალხსა და ზოგის შორის და რომლისათვისაც დაისჯა რომანტიზმი 4).

ამით ათავებს ავტორი თავისს კვლევასა და ბოლოს ცდილობს გამოირკვიოს ხასიათი მომავალი ზოგნიისა.

დღევანდელ ლიტერატურის შესწავლა ნებსა გვაძლევსო, ამბობს ავტორი, ამგვარად წარმოვიდგინოთ მომავალი ზოგნია: ზოგტი დღეიდან იშვიათად მოისურვებს თავისის პირადის ტანჯვისა და მწუხარების გამოძიებასა, თავისის პირადის გრძნობის გამოქვეყნებასა და ამით ამოუბახსა. პესნიმისტურმა ფილოსოფიამ კარგად დაარწმუნა ყველა, რომ პირადი მწუხარება ერთის კაცისა არის მხოლოდ წვეთი იმ დიადის ტანჯვის ზღვისა, რომელშიაც ჩაკარდნილს მთელი კაცობრიობა. ეს იმას კი არ ჰნიშნავს, რომ ზოგის ტანჯვა გაქრება, ანუ გრძნობიერება დაკარგება მოხასის. არა, შეიძლება უფრო ძლიერად იგრძნოს თავისი ტანჯვა-მწუხარება, ხოლოდ არ გამოაჰკარავოს კი, და ამ შემთხვევაში «ბოდლეოში» არის უკანასკნელი ზოგნია პირადის ტანჯვისა. ზოგნია დაჩება ფორმით საღირსო, ხოლო შინაგანით აღარ იქნება მარტო პირადის გრძნობის სიმღერა. ზოგტი აღარ იქმნება ერთადერთი საგანი მასის ლექსებისა, აღარ მოგაწიენს თავს თავისის ბედისა და უბედობის ჩივილით, თავისის გარუენილების ამბებით. აწ ზოგნიისა წყარო იქნება ბუნება, ისტორია და მეცნიერება.

ბუნებისა დაკვირვება, ისტორიისა და მეცნიერების შესწავლა ზოგის მოკვლეობად იქმნება აღიარებული და ამ მხრით რომანტიზმზედ უფრო ნატურალიზმს დაუახლოვდება მომავალი ზოგნია. სიმბოლოში კი ის უძვობესობა ექმნება ნატურალიზმზედ, რომ ეცდება ზოგნიაში აზრი შეიტანოს, ეცდება (უნდა ეცადოს მაინც) ხალხი და ზოგტი დაახლოვოს. სიმბოლოში ეცდება ზოგნია აიყვანოს იმ უძალდესს ხარისხზედ, რომ იგი სამეტაფიზიკო ზოგნიად შეიქმნეს, ეცდება სამეტაფიზიკო აზრები ისეთის სურათებით გამოხატვას, რომ ადვილად გასაგები იქმნას. მეტაფიზიკა კი ისე უნდა გვემთ-

4) იხ. op. cit. გვ. 243—256. და აგრეთვე ბრუნეტოერისავე Essai sur la litterature: le symbolisme contemporain გვ. 133—156.

დეს, რომ იგი არის ერთგვარი შესხედულობა (კონცეპცია) ქვეყნიერობასკედ, ერთგვარი შესხედულება ცხოვრებასკედ, თეორია კაცთა ურთიერთშორის დამოკიდებულების შესახებ. პოეზიიდან განდევნილი იქნება ცრუ თეორია «ხელოვნებისა სელოვნებისათვის». მწერლებს მოეთხოვებათ, რომ მათი ნაწერები გამსჭვალული იყოს უმღელესის, საზოგადო ჭეშმანურის აზრებით, რომ მათი ლექსება იყოს გამომხატველი ისეთის დიდებულის აზრებისა და გრძნობათა, რომელთა სიდიადე და დიდი მნიშვნელობა ყველასათვის, ვინც კი წაიკითხავს და გაიგებს, თავლსინა და ნათელი იყოს. მწერალი ეცდება, რაც შეიძლება, მეტი შეითხველი მოუპოვოს თავისს თხზულებასს და ამისათვის ეცდება ყველასათვის გასეკების ენით სწეროს.

როგორც ხედავთ, აკტორმა, არა თუ სალიბერო პოეზიის ეკოლოურია დაგვიანატა, არამედ მთელის საუკუნის აზრის მოძრაობაც მოკლედ დაგვანახვა. ამ საუკუნის დამეგეს შატობრიანი, ეოზიფ დე-მესტრი და ლამენე არიან მუშანი რელიგიურის განახლებისა. მათმა რელიგიურმა ფილოსოფიამ და განსაკუთრებით შატობრიანის le Génie du Christianisme-მა აღმოუჩინა პოეზიას ახალი წყარო, რომლითაც ისარგებლა ლამენტინმა და ჭეუგომ თავისს შირველს ლექსებში; მათმა თხზულებებმა ხელი შეუწეო რომანტულ პოეზიას აღმოცენებასა.

1840 — 1850 წწ. რომანტიზმმა ისე, როგორც ინდივიდუალიზმმა, სული დალია, ახალი ესტეტიკა და ახალი ფილოსოფია იტერს მის ადგილს. პიერ ლერუ, ოგიუსტ კონტი თავიანთ ნაწერებში ცდილობენ დამყარონ კაცთა შორის ურთიერთობისა და თანხმობის (Solidarité) იდეა. ინდივიდუალიზმის მანებლობა საყოველთაოდ ცნობილია: თეატრში, რომანში, პოეზიაში და პოლიტიკაშიაც კი. ვნებათა განუსაზღვრელის უფლების წინააღმდეგ იბრძვიან ეკლანი. ფლობერი თავისს რომანებში, ტენი თავისს კრიტიკაში (Histoire de la littérature anglaise), რენანი თავისს ფილოსოფიაში, ლეკონტ დე-ლილი თავისს პოეზიაში, დიუმა-შვილი თავისს კომედიებში (Demi-monde, le Fil naturel) ერთისა და იმავე მიმართულების მხევენებულნი არიან, ერთსა და იმავე საწმუნობასს აღაჩენენ: დაკვაჩებას ყოველს შემძლებლობასს, განუსაზღვრელს

რ ძ მ

და

მისი სხვა-და-სხვა გვარად გამოყენება

ბ) რძის წარმოშობა

როგორ ჩნდება რძე ანუ როგორ მზადდება? ძროხის ცუ-
რი ორი ჯირკვლიდან არის შემდგარი და თითო ჯირკვალს
ორი ოლი რძის გამოსავალი მილი აქვს, რომლებიც ძუძუს თა-
ვებით თავდებიან. ყოველ ძუძუს თავის ზემოდ არის შიგ ჯირ-
კვალში კარგა მოზდილი რძის მოსაგროვებელი აუზი. ამ აუზ-
ში ჩამოდის რამდენიმე მალი, რომლებსაც ჯირკვლიდან რძე
მოაქვთ. თითონ ჯირკვალში გატარებული ეგრედ-წოდებული
„შემერთებელი ქსოვალი“ ძროხის ცურს ჰყოფს რამდენსამე
ნაწილებად, რომლებიც თავისის მხრით კიდევ იყოფებიან უფ-
რო პატარა ნაწილებად. ეს უკანასკნელი ნაწილები წარმოად-
გენენ პატარ-პატარა ბუდეებს, რომლებიც კიდევ იყოფებიან
რამდენსამე პაწაწინა ბუშტებად, ასე რომ მთელი ჯირკვალი
შემდგარია უჯრებიდან, უჯრაკებიდან, ბუდეებიდან და ბუშტე-
ბიდან; ყველა ამ განყოფილებას თავისი გამოსავალი მილი აქვს,
რომელიც უერთდება სხვა განყოფილების მილებს; ერთი რი-
მელიმე გროვა ბუშტების მილები ერთი-ერთმანეთს უერთდება
და ეს შეერთებული მილი ჩადის ბუდეებში; ერთი გროვა ბუდე-
ების მილები ერთმანეთს უერთდება და ეს საზოგადო მილი ჩა-
დის უჯრაკში; უჯრაკების მილებიც ერთად შეერთებული ჩა-
დის უჯრაში და უჯრებისა—აუზში. ამგვარად პატარა მილების

ერთმანეთში შეერთებით, მიღები თანდითან ფართოვდება და ბოლოს დიდ მილად იქცევა. ყოველს ბუშტს თავისი გარსი აქვს და ამ გარსის შიდა კანი მოკირწყლულია პატარ-პატარა ბუშტებით (უჯრებით) და გარედანაც მოფენილია სისხლ-მატარებელ მილებით. აი სწორედ ამ ბუშტების შიდა კანზე მყოფ ბუტკებში (უჯრედებში) ჩნდება რძე და პატარ-პატარა მილებით ჯერ ბუდეებში გადადის, ბუდეებიდან — უჯრაკებში, უჯრაკებიდან — უჯრებში და უჯრებიდანაც — აუზებში და აქა გროვდება.

რაც შეეხება იმას, თუ ამ პატარ-პატარა ბუტკებში ანუ უჯრედებში რძე როგორ მზადდება, ამაზე შეცნირებას ჯერ გადაწყვეტილი არა გამოუკვლევია-რა; ამ საგნის შესახებ რამდენიმე აზრი ანუ თეორია არის გამოთქმული და რომელი მათგანი უფრო მართალია, ამაზე არაფრის თქმა არ შეგვიძლიან; აი ეს თეორიები:

ზოგნი იმას ფიქრობენ, რომ ცურის ჯირკვლებში პირდაპირ სისხლი მოდის იმ სისხლმატარებელ მილებიდან, რომლებიც ბუშტების კანზეა და რაკი ეს სისხლი შეეა ამ ბუშტის შინა კანის ბუტკებში, აქ გადაკეთდება რძედ, ესე იგი სისხლის შემადგენარ ნივთიერებათაგან მომზადდება რძის შემადგენარი ნივთიერებანი. ზოგნი კი ამის წინააღმდეგ იმას ამტკიცებენ, რომ რძის მოსამზადებელ მასალად სისხლი კი არ იხმარება, არამედ თითონ ცურის შემადგენელი ნივთიერებანი და განსაკუთრებით ის წვრილი ბუტკები ანუ უჯრედები იღებენ მონაწილეობას, რომლებიც ყოველ ბუშტუკის გარსის შიგნიდან არიან; ეს ბუტკები აუარებლად მრავლდებიან, მრავალი მათგანი ეცლება დედა ბუტკს და მისი შინაგანი, ესე იგი პროტოპლაზმა რძედ იცვლება, ესე იგი ხაჭოღ, ერბოდ და შაქრად; მაშ აქ ის მოვლენა სწარმოებს, რომელსაც ანატომები „ცხიმოვან გადაგვარებას“ ეძახიან. ამ თეორიის დასამტკიცებლად ბევრი სხვა-და-სხვა გვარი საბუთები მოჰყავთ და მათ შორის ყველაზე დიდ საფუძვლად ის მიაჩნიათ, რომ, როგორც რძის რაოდენობა, ისე მისი შემადგენელ ნივთიებათა ურთიერთობა სრულიად დამოკიდებული არ არის, როგორც შემდეგ ვნახავთ, ძროხის საკვებაზე; საკვებავის შედგენილების

შეცვლა ცოტად სცვლის რძის შედგენილებას და, თუ რამე შესამჩნევი განსხვავება ეტყობა—ეს მხოლოდ წყლის რაოდენობაში; ექსტრაქტის რაოდენობა კი ძალიან მცირედ იცვლება; თუ საკვებადში ბევრი ცხიმოვანი ნივთიერება ურევია, მაშინ რძე ყოველთვის სუქანი არ არის და არც აზოტიურ ნივთიერებით მდიდარი საკვები უმატებს ხაჭოს რაოდენობას. ეს დამტკიცებულია მრავალ გამოცდილებით. ამავე თეორიის დასამტკიცებლად მოჰყავთ ის გარემოებაც, რომ ახალ-დედა ძროხის რძეში თიჯქმის ერთის კვირის განმავლობაში (ხან უფრო მეტი და ხან ნაკლები) ერთგვარი ნივთიერება ურევია, რომელსაც ბუტკების შინაგანის, პროტოპლაზმის შედგენილება აქვს, მაშ ჯერ მთლად არ არის გადაგვარებული რძე; ამ გვარად ხსენის შედგენილება ხან ერთი და ხან ორი კვირის განმავლობაში ბევრად განირჩევა რძის შედგენილებიდან.—იმის წინააღმდეგ, რომ რძე ვითომ პირდაპირ სისხლიდან იყოს მომზადებული, კიდევ მოჰყავთ ის საფუძველი, რომ რძისა და სისხლის ნაცრის შედგენილებაში დიდი განსხვავება არის; როგორც წინა დენახეთ, რძეში კალიქვის მარილები უფრო გადამეტებულია, ვიდრე ნატრისა, და ამ მხრით რძის მინერალური შედგენილება უფრო მიემსგავსება სხეულის ქსოვილის მინერალურ შედგენილებას. სისხლის მარილებში კი პირიქით ნატრის მარილები უფრო გადამეტებულია; აგრედვე ამასთან ისიც შესანიშნავია, რომ სისხლის ალბუმინი და რძის ლაქტალბუმინი ერთმანეთს სრულებით არა ჰგვანან. ამას გარდა რძის ხაჭოში ერთგვარი ნივთიერება კიდევ მოიპოვება, ეგრედ-წოდებული ნუკლეინი, რომელიც სისხლში სრულებით არ არის.

ამ ორივე თეორიის ერთად მოთავსება მოინდომა ერთმა გერმანელმა სწავლულმა რაუბერმა (Rauber); რომლის აზრითაც რძე მზადდება არა ბუტკების გადაგვარებით, არამედ სისხლას თეთრ მანცვლებადან (როგორც ვაცით, სისხლში ორგვარი მარცვლებია ანუ სხეულები—თეთრი და წითელი), ანუ ეგრედ წოდებულ ლიმფატურ სხეულებიდან ამათის გადაგვარებით. რაუბერმა გამოიკვლია და დარწმუნდა, რომ მწველელი ძროხის ცურში სისხლის მიღები პირდაპირ არ არიან მიკრულ-

ნი ბუშტუკების გარსზე, არამედ მათ შორის დაგებულია ღიმფის მიღები, რომლებიც წველის დროს საესენი არიან თეთრ მარცვლებით; ეს უკანასკნელები გადადიან ბუტკების შინაგანში და მათი ზედ-მოქმედებით ანუ მათი შემწეობით რძის შემადგენელ ნივთიერებად გადიქცევიან. რაუბერის აზრით, ვიდრე ხბო დედის მუცელშია, იმის საკვებავად სისხლიდან მიდის თეთრი მარცვლები (ხბოს ჭიპის შემწეობით) და რადგანაც ხბოს დაბადების შემდეგ ეს მასალა საჭირო აღარ არის, ამიტომ ეს თეთრი მარცვლები საშვილოსნოში აღარ მიდის, არამედ პირდაპირ ძროხის ძუძუში გადადის და ამ სახით გრძელდება შეწყვეტილი კვება ახლად დაბადებულ ხბოსი. თუ რაუბერის აზრი მართალი გამოდგა, დამტკიცდება, რომ რძის მასალა პირდაპირ სისხლიდან მოდის ძუძუში და მაშ ერბოსი, შაქრისა და ხაჭოს მასალა ბუტკები კი არ იქნებიან, არამედ სისხლის თეთრი სხეულები. ახლა კი მხოლოდ ერთის თქმა შეგვიძლიან, იმისა, რომ რძის შემადგენელი წყალი პირდაპირ სისხლიდან მოდის და ექსტრაქტული ნივთიერება კი თვითონ ძროხის ძუძუში ასე თუ ისე მზადდება რომლისავე ნივთიერების გადაგვარებით. იქნება რაუბერის აზრი უფრო მართალი იყოს, ამაზე გადაწყვეტილ რამეს თქმა არ შეგვიძლიან, მაგრამ ეს კი საგულისხმოა, რომ იმის აზრს ფიზიოლოგიის მხრით ბევრი საფუძველი აქვს.

ხსენი, მასა შედგენილება და მნაშვნელობა. ხსენი ანუ ის რძე, რომელსაც ძროხა პირველ დღეებში იწველის, ხბოს მოგების შემდეგ, ნორმალური რძიდან მით განირჩევა, რომ შიგ ბევრი ეგრედ-წოდებული „ხსენის სხეულები“ ურევია და ამასთან შედგენილება და თვისებაც სულ სხვა აქვს. ხსენის სხეულები ან რძის ჯირკვლის ბუშტუკების კანის შინაგანი ბუტკებია და ან სისხლის თეთრი მარცვლები. რამდენადაც ბევრი დრო გადის ხბოს მოგების შემდეგ, იმდენად მცირდება რძეში ეს ხსენის სხეულები და ბოლოს სრულებით აღარ მოიპოვება; ამისთვის საჭიროა მ—14 დღემდინ (ძროხის პიროვნული თვისების დაგვარად). ხსენი ყვითელი ფერისა არის, სუნი სასიამოვნო არა აქვს და გემოთიც მლაშეა; ცოტად ტუტის რეაქცია

აქვს და დიდი სიმჭირხნე, თითქმის 1,080 და არა ნაკლებ 1,040; რადგანაც ხსენში ბევრია აზოტიური ნივთიერება, ამისათვის ამის აღულება არ შეიძლება, მაშინვე ახაჭოვდება, ესე იგი გასქელდება და შედგდება. დერიტის მიმატებით ან არ შედგდება და თუ შედგდება, მაინც მთლად არ იქნება შედგებული. ამ ხსენის შედგენილების და რძელ შეცვლის გამოსაკვლევად ეიგ-ლინგმა და სხვებმაც ბევრი გამოცდილება მოახდინეს და აღმოჩნდა, რომ საშუალო შედგენილება და ურთიერთი რაოდენობა მის შემადგენელ ნივთიერებათა ასე იცვლებიან (გამოსაცვლად აიყვანეს 8 წლის ძროხა, მეექვსე ხბოს დროს):

	სიმჭირხნე.	ექსტრაქტი.	ერბო.	ხეო.	ალბუმინი.	შაქარი.	ნაცარი.
ხბოს მოგების უმაღლვე	1,068	26,68	3,54	2,65	16,56	3,0	1,18
10 საათის შემდეგ	1,046	21,28	4,64	4,28	9,89	1,42	1,55
24 — —	1,048	19,87	4,75	4,50	6,25	2,85	1,02
48 — —	1,042	14,19	4,21	3,25	2,81	3,46	0,26
72 — —	1,035	13,86	4,03	3,88	1,03	4,10	0,82

ორი წლის ძროხა, პირველი ხბო.

ხბოს მოგების უმაღლვე	1,071	27,70	3,11	5,20	15,65	1,85	2,04
ხუთი დღის შემდეგ	1,083	13,15	3,94	2,86	1,12	4,55	0,68

აქედან ცხადია, რომ პირველ დღეების რძე, ხსენი ბევრად განირჩევა ჩვეულებრივის რძისაგან და განსაკუთრებით ექსტრაქტის რაოდენობით, რომელიც გამოწვეულია ალბუმინის რაოდენობის გადიდებით; ნორმალურ რძეში ჩვეულებრივ ექსტრაქტის რაოდენობა არის 12—13%, ხსენში კი თითქმის 30% აღის და ამაში ალბუმინის რაოდენობა 16—17%, როდესაც ნორმალურ რძეში 0,8% არ გადასცილდება; ამას გარდა პირველ რძეში მარილების რაოდენობაც გადამეტებულია და ამით მტკიცდება ის წინადადება აზრი, რომ რძე ან სისხლის თეთრ მარცვლებიდან მზადდება და ან თითონ ტანის ქსოვილისაგან (ეპიტელიის ბუტკებიდან). ხსენის შედგენილება ყოველთვის ერთგვარი არ არის და თანდათან იცვლება, ვიდრე სრულიად არ მიემსგავსება ნორმალურ რძეს. ზოგიერთი სწავ-

ლულები იმასაც იხსენიებენ, რომ ხსენში მყოფი ერბოც განიჩევა რძის ერბოსგან და აგრედვე შაქარიც, რომელიც რძის შაქარს კი არა ჰგავს, არამედ ყურძნის შაქარს.—ამას გარდა ხსენის ნაცარში ფოსფორის სიმკვავის რაოდენობა აღის 41,3%, თითქმის თითონ ნაცრის ნახევარია და ეს სხეული რძის ნაცარში კი მხოლოდ 27,68 შეადგენს.

ხსენი ახალ-მოგებულ ხბოს საკვებად არის დანიშნული და უფრო მიემსგავსება იმ საკვებას, რომლითაც დედის მუცელში იკვებებოდა; მაშ ეს რძე ხბოსთვის უფრო სასარგებლო და შესათვისებელი და კარგად მოსანელებელი საკვებადია, ვიდრე ნორმალური რძე. ამისათვის ხსენი მთლად ხბოს საკვებად უნდა იყოს დატოვებული. ამ გარემოებაში ძროხის მოწველა უსარგებლოც იქნება, რადგანაც ხსენი კაცისთვის ძნელი გამოსაყენებელია: გათბობით მაშინვე ახაქოვდება და ამასთან ცუდი სუნი და გემო აქვს. ზოგიერთი ფიქრობს, რომ ამ რძეს ბევრი ერბო აქვსო და ამისათვის სდღვებავენ, მაგრამ, როგორც უკვე ვნახეთ, ხსენში ერბო უფრო ნაკლებია, ვიდრე რძეში და ამასთან ისეთი ცუდი თვისებაცა აქვს, რომ შედღვების დროს ერბოს მოგროვებას აძნელებს და, მაშასადამე, სადღვებლისთვის მავნებელია. აგრედვე არც ყველის მასალად ვარგა; მისგან მომზადებული ყველი კარგად ვერა მწიფდება. მაშ ყველაზე კარვის იქნება, რომ ხბოს საკვებად დასტოვონ, და თუ ბევრია, მაშინ ლეკვებსაც აჭამონ.

ბ) სხვა-და-სხვა გარემოებანი, რომელნიც ჰმოქმედობენ რძის წარმომაველობასა და თვისებაზე

წინაღ მოვიხსენეთ, რომ რძის რაოდენობასა, შედგენილებასა და აგრედვე მომზადებაზედ ასე თუ ისე ჰმოქმედობენ სხვა-და-სხვა გარემოებანი, რომელთა შორისაც იმყოფება ძროხა; აქ ცუდი არ იქნება ორიოდ სიტყვით, გაკვრით, გავარჩიოთ ეს გარემოებანი და მათი მნიშვნელობა.

1) აგებულების და ჯიშის გავლენა. რძის მომზადებასა და მის შედგენილებაზე უფრო დიდი გავლენა აქვს ძროხის აგებულებას და მის ჯიშს. წინადაცა ვსთქვით და ეხლაც გავიმეორებთ, რომ, თუმცა კარგი საკვებავი და მოვლა საჭიროა ძროხისთვის, მაგრამ მაინც ამით ჩვენ ვერ შევცვლით რძის შედგენილებას; მართალია, როგორც ამბობს ფლეიშმანი, ყოველი ლუკმა საკვებავისა და ყოველგვარი ყურადღება უეჭველად რძედ იქცევაო, მაგრამ რაოდენობა და თვისება რძისა მაინც უპირატესობით დამოკიდებულია ძროხის საკუთარ პირადს აგებულებასა და თვისებაზე: თუ თვითონ ძროხა კარგი და კარგის ჯიშისა არის, რძეც კარგი იქნება და პირიქით ცუდი ძროხის რძეს ველარა გამოაკეთებს-რა. ჯიში, როგორც ვიცით, არის ის თვისება ანუ თვისებანი, რომელიც მოუპოვებია დიდი ხნის ვარჯიშობით და დიდი ხნის ბუნების გავლენით რომელსამე ჯგუფს, რომლის წევრნიც თითქმის ერთგვარად არიან მოსულნი, ერთგვარი ტანი, შეხედულობა და წონა აქვთ და ერთგვარი თვისებანი, საკვებავის შეთვისება, საწველავი ძუძუს, ცურის განვითარება და სხვანი. რადგანაც პირადნი თვისებანი ჯიშზეა დამოკიდებული, ამისგამო ჯიშის მნიშვნელობაც ცხადია. ჯიშს რომ დიდი მნიშვნელობა აქვს, ეს იქიდანაცა სჩანს, რომ სხვა-და-სხვა ჯიშს სხვა-და-სხვა ფასი აქვს; არიან იმისთანა ჯიშის ძროხები, რომლებიც ბევრ რძეს იწველიან და იმისთანანიც, რომლებიც, თუმცა ბევრს არ იწველიან, მაგრამ მათი რძე ან ძალიან სუქანია და ან ბევრ-ხაჭოიანი. ამასთან, რასაკვირველია, ესეც შესაძლებელია, რომ ერთსა და იმავე ჯიშის ძროხების რძის რაოდენობასა და შედგენილებაში დიდი განსხვავება აღმოჩნდეს; ხშირია, რომ განთქმული ჯიშის ძროხა ან ცოტას იწველიდეს სხვა ამავე ჯიშის ძროხებზე და ან მისი რძე ან ისე სუქანი არ იყოს და ხაჭოიანი. ამის გამო რძე, სწორედ რომ ვსთქვათ, ძროხის ჯიშისა და ინდივიდუალ ხარისხის საზოგადო ფუნქცია არის. თუმცა ჯერ კარგად არ არის გამოკვლეული ჯიშის გავლენა რძის რაოდენობასა და შედგენილებაზე, მაგრამ ის კი ცხადია, როგორც ზე-

შოდაცა ვსთქვით, რომ ზოგიერთის ჯიშისა ბევრ რძეს იწველის და ზოგისა—ცოტას; ზოგი ჯიშის რძე სუქანია და ზოგისა კი არა. ჰოლლანდიელი ჯიშის ძროხა ბევრ რძეს იწველის, მაგრამ ამასთან მისი რძე ცოტა ერბოს შეიცავს. ჰოლლანდიელ ძროხის რძეში ერბოს რაოდენობა შეადგენს 3% და 3,5%, არ გადასცილდება. ზოგიერთი სხვა ჯიში კი, როგორც ბრეტონული და ჯერსეის ძროხა, თუმცა უფრო ცოტას იწველის, მაგრამ მათი რძე ძალიან სუქანია და ერბოს რაოდენობა აღის 5—6% და ხან მეტიც. ქიმიური ანალიზი პრაქტიკითაც არის დამტკიცებული მრეწველობაში: მაშინ როდესაც ჰოლლანდიაში ერბოს გამოსავალი 3% არ გადასცილდება (აქ ისიც არ უნდა დავივიწყოთ, რომ შედღეების შემდეგ დოში რჩება ცოტაოდენი ერბო), საფრანგეთში ერბოს გამოსავალი შეადგენს 5% და 6%. საზოგადოდ შენიშნულია, რომ რძის რაოდენობა ცხადად ამცირებს ერბოსა და ხაჭოს რაოდენობას; რამდენადაც ძროხა ბევრს იწველის, იმდენად იმისი რძე ღარიბია ექსტრაქტულის ნივთიერებით. დაბალ ადგილების ჯიშისანი უფრო ბევრ რძეს იწველიან, როგორც ჰოლლანდიისა, ოლდენბურგისა, ბრეიტენბურგისა, ოსტფრისლანდისა, მაგრამ მათს რძეში ერბო და ხაჭო ბევრი არ არის. ამ მხრით ერთმა ფრანსიელმა სწავლულმა ლეზემ (Lezé) შესანიშნავი აზრი გამოსთქვა: „ევროპაში ერბოს რაოდენობა რძეში კლებულობს დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ“. ირლანდიელი კერრის ჯიშის ძროხები და საფრანგეთის ლიზუზინისა, ბრეტონისა და ნორმანდიის ჯიშისა იმისთანა რძეს იძლევიან, რომელშიაც ერბოს რაოდენობა შეადგენს 4,5—5%; რაც შეეხება დანიის, ჰოლლანდიის და იტალიის ძროხებს, იმათ რძეში ერბოს რაოდენობა 3% და 3,5% მეტი არ არის; შვეიცარიის ძროხების რძეში ერბოს რაოდენობა 4% არ გადასცილდება და ხშირად უფრო 3,5%. მაგრამ ამის მაგივრად აღმოსავლეთის ძროხების რძეში შაქარი და ხაჭო უფრო ბევრია; ამგვარად დასავლეთის ძროხების რძე მდიდარია ერბოთი და შედარებით შაქარი და ხაჭო ცოტა აქვს; აღმოსავლეთის ძროხების რძეში კი ხაჭო და შაქარი უფრო გადამე-

ტებულია და ამისგამო დასავლეთის რძე უფრო ერბოს მოსამზადებლად არის კარგი და აღმოსავლეთისა კი უფრო ყველის მოსამზადებლად სჯობია. ამასთან ესეც არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ეს მეტ-ნაკლებობა პროპორციალური არ არის. საზოგადოდ, თუ რძე მდიდარია ერბოთი, მაშინ ხაჭოც ბლომადა აქვს და ამისგამო ექსტრაქტული ნივთიერება ამაში უფრო მომატებულია. სამწუხაროდ, სხვა-და-სხვა ჯიშების რძის ანალიზი ბევრი არ არის, მაგრამ რამდენიმე ანალიზიც ამტკიცებს ამ აზრს: მაგალითად, შვეიცარიის ძროხების რძეში წყალი შეადგენს 87,5%, ერბო 3,5%, ექსტრაქტი 12,5% და თუ ერბოს ექსტრაქტის რაოდენობას შევუდარებთ, ვნახავთ შემდეგს: $\frac{3,5}{12,5} = 0,28$; საღერის ძროხების რძეში დიუკლომ შენიშნა ერბო 3,22% და ექსტრაქტი 13,10 და აქედან ასეთი დამოკიდებულება გამოდის $\frac{3,22}{13,10} = 0,246$; ბრეტონულ ძროხის რძეში ერბოს რაოდენობა არის 5,5% და ექსტრაქტი კი მხოლოდ 16 და მათი დამოკიდებულება $\frac{5,5}{16} = 0,34$. მაშ, როგორც ვხედავთ, სხვა-და-სხვა ჯიშის რძეში უფრო ერბოს რაოდენობა იცვლება. აქედან ცხადია, რომ საფრანგეთის ჯიშის რძე და ინგლისის ჯიშისა უფრო ერბოს მოსამზადებლად არის კარგი და შვეიცარიისა კი უფრო ყველის მოსამზადებლად.

ჩვენ ამ ცნობათა მოყვანა უფრო იმისთვის გავხედეთ, გვინდა მკობველებს ვუჩვენოთ, რომ ყოველ ქვეყანას თავისის ძროხის ჯიშის დაგვარად უნდა ჰქონდეს გავრცელებული ან ერთი დარგი მრეწველობისა და ან მეორე, თუმცა კი არც იმის წინააღმდეგი ვართ, რომ ორივე მრეწველობის განვითარება ერთსა და იმავე ქვეყანაში აღვიღოდ შესაძლებელია.

რაც შეეხება სხვა-და-სხვა ჯიშის ძროხის რძის რაოდენობას, აქ ჩვენ მოვიყვანთ ფლემიშმანისგან შეკრებილ ცნობებს, თუმცა კი კიდევ გავიმეორებთ, რომ ჯიშის გარდა რძის რაოდენობა უფრო დამოკიდებულია თვითონ ძროხის აგებულებასა და მის პირადს თვისებაზე:

ძროხის ჯიში.	რძის რაოდენობა მთლად წველის პერიოდში.
ჰოლლანდიური	3.000 ლიტრი.
ოლდენბურგისა	2.800 —
შვიცისა (შვეიცარია)	2.600 —
ალგაუს (შვეიცარია)	2.500 —
ანგელის ჯიშისა	2.400 —
სიმენტალისა	2.300 —
მისბახისა	2.200 —
აუსბახ-ტრისდორფისა	1.900 —
უნგარულისა	800 —

როგორც ვსთქვით, სხვა-და-სხვა ჯიშის რძე მარტო რაოდენობით არ განირჩევა, არამედ ვითარებითაც; ცნობილია, როგორც წინადაც ვსთქვით, რომ შვიცის, ალგაუს და სიმენტალის ძროხების რძე უფრო სუქანია და უფრო ბევრი ხაქო აქვს, ვიდრე ჰოლლანდიელ და ოლდენბურგის ძროხების რძეს. აგრედვე ბრეტონის, ჯერსეის და უნგარულ ჯიშის ძროხები თუმცა ცოტას იწველიან, უფრო სუქანია შვეიცარიის ძროხების რძეზე. საზოგადოდ ცნობილია, რომ რძის რაოდენობა კარგი ჯიშის ძროხისა ოთხჯერ ან ხუთჯერ მეტია მის წონაზე, მაგალითად, ჰოლლანდიური ძროხა თავის წონაზე ხუთჯერ მეტს იწველის (თუ ძროხის წონა 30 ფუთია, მთელ წველის პერიოდში მოწველილი რძე 150 ფუთი იქნება); შვიცისა და ალგაუს ჯიშის ძროხა $4\frac{1}{5}$ მეტს იწველის და სიმენტალისა მხოლოდ 4 ჯერ; თუმცა კი ამასთან ისეთი ძროხებიც არიან, რომლებიც ძალიან ბევრ რძეს იწველიან, რაც, რასაკვირველია, სრულიად დამოკიდებულია მის პირადს თვისებაზე. მაგალითად, გერმანიაში მაგდებურგის ახლო 1845 წელს იყო ერთი ძროხა, რომელიც წელიწადში 8.476 ლიტრს იწველიდა, მაშასადამე, დღეში 23 ლიტრს; 1862 წელს ჰამბურგის მსოფლიო გამოფენაზე იყო ერთი ძროხა, რომელიც წელიწადში 8.015 ლიტრ რძეს იძლეოდა, მაშასადამე, დღეში 22 ლიტრს; ცნობილი არიან აგრედვე სხვა შესანიშნავი ძროხებიც, რომლებიც დღეში არა ნაკლებ 15—16 ლიტრ რძეს იძლეოდნენ.

ყოველ მხარეს და ქვეყანას თავისი საქონლის ჯიში ჰყავს გაშენებული და თუმცა შესაძლებელია უფრო კარგი ჯიშის გაშენება და ჯიშის გამოცვლა (ეს მოხდა ინგლისში, სადაც ძალიან მცირე ხანში სულ გამოსცვალეს ჯიში), მაგრამ ამის დიდი დაფიქრება უნდა და აწონ-დაწონვა; ერთი და იგივე ჯიშში ყოველ მხარეში ვერ იხეირებს და თუ იხეირა, ყველგან ისე არ მოიწველის, როგორც თავის სამშობლო ქვეყანაში; ყოველი ჯიში მხოლოდ მაშინ მოქმედობს ნორმალურად, როცა თავის ბუნების ჰაერში ცხოვრობს და თავის ნორმალურ გარემოებაში, რომელსაც რომელიმე ჯიში სატუტუნოების განმავლობაში შესჩვევია. ამის გამო ყოველ ქვეყნიდან არ შეიძლება ამა თუ იმ სასურველის ჯიშის გაჩენა. მაგალითად, თუ ვისურვებთ ჯერსის ჯიშის გაჩენას, რომელიც თავის სამშობლოში ეს ნაზი და მორჩილის ტანის ძროხა მიჩვეულია მდიდარს საძოვარს, ნაზს და ნოტიო ჰაერს, რასაკვირველია არ იხეირებს, თუ ესე ყოველივე ახალ ქვეყანაშიც არ დახვდა. სხვა ქვეყანაში გადმოიცივლება და მის რძეს მოაკლდება ერბო, ისე დიდი რაოდენობისა აღარ ექნება, როგორც თავის სამშობლოში; პატარა ტანის ბრეტონიული ძროხაც აგრედვე იცივლება თავის ქვეყანას დაშორებული, იზრდება, სქელდება და ჯიშის თვისება ეკარგება, თუ ხშირად არ არის გამეორებული მისი გაჩენის ცდა. ერთის სიტყვით, ახალის ჯიშის გაჩენას დიდი სიფრთხილე უნდა და ამისთვის ყველას ემჯობინება, რომ ადგილობრივი ჯიში შეირჩეს და შეკეთდეს და რომელიც კარგად იხეირებს და კარგს რძეს მოგვცემს, ის გავაშენოთ.

2) წველის დრო ანუ ლაქტაციის პერიოდი. ძროხა შეუწყვეტილვ არ იწველის; ხბოს მოგების რამდენისამე ხნის წინად ძროხა გაშრება ხოლმე. მთელი ის დრო, როცა ძროხა რძეს იძლევა, წოდებულია ლაქტაციის ანუ წველის პერიოდად. ამ პერიოდის ხანი სხვა-და-სხვა არის სხვა-და-სხვა ძროხისათვის; ზოგიერთი ძროხა, თუმცა კი იშვიათად, შეუწყვეტილვ იწველის ერთ ხოლადან მეორე ხოლმდინ და ზოგიერთი კი რამდენისამე კვირით და ან თვით არ იძლევა რძეს. საზოგა-

დოდ კარგი ძროხა წელიწადში 300 დღეს იწველის და 60 დღეს კი არა. ბერწად დაჩენილ ძროხას წველის პერიოდი უფრო დიდი აქვს, ხან რამდენიმე წელიწადი. წველის პერიოდში მოწველილი რძე ყოველთვის ერთგვარი და ერთის რაოდენობისა არ არის; პირველ დროში უფრო ბევრს იწველის და შემდეგ კი თანდითან ცოტას, თუმცა კი აქაც სხვა-და-სხვა განსხვავება არის მოსალოდნელი. მართლა-და, ეს მოვლენა ხშირია, როცა ძროხა ჯერ ბევრ რძეს იძლევა და შემდეგ კი ცოტას, მაგრამ არც ის არის იშვიათი, როცა ძროხა პირველ კვირებში ცოტას იწველის და შემდეგ კი თანდითან მატულობს და, როცა ერთ ხარისხზე დადგება, შემდეგ შეუცვლელად იძლევა ერთსა და იმავე რაოდენობას¹⁾. ყოველ შემთხვევაში, საზოგადო ის არის, რომ, როცა ძროხა ბევრ რძეს იძლევა, მაშინ ამ რძის ექსტრაქტულ ნივთიერების რაოდენობა უფრო დაბალია, ვინემ მაშინ, როცა ცოტას იწველის. ამ მხრით საინტერესოა შროდტის გამოკვლევა; ცხრა წლის განმავლობაში ყოველ დღე შეამოწმა ექსტრაქტისა და ერბოს რაოდენობა ათის ძროხის რძეში. გამოკვლევა დაწყებული იყო ნოემბერში (შლენზიგ-გოლშტინიაში ჩვეულებრივ ძროხები ხბორებს იგებენ შემოდგომას და ზამთარში ნოემბრიდან დაწყებული მარტამდინ; ამის გამო გამოკვლილება დაიწყო ნოემბრიდან) გამოკვლევით ცხადად სჩანს წველის პერიოდის გავლენა ამ მოწველილ რძესა და მისს შედგენილებაზე.

იი შროდტის ანალიზების შედეგი თვე-და-თვე:

	ექსტრაქტი %	ერბო %	ექსტრაქტი უერბოვოდ %	ერბო ექსტრაქტიში %
ნოემბერი	12,343 —	3,501 —	8,842 —	28,37 —
დეკემბერი	11,950 —	3,860 —	8,590 —	28,12 —
იანვარი	11,887 —	3,227 —	8,610 —	27,66 —
თებერ	11,867 —	3,176 —	8,691 —	26,78 —

¹⁾ რძის შემცირება წველის პერიოდში, როგორც ეს ბევრ გამოკვლილებით არის დამტკიცებული, დამოკიდებულია საკვებავის სიმცირეზე, ასე რომ, თუ ძროხა ცულად არის ხაკვები, რძე უმეკველად იკლებს და პიოქით, თუ კარგი და საკმარისი საჭმელი აქვს, რძემ არა დროს არ უნდა იკლოს; რძის შემცირება პირდაპირ დამოკიდებულია ძროხის წონის შემცირებაზე და წონა ხომ ავრედვე პირდაპირ საკვებაზე დამოკიდებული. მაშასადამე, ვისაც სურს, რომ იმისმა ძროხამ არ იკლოს წველაში, იმან დიდი ყურადღება უნდა მიაქციოს მის საკვებას.

მარტი	11,722 —	3,139 —	8,583 —	26,778 —
აპრილი	11,781 —	3,100 —	8,680 —	26,48 —
მაისი	11,720 —	3,042 —	8,678 —	25,96 —
ივნისი	11,998 —	3,230 —	8,768 —	26,10 —
ივლისი	11,987 —	3,338 —	8,649 —	27,84 —
აგვისტო	12,185 —	3,448 —	8,637 —	28,30 —
სექტემბერი	12,280 —	3,596 —	8,684 —	29,28 —
ოქტომბერი	12,394 —	3,642 —	8,752 —	29,39 —

ნოემბერში, როცა ჩვეულებრივ საწველ ძროხების რიცხვი მცირეა და ამასთან რძესაც ცოტას იძლევიან და არც ახალ-დედა ძროხებია ბევრი, ამიტომ ექსტრაქტის და ერბოს რაოდენობა რძეში ბლომად არის, ვიდრე შემდეგს თვეებში, როცა ახალ-მოგებულ ძროხების რიცხვი მრავლდება. ივნისში იწყება გაუმჯობესობა და, მაშასადამე, წველის პერიოდის გავლენაც, განსაკუთრებით ერბოს რაოდენობაზედ, რომელიც შესამჩნევად მატულობს და ოქტომბერში თითქმის 0,5—0,6% გადამეტებულია აპრილის და მაისის რძის ერბოზე. ამგვარივე გამოკვლევა მოახდინა კიუნმაც ერთის მხრით 11 ახალ-მოგებულ ძროხაზე და მეორეს მხრით დიდი ხნის მოგებულებზე, და ამ გამოკვლევის შედეგიც:

	ახალ-დედა ძროხის რძეში.	დიდი ხნის მოგებულ ძროხის რძეში.	ამ უკანასკნელების მხრით.
ექსტრაქტი	11,30%	11,57%	+0,27%
ერბო	3,19 —	3,35 —	+0,16 —
აზოტიური ნივთიერებანი	2,68 —	2,86 —	+0,18 —
რძის შაქარი	4,65 —	4,68 —	—0,02 —
ნაცარი	0,77 —	0,75 —	—0,02 —

თუმცა ამ გამოკვლევიდანაც ცხადად სჩანს წველის პერიოდისგან გამოწვეული განსხვავება, მაგრამ, სამწუხაროდ, მოყვანილი რიცხვები ბევრს ვერას დაგვიმტკიცებს, რადგანაც სხვადა-სხვა ძროხის რძე არის გამოკვლეული.

როგორც წველის დროის, ისე თვითონ ძროხის ჯიშის და თვისების გავლენა ცხადად სჩანს კირხნერის გამოკვლევიდან; ამ

გამოკვლევებიდან ვხედავთ, რომ ზოგიერთი ძროხის რძე მართლა იცვლება წველის პერიოდში და ზოგიერთისა კი არა; გამოკვლევა იყო მოხდენილი სამი ჯიშის ძროხაზე, როგორც ახალის რძისა, ისე დიდ ხანს მოგებულისაც და აი ამ გამოკვლევათა შედეგი:

	პირველ ოთხ კვირაში.		მერვე და მეცხრე თვეში.	
	ექსტრაქტი %	ერბო %	ექსტრაქტი %	ერბო %
სიმენტალის ჯიშის ძროხის რძეში	12,60	3,70	13,16	4,16
ოსტფრიზისაში	11,14	2,51	11,18	2,89
ჯერსეისაში	14,05	4,82	16,86	6,52

წველის პერიოდის გავლენა, როგორც ვხედავთ, იმ ძროხის რძეებს უფრო ეტყობა, რომლებშიაც ექსტრაქტის და ერბოს რაოდენობა ბევრია; იმ ძროხის რძეში კი, რომელშიაც ეს ნივთიერებანი წინადავე ცოტაა, შემდეგაც ბევრი განსხვავება არა ხდება.

აგრეთივე გამოკვლევა მოახდინა კირხნერმა ორ ანგელის ჯიშის ძროხაზე, რომლების რძეც იყო გამოკვლეული და აი რა აღმოჩნდა:

	პირველი ძროხა.				
	ექსტრაქტი %	ერბო %	ხაუო %	შაქარი %	ნაცარი %
12 კვირის შემდეგ	11,861	3,208	3,113	4,878	0,665
23 — —	11,928	3,015	3,179	5,088	0,646
მეორე ძროხა:					
5 კვირის შემდეგ	11,151	3,109	2,651	4,770	0,621
16 — —	11,408	2,845	2,748	5,149	0,686

როგორც სჩანს, გადაწყვეტილი არა ითქმის-რა შესახებ წველის პერიოდის გავლენისა რძის შემადგენელთა ნივთიერებათა შეცვლაზე.

3) ხნაანობის და მოძრავობის გავლენა რძის რაოდენობასა და ვითარებაზე. რამდენადაც დიდია რომელისამე ცხოვე-

ლის ტანში ნივთიერებათა ცვლილება, ანუ რამდენადაც დიდია სიცოცხლის ენერგია, იმდენად რძის რაოდენობაც გაძლიერდება; ამის გამო, როცა ცხოველი, თავის ცხოვრების რომელსავე ხანაში, მიალწევს ამ უმაღლესს სიცოცხლის ენერგიას და ნივთიერებათა ცვლილების უპირატესობას, მაშინ უფრო ბევრს მოიწველის. საზოგადოდ ძროხის ცხოვრებაში ეს ხანა არის მეოთხე და მეხუთე ხზოს მოგება; მეექვსე ხზომდინ რძის რაოდენობა თანდათან მატულობს და მეექვსედან დაწყებული კი რამდენადაც ძროხა ხანში შედის და ბერდება, იმდენად კლებულობს იმის რძის რაოდენობა. ეს მხოლოდ საზოგადო კანონია, მაგრამ ამის წინააღმდეგიც ხანდისხან იშვიათი არ არის. ეს, რასაკვირველია, დამოკიდებულია ერთის მხრით ძროხის მოვლასა და მის კვებაზე და მეორედ თითონ ძროხის პირადს აგებულებასა და ხასიათზე. რაც შეეხება ძროხის ხანში შესვლის ზედმოქმედებას თვითონ რძის ვითარებასა და შედგენილებაზე, ამაზე სამწუხაროდ არაფრის თქმა არ შეგვიძლიან, რადგანაც ამ მხრით საგანი არავის გამოუყვლევია. მხოლოდ ერთი დაკვირვება არის, დაკვირვება მორსუფალისა, რომლიდანაც სჩანს, რომ რძის რაოდენობის შემცირების დაგვარად რძეში მრავლდება ექსტრაქტული ნივთიერების და ერბოს რაოდენობა.

რაც შეეხება ძროხის ახურების პერიოდის გავლენას რძის რაოდენობაზე, ამ მხრითაც გადაწვეტილი არა არის-რა; ხშირია, რომ ძროხა ახურების დროს ცოტას იწველის და დამაკების შემდეგ კი ისევ მატულობს მისი რძე; ამასთან ისიც არის შენიშნული, რომ ახურებულ ძროხის რძე ნაღებს ძნელად იხდის, ძალიან ძნელად იღვავდება, ესე იგი ძალიან ცოტა ერბო გროვდება და უფრო ხშირად რძე გათბობით ხაქოვდება. ამასთან ისეთი ძროხებიც არიან, რომლებსაც ახურების ხანაში სრულიად არ აკლდებათ რძე. არც ამ ხანაში თვითონ რძის შედგენილებაზე შეგვაძლია ვთქვათ რამე გადაწყვეტილი; ჯერ გამოკვლეული არ არის, იცვლება როგორმე თუ არა რძის შედგენილება და ან როგორ იცვლება.

მოდრობას შესამჩნევი მნიშვნელობა აქვს რძის რაოდენობაზე; რადგანაც მოძრაობა მარგებელია ძროხისათვის, ამიტომ რძესაც რეგებს. სადაც და როცა შესაძლებელია, ძროხებს უნდა ნება ჰქონდეთ თავისუფლად მიწოდროში სიარულისა, მუდმივ დამწყვდევლნი არ უნდა იყვნენ. ზოგიერთ ადგილებში და განსაკუთრებით ღარიბ გლეხ-კაცობაში ძროხას ამუშავებენ და თუ ყურადღებითა და გაფაზილებით ამუშავებენ, სრულიად მავნებელი არ იქნება, არამედ მარგებელიც; კირხნერი გვარწმუნებს, რომ თუ ამ გარემოებაში ძროხა კარგად არის ნაკვები, იმისი რძე მატულობს. მაშ ამ გარემოებაში ძროხა კარგად უნდა იკვებებოდეს, რადგანაც ერთი ნაწილი საკვებავისა მუშაობაზე იხარჯება და არა რძის მომზადებაზე. დიდი ჯაფა კი ძროხას, არა მარტო რძეს აკლებს, არამედ ამასთან ძალიანაც შესცვლის მის შედგენილებას, ამცირებს ექსტრაქტის და ერბოს რაოდენობას და ადუღების დროს იჭრება.

სხვათა შორის ჰაერის ტემპერატურასაც საკმაოდ შესამჩნევი გავლენა აქვს; არა მარტო დაბალი ტემპერატურა მოქმედობს ცუდად, რადგანაც ამ გარემოებაში ბევრი ნაწილი საკვებავისა სითბოს გასაჩენად იხარჯება და არა ერბოს გასაკეთებლად, არამედ მაღალი ტემპერატურაც, რომელიც ასუსტებს ძროხას და მის ყოველ ორგანოს მოქმედებას და ამასთან ძუძუს ფუნქციასაც და ამცირებს რძის რაოდენობას. საზოგადოდ საკმარისია 10° — 15° ; ამ ტემპერატურაში ძროხები კარგად ჰგრძობენ თავს; ამასთან ისიც საჭიროა, რომ გომის ჰაერი ხშირად გაიწმინდოს ვენტრალაციით.

ზოგიერთნი ამბობენ, რომ რძის რაოდენობაზე ამინდსაც დიდი გავლენა აქვსო, თუმცა კი გადაწყვეტალი არა ითქმის; ნამდვილი მხოლოდ ეს არის, რომ ყოველი ის მოვლენა, რომელიც ძროხებს რითიმე შეაწუხებს და აღაშფოთებს, რძესაც შეუმცირებს.

4) საკვებავის მნიშვნელობა. რძის გაჩენასა და წარმოშობაზე ძროხის პირადის აგებულობის და ჯიშის გარდა საკვებავისაც დიდი გავლენა აქვს. ყოველ ცხოველს მხოლოდ

მაშინ შეუძლიან კარგად იმოქმედოს და თავისი ყოველგვარი ფუნქცია რიგიანად შეასრულოს, როცა იმისი საკვები არა მარტო საკმარისია, არამედ შეთანხმებულ-შეწონილი აქვს მის ორგანოების საჭიროების მოთხოვნილებას. როგორც საკვებავის კარგი თუ ცუდი შედეგნილება, ისე მისი რაოდენობა ძრიელ ჰმოქმედობს ცხოველის ორგანოების ფუნქციაზე და რადგანაც რძეც ერთი ამ ორგანოების ფუნქციათაგანია, ამისათვის იმის რაოდენობაზედაც ექნება გავლენა. ყველამ კარგად იცის, რომ რისგანაც რომელიმე ცხოველის ორგანიზმი შესდგება, იმავე გვარ სხეულებისაგან უნდა იყოს შედგენილი იმისი საკვებავი; რასაც და რამდენსაც ორგანიზმი ჰკარგავს თავის მოქმედების და ფუნქციის დროს, ის და იმავე რაოდენობით უნდა დაუბრუნდეს საკვების შემწეობით. ამასთან ესეც ვიცით, რომ ყოველ ცხოველის ორგანიზმი შემდგარია როგორც აზოტიური, ისე ცხიმოვან და უაზოტო ნივთიერებათაგან (პროტეინი, სახამებელი, შაქარი, ქონი და ზეთი). მათ შორის აზოტიურ ნივთიერებას უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს რძის გაჩენასა და მის რაოდენობაზე; როგორც წინად ნათქვამიდან უკვე ვიცით, რძე ჩნდება აზოტიურ ნივთიერებათა ანუ ბუტკთა გადაგვარებით. ამის გამო, რამდენადაც ცხოველი ბევრ აზოტიურ ნივთიერებას მიიღებს საკვებთან, იმდენად დიდი და გაცხოველებული იქმნება ენერჯა გადგვარებასა, ანუ ბუტკთა ხელ-ახლად გაჩენა და ამასთან ხელ-ახლადვე გადაგვარებაც, მაშასადამე, რძის მომზადებაც. ცხადად დამტკიცებულია, რომ თუ ძროხის საკვებს აზოტიური ნივთიერება აკლია, მაშინ ცოტას იწველის. თუმცა ცხიმოვანი ნივთიერებანიც მოქმედობენ რძის მოზადებაზე, მაგრამ პირდაპირ კი არა, ერბო ანუ ცხიმოვანი ნივთიერება, საკვებაში მყოფი, პირდაპირ არ გადადის რძეში; ეს ცხიმოვანი ნივთიერება სხვა მხრივ მოქმედობს, იწვება ანუ ჟანგდება სითბოს გასაჩენად ძროხის ორგანიზმში და ამით აზოტიურ ნივთიერებას იფარავს დაწვისაგან, მაშასადამე, ამ მხრივ მის მაგიერობას სწევს და ამის გამო აზოტიური ნივთიერება აახლებს იმ წვრილ ბუტ-

კებს ანუ უჯრედებს, რომელთაგანაც რძე მზადდება და, მაშასადამე, ამასთან ერბოც. — უაზოტო ნივთიერებათა რაოდენობას ისეთი დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, როგორც ერბოს და აზოტიურ ნივთიერებას; მათი რაოდენობა (ესე იგი სახამებლისა, შაქრისა, ცელულოზისა და სხვ.) შეიძლება დიდად შეიცვალოს და რძეზე კი არავითარი გავლენა არ მოახდინოს.

ამასთან საჭიროა ისიც მოვიხსენიოთ, რომ საკვებავის ზედ-გავლენა რძის მომზადებაზე მხოლოდ მის რაოდენობასა და ვითარებაზე მოქმედობს; თუ ძროხას საკვებავე ცოტა აქვს და ან ამ საკვებავეს ნოყიერება მცირე აქვს, ძროხა ცოტა რძეს იწველის და ამასთან თვითონ რძე ძალიან თხელია, ძალიან ღარიბია ექსტრაქტულ ნივთიერებით; საკმაო საკვებავით კი ძროხა ბევრ რძესაც იწველის და ამასთან ეს რძე უფრო მჭირხნეა, უფრო მდიდარია ექსტრაქტულ ნივთიერებით. მხოლოდ ამით თავდება საკვებავის გავლენა რძეზე. ამასთან ისიც შეინიშნულია, რომ საკვებავით არ შეიძლება რომელიმე რძის შემადგენელი ნივთიერების ცალკე გამრავლება ანუ შეცოტაება, ან ხაჭოს და ან ერბოს ცალკ-ცალკე ან გამრავლება და ან შეცოტაება; თუ საკვების ზედ-მოქმედებით ცვლილება რამ მოხდა, მაშინ ეს ცვლილება შეეხება მრთელ რძეს და ყველა მის შემადგენელ ნივთიერებას. რძის შემადგენელ ნივთიერებათა ცალკე რაოდენობაზე უფრო ძროხას პირადს აგებულებას და იმის ჯიშსა აქვს გავლენა (როგორც ეს არა ერთხელ გვითქვამს) და არა საკვებავეს. მხოლოდ არის ერთი-ორი ნივთიერება, რომელთა გავლენაც შესანიშნავაა: როგორც კირხნერი მოგვითხრობს, 1887 წელს კიუნმა სცადა და ძროხებს საკვებად მისცა ინდის ხურმის დაგვარი ხის კაკლების (palmier) წვეწონი და ფქვილი და აგრედვე აჯეჯილებულ ქერის ფესვები (ლუდის მოსამზადებლად ჩვეულებრივ ქერის ასლსა ხმარობენ და ასლის მოსამზადებლად ქერი უნდა აჯეჯილდეს; ამას შემდეგ ამ დაჯეჯილებულ ქერს აშრობენ და ფესვებს აშორებენ; აი ეს ფესვები იყო ნახმარი ძროხის საკვებად); ამ საკვებით ნაკვებ ძროხების რძეში ერბომ ძალიან იმატა. იმავე მსწავლულმა ძროხებს სა-

კვებავად აძლია დაღერღნილი ლობიო (რომელშიაც ძალიან ბევრია აზოტიური ნივთიერება), მაგრამ იმათ რძეს ერბო არ მოემატა.

ბევრ გამოკვლევებიდან ისიც აღმოჩნდა, რომ რძის რაოდენობასა და შედგენილებაზე კარგი გავლენა აქვს, როცა ძროხები მინდორში საძოვარზე იკვებებიან; ეს ყველა ძროხის პატრონმა კარგად იცის და ამიტომ ამის დასამტკიცებელ საბუთებს ჩვენ აქ არ მოვიყვანთ. ყველამ კარგად იცის, რომ ზაფხულისა და განსაკუთრებით მაისის კარაქი უფრო გემრიელია, უფრო სუნნელოვანი და კარგი ყვითელი ფერი აქვს მინდორში საძოვრად გაშვებულ ძროხის რძე ყოველის მხრით უფრო კარგია, ვიდრე გომში თივით და ან ბზით ნაკვებ ძროხისა.

ამას გარდა თითონ ძროხის მოვლასაც და წმინდად შენახვას კარგი გავლენა აქვს, როგორც მის რძის რაოდენობაზე, ისე შედგენილებაზე.

5) წველის დროს და რაგის გავლენა. წველის რიგსაც დიდი ეკონომიური მნიშვნელობა აქვს; ამაზე დამოკიდებულია რძის რაოდენობა. მრავალ გვარს გამოცდილებით და გამოკვლევით დამტკიცებულია, რომ მოწველილი რძის წინა ნაწილი უფრო ღარიბია ექსტრაქტულ ნივთიერებით და განსაკუთრებით ერბოთი, ვიდრე ბოლოს ნაწილი, ესე იგი წინად გამოწველილი რძე სუსტია და ბოლოს გამოწველილი კი სუქანი, რასაკვირველია, ერთი-ერთმანეთთან შედარებით. ბუსენგოს გამოკვლევით დიდი ხანია ცნობილია ეს გარემოება. იმან გამოიკვლია ერთის ძროხის რძე, რომელიც წველის დროს ექვსად გაანაწილა: პირველად გამოწველილი რძე ცალკე გასინჯა, მეორეც—ცალკე და აგრე მოიქცა წველის გათავებამდე; ძროხამ ერთ ჯერზე 5.591 გრამი რძე მოიწველა და აქედან ჯერ გამოწველა 398 გრ; მერე 620 გრ., მესამე ნაწილში 1.293 გრ., მეოთხეში 1.390 გრ., მეხუთეში 1.565 და მეექვსეში 315 გრ. და აი შედეგი ამ გამოკვლევისა.

მაილენ ცაიწუღმობს) რამთაღა ჟღერს ღერე უ მარხა ჟღერს
 იაი თინტე მტხბ აი შედეგი ამ გამოკვლევისა:

ნაწილები	I	II	III	IV	V	VI	სულ.
რძის რაოდენობა							
გრამით.	398გრ.	628გრ.	1.293გრ.	1.390გრ.	1.565გრ.	315გრ.	5.591გრ.
მათი სიმკირხნე	1,0339	1,0329	1,0325	1,0320	1,0312	1,0301	—
ექსტრაქტული ნივთიერება-							
ნი ⁰ / ₀ ⁰ / ₀	10,47	10,75	10,85	11,23	11,63	12,67	11,27
ერბო ⁰ / ₀ ⁰ / ₀	1,70	1,76	2,10	2,54	3,14	4,08	2,55
სხვა ნივთიერება-							
ნი ⁰ / ₀ ⁰ / ₀	8,77	8,99	8,75	8,69	8,49	8,59	8,12

როგორც ვხედავთ, ერბოს რაოდენობა ძალიან იცვლება და სხვა ნივთიერებათა რაოდენობა კი თითქმის შეუცვლელი რჩება. ამ განსხვავების მიზეზი წინად ეგონათ რძის განაწილება ძროხის ძუძუშივე; ფიქრობდნენ, რომ რძე მოგროვილი იყო ცურის აუზებში და შავვე ნაღები ჰქონდა მოგდებული და ამის გამო წინად გამოსული ანუ გამოწველილი რძე უფრო ამისთვის იყო ღარიბი ერბოთი, მაგრამ ამის შეწყნარება შესაძლებელი არ არის, თუ მხედველობაში ვიქონიებთ თითონ ცურის აგებულობას. მაშ რა არის მიზეზი? ამ მოვლენის ასახსნელად გერმანიაში ბევრი გამოკვლევა იყო მოხდენილი და აქ მოვიყვან მხოლოდ კაულის გამოკვლევას, რომელმაც ერთ ჰოლლანდიელ ძროხის რძე წველის დროს სამად გაანაწილა და ამასთან წველის გათავების შემდეგ ძროხა კიდევ მოწველა სამჯერ ყოველ მეოთხედ საათის განმავლობაში.

აი ამ ნაწველების შედგენილება:

პირველად მოწველილი რძის ნაწილები.	ყოველ $\frac{1}{4}$ საათის შემდეგ.			საშუალო	მეორე.	მესამე.	მეოთხე.
	I	II	III		I	I	I
ერბოს რა- ოდენობა .	1,04%	3,57%	8,87%	3,597%	7,79%	6,01%	4,44%
ხაქვას რა- ოდენობა .	2,87—	2,87—	2,87—	2,886—	2,72—	2,88—	2,88—
შაქრის რაოდენო- ბა	5,18—	5,20—	4,82—	5,129—	4,68—	4,79—	5,01—
ნაქრის რაოდენო- ბა	0,72—	0,65—	0,68—	0,68—	0,74—	0,76—	0,80—
ჯამი	9,78	12,29	16,88	12,238	15,91	14,46	13,10*

აქაც იმასვე ვხედავთ, რაც ბუსინგოს გამოკვლევაში გვიჩვენა. მაშ რა არის ამ განსხვავების მიზეზი? ამის ასახსნელად ერთი აზრია გამოქმული, რომელიც ჭკუაზე ახლოა და იქნება მართალიც იყოს: ამბობენ, რომ ვითომ წველის დროს ერბო რჩებოდეს იმ წვრილ მილებში, რომლებითაც ერთიერთმანეთში არიან შეერთებულნი ცურის სხვა-და-სხვა განყოფილებანი და მოწველის დროს ძალად არიან გამოწველილნი; რადგანაც მეორე გამოკვლევაში, ესე იგი კაულის გამოკვლევაში იმასაც ვხედავთ, რომ თითო მეოთხედ საათის შემდეგ მოწველილ რძეებში პირველში უფრო ბევრია ერბო, ვიდრე უკანასკნელში, ამის ასახსნელად ის საბუთი მოჰყავთ, რომ ვითომ გამოწველილი რძე გამორეცხავდეს მილებში დარჩენილ ერბოს და ამის გამო, რასაკვირველია, პირველ ნარეცხში უფრო ბევრი უნდა იყოს ერბო, ვიდრე უკანასკნელში. ამას მხოლოდ ამბობენ და დასამტკიცებელი საბუთი კი ბევრი არა აქვთ.

კაულის გამოკვლევა ერთ სხვა საინტერესო მოვლენასაც შეეხება, რომელიც ღირსია ყურადღებისა და რომელიც გვიჩვენებს, რომ რამდენადაც ძროხა ბევრჯელ იქნება დღეში მოწველილი, იმდენად ბევრ რძეს მოიწველის, ასე რომ დღეში სამჯერ მოწველით უფრო ბევრი რძე მოგროვდება, ვიდრე ორჯელ მოწველით. აი მაგალითები:

პირველი ძროხა სამჯერ იყო მოწველილი ყოველ რვა საათის განმავლობაში:

რძის რაოდენობა.	ექსტრაქტი.	ერბო.
1-ლად 4 კილო	12,5	3,5
2-რედ 4 კილო	12,5	3,5
3-ემდ 4 კილო	12,5	3,5
სულ 12 კ., რომელშიაც იყო 12,5% ლაქი		

სულ გამოდის ექსტრაქტი. ერბო. 1,5 კილო 0,42 კილო.

მეორე ძროხა ორჯელ იყო მოწველილი ყოველ 12 საათის განმავლობაში:

რძის რაოდენობა.	ექსტრაქტი.	ერბო.
1-ლად 5,5 კილო	12,0%	3,5%
2-რედ 5,5 კილო	12,0	3,5
სულ 11 კ., რომელშიაც იყო 12% ლაქი		

სულ გამოდის ექსტრაქტი. ერბო. 1,32 კ. 0,38 კ.

მაშ სამჯერ მოწველით რძემ იმატა ერთი კილოთი და ამ ნამეტში ექსტრაქტის რაოდენობა გადამეტებული იყო ორჯელ მოწველილზე 0,18 კილოთი და ერბო 0,06, რაც გამოანგარიშებით შეადგენს 9% რძეს, 14% ექსტრაქტს და 16% ერბოს.

როგორც ვხედავთ, სამჯერ მოწველით ძროხა უფრო ბევრ რძეს იწველის, მაგრამ ეს ყოველთვის სარგებლობას არ შეადგენს. პატარა სახლობისათვის, რასაკვირველია, ეს ცუდი არ არის და მოსახერხებელიცაა: ძროხას მოსწველიან დილის 4 საათზე, მეორედ შუადღისას და საღამოს 8 საათზე და ამის გამო უფრო ბლომად ექნებათ რძეც, მაგრამ თუ მოსაწველი ძროხები ბევრია, მაშინ იქნება სასარგებლო არ გამოდგეს მოგებასთან ხარჯის შედარებით. უკანასკნელ შემთხვევაში უფრო

ბევრი მუშაობა არის საქირო, ყურის გდება და ხარჯის ამ საქმის გადაწყვეტა, რასაკვირველია, დამოკიდებულია თვითონ ადგილობრივ ეკონომიურ ვითარებაზედ, რომელიც ყველგან ერთგვარი არ არის. სადაც მოწველა ბევრ დროს თხოულობს და ძვირადაც ჯდება იქ ორჯერ მოწვევლით დაკმაყოფილებიან და საცა არა, იქ კი, რასაკვირველია, სამჯერ მოწველა ემგობინება. ჩვენს მხარეში იქ, სადაც საზოგადოდ მიღებულია საქონლის წყაროზე მორეკა სიცხის დროს (11—1 საათი), რასაკვირველია, ადვილი შესაძლებელი იქნება ძროხების სამჯერ მოწველა—დილით, გარეკის წინად, ნაშვადღევს, ნახირის მოსვლის დროს, და საღამოთი. იმ ადგილებში კი, სადაც საქონელი მთელი დღე ან მთებზე და ან ტყეშია გაშვებული, რასაკვირველია სამჯერ მოწველა ძნელი მოსახერხებელი იქნება.

იქ, სადაც ძროხებს სამჯერ სწველენ, შენიშნულია განსხვავება, როგორც რძის რაოდენობაში, ისე იმის შედგენილებაში. აქ მოვიყვან დილით და შუადღისას მოწვევლილ რძეების განსხვავებას.

რძეში აღმოჩნდა.

დილით.

შუადღისას.

ერთი წველიდან მეორემდინ 10 საათი.

ერთი წველიდან მეორემდინ 8 საათი.

წყალი 89,75
 ექსტრაქტი 10,25
 ერბო 2,43

88,22
 11,78
 3,64

როცა ერთი წველიდან მეორემდინ 10 საათმა გაიარა, (დილით მოწვევლილი), მაშინ რძე უფრო ღარიბი აღმოჩნდა ექსტრაქტული ნივთიერებით და ერბოთი და როცა მოწველათა შორის ხანი უფრო მოკლე იყო (8 საათი), მაშინ რძე უფრო მდიდარი აღმოჩნდა. მაშ აქ განსხვავება გამოწვეულია მხოლოდ იმითი, თუ რამდენმა ხანმა გაიარა ერთი მოწველიდან მეორემდინ.—თუ ერთი მოწველიდან მეორე მოწველამდე ერთნაირმა დრომ გაიარა, მაშინ არა თუ რძის რაოდენობა ერთგვარია, არამედ მისი შემადგენელ ნივთიერებათა რაოდენობაც; აი ამ მხრით კირხნერის გამოკვლევა, რომელიც იმან მოახდინა

ნა 10 ძროხაზე. ამ გამოკვლევაში საშუალო რიცხვით ათმა ძროხამ მოიწველა მთელ წელიწადში

	დილით.	ნაშუადღევს.
10 ძროხამ წელიწადში	13.687, ¹ კილ.	13.331, ⁴ კილ.
თითო ძროხამ დღეში	3, ⁷⁵ —	3, ⁶⁰ —

როგორც თითონ ავტორი ამობს, ეს ცოტაოდენი განსხვავება მხოლოდ იმის მიზეზია, რომ ერთი წველიდან მეორემდინ მაინც ნამდვილად 12 საათი არ იყო გასული; დილით ცოტა გვიან იყო მოწველილი და საღამოთი ცოტა ადრე.

ამასვე გვიჩვენებს ფლეიშმანის გამოკვლევაც, რომელმაც გამოცდილება 119 ძროხაზე მოახდინა 1879—1884 წლებში.

რძის რაოდენობა. ნივთიერებათა რაოდენობა.

	ერთ ძროხაზე.	ექსტრაქტისა %	ერბოსი %
დილით	3,266 კილო	11,990 %	3,261 —
ნაშუადღევს	3,213 —	12,050 —	3,206 —

საზოგადოდ, როგორც ძროხებს მოვლა, ისე მათი საკვებავის ერთგვარობა რამდენისამე წლის განმავლობაში, რასაკვირველია, ძნელი მოსალოდნელია და ეს არა-ერთგვარობა არის მიზეზი, რომ ცოტაოდენი განსხვავება მაინც არის მოწველილ რძეებში, თუმცა დაახლოვებით ერთი ხანი იყო გასული ერთის წველიდან მეორემდინ (დილით და საღამოთი). ეს განსხვავება უფრო შესამჩნევია მინდორში საძოვრად გაშვებულ ძროხების რძეში. ამას ემატება ტემპერატურის განსხვავება დღისათა და ღამით, აგრედვე ამინდის გამოცვლა და ეს გარემოებანი ხომ, როგორც ვიცით, სხვა-და-სხვა გვარად მოქმედობს არა მარტო რძის რაოდენობაზე, არამედ მის შემდგენილებაზედაც.

გ. ზეკრაჰსკილა

(შემდეგი იქნება)

სახალხო პოეზია

და

მისი საპედაგოგო, საეხსთაქიო და სამეცნიერო მნიშვნელობა

IV*)

წინა წერილებში ჩვენ, შეძლებისა დაგეარად, განვმარტეთ ორგვარი მნიშვნელობა სახალხო პოეზიისა: **საპედაგოგიო** და **საესტეტიკო**. მაგრამ ამით რომ გავათავოთ საქმე, მრავალგვარი მნიშვნელობა აღებულის საგნისა არ იქნება მთლად და ყოველ მხრივ გამოკვეული. საპედაგოგიო და საესტეტიკო მნიშვნელობას გარდაცა აქვს სახალხო პოეზიის ღირსება და მნიშვნელობა. ეს მნიშვნელობა არის **სამეცნიერო**, ანუ, უფრო ცხადად რომ ვსთქვათ, **მნიშვნელობა**, როგორც საისტორიო მასალისა.

ეს საგანი რამდენაც საყურადღებოა თავისთავად, იმდენად, ჩვენდა სამწუხაროდ, სრულიად ხელ-უხლებელია; არა თუ მართა ჩვენს ლიტერატურაში, თითქმის სხვა ერთა ლიტერატურაშიც კი ძნელად შეხედებით ამ საგნის სპეციალურს გამოკვლევას. ჩვენში ხომ ეს საგანიცა და მისი მნიშვნელობაც ძალიან ბუნდად არის შეგნებული. ათას კაცში ერთი თუ გეტყვის, რამდენად საყურადღებოა ამ მხრივ სახალხო პოეზია და მისი გამოკვლევა.

რადგან ჩვენის გამოკვლევის დასაწყისშივე დავსახელებთ გაზ. «**Нов. Обоз.**»-ეს წერილი, რომელშიაც ძალიან მრუდე და

*) იხ. №№ XI და XII — (1894 წ.) და I (1895 წ.).

შემცდარი აზრები არის გამოთქმული სახალხო პოეზიის მნიშვნელობაზე, ამისათვის მივსცემთ თავს ნებას და აქაც მოვიყვანთ ამ წერილის აზრებს სახალხო პოეზიის სამეცნიერო მნიშვნელობაზედაც. დავიწყით ცოტა შორიდან, რომ ქვევით უფრო ნათლად წარმოგვიდგეს თვალწინ ჩვენ მიერ აღებული საგანი.

ავტორი ხალხის საკითხავ წიგნებს გარდა, ქუთაისის წიგნების გამომცემელ ამხანაგობას ურჩევს აგრედვე სამეცნიერო წიგნების ბეჭდვასაც. „თუმცა ჩვენ,—ამბობს იგი,—კარგად გვესმის მართლად შეგნებული სახალხო წიგნების ბეჭდვის სარგებლობა, მაინც ვერ გავხდებით თანახმა იმისი, რომ საზოგადო კრებამ (ამხანაგობამ) ისე შეაფიქროვა და მქიდროდ შემოზღუდა სამოღვაწეო საგანი ამხანაგობისა. თუ გვწამს ჩვენი მომავალი, ისიც უნდა გიწამდეს, ამ შემთხვევაში, რომ ჩვენი აზროვნება თან-და-თან გაფართოვდება და აღორძინდება. რიცხვი მწერალთა და მეცნიერთა თან-და-თან გამრავლდება, მამასადამე, ჩვენის ლიტერატურის სხვა-და-სხვა დარგიც გამდიდრდება. ნუ თუ ისე დავგლახაკდით აზროვნებით, რომ ახლაც არ იქმნებიან ჩვენში რამდენიმე მაინც, რომელთაც შეეძლოთ რაიმე საფუძვლიანისა და საყურადღებოს შექმნა?... მე კიდევ არა ვარ ასე იმედ-და-კარგული, მწამს კიდევ ჩვენის ინტელიგენციის ძალა, მწამს ისიც, რომ ჩვენ შორის არიან ისეთნი, რომელთაც, შეიძლება, ახლაც კი აქვსა დამზადებული თხზულებანი და ნაწერები სამეცნიერო და საბელეტრისტო ხასიათისა. თუ ამხანაგობა უარსა ჰკოფს საისტორიო, საბუნების-მეტყველო და საკრიტიკო თხზულებათა ბეჭდვას მხოლოდ იმიტომ, რომ სახალხონი არ არიანო, მდაბიო ხალხისთვის გაუგებარნი არიანო,—ამით ის უღალატებს თავისს უმაჯრესს მიზანს“...

ის აზრი, რომელიც ამ ზემორე ამოწერილს სიტყვებშია გამოხატული ავტორის მიერ, მართალი აზრია, ღრმა და საყურადღებო ყოველ ქართველის კაცისათვის. იგი არის დამაფიქრებელი, იმედის აღმძვრელი, ძარღვებში სისხლის აღმათამაშებელი. ავტორს სწამს ბრწყინვალე მომავალი თვისის ერისა,—თუ

კი გულ-წრფელად ლაპარაკობს, — სწამს აგრედვე აღორძინება მისი გონებრივი ვითარებისა, აღყვავება მეცნიერებასა, დაბადება მოთავე კაცთა, აღზრდა ნამდვილ მამულის შვილთა და სხვა და სხვა... მართლაც რომ საგულისხმიეროა ეს აზრი! თუ ცოტათი მაინც გვიცემს კიდევ მაჯა; თუ ცოტათი მაინც შეგვრჩენია ხასიათის სიმტკიცე, კაცობა, დიდ-სულოვნება, — დიალაც არა გვაქვს ნება მივუცეთ უიმედობას ჩვენ, მხედველნი ჩვენის მეცნიერების ასეთის არა სანატრელის მდგომარეობისა. წინა-აღმდეგ ასეთის უიმედობისა, ჩვენ ზნეობრივად ვალდებულნი ვართ გავმხნევედეთ, აღვიქურფნეთ იმედით, სულ-გრძელებით და მხნედ შევუდგეთ შრომასა და მოღვაწეობას, ჩვენ ჩვენებურადვე უნდა დაკვდეთ წინ ბედის უკუღმა ტრიალს და დავამტკიცოთ, რომ ჩვენში კიდევ არის ნიშანი და სურვილი სი-ცოცხლისა, რომ კიდევ შეგვიძლია გონებრივი მუშაობა, რომ ჩვენ ჯერ კიდევ არ დავლაჩრებულვართ სულიერად ისე, რომ მეცნიერებისათვის მეტი ბარგი ვიყოთ და ყველასათვის გამო-უდგვარი ფართალი. აი სად არის ის ძარღვი, რომელიც უფრო მაგრად სცემს ჩვენს აგებულობაში! ამ ბოლოს დროს ჩვენს გაღვიძებულს საზოგადოებაში მრავალს აქვს სურვილი სამშობლო კულტურას ემსახუროს. მაგრამ, სამწუხაროდ, საქმისათვის გაბედვით ხელის მოკიდებას მაინც კი ვერ ვხვდავთ. უმეტეს ნაწილად, სურვილი-სურვილად რჩება, წყურვილი — წყურვილად და სულის კვეთება — სულის კვეთებად. ნეტავ რა აჩერებს ამ გულით აღტყინებულს და საქმით კი უძლიერს ახალთაობას, ამ ახალს ძალას ჩვენის საზოგადოებისას? ან რა წაშალი უნდა მოვძებნოთ, რომ სურვილი საქმედ იქცეს, სულის კვეთება — ტკბილ გრძნობად, გულის სიმშვიდედ და კმაყოფილებად? აი ამის პასუხის მიცემას ვერ ახერხებს ჩვენ მიერ მოხსენებულნი ავტორი „НОВ. ОН.“-ის წერილისა. მან მშვენიერად დაგვიხატა, რომ ჩვენში ბევრსა აქვს სურვილი მუშაობისაო, მაგრამ ის კი სრულიად ვერ განგვიმარტა, თუ პირველად რას უნდა შეემართოს ეს ახალი ძალა; ან რა მუშაობა უფრო საჭარბად დღეს ჩვენთვისა. ავტორი იმ აზრისა არის, რომ ახლად

განზხადებულ მუშაკთათვისა და საზოგადოების გაღვიძებისათვის საკმაო და უფრო საჭიროა „გამოცემა ჩვენისა და ევროპიელ ბელეტრისტების საუკეთესო ნაწერებისა და აგრეთვე თხზულებათა შესახებ მსოფლიო ისტორიისა, საბუნების-მეტყველო მეცნიერებისა, სოციოლოგიისა და საპოლიტიკო ეკონომიისა“.

როგორც ჰხედავს მკითხველი, ის ვინც ისე თამამად ლაპარაკობდა ქართულ მეცნიერებისა და თვით-შემეცნების აღორძინებაზე, ერთის სიტყვითაც არ იხსენიებს აქ მთელს ჩვენს წარსულს მწერლობას და სახალხო, ანუ საერო პოეზიას. ჩვენ კი ტყუილად გვიხაროდა ახალ მუშაკთა გამოჩენა! ამ მუშაკთა და მოღვაწეთა ერთი წვეთი ძალაც და ერთი წამი დროც კი არ მოახმარებინა ავტორმა ჩვენის ისტორიისა, წარსულ კულტურისა, მწერლობისა და ძველ სახალხო პოეზიის შესწავლისა და გამოკვლევისათვის! გაიგონა თუ არა, რომ „გამომცემელი ამხანაგობა“ დაარსდაო, მაშინვე გაახსენდა სოციოლოგია, საპოლიტიკო ეკონომია და სხვა ამისთანები და აბა, ვისაც ჭკუა გაქვთ, ახლავე ეკონომისტები და სოციოლოგები გავხდეთო!..

ჩვენი პასუხი ეს არის, რომ ჩვენ არა ნაკლებ ავტორისა ვსცემთ თაყვანს სოციოლოგიას და ეკონომიას, მაგრამ როდესაც იმ სულის კვეთებაზე ვლაპარაკობთ, რომელიც ემჩნევა დღეს ჩვენს საზოგადოებას, ან იმ არა-სანატრელ მდგომარეობაზე გვაქს ლაპარაკი, რომელშიც არის დღეს ჩვენი მეცნიერება, მაშინ, ჩვენის აზრით, ცოტა რამ სხვა წამალს უნდა მივმართოთ, რომ გავხდეთ რასმე. მართლაც, ნუ თუ ჩვენთა ახალთა ძალთა უქმად ყოფნის მიზეზი დღეს ის არის, რომ სოციოლოგიური და ეკონომიური თხზულებანი არ არიან ქართულად ნათარგმნი და დაბეჭდილნი? ჩვენის აზრით, თუმცა ასეთ თხზულებათა გავრცელება ჩვენში დიდად სანატრელია და საჭიროც, მაინც ჩვენის საზოგადოების მწარე ფიქრებს ვერ მოუღებს ეს ბოლოს. თქვენ გნებავთ, რომ დღესვე გავხდეთ ადამ სმიტები, სპენსერები და სხვა ასეთი ტიტანები მეცნიერებისა? ღმერთმა იმედი ნუ მოგიშალოთ! მაგას რაღა სჯობია?

მაგრამ მსოფლიო მეცნიერებასთანა და მეცნიერებთან რომ მი-
 ისწრაფვით, ან ახლავე რომ ლენორმანებს, ბოკლებს, კებე-
 რებს, რანკეებს, მომზენებს, დრეპერებს, სპენსერებს და სმი-
 ტებს უდგებით გვერდში, ჩვენა შეცნობა, ჩვენა წარსული
 კულტურა, ჩვენა ზეპირ-სიტყვიერებისა და ძველი ძველ-
 ბას ნაშთები რაღად დავიწყებიათ? თუ კი მსოფლიო საის-
 ტორიო თხზულებათა გამოცემას „შეუძლია (ჩვენთვის) სარ-
 გებლობის მოტანა“, ჩვენმა ისტორიამ და კერძოდ ლიტე-
 რატურა-სიტყვიერებამ რაღა დააშავა? თუ კი უნდა მოველო-
 დეთ ჩვენის აზროვნების ზრდას, რატომ პირველი ადგალი ამ
 აზროვნების მუშაობაში ჩვენს წარსულს კულტურას და კერ-
 ძოდ ძველს სიტყვიერებას არ უნდა დაეთმოს? ან შესაძლოა,
 რომ, როცა ჩვენის ისტორიისა სახელმძღვანელო არა გვაქვს,
 დაგვებანენ უკებ, რაღაც მანქანებით: ლენორმანები, რან-
 კეები, შლოსსერები და ვებერები? კარგი იმედია, მაგრამ ჩვენ-
 ნის აზრით, ეს უფრო ოცნებაა, ვიდრე იმედი. როდესაც შინ
 ბავშვები შიმშილით იხოცებიან, მაშინ კვერს გარედ რა უნდა?
 როდესაც ჩვენის თავისა არა გაგვეგება-რა, სხვას როგორ შე-
 ვისწავლით? მაშასადამე, ჩვენ ქართველები პირველად ჩვენსავე
 თავს უნდა დავუტრიალდეთ, ჩვენი თავი უნდა ვიცნოთ და
 მით ისეთი ნიადაგი უნდა მოვამზადოთ, რომ სხვა ერთა შო-
 რისაც თუ გაჩნდნენ მსურველნი ჩვენის კულტურის შესწავ-
 ლისა, როგორც აღმოჩნდნენ ბროსე, ლენორმანი, დიუბუა,
 სენმარტენი, ლეისტები და სხვანი, აი ამათ შეეძლოთ ჩვენის
 მწერლობის და საზოგადოდ კულტურის შესწავლა. ამისათვის,
 როდესაც ჩვენ მეცნიერებაზე გვინდა ლაპარაკი, ან როცა ვი-
 მედოვნებთ, ახალი მწერალნი და მეცნიერნი დაგვებანდებიანო,
 მაშინ პირველ ადგილზე უნდა დავაყენოთ ის მეცნიერება, რომელიც
 საფუძვლად უნდა დაედვას მათელს ნაციონალურს კულ-
 ტურას და, მაშასადამე, რომელის მეცნიერების შემუშავე-
 ბაც უფრო საჩქაროა და საჭირო. ეს მეცნიერება, ჩვენის აზ-
 რით, გახლავს ისტორია—ისტორია სამოქალაქო, საეკლესიო
 და სალიტერატურო, ან უკედ რომ ვსთქვათ, მთელის ქართუ-
 ლის კულტურის ისტორია.

არათფერი არა გვკირდება და არ გვაკლია დღეს ჩვენ — ქართველებს — ისე, როგორც ხეირიანი ისტორია, რადგან უამისოდ ჩვენი წარსული არის და იქნება კიდევ მოცული სიბნელით, როგორც ჩვენთვის, აგრედვე სხვებისათვისაც, ხეირიანი ისტორია რომ გავვიჩნდებოდეს, მაშინვე გადასთარგმნიან ყველა ენებზე, — რადგან კავკასიის შესწავლა, კარგა ხანია, რაც სწყურხანთ ევროპის მეცნიერებს, — გადასთარგმნიან და გაიგებენ ისეთს რაქს, რაც ს. ზმარშიაც არ მოჰლანდებოდეთ ზოგიერთებს. ხოლო ამას კი ის მოჰყვება, რომ ეს მეცნიერები და მათთა თხზულებათა წამკითხველნი მხეცებად და ველურ ხალხად აღარ ჩავთვლიან, არამედ, ამის მაგიერ, მოგვეტანებიან, დაეწათებიან ჩვენის წარსულის შესწავლას და ამ რიგად უცხო ქვეყნებისა და ჩვენის სამშობლოს მეცნიერები ხელჩაკიდებით შეუდგებიან იმ ერთს ჩვენს სატრფიალო საქმეს, რომელსაც მუდამ დღე შეესტკერით საცოდავად მარტო ოდენ კეთილის სურვილით აღვისილნი, ოცნებით გატაცებულნი, ხოლო საქმის გასაკეთებლად უნიადაგონი, უმწეონი და უძლოური... მაშინ ყველა გაიგებს, რომ ჩვენ დიალაც ამერიკელი ველურნი არა ვართ; პირიქით, გაიგებენ, რომ ჩვენ კულტურული ხალხი ვართ, შეგვექმნია არა ერთი ოქროს საუკუნე მაშასადამე, გვექანია ბრწყინვალე წარსული, აყვავებული ბელეტრისტიკა, სასულიერო მწერლობა, სკოლები, ხელოვნება, მისი სტილი და სხვ... იმანთგეუ ექსპობბ მგვა მოზრეა კოლოვით ცხიუ

მაგრამ რა არის საჭირო დღეს იმისათვის, რომ ასეთი ისტორია გავვიჩნდეს? ზოგიერთის ვაჟბატონების აზრით, ამისათვის არ არის საჭირო არც ძველი ადათები, არც თქმულებანი, არც ზღაპრები, არც ლეგენდები, არც სიგელ-გუჯრები და არც სხვა ძველი ნაშთი რამ (იხ. „კლოდ გეს“ თარგმანის წინასიტყვაობა — ზანგისა). იგინი აქაც გირჩევენ მხოლოდ ვიქტორ ჰიუგოების, ბაირონების, რუსთაველების და სხვების (პოეტების) კითხვას. რაზედაც უნდა ლაპარაკობდნენ, მაინც სოციოლოგებს, ეკონომისტებს და პოეტებს ეტანებიან, მიუხედავად იმისა, შეეფერება თუ არა საქმის ვითარებას ასეთი მოსაზრება და

მსჯელობა. თუ არ დაეთანხმე, მზად არის შენთვის სახელი „რეტროგრადისა“, „ობსკურანტისა“, „ოტსტალისა“, „კონსერვატორისა“ და სხვანი! ეს იმიტომ, რომ ამტკაცებდი ისტორიისათვის ძველ ნაშთების საჭიროებას. მაგრამ ეს იმას ჰკავს, რომ წაღები გქონდეს და იძახოდე, ქუდი რაღად მინდაო? მაშინ, სადაც ბაირონი იქნება, რაღად გვინდა ბოკლი, ან სადაც ვებერი და რანკე არის, იქ რა საჭირო იქნება ჰეინე, შილლერი, შოთა, გეტე, კლოპშტოკი და სხვანი?

მაგრამ ასე სჩვევია „ბულგარის ფილოსოფიას“ და მის კორიფეებს. ჩვენის აზრით კი, ისა სჯობდა, რომ პოეტი პოეტის ადგილას იყოს, სოციოლოგი—სოციოლოგის ადგილას, ისტორიკოსს მივანდოთ ისტორიკოსობა და მაშინ ყველანი კარგნი იქნებიან თავ-თავის ადგილზედ. მაგრამ, ვაი თქვენს მტერს, თუ ესენი ყველანი ერთმანეთში აურ-დარიეთ, ან თუ ისტორიკოსობას აპირობ და ახალ რომანების მეტი არა იწამე-რა?

წინააღმდეგ ასეთის ცრუ ფილოსოფიისა ჩვენ ვიტყვით, რომ ერთი პატარა ნაშთი ძველის მწერლობისა და ან ძველ სახალხო თქმულებისა ზოგჯერ იმდენს ეტყვის ისტორიკოსს, რამდენსაც ვერ ეტყვის მთელი გუნდი ზემოხსენებულ ცრუ ფილოსოფოსებისა, რომელთაც ფანტაზიაზედ განუზრახავთ ისტორიის აშენება. ერთი ასეთი ნაშთი ხანდისხან აღადგენს მთელს ეპოქას ისე, როგორც მაგალითებზე, ორიოდე პწკარმა ეანის წარწერებისამ აღადგინა თითქმის მთელი ისტორია მცირე აზიისა. ასეთივე ნაშთი უკუ-გვაგდებინებს მრავალს თეორიას და მშვენივრად დასტამბულს წიგნებსაც, სადაც ისტორიკოსი წინ უსწრობდა წყაროების აღმოჩენას და მასალების დამზადებას. სახალხო სიტყვიერების ნაშთებზე გვექნება მსჯელობა ცოტა ქვევით და აქ კი შევჩერდეთ პატარა ხანს ხელოვნურ მწერლობასა და საზოგადოდ ისტორიის ნიეთიერს ნაშთებზედ.

„ყველაზე უფრო მდიდარს წყაროს მკვლევარისათვის, — ამბობს აკადემიკოსი ბროსე, — წარმოადგენს კრებული საეკლესიო და კერძო გუჯრებისა. ისტორიის მკვლევარი, რომელიც

მოახმარს მათს კითხვას ორს, ან მეტს წელიწადს, შეადგენს უფრო საინტერესო, მდიდარს და ნამდვილს ისტორიას, ვიდრე ვახტანგის მატიანია. უაუოდ ახალგაზდა ქართველებში გამოჩნდება ისეთი მოყვარული თვისის სამშობლოსი, რომელიც მოჰკიდებს ხელს ამ მშვენიერს საქმეს“. „მათში თქვენ იბოვით, — განაგრძობს იგივე მეცნიერი სხვა ადგილას, — ქრონოლოგიას, ადმინისტრაციას, სჯულის დებას, ვადასახადს, ზომებს, წონას, გენეალოგიას, მეფეთა შორის კავშირს, სახალხო ჩვეულებათა და სხვას“¹).

მართალიც არის. ვანის ლურსმული წარწერები, მაგალითებრ, მხოლოდ რამდენიმე პწკარია, მაგრამ მათის შემწეობით აღადგინეს ისტორია თითქმის მთელის მცირე აზიისა და წასწიეს ჩვენი მწერლობა და საზოგადოდ კულტურა რამდენიმე საუკუნით წინ. ამ ორიოდე პწკარმა მიიქცია ყურადღება მთელის ევროპისა, გამოიწვია მუშაობა ისტორიკოსებისა და ფილოლოგებისა. ამ ნაწერებზედ აღაშენეს თავისი დიდება და სახელი: გინკმა (on the cuneiform inscriptions of Van), როზბერმა (Etudes philologiques sur les inscriptions cuneiformes de l'Arménie, Paris 1876), მორდმანმა, სეისმა, გიუიარმა და სხვებმა²). ჩვენს ისტორიაში, ასეთის ნაშთების შეუკრებლობისა და გამოუკვლევლობას წყალობით, დღესაც არა ერთი ადგილია ჩაბნელებული და წყვედილი მოცული. გარნა გვაქვს ნება ვსთქვათ, რომ ეს არის იმის გამო, რომ ვითომ წარსულს საუკუნოებში ისტორიოგრაფია არ გვქონია და ძველი ნაშთები არ გავაჩნია? არა გვაქვს, რადგან ჯერ სრულიად არ არის გამოკვლეული ძველი ჩვენი ისტორია, ჯერ ჩვენ ხელიც არ გვიხლია ძველ განათლების ცენტრებისათვის. უწინ ისეთს ადგილასაც კი გვქო-

¹) იხ. Труды V археологич. съезда, стр. 4 (1879 г.); 420 (1882 г.); Д. Бакрадзе—Археол. путеш. по Гуріи-Адчарѣ. СПб. 1878 г., стр. 12—13; Д. Пурцеладзе—„Научное значеніе груз. гуджаровъ“, въ трудахъ предвор. комитета V археол. съезда, стр. 426—430; „Крестьян. грам.“, предисловіе; „Церк. гуджары“, предисловіе.

²) იხ. К. Поткановъ.—Ванскія клинообразн. надписи (Мин. Народн. Просвѣщ. 1874 г. Январь; 1875 г. Январь).

ნდა განათლების ცენტრები, სადაც დღეს ხსენებაც არ არის ქართველისა, მაგალითებრ, პალესტინაში, სინაზე, ათონზე და სხვაგან, სადაც აქეთ-იქით გარბოდნენ ჩამოწერილი ფურცლები ესტრატისა, ბომბიციისა. ხშირად წიგნის წერას უჯდებოდა პირ-ტიტველა ყმაწვილი და თავს ანებებდა უკვე გაქალაქებულნი!*) ჩვენ გვიწერეს ჩვენთა წინაპართა 15 საუკუნე, გვიწერეს, გვიმზადეს, ვინ იცის, რამდენი კარაბადინი, საპედაგოგოა წერილები, სამეცნიერო ქრისტომატიები, ქრონიკები და სხვა რამდენი საფილოსოფიო, სალოლიკო, საასტრონომიო, საბელეტრისტო თხზულებანი! ჩვენ კი ვიცით ესენი?! არა! გარნა მსურველნი არიან შესწავლისა? სრულიადაც არა. თვითონ შესწავლა არის შეუძლებელი, რადგან ეს ნაშთები დაფანტულია პარიჟში, რომში, პალესტინაში, სინაზე, ათონზე, პეტერბურგში, მოსკოვში და საქართველოს სხვა-და-სხვა კუთხეებში. ზოგიერთს ვაჟბატონს რომ ჰკითხოთ, ამ ნაშთების შესწავლა კი არა, ხელის-ხლებაც არა ღირს! ამისთანა ვაჟბატონები სულ უკულმა ატრიალებენ წაღმა დასატრიალებელს საქმეს, რადგან ბოლოდან აპირებენ მის დაწყებას. როცა სახელმძღვანელოებიც არ მოეპოებათ, ისინი იძახიან, უცბად სოციოლოგები, ეკონომისტები და მსოფლიო ისტორიკოსები უნდა გავხდეთო! სხვებმა თავიდან დაიწყეს საქმე და დიდ ხანს მოუნდნენ მის დაბოლოებასაო და ჩვენ კი ბოლოს მივვარდებით და ხელად მივალთ საყესთანაო!

აი ამ ოცნებით სტკება დღეს საგრძნობელი ნაწილი ჩვენის ახალის თაობისა. იგი მოელის ვიღაც მეცნიერებს, მშრომელებს და ის კი ავიწყდება, რომ იმათ მასალისა და ნიადაგის დამზადება უნდათ. რა გამოვა მერე, რომ კიდევ დაიბადნენ მშრომელნი და მუშაკნი? სამუშაო მასალა ხომ ქვეყნის ყველა კუთხეებშია მოფანტული?

ასე, ჩვენ მიუვახლოვდით იმ დასკვნას, რომ უმთავრესი ყურადღება უნდა ექმნას დღეს მიქცეული ჩვენს ისტორიას და

*) А. Пагарели—Памятники груз. старины на св. Горѣ и на Синаѣ (Палестинскій сборникъ) X выд.: Мисіевъ—Свѣдѣнія о памятникахъ груз. письменности, СПб. 1886 г., гл. II.

ნამეტურ მის წყაროებს, მის მასალებს, ე. ი. ძველს ნაშთებს კულტურისას. მაგრამ ეს ნაშთი არ ეკუთვნის მართო მწერლობას, ანუ ძველს ლიტერატურას. ძველი მწერლობა ვერ წარმოადგენს სრულს მასალას ისტორიისას, ისტორიკოსს ხშირად ისეთი საგანი შეხვდება, რომლის შესახებაც ძველს მწერლობაში არავითარი პასუხი არ მოიპოვება. ამ შემთხვევებში ისტორიკოსი იძულებულია მიჰმართოს მეორე წყაროს ისტორიისას, ე. ი. სახალხო ზეპირ-თქმულებათა, ძველს გადმოცემათა, ადათებს, ჩვეულებათა, ან, საზოგადოდ, ძველს სახალხო ზღაპრებს.

მათად წარსული ერისა, მისი კულტურა, მისი ცხოვრების სხვა-და-სხვა კერძობა და ერის ხსოვნა-მეხსიერება, მისი გარდმოცემანი, საზოგადოდ მისი გონებრივი ნაწარმოებნი, ისე მტკიცედ არიან ერთმანეთ შორის გადაკვანძილნი, ჩაქსოვილ-ჩაწული, რომ უერთმანეთოდ ვერ წარმოადგენენ სრულს მასალას ვერც ლიტერატურის ისტორიისათვის კერძოდ და ვერც ისტორიისათვის საზოგადოდ; მაშასადამე, ვერ დაჰხატავენ წარსული დროის სრულს სურათს *).

ამ ნაირად ჩვენ დავუახლოვდით იმ საგანს, რომელიც განსაკუთრებული საგანია ჩვენის გამოკვლევისა. რაღა თქმა უნდა, რომ თუ კი სახალხო ზეპირ-სიტყვიერებასა და ისტორიასა, კულტურასა, ისტორიის ნივთიერ წყაროსა და სხვათა შორის ასეთი კავშირია, ეს სიტყვიერებაც უნდა იქმნას წყაროდ ისტორიკოსისათვისაცა და სხვა მეცნიერისათვისაც; მაშასადამე, უნდა იქმნას იგი შესწავლილი ჯეროვანად. მაგრამ სანამ ჩვენ ამდენს თქმას გავხედავდეთ, ბევრი რამ გვჭირდება წინდა-წინ გასაკეთებლად. საქმე იმაშია, რომ ეს არის ჩვენი საპრიორო მოსაზრება, რომელსაც დამტკიცება უნდა, ე. ი. ფაქტებსა და ავტორიტეტებზე დამყარება, რომ ყველასათვის ცხადი შეიქმნას. სახელდობრ, რადგან ჩვენ ზევით გამოვთქვით ის აზრი, რომ სახალხო სიტყვიერებასა და ერის ისტორიასა, კუ-

*) მოიგონეთ ჩემ მიერ მოყვანილი ზემოდ ჰერდერის აზრი ამის შესახებ.

ლტურასა, ხელოვნებასა და ცხოვრების სხვა-და-სხვა კერძობას კავშირი აქვთ ერთმანეთშიო, ამისათვის ჩვენი აზრიც მხოლოდ მაშინ იქნება დამტკიცებული, როდესაც იმ ზემო ნახსენებს კავშირს გამოვიკვლევთ. მაგრამ აქ ჩვენი საგანი მეტად რთულს ხასიათს იღებს. საქმე იმაშია, რომ ისტორიის წყარონია არა მარტო ქრონიკები, არამედ თითქმის ყველა დარგნი მეცნიერებისანი და ნამეტურ კი არხეოლოგია, ლინგვისტიკა, იურისპრუდენცია, ხელოვნება (ИСКУССТВО), სოციოლოგია, ძველი მწერლობა და სხვა. ამისათვის ჩვენთვისაც სავალდებულოა, შეძლებისა დაგვარად, გამოვარკვიოთ, თუ რა კავშირია სახალხო სიტყვიერებასა (პოეზიასა) და ამ მეცნიერების დარგთა და მწერლობათა შორის. მხოლოდ ამ კავშირის გამოკვლევის შემდეგ შეგვიძლია ცხად-ვყოთ მნიშვნელობა სახალხო სიტყვიერებისა, როგორც საისტორიო მასალისა. თუ ეს ასეა, რაღა თქმა უნდა, რომ აქ პირველი ადგილი უნდა დაიჭიროს ძველმა მწერლობამ და ხელოვნებამ, რადგან სახალხო პოეზიას და მათ შორის არსებობს უფრო მტკიცე კავშირი, როგორც დაინახავთ ქვევით. ჩვენი მეთოდი ისევ ის იქნება, რომელიც გვქონდა წინა წერილებში, ე. ი. მეთოდი შედარებასა, ხოლო იმ განსხვავებით, რომ აქ უფრო ფართო ადგილი დაეთმობა ამ მეთოდს, რადგან საჭიროდ ვრაცხთ მივაქციოთ დიდი ყურადღება საპარალელლო მოვლინებათა ძველს მწერლობა-ხელოვნებაში და სახალხო ზეპირ-სიტყვიერებაში, ესე იგი ჩვენი მწერლობა, ხელოვნება და სახალხო პოეზია უნდა შევეუდაროთ სხვა ერთა მწერლობას, ხელოვნებას და პოეზიას, რომ აქედან ამოღებულ ერთგვარ მოვლინებით თვით საგანი და მისი გამოკვლევაც საინტერესო შეიქმნას.

მ. კელ—ბე

...ოხსრუც ეგძ-აჟ-ეგძ ქანტობოძე აჟ ამინდგოლოუძე, ამბოღ
 -ომნ ციობა იშეღ მთვინისა, კონდგნობოღ თეცა იბინდღ მან
 -დმამდ მონღ ნი კსეფოთ, კოულსეკოტკნაჟ ანდღი მინემ ფოლო
 ფატენ იმეღმ იშეღმ ჭა მსტან, აფეოდეციფოსე მსანგე, მნგმ
 -ობოღსუ მთიბოტპი ნობ, აინემი ცნსემ მნეუი მადიამდ მუელოზ
 იშეღბოჟ აჟეღჟ მინსე...

ქართული მუსიკა

...ეცს, აიგოლოოტოს (იხთაჯან) ანკოლოუძე, აიგოლოოტოსი
 , აოულსეფოლოუძე კასიფობეღ მთვინისა, ეგძმ აჟ ამოუბღწუნ იუ
 -ემ მნელია რაიმე გარკვეულის, თქმა და მით ცხადად გათვან-
 ლისწინება იმისი, რაც იყო და რასაც წარმოადგენდა საერო-
 სახელოვნობო შემოქმედობ აიმ ქართველთა, რომელნიც სცხოფ-
 რობდნენ ძველის-ძველად და რომელთა ვითარება წყვილიადით
 არის მოცული. განუწყვეტელმა ომ-ლაშკრობამა გარეშე მტე-
 რთა საწინააღმდეგოდ, რომელნიც ზედ ესეოდნენ ყოველ მხრივ,
 ხშირმა გადასახლებ-გადმოსახლებამ, უამრავმა შეხლა-შეჯახე-
 ბამ და დამონებამ ერთის თემისა და ტომისაგან მეორე თემი-
 სა და ტომისამ ესოდნენ წაშალა და აურ-დაურია საერო სახე-
 ლოვნობო ცხოვრება ქართველთა, რომ შეუძლებელია მაშინდელ
 მუსიკის დასურათება ცოტად თუ ბევრად სავსებითა. მაინც ვე-
 ცდებით მოკლედ მიმოვიხილოთ ეს საქმე.

საერო მუსიკა, რომელიც დღეს არსებობს საქართვე-
 ლოში, იშვიათი მოვლენაა სამუსიკო შემოქმედობისა. მისი ვი-
 თარება იზიდავს ყურადღებას მრავალის სპეციალისტისას. ამ
 მუსიკაში სჩანს საკვირველი აღფრთოვანება ფანტაზიისა, სა-
 ხელოვნობო საშემოქმედო უნარი ერისა, რომელიც შიშვე-
 ლი, მშრალი და გამაგრებულის გარეგნობისა კი არ არის, არა-
 მელ შემკულია და გამდიდრებული ღრმა ჰარმონიითა; სჩანს
 აკრედევე საესტეტიკო გემოვნება, დიდს განვითარებამდე მიღწე-
 ნილი ბუნებურის, ყოვლად შნოიანის და ისეთის წმინდა მიმო-
 ხვრითა, თითქო წყალის ანკარა ზედა-პირი ჰღელავს და ბიბი-
 ნებსო. გაჟუღმებული, ცეცხლივით მგზნებარე გულის-თქმა,
 შადრევანივით მჩქეთარე ვნებათა-ღელვა, რომელიც მთლად

სნთქავს ქართველის არსებას, მუღმივი თაყვანის-ცემა და გაღმერთება თავისის სატრფიალო კერპისა—აი დახასიათება იმ ხმებისა, რომელიც მიმოიქცევა ჩვენებურის მუსიკის სამზღვარდაუდებელს სიმალღეში. ჩვეულებრივი ქართველური უღარდელობა, ფიქროცნებით გატაცება, შნო, ხან-დაზმულის კვეთებით აბილზილებული მხიარულება შესაფერის უზრუნველობის ხმებით—აი რა დაეტყო ერთის მხრით ცოტად თუ ბევრად ქართველთა გალობა-სიმღერებს და მეორეს მხრით დაეტყო, რასაკვირველია, იმ უბედობის, იმ შავ-უკუღმა ბედის-წერის გავლენაც, რომელიც ზემორე მოვიხსენეთ.

ან კი რა ექმნა ერს, რომ არ ექო და არ ედიდებინა თვისის გალობა-სიმღერით საკვირველი, ტურთა ბუნება თავის ქვეყნისა! სამუსიკო ნიჭი მისი უფრო მაშინ აოცებს ადამიანს, როცა გაიხსენებს, როგორ უნდა გაჩენილიყო ჩვენში სამ ხმად შეწყობილი გალობა-სიმღერა, მაშინ როდესაც მეზობელნი ერნი არ გასცილებიან პირვანდელს მელოდიას, იმ მელოდიას, რომელიც იჩენდა ხოლმე თავს კაცობრიობაში მაშინ, როცა მუსიკა პირველ ხანაში იყო. ამისი მიზეზი ის უნდა იყოს, რომ ჩვენი ერი გულ-გრილად ვერ დაუწყებდა ყურებას იმ სურათს, როცა ამომავალი მზე ნათლად შეჰყურებდა თოვლით მოსილს კავკასიის მწვერვალებს, სადაც პოეტის თქმისამებრ,

... დიდებულს მთასა მყინვარსა

ორბნი, არწივნი ვერ შეჰხებიან,

სად წვიმა-თოვლნი, ყინულად ქმნილნი

მზისგან აროდეს არა ჰდნებიან,

სად უდაბურსა მის მყუდროებას

კაცთ ყრიაშული ვერ შესწვდენია,

სად მეუფება ჭექა-ქუხილსა,

ყინულს და ქართა მხოლოდ შთენია,—

ხოლო ქვემოლ დაფენილია ტურთა საქართველო მუდამ ამწვანებულ ტყეებითა, ხეობა-მინდვრებითა, ბალ-ვენახებითა, სადაც ვაზი მეტის ღხენითა სტირის და მრავალი სხვა ამისთანა სახარბიელო სანახავია გადაშლილი, რომელთა ჩამოთვლა ბევრს

აღგილს მოითხოვდა. აქ არც აღგილია ქვეყნის პოეტურის აღწერილობისათვის. ამისათვის რჩეულმა კაცმა უნდა მოჰკიდოს კალამს ხელი. ჩვენ მხოლოდ იძულებულნი ვიყავით გავგეხსენებინა მკითხველისათვის სიტურფენი საქართველოსი, რადგან ამისთანა ბუნებას უეჭველი გავლენა უნდა ჰქონოდა ამ ერის სამუსიკო ნიჭსა და უნარზედ. ამისთანა ბუნება, მისი მრავალ-ფერობა, ცხადია, ყოველთვის ხელს უწყობს, ამდიდრებს და ავითარებს ჰარმონიასა და მელოდიას მრავალგვარის ფერადებითა. ცხადია, აგრედვე, რომ ბუნება ყოველთვის ჰკრთოდა და თინათინებდა ხელოვნებაში საზოგადოდ, და საკუთრად მუსიკაშიაც. თვით სამყარო ჰარმონიაა. ყოველივე ბუნებაში, მთა და ბარია, თუ ზღვის ზვირთთა ხმა, ყველგან ბუნების ხელმძღვანელია კანონები ჰარმონიისა, იმ ჰარმონიისა, რომლის კანონებს დიდებულად იყენებს ხელოვნება მუსიკისა. ამ მხრივ გასაკვირველი არ არის სიმდიდრე ქართულ მელოდიებისა. არის მეორე გარემოებაც, რომელსაც აგრედვე დიდი გავლენა უნდა ჰქონოდა ქართულ საერო ხმების მელოდიის სიმდიდრეზედ. ეს გარემოებაა წყობილება სახელმწიფოსი, ვითარება საქართველოს სამეფოს ყოფა-ცხოვრებისა, რომელიც განსაკუთრებულს ფერსა და იერსა სდებს ერის შემოქმედობას, იმ იერსა და ფერს, რომელიც ამ თვისებისა და წყობილების შესაფერია. ჩვენ ვიცით, რომ მუსიკა და პოეზია იქ უფრო ჰყოლობს მოხერხებულს ნიადაგს თეორიისა და ფორმების განვითარებისათვის, საცა ადამიანი უფრო თავისუფლად ჰგრძნობს თავს, თავისუფლად სუნთქავს. ისტორიის მიერ უკვე დამტკიცებულია ის გარემოება, რომ არსად ქრისტიანობის უწინარეს მუსიკა და პოეზია ისეთს აღმატებულებამდე არ განვითარებულა, როგორც თავისუფალს საბერძნეთში. რავდენად საზოგადო საქმე იყო მუსიკა საქართველოში მეფეთა დროს, ესა სჩანს „ვეფხისტყაოსნით“, რომელიც დაწერილია მე-XII საუკუნეში. ამ პოემაში მოხსენებულია, რომ თინათინი, ასული მეფე როსტევეანისა, აღწყვანილ იქმნა სამეფო ტახტზედ მაშინდელ საკრავთა დამატკობელ ხმათა დაკვრითაო.

ბუკა ჰკრეს და წინწილანი დაატკობდეს ტკბილთა ხმათა.

იქვე ვკითხულობთ, რომ სპასპეტი როსტევანისა ავთან-
 დილ მუსიკის კვრით მიეგება ინდოეთის სამეფო ტახტის მემ-
 კვიდრესაო; გაუმართა ნადიმი, რომელზედაც მუტრიბნი და მუ-
 შაითნი უკრავდნენ სხვა-და-სხვა საკრავს და ატკობდნენ მსმე-
 ნელთა ყურთა-სმენასაო. საქართველოს სამეფო აღყვავდა უფ-
 რო თამარის მეფობაში, და აი როცა ერი უფრო ბედნიერად
 ჰგრძნობდა თავს, მუსიკა საზოგადო საქმედ გადაიქცა და უიმი-
 სოდ არც ერთი დღესასწაული, კრება და ნადიმი არ იმართე-
 ბოდა. აშენდებოდა, ვსთქვათ, ციხე, ან გაიმართებოდა სმა-ჰა-
 მა და დიდი პურობა რომლისამე გამარჯვების სამახსოვროდ,
 უმუსიკობა არ იქნებოდა. თვით მეფე თამარ ჰმართავს ნადიმს
 დიდუბეში, ტფილისს ახლო და ამ ნადიმისათვის იკვლის აუა-
 რებელი სიმრავლე ძროხა-ხართა და ცხვართა; ღვინო ხომ თა-
 ვზედ-სასხმელია. ცხადია, ამისთანა ნადიმები, რომელიც ხშირა-
 დაა მოხსენებულნი იმ დროინდელ მატთანეში და რომელიც ასე
 უყვართ ქართველებს დღესაც, უმუსიკოდა და უსიმღერა-გა-
 ლობოდ არ ჩაივლიდა. დღესაც საერო ზეპირ-სიტყვაობაში
 მრავალი ლეგენდა და გარდმოცემაა, რომელიც აქებს და აღი-
 დებს თამარის დროს, მის ლაშკრიანობას; მრავალი სიმღერაა,
 რომელშიაც ნაქებია მისი საოცარი სილამაზე და ქველობა, მი-
 სი დედობრივი ზრუნვა ერისათვის; არის ერთი სიმღერა, რო-
 მელშიაც ნათქვამია, რომ თამარი ცხენზედ იჯდა და ხელთ
 ხმალი ეყარაო. ამ სიმღერის მელოდია ისეთი ძველებურია, რომ
 კაცის გონება უცბად გადააქვს უუძველეს ეპოქაში:

შეაბრძანეს თამარ ქალი
 რაშსა არვისგან ნაჯდომსა,
 წელს შეარტყეს ვერცხლის ხრმალი,
 პირი ჰქონდა ხორასნისა.

იქ მივა თამარ ბატონი,
 ადგილსა თავის მდარესა,
 მზეს ეუბნების პირდაპირ,
 მთვარეს უგზავნის კაცებსა.

მნათობთ რა ნახეს, ამ ქვეყნად
 მოსულა სხვა მნათობიო,
 მყის უკუ-ჰყარეს თვის სხივნი,
 ისართან დასადარნიო.

მაგრამ რა! მზესა მოუნდეს
 მთვარისგან შუქის სესხება!
 გაემართება თამარი,
 თან წარიღებს მთა და ბარსა,
 ჯერედ ყირიმსა აიღებს,
 განჯას შემოარტყამს ჯარსა;
 ნუხლი შავი ზღვა ჰგონია,
 წითელ ზღვას მოაღლებს თვალსა.*

ამ ლეგენდებს იცავენ, ავრცელებენ ხალხში მოსიარულე მე-
 მუსიკე მესტვირენი, რომელნიც ძალიან ჰგვანან გერმანიის მიწნი-
 ზინგერებს; იმათგან გაიგონებთ მკაფალს თქმულებას ამა თუ იმ
 გმირის შესახებ, მრავალს ზღაპარსა და არაკს მგოსანთა და მუ-
 ტრიბ-მუშაითთა შესახებ, რომელნიც ერს ისე არ დაჰხსომებია,
 როგორც ამ მესტვირე-მემუსიკეებს. რას წარმოადგენს მათის
 სიმღერების გარეგნობა და რა სახელი ეწოდება ამ სიმღერებს?
 იმათ სიმღერებს ხალხში მესტვირული ეწოდება, სახელი იმ სა-
 კრავისა, რომლის აუოლებითაც ამბობენ იმ სიმღერებსა. ეს სა-
 კრავაა სტვირი, რომელსაც ქვემოთ აღვწერავთ. მელოდია ამ
 სიმღერებისა ერთ-კილოვანია, ერთ-ფეროვანი და ტრიალებს
 რამდენისამე ტონის სამზღვართა შორის. მისი დასაბოლოოვებე-
 ლი კადენცები კაცს მოაგონებს ფსალმოდისა. როგორც ზემო-
 რეცა ვსთქვით, მათი შინაარსია ლეგენდები; ამ ლეგენდებს
 სდევს იერი ქართველურის ფიქრ-ოცნებისა, გულ-გაშლილობი-
 სა და დაფიქრებულის გონება-დატანებისა. სასიმღერო ლექს-

*) ეს ლექსი ჩავწერე სოფელ ერთაწმინდაში ერთი მოხუცი დედა-კაცისაგან,
 რომელიც იყო მნახელი ლექთა შემოსევისა; ამ სამის წლის წინად გარდაიცვალა
 ჯერ ისევე გულ-გაუტყნელი. აღსარების სიაში ვერ აღმოვაჩინე მისი დაბადება და თვი-
 თონ კი ამბობდა, 120 წლისა ვარო. აუარებელი ლექსი იცოდა, რადგანაც ძმა მე-
 ლექსე-მესტვირე ჰყოლოდა და ლექებს მოეკლათ; თვითონაც სულ თითქმის ლე-
 კსით ლაპარაკობდა.

თა შინაარსი შეეხება სიყვარულს და გმირთა სხვა-და-სხვა ქვე-
ლობა-ვაეკაცობას. დღევანდელს ჩვენებურ ტრუბადურების სა-
სიმღერო ლექსთა შინაარსს კარგად ახასიათებს ერთი სიტყვა,
სახელდობრ ის, რომ ეს შინაარსი იდეალურის ხასიათისაა; ქა-
რთველნი ტრუბადურნი, თუ კი შეიძლება ეს სახელი ვუწო-
დოთ ჩვენებურს მესტირეებს, ერს არ არიან დაშორებულნი
და ცალკე წოდებას, მით უფრო კასტას არ შეადგენენ. პირ-
იქით, გერმანელ მინნიზენგერებივით, სათითაოდ დადიან სო-
ფელ-სოფელ და თავიანთ სასიმღერო ლექსების აზრად აყენე-
ბენ გმირთა ცხოვრებასა და ქველობას და აგრედვე სიყვარუ-
ლის სხვა-და-სხვა რამეს. გერმანელ მინნიზენგერების მსგავსად
ახლო უდგანან თავიანთ ერს, რომელსაც მოსწონს მათი მარ-
ტივი უბრალოება და ფიქრ-ოცნებით ვატაცება. მელოდიებსა
და ერთ-ხმად გაბმულ სალაპარაკოზედ (რეჩიტატივზედ) ეტყო-
ბა ამ სასიმღეროებს, რომ უფრო საერო ხასიათისანი არიან,
ვიდრე სასიმღერონი საფრანგეთის ტრუბადურებისა; ამ მემუსი-
კეთა სიმღერა-ლექსებში მოხსენებულნი არიან ისეთნი გმირნი,
რომელთა ხსოვნა აღხოცილა ხალში. ასეა თუ ისე, ეს ქარ-
თველი მინნიზენგერები, ეს ფიქრ-ოცნებით გართულნი, თავი-
სუფალნი ხელოვანნი, ეს ყოვლად მიმზიდველნი მგოსანნი
ძლიერ მოსწონს ხალხს, რადგან მათი სასიმღერონი ეროვნუ-
ლის ხასიათისანი არიან. ამითი აიხსნება ის გარემოება, რომ
ისეთის ამბით დაუხვდებიან ხოლმე მესტირეებს სოფლად: სა-
ცა უნდა მივიდეს, ყველასთვის სასურველი სტუმარია ეს საე-
რო მგოსანი.

რასაკვირველია, როგორც ყველა აზიის ერს, ქართველებ-
საც საკმაოდა შქონდათ დაფი, დიშლიპიტო და საზოგადოდ
სხვა საცემი საკრავნი, რასაც, უეჭველია, გავლენა ექმნებოდა
ქართულ მელოდიების ხასიათზედ. ეს გავლენა იმითი გამოიხა-
ტა, რომ ორ-მაგობის იერი დაეტყო ჩვენებურს მუსიკას, თუმ-
ცა ამ ორ-მაგობას თავისებურობა არ აკლია. საზოგადოდ ქარ-
თველთა მუსიკას ატყვია მართლა თავისებური ბეჭედი ნაღვ-
ლიანობისა, დაღლილობისა, რაღაც მწუხარებისა. შეიძლება შე-

მთხვევითაც მოხდა ესა. უფრო კი ქკუაზედ ახლო უნდა იყოს, რომ ეგ ხასიათი მიეცა ჩვენებურს მუსიკას მაშინდელ ცხოვრებისა და მაშინდელ წეს-წყობილების საერთო ვითარების მიზეზითა. აღმოსავლეთის ძველ ქვეყნების მუსიკას, წინანდელსაცა და ეხლანდელს, სჩვევია საზოგადოდ ასეთი ნაღვლიანობა და სევდა-მოკულობა, თუმცა შინაარსით, იდეით, ჰარმონიის სიმდიდრით, ქართული მელოდიები ცალკე სდგას აღმოსავლეთ ქვეყნების მელოდიებზედ.

არ შეიძლება არ მოვიხსენოთ აქ შესანიშნავი ქართული ხელ-ნაწერი, რომელიც დაცულია „წერა-კითხვის საზოგადოების“ წიგნთ საცავში, და მით დანამდვილებით არ შევამოწმოთ ერთხელ კიდევ ის, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონია მუსიკას ჩვენის ერის ცხოვრებაში. ის ხელ-ნაწერი ეტრატზეა დაწერილი და შეიცავს ყოველ-გვარს საგალობელს მართლ-მადიდებელის ღვთის მსახურებისასა. თვითეული საგალობელი დაწერილია ხუცურის ასოებით, ხოლო მელოდია საგალობლისა აღნიშნულია ესრედ-წოდებულ ნევმებით, რომელიც იხმარებოდა ნოტების შემოღებამდე.

დასავლეთს ევროპაში ასეთის ნოტების წერას ნევმატური წერა ეწოდებოდა; ეწოდებოდა აგრედვე Nota Romana. ამ ამბავმა ძალიან გაგვაკვირვა და ვიფიქრეთ, ნუ თუ ქართველებსაც ჰქონიათ რამე ამგვარიო. ამ აზრით მოვიწოდოთ შემედარებინა ჩვენებური და დასავლეთ ქვეყნების ნევმები. საეკლესიო გალობის სასწავლებელში, რომელიც უწმინდესის სინოდისაგან არის დაარსებული მოსკოვს, გავსინჯე ევროპელ ერთა ნევმები. ხშირად მიფიქრია, რაკი აღმოსავლეთის ეკლესიას ჰქონდა ნევმების მსგავსი ნოტები, ქართული ეკლესიაც არ ჩამორჩებოდა უკან და იზრუნებდა ნევმებისათვისა-მეთქი. ამიტომ აზრად აღარ მომსვლია, რომ შესაძლო იყო ქართულ ეკლესიას თავისი საკუთარი ნიშნები ჰქონოდა, სრულიად განსხვავებული სხვა ერთა ნევმებისაგან; მართლაც, შედარებამ აღმოაჩინა, რომ არავითარი მსგავსება არ არსებობს ქართულსა და ევროპულ ნევმებ შორის. ეს გარემოება ცხადად ამტკიცებს, რომ

ქართულს ეკლესიას დამოუკიდებლად უწარმოებია ეს საქმე, ჰქონია თავისი ნევები და ნევების მსგავსი ნოტები, რომ მემუსიკობა და მგალობლობა ხელობადაც კი ყოფილა ქართველებში გადაქცეული; საინტერესოა ის, რომ ამ წიგნში სანოტო ნიშნებს გარდა, სხვა სამუსიკო ნიშნებიც იბრუნება, ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული; ამ ნაირი ნიშნები სულ ოთხია. თვითეულ საგალობლის თავში ერთ-ერთი ამ ნიშანთაგანი ზის. თვითეული ამ ნიშანთა შორის აღნიშნულია განსაკუთრებულის ფერის მელნითა. ბევრის რამის თქმა არ შემოძლიან ამ ნიშნების განსამარტებლად, ეგონებ მხოლოდ, რომ ეგ ნიშნები სამუსიკო გასაღებნი უნდა იყოს, რომელიც იხმარება ამ ჟამად იმის გასარჩევად, თუ რა ხმისათვის არის დაწერილი ესა თუ ის პიესა ანუ საგალობელი; რაიცა შეეხება ფერს ნიშნებისასა, ეგ ფერი ან იმიტომ თუ იხმარებოდა, რომ ერთი გასაღები გაერჩიათ მეორესაგან, ან იმიტომ, რომ აღენიშნათ ხასიათი საგალობელისა—სამაჟრო და სამინორო, რაიცა მაშინაც ამას თუ ჰნიშნავდა—მხიარული ანუ მწუხარეო. ამისთანავე ხელ-ნაწერი, როგორც მითხრა ზემოხსენებულის საზოგადოების მდივანმა (მ. ჯანაშვილმა), დაცულია თურმე სიონის საკათედრო ტაძრის საეკლესიო მუზეუმი. ეს ხელ-ნაწერი კრებულია საგალობლებისი, იმისთანავე ნიშნებივე უსხედს და რამდენსამე კაბადონს შეიცავს. ამ ხელ-ნაწერების მიხედვით უნდა ვიფიქროთ, რომ მუსიკას საქართველოში გზა გაუკვლევია, განვითარების გზას დასდგომია ძველადვე და შეძლება მისცემია გამუდმებულის წინსვლისა და წარმატებისა. ის ხელ-ნაწერი, რომელიც ვნახე „წერაკითხვის საზოგადოებაში“, მე-X საუკუნეს ეკუთვნის.

ასეთს ყოფაში ყოფილა ქართველების ხმით-სათქმელი ესრედ-წოდებულა ვოკალური მუსიკა. მეორე დარგიც მუსიკისა, სახელდობრ, საკრავით სათქმელი ანუ ესრედ-წოდებულა ინსტრუმენტალურიც ნაკლებ წარმატებაში არა ყოფილა. მე-XII საუკუნეში ყოფილა ისეთი საკრავები, რომელიც დღესაც არსებობს უფრო განკარგებულ-განკეთილებულის სახითა. მე აქ მხოლოდ გაკვრით ჩამოვთვლი ძველთა ქართველთა უმთავრეს სა-

კრავთა, რომელთაც დიდი მნიშვნელობა აქვთ ინსტრუმენტულურს მუსიკაში. პოეტი და ფილოსოფოსი შოთა რუსთაველი იხსენიებს თავის პოემაში შემდეგს ინსტრუმენტებს: ნაბო, ნასა, ნაჩაგი, ბარბითი, ებანი, დაფ-დაფი, სანთური, ჩაგანა, ქოსი, საყვირი და სხვა. ბევრი ამ საკრავთაგანი მოგონილია და შემოღებული ჩინელთა და ანუ არაბთაგან. აი მაგალითად: ეხლანდელი დოლი არის ინდოელთა საცემი საკრავი, რომელსაც იგივე სახელი აქვს და ეწოდება დოლე; მერე — ზურნა; არაბებში ზურნას ეწოდება ზემრი ანუ ზურნა; ჩვენებურ ზურნასა ჰგავს და განსხვავება მხოლოდ ის არის, რომ ეხლანდელს ზურნებს ჩასაბერს ლერწმისას უკეთებენ, ხოლო ტანი ან ისევე ლერწმისაა ანუ ხისა; არაბები კი ჩასაბერს ლითონისას აკეთებდნენ, რის გამოც მისი ხმა საშინელი მკვეთრი და ყურთასმენის წამლები იყო; ამიტომ მხოლოდ ომიანობის დროსა ხმარობდნენ; ფანტური, რომელიც დღესაც არსებობს ჩვენში და გავრცელებულიც არის, ასირიული ფანდურაა, ხოლო არაბნი უწოდებდნენ დამბურს; ბოლოს ეს საკრავი საბერძნეთშიაც გადმოვიდა ძველებურის სახითა; აქ დაერქვა სახელად იგიტალი ანუ სეფური; დუდუკი ყველაზედ სასიამოვნო და საუკეთესო საკრავია, სულით ჩასაბერ საკრავთა შორის, ხმა ძალიან წაუგავს ინგლისურ საყვირს, რომელსაც ამ უმად ხმარობენ საოპერო და სასიმფონიო ორკესტრებში; ამ საკრავს ჰქვიათ არაბთა გამმის მეორე ტონის სახელწოდება „დუ“, მხოლოდ ორჯელ გამეორებული „დუ-დუ“; ჩანგი სიმებიან საკრავია და ჰქვიათ არაბთა გამმის მეოთხე მუხლის „ჩარის“ სახელი. შესანიშნავია, რომ არც ამბროზოს, ევროპელ მუსიკის სახელოვან მკვლევარს, არც რაზმაძეს, ზემოხსენებული ინსტრუმენტები არა აქვთ მოხსენებული თავიანთ ნაწერებში.

ამ სახათა, ბევრი საკრავი, მათ შორის ხმით საკრავიცა და საცემიცა, არაბთა მიზაძვით არის შემოღებული. სამაგიეროდ ქართველებს აქვთ ისეთი ინსტრუმენტებიც, რომელიც არც ერთს ერს არა ჰქონია და არც დღესა აქვს; ასეთია, მაგალითად, ლიამქს სტვირი; ამ სტვირს, ვისაც მოუკონია, მისივე

სახელი დარქმევია, ჰგავს ინდოურს ტუმერს, რომელსაც იქ საიმისო მნიშვნელობა არა ჰქონია.

ბამბუკის ორი ლერწამი, ზედი-ზედ მიტყუბული, გამაგრებული იყო ცარიელ კვანში ანუ გოგრაში, რომელიც თითქო ჰაერის აუზობასა სწევდა, ჰქონდა ყურების გამჭედი ხმა და ტემბრი კი არავითარი; ლიადეს სტვირი კი სხვა ნაირად არის გაკეთებული: ბოლო გაგანიერებული აქვს და მალა აწეული, ჰაერის ჰაუზად კვანი კი არა აქვს, რომელსაც მუდმივი ჩაბერვა უნდა, არამედ პატარა გულა; ეს გულა ილლიის ქვეშა აქვს დამკვრელს და მის ნებაზეა დამოკიდებული, რა ძალა მისცეს ხმას, იმის-და მიხედვით, როგორ ჩაჰბერავს სულს გულითა, ამიტომ არ უნდა გვიკვირდეს, რომ ჩვენებურს მესტირეს შეუძლიან ყოვლად ნელი დასაკვრელი, pianissimo დააკვრვიონ თავისს სტვირს; თუ რამე მსგავსებაა ამ სტვირსა და სხვა ზემოხსენებულ საკრავთა შორის, ხმა მაინც სულ სხვა-და-სხვაა: მაშინ, როდესაც ტუმერის ხმა კვიია და ფლიეტასთან შედარებით მწირია ტემბრითა, ლიადეს სტვირის ხმა რბილია და მოქნილი, მისი forte და piano უფრო მეტ ნებას გვაძლევს ტუმერს დავამჯობინოთ. ხმის ტემბრით საეკლესიო არღანსა ჰგავს და დიდად განირჩევა ჩინურ ჩანგისაგან, რომლისაგანაც, როგორც ამბობენ, წარმომდგარა საეკლესიო არღანი. თუ ამას დავსძენთ იმასაც, რომ ლიადის სტვირი დიდ ხანს შეუძლიან უკრას მესტირემ, თან სიმღერას ამბობდეს და თან სტვირს აყოლებდეს, მაშინ უფრო ცხადი იქნება მისი უპირატესობა სხვა საკრავთა წინაშე.

ეს არის მიზეზი, რომ ლიადეს სტვირი ასე გავრცელებულია ქართველებში. ბევრი ამგვარი საკრავი არსებობს ჩვენს ქვეყანაში ამ ჟამდაც, საკრავი რომელსაც ფრიად სასიამოვნო ხმა აქვს. იმის დასამტკიცებლად, რომ მუსიკა საყვარელი საქმე იყო ერის ცხოვრებაში, მეტი არ იქნება მოვიხსენოთ, რა სახელი ეწოდებოდათ მომღერმლთა და მგალობელთ მეთორმეტე საუკუნეში. ზემოხსენებული პოეტი შოთა რუსთაველი იხსენიებს მგოსანთა და მუტრბთა; მგოსანს ეძახის იმას, რომე-

ლიც უკრავდა ფლეიტის მსგავს საკრავსა, მუტრიბს იმას, რომელიც უკრავდა სიმებიან საკრავსა.

ქართულ ძველებურ მუსიკის ამ მოკლე მიმოხილვაში წარმოგიდგინეთ მცირე დასურათება გალობა-სიმღერებისა და მელოდიებისა, აღვნიშნეთ, რა მნიშვნელობა ჰქონდა ერის ცხოვრებაში და, შეძლებისა დაგვარად, დავასახელოთ წყარონი, რომელიც ხელთა გვქონდა. ჩამოგთვალეთ აგრედვე, თუმცა არა სრულიად, ის საკრავნი, რომელნიც არსებობდნენ წინა და არსებობენ დღეს.

გარნა რა სახისაა აწინდელი სიმღერა-გალობა და მელოდიები ქართველებისა და ხომ არ ეტყობა გავლენა სხვა ერთა მუსიკასა? ზემორე ვსთქვი, რომ ქართველთა მელოდიებს ეტყობა სიმდიდრე ბუნებისა, რააცა საუკეთესო წინდია მომავლისათვის ღრმა ჰარმონიის დასამკვიდრებლად. ხოლო რა ყოფაშია დღეს ჩვენებური მუსიკა? უცნაური იერი ამჩნევია დღესაც ქართულ საეკლესიო გალობის მელოდიებსა და აკკორდების საერთო სვლასა და მიმოქცევასა. იგი გალობა დღესაც იმ ნეტარს ყოფაშია, როცა ბერძენთა თვალ-ხედვის ისარი მუსიკაში კვინტებისა, კვარტებისა და ოქტავების ინტერვალებზე, ერთი-ერთმანეთს მოყოლებულებზე, შორს არ უწევდა; ქართულს საეკლესიო გალობაში ხშირია ამისთანა ზედ-მოყოლება ზემოხსენებულ ინტერვალებისა, რაიცა მუსიკაში ტკბილ ხმოვანებად არ არის ცნობილი და მხოლოდ იშვიათ შემთხვევაშია შესაწყნარებელი. ასეა თუ ისე, ქართულ საეკლესიო გალობას ემჩნევა ხშირი ხმარება ამისთანა ფორმებისა, რასაც არ შეიწყნარებს ახლანდელი მუსიკის თეორია. ეჭვი არ არის, რომ ამ შემთხვევაში იგი იძულებულ იქნებოდა დამორჩილებოდა საზოგადო მიმდინარეობას; იყო დრო, როცა მარტო კვინტებითა გალობდნენ, მაგრამ მერე ნელ-ნელა აკკორდები გამდიდრდა და გამრავალფეროვანდა ტერციების შემოღებით და ამ სახით მელოდია ჰარმონიულად შევსებული, შემკული ტერციითა და კვინტით, მეტის კეთილ-ხმოვანებით გაისმა. ძნელია ითქვას, როდის იქმნა შემოღებული ტერცია ქართველების

მიერ. უნდა ვიფიქროთ, რომ მაშინ არის შემოღებული, როცა ტერციამ თვისი მნიშვნელობა მოიპოვა და აუცილებელი სამკაული შეიქმნა ჰარმონიისათვის.

ამ სახით, ზნეობრივი ხასიათი ქართველთა სამუსიკო პიესებისა შეეფერ-შეეწონებოდა ერის მოთხოვნილებას, მათი მნიშვნელობა სამუდამამოა ქართველთათვის; ეგ პიესები ისეთი ნაშთია და ძეგლია ქართველთა საერო ხელოვნებისა, რომელიც გასაგებია ყველა საუკუნეთა და ყიელა ერთათვის, რომელთა არ-შეწყნარება არ შეუძლიან არც ერთს თაობას და რომელთაც ვერ შეჰბედავს დასათრგუნად ვერცა დრო-ჟამი და ვერც ძალ-მომრეობა; ამ პიესებს ზედ დაეტყო და დაეჩნია ყოველგვარი საისტორიო გარემოება, ყოველ-გვარი მიმართულება საპოლიტიკო, სახელოვნებო და საზოგადო ცხოვრებისა; იმათ-ზედ მოქმედობდა გამოუკლებლივ ყოველივე მიზეზი საისტორიო გარემოებათა საზოგადო წყობილებისა, ისევე, როგორც მოქმედობდა ენასა, სარწმუნოებასა და ზე-ჩვეულებათაზედ. ეს ისეთი ქეშმარიტებაა, რომლის სიმართლე უეჭველია ყველას ექმნება თითონვე შემოწმებულნი.

როგორც ყოველთვის, გემოვნება საზოგადოებისა იცვლება, იცვლება ფორმა გალობისაცა; გალობა ნაყოფია და შეილი თავისის დროებისა და ამ მხრივ საისტორიო მნიშვნელობა აქვს. ეს გალობა ახლა წარსულს ეკუთვნის, მომავალშიც ასე მოხდება და უფრო მეტად, ვიდრე აქამდე იყო.

სრულიად სხვა ბედი ეწია საერო სიმღერებს. განუწყვეტელმა ბრძოლამ არსებობისათვის, ლუკმა-პურის მოსაპოვებლად კი არა, არამედ ეროვნების დასაცველად, ბრძოლამ, რომელიც აიტანა ქართველობამ მეზობელ მტერთა საწინააღმდეგოდ თვისის დამოუკიდებლობის და სარწმუნოების დასაცველად, ყოველივე დაავიწყა! და ან რა გასაკვირველია, როცა ხარბი თვალი ოსმალთა, სპარსთა და სხვათა მისჩერებოდა ამ ერთ მუქა ხალხს, როცა ისინი მზად იყვნენ ერთის შეტევით აღგვათ ქართველი დედამიწის პირიდან, თუ კი შესაძლებელი იქმნებოდა. საქართველოს მკვიდრი ერთ წუთსაც არ იყო მოსვენებული და დაი-

მედებულნი, რომ ჩემ სიცოცხლეს შიში არა მოეღოს-რაო. ვინ იცის, იქნება ყველა მათ შორის ფიქრით ითვალისწინებდა წარსულთა დღეთა და ენანებოდა დაკარგული, ამოდ დაღუპული სიცოცხლე თვისი; მეფენი მათნი ცრემლებს აფრქვევდნენ, მაგრამ ამ აღმაზებს შეეძლოა განა გაეტეხნათ გაქვავებული გული ბტერთა? თანდათან უფრო და უფრო უჭირდებოდა ერს და ყოველს წუთს ჰქრებოდა თითო-თითოდ ნაწილაკი ცხოველის სულისა. ისტორიულად ნამდვილი ამბავია, რომ ერეკლე მეორეს მეფობაში ქართველს ისე არ შეეძლო დაეძინა, იარაღი არა ჰქონოდა ზედ ასხმული. საკმაოა იმის თქმა, რომ ქართველი ერთსა და იმავე დროს მხედარიც იყო და მშვიდობიანი მცხოვრებელიცა. ასეთ ვითარებას, რასაკვირველია, შეეძლო შეეყენებინა საერო მელოდიის წარმატებით განვითარების საქმე. ქართველნი, რომელნიც გაჭირვებაში სარწმუნოებით იბრუნებდნენ სულს, ცხადია, თავიანთ სიმღერებს დაუქვემდებარებდნენ ეკლესიას, საერო მელოდიები დაემორჩილებოდა საეკლესიო გალობის გავლენას, რაიცა ეტყობა დღეს ზოგიერთს კახურს, ქართლურს და ცოტაოდნად იმერულს საერო ჰანგებსაც. მიუხედავად ყოველ ამისა, ძლიერება სიმარტივესი, რომელსაც ვერავითარის ოსტატურად დაწულის სამუსიკო კომბინაციით ვერ გააჩენ, სიფხიზლე მიმოქცევისა, კეთილშობილური შნოება და ლაზათი, — აი არსებითი ხასიათი ქართულის მელოდიისა. ბუნება უხვად აძლევდა საზრდელ ქართველსა, ყველგან ნადიმი იყო მისის უხვებისა და ეს გარემოება იყო მიზეზი იმისი, რომ ერი თავ-გზას არ ჰკარგავდა. იგი იყო წინამძღვარი და გზის მაჩვენებელი ქართველთათვის და მისის მოწყალებითა და მფარველობით დიდ აღმატებამდე მივიდოდა ერი, მრავალი დამაბრკოლებელი მიზეზები რომ არ გადაჰლობებოდა წინ.

დასასრულ, არ შეიძლება არ მოვიხსენიოთ იტალომანიაც, რომელიც ამ ეამად მოარულივით ედება ჩვენს ქვეყანას. იქნება დრო-ეამის მოთხოვნილება ეს გარემოება, ან იქნება იმის მომასწავებელია, რომ ერს მოსწონს შვენება და ლაზათი იტა-

ლიურის მელოდიებისა? იქნება ეს ამბავი ზოგს ერის ღირსებად მიაჩნია, მე კი, ჩემდა თავად, ნაკლულევაებად დამისახავს. სამართლიანობა, ქვეშარიტი გრძნობა და გონება წინააღმდეგი უნდა იყოს ამისი. სოფლად ხშირად გაიგონებთ სიმღერას, რომელიც თვისის ხასიათითა და აკკორდების შეწყობა-ზედმიყოლებით სრულიად არა ჰგავს ქართულს საერო სიმღერებს. ამისი უკეთესი მაგალითია ჩვენებური სანადიმო სიმღერა „მრავალქამიერი“, რომელსაც მრავალ-ნაირად ამბობენ. ჰანგები სრულიად ქართული არ არის, მაგრამ ისე შეუთვისებია, ქართველობას, რომ ერთი ვერ იფიქრებს, რომ აქ უცხოა გამოჩენული. ქართულმა საერო ხორამ „მრავალქამიერი“ სთქვა მისის უდიდებულესობის წინაშე საბადურში, როცა თავად-აზნაურობა მიეგება აწ განსვენებულს ხელმწიფეს. ამ სიმღერით ფრიად გაჰკვირდა უავგუსტესი სტუმარი: საიდან გაჩნდა საქართველოში ეს მელოდია, როდესაც ამ ოცდაათის წლის წინად იყო ეგ ხმა პეტერბურგში გავრცელებულიო. აი კიდევ საკვირველი ამბავი: იმისთანა მყრუებულს სოფელში, როგორც არის ჩემი სოფელი ერავში და, „მრავალ-ქამიერს“ იმ ჰანგზედ ამბობენ, როგორც ცნობილს სიმღერას „gaudeamus igitur“-ს. მრავალს სხვა ამისთანა ჰანგს ითვისებს ერი; მავლებმა მათი რიცხვი და ავიწროებს, ამევეს საეროვნო მოტივებს. სამწუხაროა, მაგრამ უნდა ვსთქვათ, რომ ამ ჰანგებსა და მოტივებს ავრცელებს ხალხში უფრო ინტელიგენცია და ჩვენი მაღალი საზოგადოება, რომელიც გულ-გრილად ეკიდება საერო ხელოვნების საქმეს, უმაოთებულო საქმედ მიმაჩნია მებღალვა მშობლიურის ხელოვნებისა, გარყვნა საეროვნობა მუსიკისა, დარღვევა იმ ძეგლთა, რომელიც საუკუნოებს მატუგიათ ხელოვნების საქმეში. გიმნ-სიგელამიგელამ ორგამ ფელარეს მათონი-ევილ-ორიოდე სიტყვა უნდა ითქვას იმის შესახებაც, თუ რაოდენად არის გავრცელებული ჩვენში სპარსული ესრედ-წოდებული „ბაიათი“. ბაიათის ჰანგებს, უფრო სიყვარულის წინაარსისას, აღტაცებით ამბობენ თავად-აზნაურთა შორის; ხოლო გავეროპიერებული ქართველი უგულოდ ისმენს თავ-შეუქავე-

ბელს ფიორიტურებს ბაიათის მომღერალისას. ბაიათების გავრცელებას ხელს უწყობენ ესრედ-წოდებულნი „მესაზანდრენი“. საზანდარი დასტაა მემუსიკე-მომღერალთა, უფრო სპარსთა და სომეხთა, რომელნიც დადიან დაბად და ქალაქად სპარსულის ჰანგების რომლისამე მოყვარულის მიწვევითა. საფრანგეთის ტრუბადურებივით დადიან აქეთ-იქით საზანდრებიცა. იქნება ცხოვრების პირობები კი გვაძლევდეს ნებას შევადაროთ ეს ორი წოდება, მაგრამ მათი ერთმანერთში არევა შეუძლებელია: სულ სხვა აზრი და საგანი აქვს ტრუბადურების სიარულსა და საზანდრებისასა. შესანიშნავია ის გარემოებე, რომ საკუთრად საერო სიმღერა ვერ ითვისებს იტალიურსა, ანუ სპარსულს კილოს. სპარსული და იტალიური ჰანგები ცალკე არსებობს, ხოლო საერო ხმები სრულიად ცალკე. ძნელია იმისთანა საერო ჰანგის გაგონება, რომელსაც ერიოს რამე იტალიური ან სპარსული.

იმ დიდ-მნიშვნელობის გამო, რომელიცა აქვს საერო მუსიკასა, საერო ჰანგებსა და სიმღერებს 1880 წელს შესდგა ტფილისში საეროვნო ქართული ხორო. ვინც ხოროში მონაწილეობას იღებდა, ყველა ცდილობდა შეეგროვებინათ, საცა-კი რამ საერო საგალობელი და სასიმღერო ჰანგი ეგულებოდათ საქართველოს სხვა-და-სხვა კუთხესა და მხარეს. ამ აზრით იბარებდნენ ქართულ ხმებისა და ჰანგების მცოდნეებს და მათს ნათქვამს აწყობდნენ ნოტებად. ჩემს დროს ამ ხოროს საზოგადო პარტიტურაში ჩაწერილი იყო უკვე 300-მდე ხმა და ჰანგი. ამ ჟამიდან ახალგაზდა ქართველნი მოყვარულნი მუსიკისა განაგრძობენ ამ ფრიად სასურველს და მიმზიდველს საქმეს. დირიჟორი ზემოხსენებულის ხოროსი, რომელმაც ცოტა არ იშრომა ქართულ საერო მუსიკისათვის, ბ-ნი გ. რატილლი, დიდის აღტაცებით ემსახურება ქართულ ჰანგებისა და მოტივების შეკრების საქმეს.

საქართველოს თავზე ოცს საუკუნეზედ მეტს გადუვლია ელვა-ქექითა და გრგვინვა-ქუხილით და ამ ხნის განმავლობაში ბევრჯელ ყოფილა დაზარული და განწირული ბედისაგან;

ბევრჯელ გასქირვებია უმწვერვალესად, ბევრჯელ მოახრებულა და იავარ-ქმნილა მისი გარემო-მიდამონი, მაგრამ ქარი ჩავარდნილა, შავ-ბნელი ღრუბლები გაფანტულა, ცას გამოუხედნია და ცხრა-თვალ მზეს კვლავ განუცოცხლებია მკვდარი ქვეყანა, კვლავ ფენიქსებრ განუახლებია, კვლავ აღუდგენია მკვდრეთით დატანჯული და წამებული გული, რომელსაც დაუწყვია ისევ ცემა, ისევ აესება გრძნობითა, კვლავ გაცოცხლებულა სიმღერა-გალობაცა, ჰანგები და მელოდიები.

დღეს ჩვენი სამშობლო დამშვიდებულია და იმდენად მოცლილი, რომ შეუძლიან იზრუნოს თავის ყოფა-ცხოვრების წარმატებისათვის ეროვნულ სიმღერა-გალობის საქმის წესიერად მოწყობითაც. ამგვარი მეცადინეობა უკვე დაწყებულია და პირველი ნაბიჯიც გადადგმული. საზრუნველია მხოლოდ, რომ ეს პირველი ნაბიჯი, რომელსაც ჯერ მტკიცე ნიადაგი არ აღმოსჩენია ჩვენს ცხოვრებაში, არ ყოფილიყოს უკანასკნელიც. ამისთვის საჭიროა, რათა ამ განზრახვამ მოაპოვოს მთელი ერის თანაგრძობა და გამოიწვიოს ყველას დახმარება. საეროვნო საქმეში მონაწილეობა უნდა მიიღოს ყველამ, თავადმა თუ გლეხმა, სამღვდელომ თუ საერომ, ნასწავლმა თუ უსწავლმა, მოხუცმა თუ ყრმამ, ოჯახმა თუ ეკლესიამ. მხოლოდ მაშინ აღსდგება და მტკიცე ნიადაგზედ დაფუძნდება ეს ყველასთვის სასურველი და სანუკარი ქართულ სამღერა-გალობის საქმე.

ილ. კარგარეოელი

...მისი ძალის აღსანიშნავად, რომელიც მისი
 ...მისი ძალის აღსანიშნავად, რომელიც მისი
 ...მისი ძალის აღსანიშნავად, რომელიც მისი
 ...მისი ძალის აღსანიშნავად, რომელიც მისი

მასამრწმლო

სალიტარატურო შრომისათვის

(კუთხედი მობავილ მწერლებს)

ქართულ მწერლისათვის და მისთვის, კერძო ვი აზრობს მწერლობას, ერთი სჯგანაა, რომელსედაც არაფერი არ ისმის ჩვენს მწერლობაში. დადად საყურადღებო საქმე-ვია. ეს სჯგანა შეეკება ქართულ მწერლობის არსებობას, მის ყოფნას და წინ-სვლას, შეეკუშირებულა ერთად-ერთ ჩვენს დროში სასოგადო საქმეს, ესე იგი მწერლობის ბედთან, თუ აღვიარებთ, რომ დღეს ქართულები ცხოვრებაში მარტო ერთი საერთო ასპარეზი ყველასთვის მისაწვდომი მხოლოდ ლიტერატურა შეგვარჩენია. ძართლაც, ვერსად ჩვენი ხმა ვერ მისწვდება, ვერსად ჩვენი მსჯელობა ვერ მივა, ვერსად ჩვენი სურვილი ვერ გამოცხადდება და ჩვენი მოქმედება ისე ვერ ივარჯიშებს, როგორც სალიტერატურო ასპარეზზე. თუ ჩვენი აზროვნების, ჩვენი მსჯელობის იარაღად სიტყვა დარჩენილა, და მის გამომთქვლად ლიტერატურა, ჩვენი მწერლობა, მისი ყოფა-დღეს ჩვენთვის ძვირფასი ყოფილა და იქნება ყოველთვის.

მხოლოდ ეს შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ თუმცა ყველა ასე აივასებს მწერლობის მნიშვნელობას, — ჟურ კიდევ ბევრი მეტადინეობა გვეპირება ნამდვილად მის არსებობისათვის გაზრუნოთ და ჩვენს სულთ არის ყოველივე დონე მოვიხმაროთ ამ აზრის ასრულებისათვის, ესე იგი ნამდვილად ქართულის მწერლობის ყოფის განმტკიცების და დამკვიდრებისათვის.

— რა საგანია ის საგანი, რომ ლიტერატურის მდგომარეობასთან შეკავშირებულია და დღეის-აქამომდე არ შესუბაა ჩვენი მწერლობა? იგი ძველს მკითხველი.

ეს ისეთი საგანია, რომელსაც საზოგადოდ ვეუბნა მწერლობაში გაკვირით ესებთან, ქართულ მწერლობაში თითქმის არ იხსენიებენ და ღაზნაკით ვი ბერს ღაზნაკობენ.

ეს განსაზღვრავს ფული, წერის განსამრჯელო, ჭინორანი.

ამ ბოლოს სანებში ქართული მწერლები ფულზე ძალიან ღაზნაკობენ, განსამრჯელოს თხოულობენ და წერით ვი ჩუმიდ არიან ამ საგანზე, თითქმის ერთი მხრით სცხუენიანთ, ესუინადისებთ და მეორეს მხრით ეზთინებთ. რედაქციები არაფერს არ ბეჭდვენ, მწერლები სმას არ იღებენ, მაგრამ იმდენი დღეგრძელობა გქონდესთ, რამდენიც აქ ღაზნაკია ამზე.

რედაქციები ჩივიან, ვეუბნა ფულს გვთხოვს ნაწერისთვისაც, თუ არ გვთხოვს, ისეთ ცხვირს გვიჩვენებს, რომ ფულს მოთხოვნაზე უარსიანა.

მწერლები ჩივიან, ვემუშაობთ უფულოდ და რედაქტორები არ ისადაობენ, არ სუინადისობენ განსამრჯელოს მოცემასაც.

ერთი ვი-ვაგლანია ამ მწერლებში, მითქმა-მოთქმა, ვილგა, ვაკიცხვა. რედაქციები ვიდევ ერთმანეთზე რასაც იღაზნაკებენ, ეს თვით მკითხველმა ვამოახატოს, რავი ვაუგონია მათი ბეჭდითი სიტყვა ერთმანეთის შესახებ.

იქნება იფიქროთ, რომ ამ რედაქტორებში და მწერლებში მოღვაწეები არ უნდა ვეკუგულებოდეს, იქნება ახსნათ, რომ აქ წერიდ-ფენი, სხვის მოკედლე მწერლები ვრავინენ. ნუ იფიქრებთ. აქ არიან სახელის მქონე ლიტერატორები, სახელის მქონე რედაქტორები, სახელის მქონე მოღვაწენიც.

მაზევი ჩვენი მწერლების სიღარიბე უნდა იეოსო, იტყვიოთ, რასაკვირველია. სიღარიბე ძალას ატანს და რა ქნანო.

— რავი მუშავი თავის ნაშრომს ამდეკს ვურნალ-გაზეთის რედაქტორს და რედაქტორს თუ უნდა ნაშრომის მიღება, სასუიდე-ლიც უნდა მისცესო; ნათქვამია, ვოკელა მუშავი დირსია სასუიდე-ლისაო.

კინ იტყვის ამზე სიტყვას? განა არ ვინათ ქართველ მწერლის ფოფა-ცხორება? კინ არიან ჩვენი მწერლები, თუ არ უქონელი, ღაჭიბი და ფოკელს ნივთიერ გამოყოფილებას მოკლებულნი? რადგა წვა-დაგვიო გამოზრდილნი და გამოზრდილნი სშირად დაბალის, ან საშუალო და იშვიათად მაღალის სასწავლებლიდან, კეთილის მიადრეკილებით, ნიჭით, ან რაიმე შემთხვევით გატარებულნი წერის ხალისით, მათ მოუსურვებიათ თავიდანვე მწერლობას და მის საშუალებით ქვეყნას დაეხმარნენ. მათ უგუგდიათ საკუთარ ცხორების ზრუნვა და მოხერხებულნი მოწყობა. როგორმე დღიურად ლუკმის მოპოებას შესდგომიან, იოლად მიდიან და რჯასობის ზრუნვისათვის ყური მოუფრებიათ. მაგრამ რჯასობას, ნათესაობას ხომ ვერ დააიწიებინებს და მათს საზოგადოებრივი მოკალეობა. მუღამ დღე თავში სტუმს წვრილ-შვილის სიშიშველე, უსწავლელად ფოფნა მისი, ან ნათესავისა და მეგობრების გაჭირება ხომ ცხვირიდან მძარს ადენს. ამას დაუმეტეთ სულიერი საჭიროება: წიგნები ეჭირება, საკითხავად, თვალ-ყური უნდა ადევნოს ყურნალ-გაზეთებს, საზოგადო საჭიქეწერო საქმეში რაიმე მონაწილეობა უნდა მიიღოს და ამას უეჭველად ხომ ხარჯი უნდა; წიგნი უნდა იყიდოს, ყურნალ-გაზეთი გამოიწეროს, საზოგადოებაში შიშველი ვერ იგლის, ტანთ უნდა ეტკას რაოდენადმე მართებულად, რამდენიმე მანათი უნდა შესაწავარი მისტეს, და სხვა და სხვა. ვერ დაივიწყებთ იმასაც, თუ მწერალი ემაწიელი-კაცია, სიჭანუკეს თავისი მოთხოვნილება აქვს, რაოდენადმე უნდა დაიკმაყოფილოს, მიზანტრობობა არ შეუძლია.

ამდენ ჩვეულებრივ კაცის მოთხოვნილებას დაერთვის საკუთრად მწერლის განსაკუთრებითი მოთხოვნილება. წერას ვარჯიში უნდა წიგნებში და საზოგადოებაში. აზრების შემუშავებას მოცლილი დრო უნდა, მოსვენებულნი მუუღროება, ცალკე თბილ ნათელ ოთახში ჯდომას. თვით წერაში სანამ ხელს ვაკეთებდეს, წერის ფორმას, წაკითხულის მიზანძვის გარდა, ვარჯიშით შემუშავება უნდა. სანამ ამ ფორმას შეამუშავებს, მეტადრე ჩვენი სკოლებიდან გამოხული ქართულ წერაში გაუვარჯიშებელი კაცი, რამდენი თავისუფალი დრო და მოცალეობა ეჭირება, რომ მკითხველისათვის განსაკუთრებული ფორმა შეითვისოს. თუ მხატვრობითს მწერლობას (ბელეტრისტიკას) მისდგეს, რამოდენი

დრო უნდა მოახმაროს, რომ მოკლე შაირებს გადააბიჯოს და შემუშავებულ შრომას დაადგეს ან დრამატული თხზულების ფორმისა? ასლს შინაარსის შემუშავება. ღმერთო ჩემო! განა შეიძლება სუვერდური, რომ ამოდენა მოთხზილების პატრონი გასამრჯელო სთხოვდეს რედაქციებს?

— აი შესჯდეთ კვრულებს ან თუნდა რუსებს, მწერლები როგორ დაჯილდოვებულნი არიან. ვაქტორ ჭუგოზე, ზოლანზე, დოდოზე რას ღაპარაკობენ? თითო მილიონ ფრანკს ინახავდნენ და ინახავენ დღესაც ბანკებში თვისის წყრით ნაშოვნს; წარსულ საუკუნეში ვოლტერი მდიდრულად ცხოვრობდა. რა წარსულ საუკუნეს, მეოქტვისმეტე-მეხვამეტე საუკუნეში შექსპირი, მაწანწალა, უსეირო, შაშველიტიკელი აქტიურობიდან გამოსული, მწერლობით, ანტრეპრენერობით ისე გამდიდრდა, რომ წელიწადში 200—300 გარვანჯა სტერლინგი ჭქანდა (რაცაც ხვენს დროს 2—3 ათას მანეთს უდრის); აი აკერ რუსეთშიაც ერთი-ორი მაგალითი არ არის, რომ სუკამოდ და ბლუმად აღებენ სალიტერატურო შრომისათვის.

— ღმერთო დიდებულო, შეგვიწვალე და დავაფარე! თქვამს ჩვენებური რედაქტორი.—საიღამ მივცეთ ფული ამოდენა მთავრებულ მწერლობასა? მაგრამ კშინიან პირდაპირ თქმა: ერთას მხრით გასეთას დამარბებელთა რაცხვის გამომქლავება არ უნდა, მეორეს მხრით—მწერლის მომდურება, და მოუყვება აქლამ-იქლამ ღაპარაკსა. ბოლოს გაათავებს, იოლად უნდა წაგვიყვანოკო. გარეშე ღაპარაკში კი ბერს იმისთანას იტყვიან, რომ დაგანსკოს რედაქციის სელმოკელობა და მეორეს მხრით მწერლების ნაკულუკვანება: მწერლებო, რომ ამბობთ, რა მწერლები არიან? ნეტავი შეიძლებოდეს იმისთანა წევრების შოვნა, რომ კორექტურას შეეძლოთ და ღათინური ანბანი იცოდნენ, გუგრაფიაში არ წაიბარბაცონ და ტარბიდის გუბერნიას თარბისას გუბერნიად არ გადააქციონ, სერბიას მეფე მთავრად არ დასახონ. ასლს, ბატონო, ბასისხანის შაგირდი კინტოს სცენას მოგიტანს, ბანძიდან კორესპონდენციას იწერებინ, რა დიდს წარმატებაში იყო ერთ დროს ეს სოფელი, როდესაც შექსპირის შეკლახსა თამაზობდნენ (თუმცა ჩოხებით) და რა სხვით დაეჯახ ხიდასთავის სოფელი, სადაც ერთ დროს კანტის ზოხიტიურს ფალოსოფიაზე მკვლევან-ერთ-

ანად თავს ისეთქდა. ახლა ჩვენი ბელეტრისტები! არაფერი გქმნებათ არც ჰოეზიისა, არც ხელაგებისა, არც რეალური სკოლისა და არც არაფერი კრიტიკისა, არამცთუ ესლანდელ კრიტიკის მოთხოვნიდებისა, არამედ სრულიად უძეტრებს აჩვენებ კერძოებს ესლანდელ მწერლობისასაცა. არცერთი კერძოელი ბელეტრისტის ნაწარმოები არ წაუგითხვას და გაზომდის კი სამწერლო ასპარეზზე. ადამიდან იწყებს და რა გინდა-რას ლანარაკობს. მოდი ჯერ ეს ამოდენა გაუთავებელ ნაწერზე თავი გასეთქე, მერე დაბეჭდე და ახლა ფულიც მიერი. ერთი მტკაველი ლექსის მეტი არ შეუძლია დასწეროს, ამის არ სჭირდება, შრომას მიხედა ხელი, რაღაც შეუტყვიან რეალურ სკოლას, მთელი ტრანქტატი დაუწერია ვითომ მოთხრობითის ფორმით, სულ კი დიალოგია: შრომა საჭიროაო. ზოგი ახალგაზდა, იოლად გინდა წაიყვანო. თუმცა ძალიან ჯერე უნებებია არქეოლოგიამა შეტრიავა, მაგრამ წახლადისება ეჭირებათ. აი ეს, მაგალითად, მოხელოდი და არჩევს, რომელი სისტემა ასურულას წერას უფრო ახლოა კანის ქაწარწერებასთან, მორე ბოკლის შენდომასზე გველანარაკება, ფიქრობ—მეტი დონე არ არის, სხოლია უნდა გავუკეთო, რომ ბოკლი არის ინგლისის მწერალი (აკტორს წერილისას დავიწყებია). მორე ადგილს ერთს შენიშნას გავუკეთებ, ინგლისია ის ქვეყანა, სადა ზემო-იმერეთიდან შავი-ქვა (მარგანეტი) გაქვითმეთქი. მერე სწერენ კიდევ ზანარეებსზე, კოლონიასზე, დარზინიზმზე მატერიალიზმზე და სხვებზე. დრო ველარ ჩავიკვდი, რიგზე წაიკითხო და სხოლიები გაუკეთო, და თავს ანებებ, დეკ მკითხველმაც იმუშაოსო. ესეთია ჩვენი მწერლობა. რას იხამ? უნდა წახლადისო და ფულის თხოვნასზე აუხსნი, ბატონო, რომ ჯერ-ჯერობით იოლად უნდა წაიყვანოთ. ცოტაოდე რამ შეიძლება, მარა ეს არის ხათბადა, რედაქციას ცოტა აქვს შემოსავალი. თუ სელას მომწერლები მომავალ წელს მოგვემეტა, იმედი კი უნდა გვაქონდეს, შეიძლება თითო წერილზე 15 კაპ. მოგაშველოთ—ეველგან რედაქციებში ამის მსგავს სახიკარს გაიგონებთ. ეველანი ფულს გათხოვენ ნაწერისთვის და ფული კი არ არისო.

აი აქ იწყება ახალი დავიდანება. თუ კი აი ამ და ამ კანს, უმნოს, უნოდინარს, უსწავლელს წერად შეიყვანო რედაქციამ,

მე არ შემიძლია მის მოადგილეობა და მისოდენი მუშაობა? გაი-
ძახის გარედ დარჩენილი მწერალი და იმართება ერთი უშეკლებელი
მითქმა-მოთქმა, სამდურაგაი, ჭორები.

— თუ გი თითონ ვაყბატონი გვერდზე წამოწეება მთელ
ქტაყაში, ვარგსა სჭამს და იცნაშს, მსახურები თავს დასტრიალე-
ბენ, შეეჭრება, ღსნაობს, ჩვენ რაღა ყურმოტრიალი მასი ყმები ვართ,
მუქთად ვუწერთ და მივართვით.

მწერლები და რედაქტორები რომ ამისთანა ამბავში არიან,
მკითხველი საზოგადოება ხან აქეთ არის, ხან იქით: ზოგა მწერ-
ლებისკენ, ზოგა რედაქტორებისკენ. უფრო შეგნებული და მოაზრე
ნაწილი არცერთს არ ეძაღლეობება, ძალიან მოწეენილია, იყვადრება
და სიბრალედიც ემხნევა. საუკედური იმის გამოა, რომ რედაქციებს
ვერ მოუსურსებიათ საქმის თადარიგინად წაყვანა, ფესზე ვერ დაუ-
ყენებიათ თავისი ყურნალი, ანუ გასეთი, არ ცდილობენ შესაფერი
სიძვედრე მისცენ და ზედმოქმედება მოუზოვნ საზოგადოების ად-
ზრდასე. თავის მუდმივ მომუშავე წევრებს არ ეძებენ გოჩება-დამკვდარ,
სასიათ - შემუშავებულ, სწავლით შეიარაღებულ, ხეობა-მკვიდრს,
ერთის სატყვიით, სალიტერატურო მუშაობისათვის მომსადებულებს
ემაწილ-განებში, არამედ სასსპარეზოდ გამოჭევათ ჩათლახი, მოუმზა-
დებელი და წყალ-წალბული მოკალმეები, რომელთაც მხოლოდ ერთად-
ერთი მცნებება იცინა — ქართული ანბანი. მოაზრე ნაწილი ქართველ
მკითხველ საზოგადოებისა გამოურვეველს ყოვანა იმის შესახებ,
რომ ჩვენს რედაქტორებსე არ შეგვიძლია ვითეჭროთ, ლიტერატურ-
რის ბედ-გებდობის ზრუნვა არა ჰქონდეთ, მაგრამ ვერ მიძხვდარან,
რატომ ასე ყრუდ ევალებიან თავის გამოცემას და მასი ბედი არ
აწუხებთ, თითქო სავეელ-ზუროდ იყოს საქმე და არა ჩვენის
გონებრივის წინსვლისათვის. წვრილ-ფესა მწერლება ხორისტებად,
დამქაშებად შეიძლება გამოდგნენ, მაგრამ თავში ხომ მოთავე ტონის
მამცემი, დირიჟორი უნდა ეყენოს ამ ხორის, ამ დამქამობასაო.
ჩვენს რედაქციებს ეს ამისგამო ეძართებათ, რომ მწერობრად, ჰამო-
ნიულად შეთანხმებულის ნამუშევარის მაგერ, შეუყუშავებელს,
შეუთანხმებელს, დისკანხსით საესე ნაწერებს ვკავითსებენ და

მკითხველის გონებაში ჭრელი შთაბეჭდილება რჩება. აქედან მწერლობის მდგომარეობაც წინ არ იწვევს, თვით რედაქციების საუბედუროდ.

საზოგადოების იმავე ნაწილში სშირად გაიგონებთ ამასაც: მოიღალენენ ჩვენი რედაქტორები, მობეზრდით ხანგრძლივია მუშაობა, მიანებეს თავი, შეეხვიენენ ერთსა და იმავე წერტილზე ტრიალს, ახალ ძალას კვლავ სედევენ მწერლობის ასპარეზზე და მიანებეს ხორისტებს, ჯერ ასე იყოსო და მერე, ვინც ძლიერი გამომხდეს, იმან იმუშაოსო. რედაქტორებად ძველი თაობის კაცები არიან, მათ მოიჭამეს თავისი დრო, ახლაც თაობას არ უთმობენ თავის ასპარეზს, ბუნებრივად კანონის მიხედვით და არც დაუთმობენ, სანამ ბრძოლით არ დაიბეზრებენ სხვანი, ახალნი. ეს ახალნი ჯერ არ ჩანან სალიტერატურო ასპარეზზედ დირიჟორად გამოსულნი. მაგრამ არ შეიძლება არ ითქვას ძველი მწერლების ბრალიც, — განაგრძნობენ შეგნებული მკითხველები: — ისე როგორ გაატარეს თავისი შრომა, ისე როგორ ვერ იფიქრეს, რომ ხვალისათვის უნდა მოემზადათ მეკვიდრე ჩვენის შრომისა გამგრძობი? როგორ ვერ იშოვეს ამოდენა ახალგაზდობაში ნიჭის მქონებული და მომზადებული, რომ მათთვის მიენდათ საქმე ჯერ როგორც თანამშრომელ წევრისათვის და მერე სრულებითაც, რაკი თითონ თავი აღარა აქვსთ საქმისა? მაგრამ ამისთანა თანამშრომლობას და სრულიად ლიტერატურისათვის მოცლას საცნობარებელი უნდა, საწინა უნდა. დიდაც საწინაო საჭირო. განა არ შეეძლოთ ამორჩეულ კაცებისათვის მოკვარებისათ რამე ღონისძიება და მუდამ დღიურ ლუკმის ძების ვაგრაფუცისაგან უსრუნველი ექმნათ?

აი ამისთანა ღაპარაკია ბეჭდვის გარეთ, საზოგადოებაში, მწერლებში და რედაქციებში. ყველგან ჩივილია შეუფერებელ მდგომარეობაზე, შევიწროებაზე, ნაკლებობაზე და უფულობაზე. ამ ჩივილში თუ საუბედუროში ბევრი რამ მართალია, ზოგი გადაჭარბებული, ზოგი გაზვიადებული და ზოგიც არა-მართალი. ჩვენ არ შეუდგებით მათს (გარკვევას, რომელია სამართლიანი და რომელი შემცდარი, მხოლოდ ყოველ ამ ღაპარაკში ერთი საგანია, რომელსაც კერავინ ვერ უარყუოთ, რომ მწერლები გაჭირებულ ყოფაში არიან და სასუიდელო, გასამრჯელო, ღონორარი არ ეძლევათ. ჟამიგონს იღებენ რედაქციებში

მუდმივი, მუდამდლიური მოსაქმენი და მათ გარეშე მწერლები კი იშვიათ შემთხვევაში თუ ხდებიან ღირსი გასამრჯელონი. აი ამ გარეშე თანამშრომლების შესასებ არის ჩივილი.

სანამ მწერალს წერით საცხოვრებელი სახსარი არ ექნება, ქართული მწერლობა წინ ვერ წაიწიკს, — ამბობენ ხოლმე: — წინ-სუღას ეჭირება, რომ მწერლების უოფაზე ვიზრუნოთ რამეო.

დაიღ, საფუძვლანნი, შატოისანი და ნამდვილი აზრია. უნდა ვიზრუნოთ. მაგრამ რას ჰქვან ჩვენში «ზრუნვა»? ფული უნდაო. ფონდი დაკარგოთ და პროექტი შესდგა კიდევ კეთილ-მზრუნველები-საგან. აზრი მშენიერია, გაიზდება, მაგრამ ჩვენს უოფაში, ჩვენი ჯობის შატრანი განა ამ ფონდს ორიოდ დღეში ისე გაზდის რომ მწერალი აცხოვროს და მუდამდლიურის საცხოვრებლის ზრუნვი-საგან გამომისხნას? ფონდი ხომ შესაწევარია აუადყოფობაში, გაჭი-რებაში და არა მუდამდლიური წყარო ცხვრებისა. ბეჭდვით, მართლაც, გამოსთქვს აზრი, რომ კვერცხიდან ახლად გამოხეკალს, რაკი კლამი ხელში აიღო, წერაში გასაჯაროებულად ფონდი შეეწევაო, რაღაც მანსიონის მაგარი დაწესებულება უნდა შეიქნას ეს სალიტე-რატურა ფონდიო.

ეს სულ მწერლობის და ჩვენ საზოგადოების გარემოების უცოდინარობას უნდა დაებადა და ამისთანა მოსაზრება მოეტი-ტიკებისა. ამისთანა მოსაზრება საკმაოდ იმედებსა ჰბადებს, რომე-ლიც მალე ცრუდება. გარეუბული იმედი გნების მეტს რას მოუ-ტანს მწერლობას. და აი აქედან იწევა გაფანტვა, დაქსაქსვა ჩვე-ნის მწერლებისა, რომელნიც რძალ-დედამთილივით ბუზღუნობენ, ებუზღუნებიან ერთმანერთს და დღეს თავს იხენს ჰოლემივის სახითა, ხოლო ჩვენთვის უსაგნო შინაარსითა.

დადად მაგრებელი რამ უნდა შეიქნას მომავალ თაობისათვის, რომელსაც ეგულება მწერლობის სამსახური. ეს ტყუილი იმედი ასე მოულოდნელად გამოტყვრნილი მეტი დროს დაკარგვა იქნება, მეტი მოცდენა იქნება და მწერლობისათვის უნაყოფოდ გავლილი, თუ ახლავე უუურადლებოდ დატოვკოთ. ჩვენ არ უნდა ვატყუებდეთ ჩვენს თავს და არც უნდა შევიყანოთ განსაცდელში.

თუ ძვირფასია მწერლობის მოძველები ბედი და მოძველები თაობის საკეთილმო მოღვაწეობა, უნდა დავანსოთ ყველას სამდივილი სურათი ჩვენის ცხოვრებისა და მწერლობის მდგომარეობისა, მისი ნაკლებელები, ნაკლებობა და ნატურა. ახლა გავხანდა, სიუყვარულით სავსე გულს გადავუშალეთ მისი შექმნილები ყოფა, რომ ავტორით განვიორულებს სამწარე მოტუელებს იმედოვნებისა. სანამდივილი ჩვენის ყოფა-ცხოვრების სურათისა იქმნება იმითვისა გამამხივებელ და გამაფხანლებელ ღონედ. ნუ შეგვაშინებს მართლმად თქმა, ნუ შეგვაშინებს ის აზრი, რომ დაგვეფრთხობიან მოყვარენი, რომელთაც ვათამ მოსწონებოდეთ იმედიანი შიმშილიცა.

რად გვანდა, რომ თვალს ვახვევთ და დიდ საქმედ მიგვაჩნია, როდესაც ერთ რამდენიმე ჩვენებურ გაზეთს ან ყურნალს 400 დგან 1000-მდე პეტა ხელის მომწერა ჰქვას! დღეს ჩვენი მწერლობის ავლა-დიდება ყურნალ-გაზეთობა და აბა იფაქრეთ, შეუძლია გამოვიკვს ათასის ხელის-მომწერით მართლად მწერლობის გაძლიება? სომ სჭირთა ქალაქი, ბუქდუა-სტამბის სარჯი, ორისამი კაცის ჯამაგირით დასტურა, რომ ამოავსონ დანიშნული ფურცლები და დანიშნულ ვადასე დაგვიბიგონ სტამბიდან? არ გნებავთ შეიხედეთ, გამოვიკითხეთ, რა უყვდებათ რედაქციებს ყოველივე სარჯი და რა შემოსავალი აქვთ? ასწონეთ ამასთან, ერთის, რიგანად განათლებულ კაცის ცხოვრებას რა უნდება და შეუწონეთ ეს ზომა იმას, რა შემოსავალიცა აქვს გაზეთს თუ ყურნალს და თქვით, შესაძლავა მოკვლადეთ, ნაჭიერი კაცი, მომხადებელი იმ ჯამაგირით დაკმაყოფილდეს, რასაც ესლა რედაქცია თანამშრომლებს უნიშნავს? იანგარიშეთ, ცხოვრებას ანგარიში უყვარს, შეგძლიათ თუ არა ისე ცხოვრება და მუშაობა, როგორც ის თანამშრომლები მუშაობენ და ცხოვრობენ.

გვიანსუხებთ, რომ ვერა. თუ გინდათ, რომ კვრობულის მნიშვნელობით სამდივილი მწერალი იყოს, წერა უნდა იყოს ერთად-ერთი სახსარი ცხოვრებისა. ის რედაქციაში მჯდომარე მწერლები მუდამ დღე ეძებენ აქა-იქ რამე საქმესა, რადგანაც არ ჰყოფნისთ რედაქციის ჯამაგირი, და რავი უკეთეს საზრდოიანს ადგილს შოულობენ, მაშინვე თავს ახებებენ რედაქციებს და ვარბიან. ჩვენი ყურნალ-

გაზეთების რედაქციების წევრების ყოფი უილაჯო, უღონობის ყოფიან და ამიტომ ვადეც ის ამბავია ყურნალ-გაზეთის ნაბეჭდებში, რომ გუშინდელი ამბავი ათასნაირის კილოთი ათასჯერ მოისმის; გუშინ გასწორებული შეცდომა დღეს სელახლად გვხვდება; გუშინ დაწესებული დღეს მოწონებულია ან უგუღმა და ასე წავე-უგუგუგის ამბავშია.

შეიძლება გინა ანდოს მომზადებულმა კაცმა ამისთანა ყოფიას თავისი მტკიცე განსრახვა ლიტერატურის სამსახურისათვის? დროებით შეიძლება უილაჯობის მიხეზით, მაგრამ დროებით და არა სამუდამოდ.

— მამ ჩვენში ლიტერატორობით ცხოვრება შეუძლებელია ყოფილან? მაშისადაძე, ნამდვილი ლიტერატორები არ ვყოფიან.

დაიდაც ასეა. არ შეიძლება დღეს და კარგა ხნამდის არც ვყოფილებ. ვინც მოამედა ლიტერატორობით საცხოვრებლის შოგნას, დაუტეოს ყოველადე იმედი.

რად ვეიწეებთ, რომ დიდა ხანი არ არის, რაც ხანგრძლივის ძილის შედეგ ჩვენს მწერლობაში დაიბადა ყურნალ-გაზეთობა, და იმ ხნიდან (1852 წ.) მომდინარეობს საზოგადოდ ბეჭდითი ვარჯაში სატყისა. საკუთრად გაზეთი, რომელიც გამომსახველია საცოცხლის ცხოველის მდინარეობისა, 1866 წელს დაიბადა, ჯერ სულ 30 წელიწადიც არ გასულა. ამ ხნის განმავლობაში 1860 წელში ყურნალის ანუ გაზეთის სელის-მოიწერთა რიცხვი 300 ვაცს არ აღემატებოდა. ამ რც და ათ წელში ამ რიცხვმა ძლივს მიაღწია 1000-მდე ბედნიერ რედაქციებისათვის. თორემ საზოგადოდ 500—600 უნდა ვიანგარიშოთ. რამოდენი შემოსავალი უნდა ჰქონდეს ჩვენებურ გაზეთს ან ყურნალს ამდენის სელ-მოიწერისაგან და განცხადებათა ბეჭდვიდან, რომ შეიძლოს მწერლების დაქმნა და შენახვა? ცხადია, რომ ვინც არ იცის ბეჭდვის საქმე, ვერ იანგარიშებს, და დაწვრილებით ანგარიშის მოყვანა შორს წაგვიყვანს. მაგრამ ამ წერალს საკუთრად ესლანდელ და მომავალ მწერლებს ვუძღვნი, მათ შეუძლიათ ახლას მივიდნენ სტამბის დასვასთან და რედაქციის ვარებთან. იქ შეატეობენ დასწლოვებით, რა ღონის შატრონები აჩიან რედაქციები? ყველა რედაქციების შატ-

რონები ჩივიან, იშვიათ შემთხვევას გარდა, რომ, მეტადრე პირველ წლებში, დეფიციტი აქვთ. «ცისკრის» ყურნაღს არც ერთის თანამშრომლისათვის ჭნობარანი არ მიუცია, «დროებსა» აგრედვე, იშვიათ შემთხვევას გარდა. საკუთარი გორაკქტორიც არ ჭყოლია, ვიდრე ივ. მახაბლის ხელში გადავიდოდა. როდესაც გადავიდა, 400-ოდე ხელის მომწერელი ჭყავდა და 200-მდე ცალლობით იყიდებოდა. გადაცემის დროს მშითვად 6,000 მან. ვალი გაჭყავს. იმავე დროს ერთი თუ ორი მუდმივი წევრი ჭყავდა რედაქციას მცირედის ჭამაგირით. იკერიის რედაქცია პირველი, იყო რომელმაც შემოისხა ორი სამი კაცი (მათ რიცხვში გორაკქტორიც), რომელთაც ჭამაგირები ეძლეოდნათ თვითონად, წესიერად. იკერიის ერთის თანამშრომლის წერილი წავიკითხეთ, რომ ჭამაგირებს გარდა წლის ბოლოს რაღაცა 1000 თუ 1500 მანათი დარჩა გასასწავლებლად იმ გაზეთს, რომელსაც 1000-მდე ხელის-მომწერი ჭყავს. «ჭეჭვილზე» გვესმის, ხელის-მომწერთა შემოსავალი არ ჭყოფინის, «კვალისა» არ ვიცით, თითქო იმისაც დეფიციტი აქვს. მოსამე პირველი წელიწადია გამოდის და იმისის ანგარიშისა ჭერ არა ითქმის-რა. ყოფილა იმისთანა გაზეთიც, რომ თვითონ რედაქტორ-გამომცემელს შესხედრია გაზეთის ტარება და დარეგება ქალქში. ეს დაწერილებითი ამავე რომ არ მოკი-ეგანოთ, განა ცხადი არ არის რა შემოსავალი აქვს ყოველსავე საგნს, რომელიც კი გონებითს სთერას ეკუთვნის?

აღეთ ჩეენი საზოგადო საქმეები: «წერა-კითხვის საზოგადო-ებსა» წელიწადში ხუთასი თუმანი (5000 მან.) ძლიერობით შეუქრება, «რამატოულ საზოგადოებს» ბანკის შემოწირულობით 1300 მან. ძლივს აქვს (წევრებისაგან მარტო 300 მან.) და სპექტაკლებისაგან იშვიათად 10,000 მან.; თავდა-ხნაურთა ტვიღისის სკოლას ძლივს იანგრის 6 ბაღისაგან ეწვადობება 1000—1500 მანათი; ქალების მომავალ სკოლისათვის აკერ რამდენიმე წელიწადია იფული გროვდება და ჭერ 10,000 მანათიმდისაც არ შეკრებილა, თუმცა ქალები, როგორც ამაბენ, ძალიან ცდილობენ. მოისხენეთ სხვა-და-სხვა იფონდების დაარსება. უდადესი მათგანი არ აღემატება 2000—3000 მანათს. სხვები სულ თითო ლუკმა-ლუკმა: 200, 300, 500 მანათი. მთელი ქართველი ესლანდელი საზოგადოების

ნამუშავრობა ეს გახლავს. განა ეს საკმაჰისი არ არის ნათლად დაგვანახნოს სურათი ჩვენის ინტელიგენტობის ღონისა?

თქვენ იკვარებთ, გულზე მოსვალთ, წვეკლა-შეჩვენებას შეუთვლით სიძუნწეს, გულ-გრილობას, სიფუყეს და სიყვალბეს ჩვენის საზოგადოებისას. მეც თქვენთანა ვარ. მაგრამ ვივარით რა გამოვა? სინამ ეს გულ-გრილობა და სიფუყე გადავარდება, სინამ საზოგადოების მონაწილეობა მომწიფდება, ხომ დრო უნდა და მუშაობა? მანქმდის რა მოგველას, რისი იმედი უნდა ქმნდეს ესლანდელს და მწერლობის ასპარეზზე გამოსვლის მსურველს ასალ თაობას?

ნუ თუ ცრუ, ამაო მოლოდინისა, რომ რაკი მე გამოვალ ასპარეზზე, მრთელი ქვეყანა შეიძვრის, დაემსობა ჩემს წინაშე წამსკე, რაკი აღვასენი ბავთა ჩემთა და მოვა წყარო ჩემის საცხოვრებლისაო?

ეს მოლოდინი, ეს გზა გამოკლილია და ვინც ამისთანა იმედით ეყო ჩვენს მწერლობაში, ან საზოგადო მოღვაწეობის ასპარეზზე, დღეს ურს მოჭრავთ მათ საყუდურს, როდესაც მატევისცემის გრძნობა უეცრად თავს იჩენს რომლისამე მიტკალეულ მოღვაწისადმა: «ცოცხალს არ მეცვა კახანია, მკვდასრა ჩამაცვს ფარჩანია». მე და ჩემმა ღმერთმა, სამართლიანი საყუდურია, საზოგადოებას უნდა ჩავგონონ მისი სიკლახე და სიღარიბე, გონება-დაცემულობა. მაგრამ აქ ჩვენ საზოგადოებაზე არ ვლახპარავობთ, ვლახპარავობთ ცრუ იმედზე, ტუეილ მოლოდინზე, როდესაც კერძო თვითეული კაცი მოკლის თავის საკუთარ ნივთიერ კმაყოფილებას მოპოებას საზოგადო და სამწერლო ასპარეზზე.

დედა ნახე, მამა ნახე, შეილი ისე გამოჩახეო. რა რიგად მოწყობილია ჩვენ მწერლებზე ეს ანდაზა? რა სახით ისიც ვლახს ყოფილბა, რა სახით მიუსხედრი, რა სახით შორ-მხედველობას მოკლებულა!

ჭკობხეთ ჩვენებურ მწერალს, რა არის საგანი მისის შრომისა? — ხალხს, საზოგადოებას გონება გაუუნათლო, წინ წავწიო მისი გონებითი და ნივთიერი ყოფა.

ასლა, როგორ ხედავთ, რა მდგომარეობაშია საზოგადოება, ხალხი?

— დიდს უმეცრებაში, დიდს სიღარიბეში. ყოველივე ერთი პირ-
ველ-ყოფილ კაცობრიობის ყოფა-ცნობრებას გისახავს.

ამ პირველ-ყოფილ მდგომარეობას თქვენს სთხოვთ მასწავლე-
ზღობის გულისათვის გასამრჯელო მოგართვათ? არ ჰგონებთ გო-
ნება-დაუგარკველი ადამიანი ამ სიტუაციაში?

სალიტერატურო ასპარეზზე ნაყოფის მოკრეფა უნდათ მწერ-
ლებს ადამიანის საზოგადოებაში, როგორც ჩვენს! მათ უნახავთ
კახის და ვაშლის მრგველი, ოთხი-სუთის წლის შემდეგ ნაყოფს
ჰკრეფს და სჭამს. მწერლობას ნაყოფიც თითქმის გაშლასავით ესმოდ-
ეს ათიოდ-ოციოდ წელიწადს? მას მათ არ სცოდნიათ, რომ
მწერლობის ნაყოფის მოსხმის ხანდისხან ოციოდ წელიწადი კი არა,
ასიოდ წელიწადიც უნდება, ჩვენს ყოფაში მანინ.

ოჲ, რომ შექმნათ დიდებულ მთარგმნებს, მწერლებს და
მოღვაწეებს გამოეღვიძნათ და დაეხედნათ ჩვენის მწერლებისათვის,
რამ მწარედ გაეცინებოდათ. დიდი ხანი არ არის, ერთი სასულიერო
ეკლესიო ანტიკონსტანტინოპოლის (როსის) ელემენტარული ჩვენებს: ჩვენ ეკლესი-
ებებს შეგვიძლია შრომით მოვაპოვოთ სასულიერო, დიდება და სიმ-
დიდრე, თქვენ იცით, რომ ვერც ერთს ადამიანს ვერ მოაპოვებთ
თქვენს ღარიბ ქვეყანაში, ამიტომ თქვენი მოღვაწეობა უდიდესია
ჩვენს მოღვაწეობაზედაც; იცით, ვერაფერს იშოვით, მაგრამ მანინ
მოქმედებით ხალხსა წინ-წყევლისათვისა. იმის რომ შეეცაო ჩვენი
მწერლების უხილავი აურ-ხაურ და გასამრჯელო ძეგლი, რა სა-
ხით მოსძულდებოდა ეს ხალხი და რა საბრალე არსებდა ჩასთვლიდა.
მართლა, რა საბრალე ყოფილა, რა სულის სიგლახავს გვიჩვენებს,
როდესაც საქმე უახარო, უსასუიდელო შრომის მოთხოვნა და საქ-
მისათვის გამოსული, საქმის დაწყებაშივე თავის დაკმაყოფილებას
ეძებენ ამ წამშივე, დღესვე, თავის სიცოცხლეშივე!

კაცობრიობის ან თვითუღას ხალხის ცნობრება უცრად არ
მიდის წინ. ეს შეგნებულმა, ნამდვილმა მოღვაწემ, სამწერლო ასპარე-
ზზე თუ საზოგადო ასპარეზზე, სულ ერთია, იცის, რომ საუკუ-
ნობით შეთვასებული და ხასიათთან შედუღებული უსწორ-მასწო-
რობა ცნობრების მცირე ხნის განმავლობაში არ გასწორდება, მის
გასწორებას უნდება რამდენიმე თაობა და ასიოდ წელიწადი. ნამდვილი

მოღვაწე გამოდის ძვალში და რბილში გამჟღავნების აზრით შესძრას, შეარყიოს სიბნელის ნიადაგი და მოაქვს ყოველივე თავისი ღონე, ნიჭი, შეძლება და საცხოვრებელი, თავს სდებს მსხვერპლად, ოღონდ კი მისი საყვარელი წადილი ხალხის საკეთილდღეოდ ასრულებულ იყოს. მრთელის რწმებით ჩამოაოვლება ამისთანა მოწინავე კაცობის სახელები. ყოფილა ხალხის ისტორიულ ცხოვრებაში, რომ თითოობით კი არ გამოხუფან ამისთანა შრომისათვის, არამედ მრთელი ერთი თაობა, მრთელი ერთი მოდგმა, მრთელი ერთი ნაწილი საზოგადოებისა. ამისა და მტერთან ბრძოლას ნულარ ვიტყვი, მწერლობაში, ხელოვნებაში, მეცნიერებაში, კვლესაში, რომელი სხვა-რეზინე გინდათ აიღეთ, რომ სოფელი ისტორიამ არ წარმოგვიდგინოს ამისთანა მაგალითები. დიდებული მოძღვრება ჟღერ-ჭყუნ თავი თვისა სწორედ ამ მოწინავე უტვირთიათ. სტოკებდნენ ცალშიდს, სიმდიდრეს, მეგობრობას და ერთხელ განზრახულ საქმეს ადგებოდნენ. ხანდახან მარტონი რჩებოდნენ, მაგრამ მანც მიამართებოდნენ საწადლისაკენ. თუნდ არავინ მოვიპოვოთ მომხრე და მარტონი ვიყვნეთ, მანც ამ გზას არ მოვიცილდებით და ამ გზასე მოაკვდებითო. კარგა იცოდნენ, რომ ქვეყანა მალე არ შეაწინაურებდა მათს მოძღვრებას, მალე არ შეათვისებდა მათს შრომას, იცოდნენ, რომ მათი ნამოქმედარი მათ ნაყოფს ვერ ატყედა, მაგრამ დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ კეთილი და მართალი ნამოქმედარი საშვილიშვილად სიოდე წლას შემდეგ მანც ნაყოფს გამოიღებდა და შეებას მისცემდა საყვარელ დედა ქვეყანასა. ამისთვის ითმენდნენ შეჭირვებას, შეურაცხყოფას, დამცირებას, სიღარიბეს, თუ ვეუფა ამს დეკრუტებაც არ დაერთობოდა. ნუ დავივიწყებთ, რომ ამისთანა კაცები ხვენსე მტრად დაწინაურებულ საზოგადოებაში გამოჩენილან, სადაც შექმლით მომატებული მომხრე ეშოვნათ.

სადაც კი საზოგადოება და ხალხი უფრო დაბლა დგას გონებით და ნივთიურად, ინტელექტუალობით და კულტურით, იქ მოწინავეთაგან ცხოვრება მომატებულ ღვაწლს, მუშაობას და მსხვერპლს ათხოვს, რადგან გარს მყოფი საზოგადოება და ხალხი გვიან შეიგნებს მოწინავეთაგან თავის სარგებლობას. ამისაგან დაბალ წარსისსე მყოფ საზოგადოებაში და ხალხში უფრო შეჭირვებას

სედეგნ მოწინავე კაცები, ვიდრე მასზე ამაღლებულ ხარისხზე მყოფ წრეში. მაგრამ ეს არ აშინებს, მათ კარგა იციან ნიადაგი, სანა სა-
მუშაგარი საქმე აქვთ და მხნედ გამოდიან დაბრკოლებასთან საბრძო-
ლველად.

ეს საზოგადო კანონია ყოველ ხალხის წინსვლაში და ამას
ვერ ასცილდება ვერც ქართველობის ყოფა-ცხოვრება. ეს კანონი,
რომ მოწინავე კაცებს ყოველთვის გაჭირება-დაბრკოლება სვდებათ,
თითქო არ იცოდნენ, არ ესმოდეთ, ჩვენ ესლანდელ მოწინავე კაცებს,
მეტადრე ლიტერატორებს, რომელთაც ყველასე მომატებულად უნდა
იცოდნენ ლიტერატურის ისტორიული ვითარება და წინსვლა.

მაგრამ არა, ისინი ჯერ კიდევ შეუძლებელს, სუსტს, ღონე-
მისდილ, სწავლით ნაკლებს, რა არ ვთქვით უსწავლელ საზო-
გადობას და ხალხს, სთხოვენ თავის გასამრჯელოს; სთხოვენ
მწერლობას, რომელსაც ჯერ სიმკვიდრე და სიმტკიცე არ მოუზოგე-
ბია ჩვენს განსაცდელით სასე ნიადაგზე, სთხოვენ ნაყოფის მოცე-
მას, რომლის თესლი მკვიდრად არცია ჩაყრილი მათგან ჩვენს
ხრიოკიან და მწირს უდაბნოში! ამით არ იციან, რომ ამ ნიადაგს
წვა-დაგვით შემუშავება ეჭირება, შესაფერი კარგი სათესლეს გამო-
ჩვენა უნდა, რომ შეიძლოს ნიადაგზე დაშველდრდეს და ძლიერ ქარი-
შხალს გაუძლოს და ბაღას-ბუღასს მოერიოს.

როდის შეუძლია მუშაკს აიღოს სასყიდელი მუშაობის და
როდის ეძლევა, თუ არ მაშინ, როდესაც იმუშავა და დაასრულა
საქმე. აჰ, რასაკვირველია, თითოობასზე, კერძოდ არ ვლანაჩაკობთ.
განა სალიტერატურო მუშაობა ჩვენში ისე ძლიერი ყოფილა დღე-
ვნდლაძდე ამ საუკუნეში, რომ მის მუშაკთა ენახოთ სასურველი
მოტანილი ნაყოფი და უფლება ჰქონდეთ ამ ნაყოფის მოტანი-
სათვის მოითხოვონ გასამრჯელო?

სალიტერატურო შრომა ჩვენს საუკუნეში ისე ნელა მსკლე-
ლობდა, ისე ნელა მიდის, რომ დღეს სუთიოდ-ექვსიოდ ყურნალ-
გაზეთი გვაბადია, ისიც ვაი-ვაგლანით მსუთნაქავი. ათი-თორმეტი
ყურნალი თუ გაზეთი მოისპო შეუძლებლობის გამო. წიგნების
ბეჭდვა ჩვენში პწაი-პწაი ბრომურებს არ გადასცილება, ესეც
შინაარსით სულ საყოწვილო საკითხასაც არა ჰგავს; ქართული ენის

უნოდინარი პირველ-დაწყებითის სწავლის შექმნის მსურველი მაკლებულია ქართულის წიგნებით გონებითი შემშლია დაიკამყოფა; მხატვრობითი მწერლობის მოყვარეს ღონის-ძიება არა აქვს ქართულად გადმოთარგმნილი წიკითხოს კერძულთა ნაწარმოები, ერთის სიტყვით, რომელი ნაწილიც გინდათ აიღეთ, სრულიადი უარაობას და სიგლახაკა. რა უნდა ასწავლოს ამისთანა ლიტერატურამ, რა უმუშავნა, რომ მის ასპარეზსედ მშრომელთა რამე უფლება ჰქონდეთ თქვან: კომუნიკეთ, კომუნიკეთ და ამისთვის გაატყამეთ.

ამ უფლების მოპოება ესლანდელ თაობას და იქნება ორიოდ-სამიოდ თაობას შემდეგაც არ შეეძლოს.

თითო-ოროდ კაცის მუშაობა მწერლობისთვის, თუნდა თავ-განწირული იყოს მისი მუშაობა, თითო წკეთის ზღვისა და იმასე არ კლანაჩაკობთ. კლანაჩაკობთ მრთელის მწერლობის მდგომარეობასე, როდესაც საზოგადო, საერთო მის ყოფას შეუძლია ნიკთიერად დაკამყოფილება თვითულის ღირსეულის შრომისა. თუ მრთელი მწერლობის ყოფა ისე ღარბია, როგორც ჩვენს დროში, ყველა თვითულის მწერლის შრომა კერც მიიღებს ნიკთიერ დაკამყოფილებას და არც უფლება აქვს. ვისაც ეს არ ესმის, თავი უნდა აიღოს და მიადგეს, ვისაც ახლოს ხედავს; იგი მარტო რედაქციას ხედავს და მასს სთხოვს გასამრკველოს. ამისთანისთვის გასაკება როდია და არ თქრობს, რა ნიადაგზეა ამოსული რედაქცია? არ ხედავს, რომ რედაქციის ყოფა დამოკიდებულია საერთო საზოგადო ლიტერატურის გარემოებასე. თუ დაკამყოფილებული არ დარჩა ამისთანა მწერალი, რედაქციის გარეთ აღარსად პოულობს შეკლას, თავიდან და გულიდან გამოკებრტყება ლიტერატურის სამსახურის სურვილი, თითქო მარტო რედაქციები იყვნენ მრთელის ლიტერატურის მწარმოებელი ბატონები და ყურნაღისტიკა მრთელი ლიტერატურა იყოს თავის სიგრძე-სიგანითა. რედაქციები ეგულებათ მომზადებულ ტაბლად, რომელსაც თითქო შეეძლოს მრთელი რაზემბის გაძღობა.

ზა უთხარით, ბატონო, ერთი პატარა ტაბლა შენც გაჩინე და იმუშავე, რაკი სხვა არ გეპატიუება. დაიწყება მრთელი ისტორია, რომ გზას გვიკერენ, ღონე არა გეაქვს, შეძლება არა გეაქვსო.

ამასობაში ვი ვხედავთ, რომ საწყალი კაცი გამოსულა და ზრე-
შუტებს, წიგნაკებს ბეჭდავს და ავრცელებს ხალხში შესამხნევის
მხეობით.

მაგრამ ჩვეულებრივი ჩვენის დროის მწერალი დიდ-დიდის
წადილის მქონებულია, ბრომურობის და წიგნაკების შედგენა-ბეჭდავს
მცირე მნიშვნელობას აძლევს. უნდა უთოოდ მომხადუბულ ტაბლას
მოუფხდეს და ჯამატიორი ქქონდეს.

— მაშ რა გნებავთ, მსხვერპლი? გინდათ მძიერის მუცლით
მწერლობასე ვამუშაო?

აი აქ ჩანს ჩვენებურ მწერლას ღირსება. გაათავა საშუალო
სასწავლებელი, ან მიაღწია უმაღლეს სასწავლებელს და დაბრუნდა
შინ. მას გონებაგახსნილობა ეტყობა, მწერლობის სადგურელი
აშლილი აქვს, თითქო სურვილიცა აქვს ამ საქმით საზოგადო,
საქვეყნო საქმეს დაეხმაროს. ამასთან წარმოდგენილი აქვს, რომ,
რასაკვირველია, შრომისათვის გასამრჯელის ავადებ და ვიცნოვრებო.
აქ მოსულს ვი გარემოება ეუბნება, უკაცრავად, არ გცოდნია ჩვენი
ყოფა-ცხოვრების ამბავი და შემდგარი ანგარიში დაგიტყერა; სალიტე-
რატურო შრომით საცხოვრებელს ვერ იშოვითო. ჩვენში მწერლო-
ბის მოსურნე დიდს განსაცდელშია; ერთის მხრის წარმოუდგება
საცხოვრებელს გამო წირუნვა და მეორეს მხრით შეუვარბულ საქმის
სურვილი. ორ წყალ შუაა. ორისაკე დავაყოფილება უნდა, მაგრამ
ცხოვრების სინამდვილე დღეს უმწარებს და ამიტომ დასჯილია
ჩვენის ცხოვრების უცოდნელობით. გამწარბული იწყებს ხან ერთის
სამდურავს და ხან მეორისას. როდესაც გაურწრუდა მოლოდინი,
სალიტერატურო ზრუნვასაც თავს ანებებს.

აი რითი უნდა ავსინათ უმრავლეს ჩვენ განათლებულ და
მოწინავე თაობის მოცილება და მოშორება მწერლობის ასპარეზი-
საგან. აწოდნა ჩვენის ღონისა, აწოდნა მწერლობის მდგომარე-
ობისა უსლართავს და აკარგვინებს გზა-კვალს.

— ჩვენ გმირები არა ვართო, ჩვენ ჩვეულებრივი კაცები ვართ,
რომელთაც ეჭირებათ ცხოვრება, საცხოვრებელი ლეჟმა.

ბუნებოთი საბუთიანი ზასუსი არ იქნება, მათ ვუთხრათ: ბატო-
ნო, ვინ გიძლით? მოიპოვეთ ლეჟმა, საცხოვრებელი, მაგრამ მასთან

ნუ დაივიწყებთ, რაც ერთხელ თქვენ მოგიწადინებიათ, ემსახურეთ ლიტერატურასაც. თუ ერთხელ გამოკვეთული გაქვთ ჩვენი ყოფა-ცხოვრების, კულტურის და გონებრივის წარმატების დონე, გეტყვით, რომ ჩვენში გონებით შრომით საცხოვრებელს შოვნა არ შეიძლება ჯერჯერობით. მეორეს მხრით, როგორც ხორციელ კაცს, ცხოვრება გეჭირებათ, ვინ გაძლავსთ, აზრუნეთ ჰატიოსანი მოსაქმეობით ცხოვრებით სახსარი მიახლოეთ და თან მწერლობას ემსახურეთ.

— ან ერთი და ან მეორეა.

თუ ვი არ არის ღონის-ძიება? მას გირჩევთ ტყუილ აზგარის არ მისდიოთ; თქვენი ჩივილი დროს დაკვარვას იქნება, ორიოდე კაცს გარდა სხვა ნუ მოკლავს ნურაფერს. ადექით, ამოკეთ საცხოვრებელი სახსარი, დაივიწყეთ სალიტერატურო შრომაც, ზრუნვაც; თქვენ მოიხვევთ მოსვენებულ ცხოვრებას. ნუ უგდებთ ყურს, თუ ვინმე გეტყვის, რომ აკურ სხვა-და-სხვა ასპარეზზე მომუშავენი იყვნენ მწერლობის მოღვაწენაც, რომ ესა და ეს რედაქტორები, მწერლები, დრამატურგები საცხოვრებელს შოულობდნენ მწერლობის გარეშე მუშაობითა და დღესაც ამგვარსავე ყოფაში არიან. და ისინი, არამც თუ მწერლობისაგან თხოულობდნენ გასამრჯელისა, არამედ თვითონ ხარჯავდნენ, თავის ჰატარს სარჩოს იკლებდნენ და სწირავდნენ შეძლების დაგვარად.

თქვენ შეგიძლიანთ ძალაღ შემხედველობით, მედიდურად, სიბრძნეულით გადასედოთ მათ და თქვით:

— ეს სულ ცოდვილობაა და არა მწერლობა.

მართალია, ცოდვილობაა, წვალებია, რასაკვირველია. არა ჭკვას მწერლობას იმ ერთა, რომელთაც აქვთ თავის ენაზე მოკარგვაში აკადემიები, უნივერსიტეტები, გიმნაზიები და სემინარიები, რომელთა ენა ვარჯიშობს სასამართლოებში და ადმინისტრაციისაში, ჭყავთ ორატორები და მქადაგებლები, შინ, ქუჩისაში, კრებასზე და საზოგადოებაში; განალებულა სტამბები, მუშაობენ აკადემიკოსები, პროფესორები და მასწავლებლები სამეცნიერო საგნების გამოკვლევებისთვის, მუშაობენ ისტორიკები და პოეზიურნიკორები. დაად, მართალია, ამითაჲდის შორის ვართ, იმთი ლიტერატურა დაშვიდრებულა მტკიცე ნიადა-

გზე და იქ მომუშავეთ მართალია შეუძლიათ თავისის სალიტერატურო შრომით საცხოვრებელიც და უსრუნველი ლუგმაც მოიპოვონ.

ჩვენ უნდა შევქმნათ ამისთანა ყოფა, მოვიახლოვოთ, რამდენადაც შეგვიძლია, და დავაშვიდროთ. წვალბაა, ცოდვილობაა ეს საქმეო, ეს მომზადებაო, გვეუბნებიან. რა ვქნათ, უამისოდ რა გაკეთებულა, რომ ლიტერატურის საქმე გაკეთდეს. მართალია, დიდი დრო, დიდი გარჯა მართლის რამდენიმე თაობისა უნდება ამ თვალად ძლივ დასანახავ შრომასა, მაგრამ ამის მნიშვნელობა, ამისი საჭიროება აუცილებელია, ისე, როგორც ყანისათვის სახნავი, რწყვა, მოხენა, გუთანა, ულელი, აპურის სათესლე და მრავალი წერილმანია.

თუ ამ წერილმან გარჯისათვის უშნობი ვართ, სამზადისის შრომა არა გვაქვს, წასული ყოფილა იმისთანა კრის მომავალი და მასთან მისი ლიტერატურაც; უეჭველად აღიგებებს მისი სასწენებელი პირისაგან ქვეყნისა.

როგორც უნდა იყოს ჩვენი დღევანდელი მწერლობა, მას სიტყვისლის ნიშანი ატყუა და მომავალი მისი დამკვიდრება და განმტკიცება, რომელიც ჩვენი ხალხის პიროვნების არსების დაცვაა, მოსალოდნელია, თუ ჩვენი გონებითი მუშაობა და მხნეობა, ნივთიერი წინსვლა არ შეჩერდეს და უკან არ დაიწია. სხვა ერთად ჩვენი მწერლობის წარსული გაკლილი დრო იმედს გაძლევს, რომ იგი უნდა წინ წავიდეს. აა, რა იყო საუთრად ჩვენი მწერლობის ყოფა ცდიოდ, ოც და ათიოდ წლის წინაა? იმ დროს ეველას რომ გულ-ხელი დაეკრიფა და ეთქვა: მწერლობა საჩხოს ვერ მოგვექმნო და ამიტომ თავი უნდა დავანებო მისთვის ზრუნვასაო, დღეს ხომ ესეც არ გვექნებოდა, თუმცა მცირე მუშაობაა, მაგრამ მაინც დასაწყისის შედეგია.

დღევანდელი მუშაობა ჩვენი მწერლობისა მოდუნებული მუშაობაა, მწერალთა ბუზღუნის წყალობით. ჩვენს წერილში იქნება ვინმე გაიტაროს ფიქრად, რომ ვესარჩლებოდეთ რედაქციებსა და მართლ ბრალს მწერლებს ვადებდეთ ვისრად. არა, ჩვენ საერთოდ ბრალს ვდებთ ეველას, რედაქციებსაც და მწერლებსაც. სალიტერატურო შრომის მეტად შეუგნებელად, გულ-გრილად და ყურ-მოყრებით

კურობიან ამ უკანასკნელ წლებში, ჩხირკედელაობა ეტუობათ ზოგიერთ-
თა, მაგრამ ნამდვილი და შეგნებული მნიშვნელაობა ამ ჩხირკედელაობისა
არც რედაქციებს ესმით და არც მათ თანამშრომლებსა. სალიტერატუ-
რო შრომა რაღაცა ემაწვილების სათამაშო გაუსდიათ და საზუარ,
დასწეულებულ გონება-ძიხდილის ბოღვას წარმოგვაგდენს. ეგელანზე
პირველი საქმე მწერლობისა, პირველ-დაწყებათი ახანის მისი მო-
თხონილება აღარ ეუურებათ, ცხოვრება კი გაუზბის წინ და ისინი
თვალ-ანუეულები ჩასჩინებენ ყოვლად უხერხელის, ყოვლად უმეც-
რის ჭანგებით ან ძველსა და ან კითხმ ახალსა. და ამისთანა ყოფაში
მრთელის ბრბოს რედაქციების შინა თუ გარე თანამშრომლებისა
საცრდავი ბლავილი ისმის: შრომის გასამრჯელოვო!

მაგრამ ჩვენ იმათთვის არ ვლანააკობთ.

ჩვენ გვესდება ახალი თაობა საშუალო და მაღალ სასწავლებ-
ლებში. მათში საკმაოდ არიან ესლასამშობლო მწერლობის თვალ-
ყურის მგდებელნი, სამშობლო ისტორიის შემსწავლელები, დედა ქვე-
ყნის ყოფა-ცხოვრებას წინ-წაწვეის სურვილით აღვსილები, მათგან
არის მამართული ჩვენი სიტყვა. იმათ უნდა მოგვცენ ჩვენის მწერ-
ლობის მსახურნი და ჩვენი სურვილია, ყოველი განსაცდელი ქარ-
თელის მწერლობისა წინადავე იცოდნენ.

ამ ჩვენგან აღნიშნულ საგანზე მოფიქრება და განსჯასა საჭირო,
მაგრამ წინადავე შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ მრავალ აღმრულ საგან-
სავით, ესეც ისე ჩაივლის და მწერლობაში კრინტსაც არაგინ
დასმრავს, თითქო არ შეესებოდეს თვით მწერლობის ინტერესსა,
მწერლობის არსებობის საგანსა და მის ბედ-უბედობისა.

დეკ, სინჟი რკებოდეთ სვედრად. ოღონდ კი ჩვენი ხმა
დათფიქრებდეს მათ, ვისაგანაც მოკლის ჩვენი დაქვეული ქვეყანა და
მოდუნებული ლიტერატურა სამსახურსა.

ჩვენი მწერლობა ესლასა დიდს განსაცდელშია. ლიტერატურის
კრახისი საშინლად თავს გამოიჩენს ორიოდე წელიწადში. ამას
ზრუნვა ეჭირება. ჩვენს თავს ჩვენვე ნუ ვატყუებთ. ახალ თაობას
დღევანდელი კრახისი იწვევს თვისი მოკალეობა შესარულოს, ლი-
ტერატურას მოეშველოს.

ზეტრე უმიკაშვილი

ჩვენის კახეთის მწუხარებასაც მოთმინებით მოისმენო. ზემო-კახეთის აგორ მესუთე წელიწადია, რაც საკმარა მოსავალი არ მოსკლია. წელს აქ სიმინდი და ფეტვი თითქმის სულ არ მოვიდა. ამ ხუთჯერ ზედიზედ სობრლეულის მოუსავლობამ კახელი სვიდვის გზასე დააყენა. წარსულ მოსავლის სობრლეული უმრავლესობას თებერვალს არ გააყვანინებს და მუთხედზედ მეტა ახლაც სასუიადის საწრთი იკვებება. თელავში ამ ხუთის წლის წინად არც ფეტვილის ღუქანი იყო და არცარა მოქქონდათ-რა ტფილისიდან; ათასში ერთხელ თუ შემოვიდოდა საგარეჟოს ფეტვილი და ქიზიუისა, ისიც სასწორ-ზედ გაიფიდებოდა მოქალაქეთა და მოხელეთა შორის. აგრედეკ ამდე ახრით შემოქქონდა ფეტვილი, ქერა და სიმინდი აქურს გლესს, უფრო კი სოფლის მეღუქნებს, რომლებიც თავის დროზედ სოფელში სულადს იღებდნენ სავაჭრო საქონელში და თელავის მცხოვრებელთა შორის ჭეიდდნენ. ყოველივე ესე იშვიათი ამბავი იყო, ხშირად უნათარ-ზედ ერთი ლიტრა ფეტვილიც არ მოიძებნებოდა. ახლა კი სურათი გამოიციკვდა. საჭირობამ გამოიწვია ახალი დარგი ვაჭრობისა და ეს დარგი გახლავთ სულადის ეიდა. ახლა აქ არის ღუქანი ფეტვილეუ-ლობისა, რომელშიაც მუდმივად ნაკლებ თორმეტის ათასის ფუთისა ფეტვილეულობა არის და ამას გარდა უნათარზედ მუდმივ მთელი ზვი-ნები სდვას ტომრებისა, ასე რომ დღეს თელავში არა ნაკლებ ოცი ათასი ფუთისა ფეტვილი არის. ახლა იკითხეთ, სადაურთა ეს ფეტვი-ლეულობა? როსტოკისა გინდათ, კაკავისა, ერკენისა, საგარეჟოსი, თუ ქიზიუისა სულ აქ არის. წარმოიდგინეთ, რომ სიმინდიც კი მოდის კაკავიდან. საკვირველია, ღმერთმანი! სიმინდი ჩვენს დასა-ველეთს საქართველოში ისე იაფია და, მგონია, არც ერთხელ არ მოუტანიათ იქაური სიმინდი აქა. ფასი სიმინდისა 60 კაზ. 1 მან. 5. კაზ. ღდის ხოლმე, კ. ი. სიმინდი მარცვლად 60—70 კაზ. ისეიდება და ფეტვილად 80—105 კ. ერთხელ ექვს აბაზადან ისეი-დებოდა სიმინდის ფეტვილი; როსტოკის ფეტვილი, რომელიც ბერად სჯობია ადგილობრივს, ისეიდება დღეს 1 მან.—110 კაზ. და ხშირად კი 130—140 კ.; ხსკა ფეტვილი კი დღეს 80—100 კ. და უფრო ხშირად კი 120 კ. ფუთი. ყოველ-დღე ასობით და სუთა-სობით შესხდებით ვლეს-კარებს, ცომელთაც თითო-ორლას ფუთი

ნასყიდი ფქვილი გააქვთ თელავიდან და ხშირად დღეში რამდენიმე ურემი ფქვილი მიაქვთ ისევე გლეხებსა. ეს მდგომარეობა არაის ეურადღებსა არ იქნეკს, არაინ კითხულობს: ამ გლეხთ, რომელთაც ხლდა ფქვილი ზურგით ან ურმით მიაქვთ, კვლავაც უყიდნათ შემოდგომასა და ზამთრის პირზედ? თუ მართლა ორი-სამი წელიწადია, რაც ჰყიდულობენ და ამის წინად კი თვითონ ჰყიდდნენ, რა არის მიზეზი? ეს გლეხნი, რომელთაც ასე ადრე შემოჰქვლიათ დღიური სასრდო, რით და როგორ ისაზრდოკებენ თავსა ხსლს მოსაკლამდის? ის ფქვილი, რომელიც ზურგზედ ჰკიდათ ან ურმით მიაქვთ რით იყიდეს, როგორ იშოვნეს მის სასყიდლად ფული? როდემდის შეჰყვება ის საშუალება, რომელსაც დღესა ხმარობს ფქვილის შესაძენად? გამოძიებულს საშუალებას უფსკრულსაცენ ხომ არ მიჰყავს ეს დედა-ბოძი ჩვენის ცხოვრებისა? რა უფსკრულია ეგ უფსკრული, «ტახარეობასა» ხომ არ მოასწავებს? რა გზით შეიძლება ამ დედა-ბოძის ხსნა და ან რა ღონისძიებთ? ვისი მოკვლეობაა, ყველა ეს ასწონ-დასწონოს და ბეჭითად შეუდგეს საქმის განკარგების? თუ, ვინც ამის მოკვლენი არაინ, უურს არ იბღერტენ და ღრმა ძილს მისცემიან განცხრომილ-გაპოხილნი, ვინ უნდა გამოათხილოს ივინი?

გატუბ, კითხვებით შეგაწუსეთ და, ცოტა არ იყოს, გაგავარკეთ კიდევ. ავადმყოფობასუდ დაიწყო და, იმის მაგიერ, რომ შეგკატუბინოს, რა სენით არაინ კასელნი ავად, თქვილსა და სიმინდზე ლაპარაკს უნდებო. მართალი ბრძანება! დიალაც, არ გინახავთ ის თვალბ-ჩაცვივრული, გაყვითლებული კასელები, იმათი ძალდატანებული ზღაპრებით სიარული, იმათი სულისა და სორცით დაცმა, — ერთის სიტყვით, არ გინახავთ რდესმე მოლაქლავე, სირცხლით სავსე სახე და ყოველთვის მოცინარე თვალები კასელების უმრავლესობისა როგორ შეიცვალა ამ უკანასკნელს წლებში და, რასაკვირველია, აქ არც ავადმყოფობას დაინახავთ.

წლეკანდელის წლის მოუსაკლობის მიზეზი, გარდა იმ მიზეზთა, რომელნიც საერთო ჰქონდა წლეკანდელს წელიწადს უკანასკნელს ოთხს წელიწადთან და საერთოვე ექმნება მომავალს წლებთან, არის უამინდობა. წარსული გასაფხული ძალიან ცივა იყო და წვი-

მიანი. ცივიც იმიტომ იყო, რომ წვიმიანი იყო, სინივემ ზღდა
 ყველაფერისა შეკვიანს თითქმის ჩეადმეტის დღითა. ზაფხული
 დაიწყო გვაღვით და ამ გვაღვამ გასტანს თითქმის სამი თვე. გაზა-
 ფხულის სინივეთ შეკვიანსებულმა მცენარეულობამ, ჯერ ნორჩმა და
 გაშმაგრებულმა მიუშვირა ზურგი გვაღვიანს მზესა და წინად შეუ-
 ნებულად ზრდა მცენარეულობისა ახლა დამახინჯდა მზის სხავები-
 სავან, როგორც ახლად-დაბადებულის თვალები მახინჯდება მზის
 შუქზედ. ზური ატვირინა, სამარცხელე სისველე გამოუშრო თაკთაკს
 და გულათშუტად გარდააქცია. რაც მარცხელი გაიკეთა, ისიც მტლე
 და ნაკვინანი, როგორც ღრმად მოხუცებულის ხელის ზურგის
 კანი. სიმიანდს ოჩს მტკაველზედ ქული დაჭურა და დააბერა. არამც-
 თუ ტარო კვლარ გაიკეთა დაგვაღვლამ სიმიანდმა, ღეროც ისე
 წლიოკი იყო, რომ საქონლის საკვებადაც არ გამოდგა, რადგანაც
 ჰაწია ღეროში არაფერი გული არ იყო და საქონელია კი იმ გულს
 ეტანება. იეტეს ზოგან თაკთაკის გაკეთებაც კი აღარ დააწალა, ზედ
 მიწაზედ გართობილია ამოასმო და ზოგან ერთ მტკაველ-ნახკვარზე
 გაზრდის ნება უწყულობს ამავე გვაღვამ, ხოლო დაყუავილებამდის
 გაუყვითლს ღერო და აბა ის სომ მარცხელს კვლარ გაიკეთებდა.
 ქერმა ყველა მოსავალს აჯობა, იმან გაზაფხულის სინივე ახად
 ჩაავდო, დროზე გაიზარდა და ისე გათამამებული დაუნება გვაღვას,
 რომ კვლარა დააკლო-რა. ერთი ეს არის, ზემო-კახეთში ქერს ბერს
 არ სთესენ, ანუ ძალიან ცოტასა სთესენ, თორემ ეს დღე არ
 დაადგებოდათ კახელებსა. სიმიანდამ, რომელიც ადრე იყო დათუ-
 სილი, მცირეოდენი ტაროს დაურა მოასწრო. საკვირველია, ჩვენი
 კახელობა თვალ-უფრს არ ადევნებს, რომ ურწყავს მამულში სიმიანდი,
 როცა ადრე ითესება, ზაფხულის მზეს უძლებს, რადგანაც კარგა
 შეღერებულა ხოლმე ზაფხულამდის. ესენი კი ისეთ დროს სთესენ
 მომატებულად, რომ ზაფხულამდის ძლივს ორი-სამი გოჯის სიმი-
 დლე იზრდება და ასე ნორჩი ზაფხულას სინცხებს კვლარ უძლებს.
 მართალია, ხან ისეთი სინივე არის ხოლმე გაზაფხულობით, რომ
 ადრე ნათესს მოსთუთქავს ხოლმე, მაგრამ ეს გარემოება იშვიათია
 და ზაფხულას სინცხები კი მუდმივი. ამასთან ყველამ კარგად იცის,
 რომ ამ უკანასკნელს ხუთს წელიწადს ზაფხულობით გვაღვა დგება.

ამ სამის წლის წინად გვალვა თუე-ნასუკარზე ნაკლები იყო, ორი წლის წინად ორი თუე იყო, იქითა ზაფხულს ორ თუე-ნასუკარს გადააჭარბა და წელს სრულა სამი თუე იყო გვალვა: შირველ თიბათიდან 31-ს მარიაძობისთუემდის წვიმა არ უოფილა, თუ არ ჩავთვლით აქა-იქ მოსულს სამის, ან ორის წამით შხაზუნა წვიმას, რომელსაც თან სდევდა ძლიერი და ცხელი ქარი: რასაც წვიმა ასველებდა, იმას ქარი აშრობდა იმავე წამსა და სხვა ზიანსაც აძლევდა; 31-ს მარიაძობისთუეს მოსულს წვიმის მოჭევა თან სეტყვა და ადგილადგილს გასეთის სოფლები ისე დასეტყვა, რომ წელსაც არ გამოდგება ზოგიერთი დასეტყვილა კენახები.

რაკი კენახები ვასხუნეთ და რაკი ერთი მთავარი საღისარი გასელის ცხორებისა კენახია, ამხუდაც ვიტყვი ორიოდე სიტყვას. კენახმც, როგორც სხვა მცენარეულობამ, კვირტის გამოტანა შეგვიანა იმავე მიზეზის გამო. ამასთან გასაფხულის ქარებმა კვირტი დაბლერტა იმ ლომწოხანის სისკელისაგან, რომელიც ქა-კუთხედა მისის ზრდისა და ბერი კვირტიც მოაშორა ვასსა. მაინც ვადეკ ნაყოფიერი კვირტი დიდ-ძალი გამოუვიდა ვასსა და ამიტომ ვასმა გადაჭარბებით მეტი უფრქენი (აქ უფრქენს ეძახიან სამტყვე ნიშნს) გამოატანა წინა წლებთან შედარებით. მაგრამ ზრდა-შეგვიანებულს, მადალს კვირტს მოასწრო გვალვიანმა მხემ და ნასუკარზედ მეტი სამტყვე ნიშანი ატვირცა, ვასმო. გადაჩენილი იზრდებოდა მეტის ზოზინით. უნდა აღვნიშნოთ, რომ სხვა ავადყოფობა, გარდა ობისა, წელს ვასს არა ჰქონია და ზრდა მაინც მეტად ხელი იყო. წარსულს წელს ვასი ობითაც მეტად იყო ავად, ნაცარიც ჰქონდა და ასეთი ხელი და ზოზინით ზრდა არ ჰქონია. წელს ობსაც ხელს უშლიდა გვალვა; ნაცარი სრულებით არა ჰქონდა. ადრე ერთის კვირის უკან რომ გენახათ მტევანი, ევლარ იცნობდით, ისეთი ცვლილება შეეტყობოდა; წელს კი ერთი კვირის წინად ნახსი გუშინდელი ნახსი გეგონებოდათ. ექვსს აგვისტოს ჩვეულებად არის უფრძნის კურთხევა. ჩვენ მამა-მამათ ეს დღე დაუდვიათ, რადგანაც ამ დღის შემდეგ მუდამ სასუმელი უფრქენი ყველგან უოფილა. წელს სასუმელი უფრქენი აგვისტოს ოც და ოთხმეც იშვაათი იყო. ისრამად დიდ ხანს დარჩა, წყალი ძალის კვიან ჩაიყენა,

ანუ გვიან დამარტკლდა; თვით მარტკლიც დაწლიაჲდა, ან დამსხვილდა, ხოლო სარწევს კენახებში კი დამსხვილდა, მეგრამ იქაც ისე არა, როგორც კვლავ დამსხვილებულა. ენკენისთვის ნახვეარში ყურძენი დაწითლდა, თერთ მშენიერა სანახავი შეიქმნა და სიტკობა კი მცირე ჭქონდა, ვიდრე ჭქონია ამავე დროს წარსულს წლებში. ამ დროს წარსულს წლებში 15—180/0 შაქარი ჭქონია ზახოს სარომით და წელს კი 12—150/0 ჭქონდა. ამასთან მთელი ენკენისთვე ცივი იყო, ვიდრე წინა წლებში. ამიტომ წელს ორი-სამის კვირით გვიან დაიკრიფა კენახები, ვიდრე წინაჲ დაუკრიფებათ. გლეხებმაც თითქმის ორის კვირით გვიან დაკრიფეს. ადრე მარცამობისთვის 30-ს მაჭარი ჭქონდათ ხოლმე გლეხებს და წელს სააღავერდობოდაც (14-ს სექტემბერს) მაჭარი არ კმაუბოდათ. მთელი ენკენისთვე ცივი იყო-მეთქი; ამის მიზეზი იყო თოვლი, რომელიც 3-ს ენკენისთვეს მოვიდა მთაში. 3—5 სექტემბერს მთაში თოვლი არშინსე მოვიდა, ჯერ მრავალი ცხვარი ისევ მთაში იყო და აგრედვე ცხენი. თოვლმა ცხვარიც და ცხენიც დაამწყვდია. დიდი ზარალი მისცა ცხვრისა და ცხენის ჰატრონებს, განსაკუთრებით ცხენი დაზიანდა.

ასე, ჩემო მკითხველო, კასელებიც ავად არიან და ბუნებაც ავადმოფობს. ამ დაღოცვილსაც უდროყო ციებ-ცხელებს შეეყარა და მთელი წელიწადი ხან სიცივისაგან აზახანებდა და ხან სიცივისაგან ხანა უშრებოდა. ნეტავი, თქვენის დღეგრძელობით, ამითი გათავებულყოფა კასელისა და კასეთის ბუნების ავადმოფობა. მეც გავათავებდი ღაბარჩკს, აღარც თქვენ შეგაწუხებდით და მეც ნაკლებად ვიქნებოდი თანაზიარი კასელის ავადმოფობისა. საქმეც იმაშია, რომ კასელების ავადმოფობა თერად-თერადია და ამიტომ მრავალ-გვარი გვების გამოძვევა. ზედი-ზედ ხორბლეულის მოუსავლელობამ კასელს ღვინის მოსავალიდან შემოსავალიც გაუქარწყალა. ხორბლეულის მოუსავლელობით გაჭირებული კასელი წელის ფასად ჭუადის ღვინოს. ჩათვა სამ აბაზად და მანეთად ამ სამოცი წლის წინაჲ კი ყოფილა ღვინო და მას შემდეგ ამ ფასად აკერ ამ უკანასკნელ წლებში ისუიდება. იქნება მითხროთ, ვისი ბრალია, საროგადოდ მასანდა დაეცა, ალბად სამაგიეროდ ბევრი მოდისო. სულაც არა. წარმოადგინეთ, რომ ორს ზათხელის უკანასკნელს თვეს აქ

ისუადებოდა შელაკრიდან და რატკენიდანაც მოტანილი ღვინო, ჩაფი ორი მანეთიდან სამ და ათ შუარამდის. თუ ბეკრი ღვინო მოდიოდეს, განა თვით კასეთში გარედან ღვინოს შემოიტანდნენ? სხვაც ანა იყოს-რა, გადმოტანა აღარ უნდა? არა, ღვინო იმაზე მეტი არ მოსულა, კარგა ხანია, რაკდენიც გამტანი მსუიდეკელი ჭყავს, საქმე იმაშია, რომ კასელას სოფლებულას მოუსაკულებობისაგან გაჭირვებულა მდგომარეობით სარგებლობს მსუიდეკელი, რომელიც ძრეულ ახლოა, შიგ არის ჩამჯდარი და თვალები გაფარცრებული აქვს, ანა, როდის გადმოსცვივა ყელში წაჭერილი საბლისაგან თვალებო... რაკი ყელ-წაჭირვულს გნასკენ, მაშინვე შემოგესხვიან, როგორც სკანა მძოვრის; მანამდის კი ახლო არ მოგუკარებინა. ჩვენი ღვინის საქმე და იმერეთის სამინდანს საქმე ერთხანად მდგომარეობაშია და ორივეს სელები გაწვდალი აქვთ, შევლას თხოულაობენ.

იმას მოგახსენებდით, რომ ეს ღონისძიებაც გაუჭარწყლდა კასელს და დღეს ისეთს გაჭირებაშია, რომ იასაული კარებიდგან არა შორდება სხვა-და-სხვა გადასახადის სასტიკად მთხოვნილი. იასაულები საჯარო ვაჭრობით უყადან, რაც კი რამ ახადია. იქნება არ დაიჯეროთ, მაგრამ შარშან 13 დეკემბერს ნათარეულში დანიშნული იყო საჯარო ვაჭრობა ნათარეულელთა გლეხთა მოძრავის ქონებისა. გამოტანილი იყო ვაჭრობით გასასყიდლად: ღვინო, ფიცარი, კოჭა, თავანე, ბოძი, ქათამი, ინდოური, ხატი, ღორი, ცხვარი, სხვა-ფეხი საქონელი, ერთას სიტყვით, რაც კი რამ გაჩნდა ნათარეულელს. საჯარო ვაჭრობით გასყიდულს უნდა აღედგინა შესატანი მამულების შესყიდვის ფული, რომელიც ვალად დასწოლია წლითი-წლობით ნათარეულელებს და ახლა სრულიად განადგურებას უპირებს. 14-ს დეკემბერს ასეთივე საგნების საჯარო ვაჭრობა იყო დანიშნული ენასელში.

მინდა დაწვრილებით შეგატობინოთ, როგორს ვახსნა და ღონეზეც კასელი. რომ არ იფიქროთ, რომ იმას ჰურისა და ღვინის გარდა სხვა საშუალებაცა აქვს, უნდა მოგახსენოთ, რომ სხვა ყოველს საშუალებას მოკლებულია იგი ჯერ-ჯერობით. მოკლებულია, მაგალითებრ, საქონლის გამრავლების ღონეს, რადგანაც შემო-კასელს სამოკარი ადგილი სრულიად არ მოეპოვება. ესეც სატიკარია კასე-

თისა და აუცილებლად უზრუნველებს თხოვლობს. მოკვსენებთან, აღაზნის ველი დასაწყისში ვაწროა და მერე თან-და-თან განიერდება. ვაწრო ნაწილი ამ სეზონის უჭინავს შემო-კასეთსა. აქ, ამ ვაწრო ზღვილას, სიგრძით სძობს და ათი ვერსის მანძილზედ, ზოგან სამ წერედ ზრის დასოფლებული ხაზი და ზოგან ორ წერედ: გაღმა, გამოღმა და შუაში. ამ მანძილის ქვეით ვი სოფლებს ორი წერედ იშვიათია. ამიტომ შემო-კასეთი და ქვემო-კასეთი გაიჩნებიან მამულიანობით. ქვემო-კასეთს სამოკარი ადგილიც აქვს, სათიბიც და სახნავიც. შემო-კასეთს მარტო სახნავი ადგილი აქვს და ისიც ისე საშეოფი არა, რომ სრულად დაიცვას წელიწად გამოშვებით და თვალ შეჩვევით ხვან-თესვა. მოძებნული ნაწილი სახნავის მაწების მუდამ წელიწადს დათესილია. რაც დაუთესავი რჩება, ისიც აქა-იქა დათესილს მაწებში არის მოქცეული. ძნელად შეიძლება აქ მთელს მანძილზედ ზრის დღის მამული ერთად იყოს დაუთესავი. არც ერთს სოფელში არ ზრის მოწობილი საქმე ისე, რომ ერთი მხარე ერთ წელიწადს იხვენებ-ითესებოდეს და მეორე მხარე იხვენებდეს. ეს არც ძნელია და არც რაიმე საჩუქს თხოვლობს ამისთანა წეს-რიგის შემოღება. შემო-კასეთის გლეხობა მცირე რიცხვს გარდა ნაშუქვთაგანია. ამათვის ზრუნვა საჭირო, მაგრამ ვინ აქცევს გლეხს უზრუნველს? ველებს სედავენ, რომ მანამ გლეხი მხვენელ-მთესველია, თუ მოცად საჭონლის ყოლაში გარემოება აზრებებს, უეჭველად მუშა საჭონელი მანც უნდა ჰქვადეს და ამიტომ სამოკარიც უეჭველად საჭიროა მისთვის, ველებს ჰხედავს, რომ მუდამ წელიწადს არც ერთი სოფელი არ გადარჩება, რომელმაც ათობით სისხლის სამართლის საქმე არ იწყებოდეს წინახედის გამო მომხდარ ჩხუბისა და უბედურების გამო. ვინ ზრის მტყუნია: ის, რომელსაც საჭონელი შიმშილით ეხორცება და ჩუმიდ სხვის ყნებს ამოკვინებს, თუ ის, რომელსაც ასეთივე შიშის საჭონლით უხვან-უთესის და სისხლის ოფლით მოყვანილს ჭიანხ-ხელს უფუჭებენ? მე რა მკითხოთ, ამითი მტყუნია არაჲნ არ ზრის: საჭონელს კვება უნდა და კვება გამოერს გარედ უსამოკროდ არ შეიძლება; ჭიანხს უღეს გაფთხილება უნდა და გადამოკილი ჭიანხ-ხელი დაკარგული შრომა. მტყუნია ის ზრის, რომელსაც გასური მოუღებია გვერდზედ და იმის ზაღად, რომ ყოველს გაჭირებს

რითიმე უურადღება მიაქციოს, როგორმე შეამსუბუქოს, თუ თვითონ არ იცის, როგორ მოიქცეს, ხალხსა ჰკითხოს, რომელმაც თავისი წამალა კარგად იცის, მართა იმას ფაქრობს, დღეს რომელი სიწრევე უფრო სჯიმან კაცად დანახვებს ჩემს თავს ქვეყანასა. ამიტომაც ისეა ამ მხრავ გავარჯიშებული, რომ ჰნახოთ, შეგებრალბათ, იტყვიოთ, ამოდენა სჯქმეს როგორ ერეკაო. არა, ამთხე და ამისთანებზედ მერე გვექმნება სუბარი. ახლა კი ისევე ჩვენს საგანს დაუბრუნდეთ, ე. ი. რომ კასელს სობლექულისა და ღვინას მეტი სსვა სდისარი არა აქვს, რომ სობლექული არ მოუვიდა საქმარი და ღვინის მოსაკალის შემოსაკალი გაუქარწილდა-მეთქი. ამისთანა მდგომარეობაში მეოფეს, თქვენ როგორ იტყვიოთ, შეკლა უნდა, თუ ეულში წაჭირება? მართალია, ბერს კასელს მამულის გამოსყიდვის ფული ჰმართებს და ეს ვალი დიდის სნისაც არას. ისიც მართალია, რომ ვალს გადახდა უნდა და მერე ამისთანა ნყოფიერს ვალსა, რომლითაც მამულია შეტენილი, მერე რად აქვს ვალი? იმიტომ, რომ წინად შეუძლებელი იყო? ვერ გადისადა ყოველ-წლიური შესატანი მამინ, როცა საქმარი პური მოსდობდა და ღვინოც ფასად ევიდებოდა, იმიტომ რომ არა ჰქონდა შეძლება? კარგი. ახლა, როცა არც საქმარი სარჩო მოუვიდა და ღვინო გაუვიდა წელის ფასად, შეძლებულია? ადრე არ იყო ბრძანება და ახლა კი არის? უპირატესია მოკაღებობა ეკლასი მთავრობის ბრძანებას დამორჩილად. განა შეიძლება მთავრობისაგან იმისთანა ბრძანება, გლესი ხალხი განადგურეთ, სული ამოსადეთ, რომ ცხოვრების გზა აღარ ჰქონდესო? უკანსკენელმა მწერალმაც კი იცის, რომ მთავრობა ყოველის ღონისძიებით ცდილობს ეს სასულეშვიფოს დედა-ბოძი—გლესი—დაიცვას იმ უკიდურობისაგან, როცა იმას ცხოვრების გზა აერევა.

რაკი გლესკაცობას ვალი ჰმართებს, და დიდა ვალიცა ჰმართებს, ახლა წარსულზედ ლაპარაკი მეტია. დღეს საჭიროა გავიგოთ, წლეკანდელს მდგომარეობაში მეოფეს გლესს შეუძლიან, თუ არა ვალს გადახდა? სემორე სათქვამადან სჩანს, რომ გლესს თავის რჩენაც გაუმხელავება წელსა, არა თუ ძველი ვალების გადახდა. იმიტომ დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ვისაც წელს მამულის ვალს გადახდაკვინებენ, ის სულს კვლავ მოაბრუნებს, სამუდამო

ემა უნდა გახდეს ამ კალისა. აი, როგორ: შესატანი ფული უნდა ისესხოს და რაკი დრამულია უსარჩობობით, უნდა თუმანში რაი აბაზიდან ათს შეურამდე მისცეს თვეში, ე. ი. 58—60⁰/₀, თუ ფულად გარდისდის, ხოლო თუ მოსაკლავით, მაშინ სარგებელი 100⁰/₀ გადააჭარბებს. ეს აუცილებელი მოკლენას სოფლისა. ამ სარგებლით აღებული ფული დასტყვევებს გლეხს და იშვიანად-და შეიძლება ოცს წელიწადზე ადრე დასწიოს თავი ამ კალისა, ამისი დასამტკიცებელი საბუთებია ყველა გირავნობის წერილები, რომელიც კი გადახდილია. არც ერთი მათ შორის ოცს წელიწადზე ადრე არ არის გადახდილი. რასაკარგულია, თავ-თავის გადახედ გამოუცვლიათ, მაგრამ ორთავე მხარემ იციან უტყუარად, როდის დაიწყო გირავნობა და ამას კვიტინციებიც ჭმომობს. თუ, ვინცობა, არ დაიჭურებს მკითხველი, რომ წელს გლეხი ერთ გროშსაც კერ გადახდიდა მამულის შესყიდვისთვის შესატანს ფულს უკალოდ, მაშინ მოწმობას მოკარბთმე და აგრედვე ხსენებულ სარგებლის უტყუარობის დამოწმებასაც... ნათქვამიდან ცხადად დაინახავდა მკითხველი, რომ ასალ-წლისათვის საზოგადო ავადყოფობის გარდა ზოგათათვის მამულის შესყიდვის ფულის შეტანა შეიქმნა მიზეზი დადას გაჭირვებისა. სანუგეშო აქ ის არის, რომ, მინამ ყველა მამულის ფულის მოკალენი ასე არ გათახსირებულ-განადგურებულან, კიდევ შეიძლება ბევრის მათგანის გადაჩენა. აქ საჭიროა მწერლობამ შეუერთოს ხმა იმ გლეხთა ხმას, რომელთაც მიჭმარტეს უმაღლესს მთავრობას და სთხოვენ კალის შეტანა გუადროკო. აქ ნაბატონრებსაც შეუძლიანთ მიჭმართონ მთავრობას, აუწყონ აწინდელი გაჭირვებული მდგომარეობა გლეხობისა და სთხოვენ შეღავათი.

აბრამისძე

II

სარწმუნოების მიძინებული გრძობა.—ამის მიზეზი.—ვინ უნდა უწინამძღვროს სოფელს.—მღვდლისა და მასწავლებლის მოვალეობა.—სოფლის მრავალი გაჭირება.—სამკალი ფრიად არს, ხოლო მუშაკნი მცირედ.

სმარად გასმის ჩივილი ჩვენს დროგამოშვებითს მწერლობაში ჩვენის სოფელულის ხალხის სარწმუნოებრივს გულგრალობაზე. ეს

ჩივილი საფუძვლიანი ჩივილია და ღირსია უურადლებისა. ხალხი რომ გულ-გრილად ეპყრობა წირვა-ლოცვას და სს., ეს ნამდვილი ამბავია, რომელსაც ცხადად ჰხედავს ყველა, ვინც სოფელში სტროვრობს და თვალყურს ადევნებს ჩვენის სოფელულის ხალხის ცხოვრებას. სწორად სოფლის ეკლესიები კვირა-უქმე დღეს სამწუხარო სურათს წარმოადგენენ: შესვალ ეკლესიაში წირვის დროს და თვალწინ უდაბნო გადაგეშლება, რომლის ძეუდროებას მარტო მღვდლისა და დიაკონის კითხვა-გალობა არღვევს. ისედაც აქეთ-იქით, და ვერც მოხუცებულს, ვერც ასალგაზდას, ვერც ქალს და ვერც გარს ეკლესიაში ვერ ჰხედავ. შეიძლება ზოგიერთ ეკლესიაში მცირედი განსხვავება იყოს, მაგრამ საზოგადო მოკლენა მანც ასეთია.

ამას წინადა ნაბძნები ჰქონდა მამასხლისებს, კვირა-უქმე დღეებში შედუქნებისათვის დუქნები დაეკეთებინათ, რადგან კვირა-უქმე დღეს ხალხი დუქნებთან იკრიბებოდა და დროს ეხედობასა და ლოთობაში ატარებდა. ეკლესია, რომ, რაკი დუქნებს დაეკეთებინათ, ხალხი უეტკელად ეკლესიაში დაიწყებდა სიარულს; მაგრამ, როგორც სხანს, არც ამ ბრძანებას გაუჭრია: მართალია, ხალხი წირვის გამოსვლამდის დუქნების წინ აღარ იკრიბება, მაგრამ არც ეკლესიაში მიდის. ეს ასეც უნდა მომხდარიყო. მიძინებულა გრძნობა სარწმუნოებისადმიანისტრაციის ბრძანებით ხალხს არ გაეღვიძება. საჭიროა თვითონ ხალხმა ძალა-დაუტანებელი იკრძნოს სულეური, ზნეობრივი და, გაკებდავთ და ვიტყვი, სორცელი წყურვილიც სარწმუნოებისა. თვითონ უნდა ეტანებოდეს ეკლესიას, თვითონ უნდა მიუხაროდეს იქითკენ, უნდა ბუნება მისი ჰგრძნობდეს წირვა-ლოცვის მოსმენის საჭიროებას, მღვდლის საუბრის გაგონებას, რომ ამ უგანასგულის შირადან მოისმინოს წმინდა მოძღვრება ქრისტიესი, რომელსაც შუიქლიან განადვიდოს, აღამაღლოს და გააკეთილშობილოს ზნეობა და გონება ხალხისა.

სწორად გეცმის სოფელში ამგვარი დაზარაკი: «გურ, კანო, ჩენი პეტრუა, სამოცი წლას კანია და თავის სიციცხლეში არა ზიარებულა; ეკლესიას ვარება სავითა აქეს, ისიც არ იცის! ქრისტიანია ვარო, ვა იმხანს! აგურ კიდევ საბედა, ოთხმოცი წლას დედავანი იქნება, აბა ვის გინასავო ეკლესიაში? მგონია, აღდგომასაც არ მივა

ეკლესიაში, რომ პირველად დაიწეროს! პირველის წერა კი იტანს ახა, უფურც, დაიკანა რომ ხარის რეკვას მოჭეუება, ის სელს ისე იქნეს, თითქო ჩონგურს უკრავდეს, ვითომ პირველს ვიწერო!?» სუბედუროდ, ამგვარი ღაშპარავი ხშირად და სავალალო ის არის, რომ აქამდის ეს მოკლენა კერძო მოკლენა იყო, ესლა კი თითქმის სასოკადო მოკლენად გადაქცა: რაიცა ითქვა სემოხსენებულს ჰეტრესა და საბუდაზე, იგივე ითქმის სოფლის მცხოვრებლების უმრავლესობაზე.

რა არის ამ სამწესარო მოკლენის მიზეზი? ვინ არის დამნაშავე და ვინ უნდა ეცადოს ვეკლასე მეტს, რომ ეს სამწესარო მოკლენა სულ თუ არ მოსპოს, საგრძნობლად მანინ დასუსტოს, შეამციროს?

მიზეზი ამ უბედურის მოკლენისა, რასაკვირველია, ჩვენს სასოკადო ცხოვრებაში იმალება; ცხოვრებამ დაბადა ამგვარი არა-სასურველი მოკლენა. ძარბაღია, ეს ასეა, მაგრამ არც ის არის ტყუილი, რომ კერძო კაცთაც ბევრი დანაშაული მიუძღვით ჩვენის ხალხის წინაშე ამ უბედურებაში. მას რად შექმნა ჩვენმა ხალხმა ეს გონიერი ანდაზა: «როგორც მღვდელია, ისეთი კრიოა. სხანს, კერძო მოღვაწესაც, მღვდელი იქნება თუ მასწავლებელი, შესძლება შესამჩნევი, ასეთი თუ ისეთი კვალი, დასტოვოს ერის ცხოვრებაში. რომ ეს—ჰქმნა რიტება, ამაზე ღაშპარავი და მაგალითების მოყვანა საჭირო არ არის: ყოველ ერის ცხოვრებაში მრავალს ამის მაგალითს ვხვდებით. მას სოფელში ვინ უნდა იღვას თავს ხალხის ჩხეობის და სარწმუნოების გაკეთილშობილება და გასაშუქება, ხალხის დაცემულის ეკონომიურის მდგომარეობის წინ-წაწევა, რადგან ეკონომიურს მდგომარეობას დიდი მნიშვნელობა აქვს კაცის ჩხეობაზე? რასაკვირველია, იმან, ვინც სოფლის ცხოვრებასთან დასალოკებულია, ვინც სოფლის ცხოვრების სათავკეში დგას, ვინც სოფლის ძარღვის ცემას ყურს უკდება და ესმის ეს ძარღვის ცემა.

ჩვენის ხალხის ცხოვრება იმდენად გამსულდა, ისე გართულდა; იმდენი საჭიროება და მოთხოვნილება წამოგვიყენა თვალ-წინ, იმდენი ამოცანა დაჭაბდა, რომ ყოველმა განათლებულმა ქართველმა, თუ კი სურს დაეხმაროს თავის ერის უბედურ მდგომარეობას,—ერთი-

რაღად და ერთი-სამად უნდა უმატოს თავის მეცადინეობას და მხნეობას, ხალხის სასარგებლოდ და სადღეგრძელოდ მიმართულს. უამისოდ ჩვენს ერს მოკლის საშინელი უბედური მომავალი. ავიკამოვობთ, ჩვენის ხალხის ცხოვრება ისეთს გავჭირებულ და ძნელ ვითარებაშია, რომ ჩვენებურ მოღვაწეს ერთი-ორად უძნელდება ბრძოლა ამ ცხოვრების დამაბრკოლებელ მიზეზებთან. სხვა ერის მოღვაწის შრომა და მოქმედება რომ შეეადაროთ ჩვენის ერის მოღვაწის შრომასა და მოქმედებას და ეს შრომა წონით გამოკვს-ტოთ, ასეთი სურათი წარმოგვიადგება: მაშინ, როცა უცხო ერის მოღვაწე ეწევა ერთს ფუთს, ჩვენის ერის მოღვაწეს სჭირდება ორისა და სამი ფუთის აწევა და ზიდავა. მაგრამ ეს გარემოება არ გვაძლევს საბუთს, გუდსე სელი დაგვიარბოთ და პირდაღებულნი შევეუფროთ ცას, აცა, როდის გაისხნება და ქადა-ნახუქს როდის ჩამოგვიყრის. არა, ჩვენებური მოღვაწე შედგრად და შეუზოვრად უნდა შეებრძოლოს ამ დამაბრკოლებელ მიზეზებს და შეძლებისა დაგვა-რად შეამციროს ივინი.

ცხადია, რომ სოფლად მოქმედება სოფლის მღვდელსა და სოფლის მასწავლებელს სვდება. უნდა ვსთქვათ, რომ ეს უკანასკნელი ერთობ გავჭირებულ მდგომარეობაშია: სამოქმედო ასპარეზად უფრო ვაწრო წრე ეთიობა სოფლის მასწავლებლებს, იმდენი დამაბრკოლებელი მიზეზები ეღობებათ წინ, ისე შევაწრობულნი არიან ქონებრივის მხრით და ისე ცოტა დრო რჩებათ სოფელში სამოქმედოდ, რომ ნამეტანი უსამართლობა იქნება გუსაყვედურით, რომ ისინი, გარეშე თავისის პირდაპირის მოკვლეობისა, სხვას არას მოქმედობენ,—თუმცა, მათდა საქებრად უნდა ითქვას, რომ, თუ ვი სოფლად რამე სასიკეთო ვუთქვამთ, ისე მათის მეცადინეობითა და წყალობით.

სოფლის მღვდელს ვი შედარებით სოფლის მასწავლებელთან მეტი განათლებაცა აქვს მიღებული, მეტი დროც სამოქმედოდ და არც იმდენი დამაბრკოლებელი მიზეზები ეღობება წინ, რადგან შედარებით უფრო დაუმოკვადებელია, ქონებრივის მხრივაც გაცილებით უფრო უზრუნველია. ერთის სიტყვით, მღვდელს გარემოება ხელს უმართავს, რომ სოფელში მეტს მოქმედობდეს სოფლის სასიკეთოდ და სასარგებლოდ. მარტო ფორმალურის წირვა-ლოცვის შეს-

რეულებით ესლანდელი მღვდელი, როგორც გარემოებიდანა სჩანს, შორს ვერ წავა: სახელს ის ვერ მოიხვეჭს და ვერც ხალხის სიყვარულს დაიმსახურებს. საჭიროა მღვდელმა უფრო თავ გამოდებით იმოქმედოს, თავისი სამოქმედო ასპარეზი უფრო გაადიდოს, გააფართოვოს და გაართულოს. ნუ გამართლებს თავს ესლანდელი სემინარიაში სწავლა-დამთავრებელი, რომ სემინარია ამგვარ სამოქმედო ასპარეზისათვის არ გაემზადებსო. ჩვენ არა გეჟვრება, რომ სემინარია იმდენად არა წრთენიანად ახალგაზდა მოსწავლის, მომავლის მღვდლის გონებას, იმდენს საზოგადო განათლებას არ აძლევდეს, რომ მომავლის მოქმედებისათვის სრულიად უვიცი და მოუმზადებელი იყოს. თუ ახალგაზდა მღვდელი ცხოვრებაში სულთ არ დაეცა და მუდგელი და ჯობე არ გადაემართა, ადვილად შეუძლიან ბევრი არსებითი საჭიროება სოფლისა დახვეწათილას, ბევრი სიკეთე დასთესოს, ბევრს დახმარებას ცრემლი მოსწმინდოს და ბევრს ბოროტ განზრახვლებას და ძარცვა-გლეჯვას ფრთა შეაკვეციოს!..

რანაირის სამოქმედო პროგრამის ასრულებას უნდა დაადგოს სოფლის მღვდელი, ამას თვითონ სოფლის ცხოვრება დახანხუებს, თუ თვითონ მღვდელი გონებით ბედი არ არის.

ჩვენ მხოლოდ აქ მიაგნებთ ჩვენს თავს ნებას, ერთის მოხერხებულის გლეხის გულმტკიანული დახანხავი მოკვივანთ, რომელიც დასლგოებით სატაკს შემოსსენებულს პროგრამას.

«თქვე დალოცვილებო,» დაიწყო ამ გლეხმა: «ვინც ნასწავლი კაცები ხართ, ჩვენს შიამე ტვირთს ვა არ გვიმსუბუქებთ, უფრო გვიმძიმებთ.

ჩვენ თქვენთან მოკვლით ხსნასა და გზის ჩვენებას, თქვენ ვი უელში გვიტყრთ და გვანახობთ, ერთი ჩვენც აგვასკვდით ზეგით, ერთი ჩვენც დაგვანახებთ, რომ ჩვენდა სასაგეთოდ იღვწით, ჩვენის უღლის შემსუბუქებასა ჭეჭარობთ და ზრუნავთ! რა უნათ, ძალიანა ჩემ გეწმინათ, უნდა გამოგიტყდეთ და გიანახათ, რომ თქვენი გვემინან, ვერ გენდობით, ეჭვის თვლით გიუურებთ. რატომ? იმიტომ, რომ, აი, სამოცი წლის კაცი ვარ, ვუფურებ და კაკირდები ამ ჩვენს შირ უელში სატარებელ ცხოვრებას, და, ვინც მე სწავლულ კაცად მიმანხნა და მიმანხნია, იმან უფრო დაგულუზა და

დაგვანელა. აკერ, შენი ჭირიმე, ნასწავლი მღვდელი, მღვთის ენა-
სეღში უჭირავს; ახა ერთი შესედე, რასა შერება? რა ოინებსა
სხადის, რანაირად იქცევა! ჩვენ, შენი ჭირიმე, უსწავლელები ვართ,
ემაწილევიით წასედულობითა ვნსოვრობით: რასაც მღვდელი და
მასწავლებელი დაგვანასკებს, ჩვენც, იმათი შემსედავრე, იმას ვიზამთ.
სხვა რა გზა გვაქვს? ვის უნდა მივბამოთ? აკერ შესედე ტეტას,
რას ამბობს: «თუ კა მღვდელი დღეობაში, ქორწილში და ნიშნო-
ბაში ქეიფს გასწევს და დაითურება, მე რაღა ვარო?!.. თუ კა იმან
ორი ძნის წანასეღში ორი ათეულის «პრატაკოლი» შეადგენინა
ჩვენს ელამა მამასხლისს და «სუდში» ორი ათეულის ფასი
გადანსდგენინა ჩვენებიანთ იავოს, მე რაღა ვარო! შე დემოთი რათ
მიწეინს, რომ შეც ისე მოვიქცეო?!» მოდი შენა და გამტეუნე
ტეტას!

«ათასნაირი ჭირი და ვარამი გავწუხებს, შენი ჭირიმე, ათას-
ნაირი; რომელს ერთს უნდა გაუძლოს და გაუმეღავდეს უნოდ-
ნარი და ბეჩავი გლესი! აი დააკვირდი სასოფლო გზას. როგორია!
განა ამისთანა გზაზე სიარული შეიძლება? ამას წინად წვიამ მოვი-
და; ჩვენებიანთ ისაკას ძნის ურემა მოქმანდა, დაეფლო ტალხში და
მიემტვრა ურემს სოლები და ფერსოები. ეკ კიდევ არაფერი; ამას
წინად ჩემ ნათლას ბასილას საფეკავის ურემა მოქმანდა, ომასაც იქვე
დაეფლო ურემა, გამეჩებმა ურემა ველარ დამრეს ადგილიდგან. გა-
ვარეზებულმა ბასილამ იმდენი ურტეს საწყად გამეჩებს, სხანამ ეისრის
ძარღვები არ დასწედათ. დაიღუბა საწყალი კაცი: იმ გამეჩებითა
ცხოვრობდა სანოდავი. ეჰ! ვინ მოსთვლის, რამდენი უბედურება გვა-
ტყდებათ თავზე ამ უგზო-უკვლოებით, მაგრამ ვინ არის ჩვენი პა-
ტრონი?

«ახა ხსლავ ჩვენი წყაროები და ტეხა ნახეთ. როგორებია! კიდევ
ერთი ღვთის ბრძანებაა ჩვენს თავზე, თორემ ამისთანა წყალს რომ
ესვამთ, როგორა ვძლებთ?! ჩვენი წყაროები ნამდვილი გუბეების
ცხენი გინდა, იქა ჰყოფს თავს, ღორი, ძაღვი, შინაური და გარე-
ული პირუტყვი; შიგ ათასნაირი ჭია-ღუა ბუდობს. განა დაილევა
ამისთანა წყალი! მაგრამ მეტი რა ღონე გვაქვს, რომ არა ესვათ...
ეგა უბედურება, რომ ხან მაგისთანა წყალიცა შრება და დღის

საქართველოს
საქართველოს

საუღიანს უნდა ვეზიდლოთ ზურგით. აი, გვიპატრონეთ, თუ ჩვენთვის
გული შეგტოვებთ და ცოდნის გაქვით; სარჯს ჩვენ გავიღებთ, თქვენ
ოღონდ წინ გაგვიძეხით და გზა გვიჩვენეთ: ზოგი ფულს გამოაღებს,
კასაც ფული არა აქვს, ზურგს გამოაღებს—ისიც ფულია, ზოგი საკ-
ლავს მოიყვანს, ზოგი რას და ზოგი რას; უგულა ფულია, შენი
ჭირიძე, რაც კაცის ხელით ნამოქმედარა.

აბა, რა და ათა წელიწადი იქნება, რაც ეს წვეული ნაცარი
შემოგვიქვია და გავიანხავს ვინაა. მაკლა წელიწადი მაც ვინაა
გაკვდებით: უკვლეა ვისის ძირი სისხლის ოფლით არის მოწვეული,
ფოკელი ჭავო მამისისხლად არის ხეილი ვერ ღვინისხლადან, მერე
ახუნისხლადან და ბოლოს მუკვლეებისაგან. აი, რამდენი ხელი უნდა
მოთბეს, რომ ჭავომ ვინაა მისწიოს. ასე გავიანხავთ, შენი
ჭირიძე, ჩვენი ცხოვრება: ხელა უფულოდ გავიანხავს იმთავით, გვიკვი
დიდს სარჯს, შრომას, წვალბას და რა გრძობა ხელში? დისკრიმინაცია
თუ არა უფროა და იმედი მოგვრება, რომ, აბა მოგვიტანს სარჩო, მტერ-
საც და მოგვიტანს ამით მისხლს გავიანხავთ, შევერება ის ვასტა-
ლბეგია ნაცარი, გადავიხმობს უფროსს და გავიანხავს უძირა ორმოში!

ამ წვეული ნაცარის წამალი ყოფილა თურმე. შრომის ერთი
უმაწვილი კაცი იყო, იმან უწამლა. წამალმა გასტრა და ნაცარი ღირ
შეაყრა. მაგრამ რა გამოვიდა? ის უმაწვილი კაცი წვეულ ღირ
მოხულა, და ჩვენ ახა რა ვიცით, ან ის წამალი სად იფილება, ან
ის მამისა ვისგან უნდა ვიყიდოთ; არაფერი გავიანხავთ. თუ კი ხს-
წველ კაცებს ჩვენთვის საკეთილ გინდათ, გავიანხავთ, ან წამალმა
როგორ უნდა, ან რა დროს უნდა, ან მამისა როგორა ღირს, სად
იფილება? ხომ ხელა ჩვენს უცოდინარობას და გავიანხავთ.

ეუფროსს ხომ გავიანხავთ ათხანაირი ჭირი, მაგრამ ახარც ეს
დადგინილი ზურგ-ღა მოგვადის უწინდებულად. ახლად, რაღაც ღვთის
წყრომა ჩვენს თავზე: კარგს ზურგს დავუთესთ, მანც გუდაფუტად
იქნება, გუდაფუტადანს თესვს დავუთესთ და მანც ის არის! კვლავ-
ფერი გავიანხავთ: გლეს-კაცს ან ღვინომ უნდა მისცეს ხელი, ან
ზურგა. ჩვენ კი ორაკვლამ ვიღუპებით. ორაკვ მისხლადი გვლავ-
ტობს. მაწა გავიანხავთ, ამანდა და ჭებ გავიანხავთ, თუ დიქროთმა ხელ
ჩვენს ხელი, არ ვიცა, თან-ღა-თან უკან-უკან კი მივიანხავთ და

ჩვენს ცხოვრებას არაფერი სიკეთე არ ეტეობა-და! აღბად, ცოდვა რამ ტრიალებს ჩვენს უბედურს თავზე. ე სიმიანი და ფეტვი რომ მოგვდიოდეს, კიდევ იოლას წავალთ; რომ აღარც კვ მოგვდის! რა ვიცი, ამ დაღვრვილს დიქრთს რა დაუეშავეთ, რომ თავის დროზე წვიმას აღარ გვადირსებს ხოლმე. ამ გაზავსუღზე, როცა საჭირო არ იყო წვიმა, იმდენი უშხაზუნა, იმდენი იწვიმა, რომ თავი მოგვაბეზრა. ესლა კი, როცა საჭიროა, ამ ზავსუღის სამმა თვემ ისე გაიარა, რომ ციდან ნამი არ ჩამოკარდნილა. ამოიფორთვა სიმიანიცა და ფეტვიცა. ნეტავი ან კართოფილის მოყვანა ვიცოდეთ, ან კომბოსტოსი, ან ბამბისა, ან თამბაქოსი, ან სხვისა რისამე, კიდევ ერთი გზიდან მინიც აქნებოდა ხსნა. უწინ, ჩემს პატარა ბიჭობაში, მახსოვს, ჩვენი მინდვრის ბოლო სუფ ბამბით იყო დათესილი და კვი ბამბაც მოდიოდა. იმ ბამბათ ძალიან იოლას მივდიოდით: ტანისამოსიცა და ლოგინიც იმ ბამბას შემწეობით გვიკეთებოდა; ბევრს კიდევ ვყიდდით. ესლა სით გაქრა, რომ აღარავინ სთესავს! ესლა ბევრმა არც კი იცის, ბამბა ხეს ესხა, თუ ბალახს! აი ასე იცვლება დრო: დრო წინ მიზბის და ჩვენ კი უკან ჩამოვრჩით და დიდ მანძალზედაც ჩამოვრჩით.

«რალა თავი მოგაწეინო, ბევრი ვარამი ტრიალებს ჩვენს გულში, მაგრამ ვეკლას თქმა არ შემოიღიანს. ვარამის გამოთქმასაც ცოდნა უნდა და, საუბედუროთ, ეს ცოდნა არა გვაქვს ჩვენ. აბა, დააკვირდი, ამ ზამთარს ან ზავსუღს სუფ უბრალო ავადმყოფობით რამდენი სუფი დაიღუბოს და წუთისათვეს გამოესაღმოს! სად არის ჩვენთვის ან ექიმი, ან ფერმალი, ან ნასწავლი ბებია, აფთაქი? იმდენი დღე მე და ჩემს შვილებს შეგვეატოს, რამდენი ადამიანი ჩვენს სოფლებში სუფ უბრალო ავად-მყოფობით კვდებოდას. აგერ ჩემი მუზობელი ანდრია რისგან მოკვდა? ყარაიაზედ იყო სამუშაოდ, იქ დასცხომია, მოკვდა შინ მუცელ-გაბერილია. თუჩვე ცრუი წყლისაგან სტომაქი მოჰშლია. მაგრამ რომ ერთი შაურის სასწამებელი ზეთი დაეღია, მეტი არ უნდოდა. მაგრამ ან ზეთი ვინ მანახადა, ან ამის ცოდნა და მისკვდრა? დაიღუპა საწავლი ღომივით კანა და მისი ცოლშვილი სამთხორეო გზაზე შედგა. ვინ ჩამოსთვლის, რამდენი ამისთანა შემთხვევაა სოფლად. აი, ნასწავლო კაცებო, სად გვინდა

მოხმარებას, თუ ჩვენთვის გული გტკავათ. უოკელიფერი ღონისძიება ისმარეთ, რომ ჰატარა აფთაქი დაგვიანსოთ, ექიმი და ფერქალი მოკვიწიეთ. ამისთვის ძალაღ რომ ისმაროთ და ძალით გამოგვარ-თვით ფული, ღმერთი არ გიწიენთ. იქნება ზოგმა კიდერ გაგლან-ძლოთ, რომ ძალით ფული გამოართვით, მაგრამ თქვენ ამას ნუ შეუშინდებით, თქვენ ამას ნუ მოერიდებით: ზურგ წამსდარს ცხენს რომ წამლობას დაგუწიებთ სოლმე, წისლებს გვესურის და იკბინება, მაგრამ ჩვენ იმის წამლობას თავს არ ვანებებთ. ჩვენც ხანდისხან იმ ზურგ-წამსდარ ცხენსა გვაჯაროთ სოლმე.

როცა სიკეთეს დაგვანახებთ, მაშინ ჩვენი ღანძლვა ჩვენვე დაგვი-ბრუნდება და თქვენ კი ღოცვა-გურთხევით მოვიხსენიებთ. მართალია, ღარიბები ვართ, მაგრამ თუ ასე არ მოვიტყვიეთ, უფრო დავიდუშე-ბით. ჰინუტყვების წამლობაზე რაღა გითხრა, ჩვენში ამისა არაფერი არავის გატყვება. უნდა სჯობდეს რა სტკავა, ამას აბა ვინ გაიგებს?

ხანდისხან, როცა ღმერთი მოგვხედავს სოლმე და მოსაკალი ხელს გვამღვეს, სარჩოს რიგინად მოხმარება და გაუიღვა რადი ვიცი: როგორც ქალაქელ ვატარს უნდა, იმ მზანდაზე მიაქვს ჩვენი ნაწვავ-ნადავი: სირაჯი თუნგ ღვინოში მე აქ ექვს შაურს მამღვეს და ტფილსში კი იმ ღვინოს თუნგს ექვს აბაზად ჭყიდის; კოდს*) ჰურში აქ მანეთ ნახევარს მამღვეს, და ქალაქში იმ კოდს სამ მანეთად ჭყიდის; ერთ ფუთს მატყულში სამს ან ოთხს მანეთს მამღვეს და თვითონ შვიდ და რვა მანეთად ჭყიდის; ფუთს ვუკლში სამს ან ოთხს მანეთს მამღვეს, თვითონ რვა მანეთად ჭყიდის; რამდენი სხვა რამ იუიდება ასე, იმის ვინ ჩამოსთვლას! აბა ახლა შესედე თვითონ ვატარი ჩვენზე როგორ ვატრობს: მოაქვს სოფელში დამძალ-ღემძალი ჩათი, არშინი თვათონ შაურად ან შაურ-ნახევრად უნის, მე კი იმას სამ შაურად და აბაზად მამღვეს და ამასაც იმადლება, თითქო დიდს წყალობას მიშვებოდეს. ამგვარად ჩვენი ვიბე თხელდება, და ვატრისა კი სქელდება. აი, აქაც თქვენ უნდა დაგვდოთ წამალი, თქვენ უნდა აგვიხილოთ თვალი, გაგვკვიბინოთ მზანდა, რომ ჩვენი ნაშრომი ჩაღის ფასად არ გადაგვაურეკინოთ და ჩვენ-თვის სჯობრო სავატრო მამასისხლად არ გვაუიღინოთ. ძნელია ვე-

*) კოდი სამ ფუთზე ცოტა მეტია.

ლაიფის უნებ გაკეობა, მაგრამ ამ სიმკლემი თქვენ არ უნდა შეგაში-
ნოთ: სოფელი ერთ დღეს არა ვინ აუშენებია: ზოგი დღეს, ზოგი
სგულ და ამწიარად ღმერთიც სელს მოგვიმართავს...

ესლს ისინი იკითხე, როცა ვალის ღება დატკობიანდებს სოფ-
მე, რა სარგებელს ვახდით. ამის წინად «ზრისტაქმა» გამოგვიცხა-
და, წელიწადში ათ თუმანზე თორმეტი მანეთის მეტი სარგებელი
არ ვადისდართო, და თულის ზეტრონძიც არ გბედოს მეტის აღე-
ბათ, თორემ, თუ ეს დაუმტკიცეს, ვანონის ძალით, სასტიკად დაი-
სჯებთ. ეს რომ გავიგონეთ, სიცილი აკვიტულა. «ზატონო, სომ
არ ხუძრობთ, მკ სარგებლით თულის ვინ ვასესხებს? ეკ ვანონი
განონად დარჩება და ჩვეს ისევე ბეელს სარგებელს გამოგვართმევენ,
უპასუხეს გულ-ნატკინობით გლესებმა».

მართლაც, ამ სტრიქონების დამწერს ამგვარი შემთხვევა ხშირად
შესხვედრია:

— «ბაჟო, რას აძლევ სარგებელს ჩვენს მედუქსს?» — კითხე
ერთს ჩემს ნაცნობს გლესს.

— «თავისა და სარგებელში ქერი უნდა მიკრე», — მიპასუხა გლეს-
მა: — «სუთმეტი მანეთი ვისესხე ამ სამი თვის წინად და აი ესლს ამ
სუთმეტი მანეთში ოც და თორეოდი ქერი უნდა ჩავაზარო! კოდა ათ
შაურად აქვს დაკეთალი».

— «მერე, რა დირს ესლს კოდა ქერი?»

— «ესლს კოდა ქერი ექვსი ზაზი დირს და შექმდგომასე მანეთ-
ნასკერადან გაიფიდება», — სთქვა გლესმა.

— «მერე, ეს ხომ უღმერთო სარგებელია, რატომ არ უნიკლებ?
მოსამართლე სუთმეტი კოდასე მეტს არ მივარცმიანებს».

— «ჩივილი როგორმეიღება», — სთქვა ცარცებით გლესმა: — «მე-
ორედ ღარ მინდა მისულა? რაღა პირით მივადე? შემდეკ სომ ღარ
გამძირთამს, მამინ საღდა წავადე? ვინ მასესხებს? არა, ჩივილი არ შემი-
ძლიან, რასაც დავიბრდი, უნდა მაკრე! რა მედუქსე გინდა, ყველს ასე,
ვისაც ვი თულა აქვს: ჩემი შეზობელიც ასე მიზამს, რომ ვესესხოს!»

სად შეუძლიან ჩემს უსვირო კლამს დაწნატოს ის სიმწუნ-
რო სურათი სოფელელის ხალხის ცხოვრებისა, რომელიც ასეთის
ძლიერებით მიფობს ჩვენს სოფლებში!

—
განა რომ სიმკლე ბეკრია ჩვენის სოფლის ცხოვრებაში! მკ-
რამ, საუბედუროდ, მომკლდა ძლიან ცოტა...

დროებში ცვირბიში ფეროწმ ანოუფულს მიწის იკ კამინი
დგომოდის ნორ დეფუმაგ მი იბქინ იმანი. აფხსონისი კოტელო
კად მიკოუნდნაგორ (თიიკულტატამოკ) დიბნფილოკუ-მამუ მით
მამ მიმსენს აიფულ იუიგფი იბქლოტმ კამოუნორ, კერამოფუნ
ფიიულტამ (1883/სპანია) დენს იბქლოტმ მიმსენს ფი იბქლოტმ
დგ მამ მიბნდუ

უსხოეთის მიმოხილვა

ახალი ვითოგ-ცვლილება საზრანგეთში

საფრანგეთის რესპუბლიკას ახალი თავმჯდომარე მიენიქა: ფელიქს ფორი. რიცხვით, ეს მეექვსე თავმჯდომარეა ამ რესპუბლიკისა. პირველი გახლდათ ტიერი (1871—1873), მეორე—მარშალი მაკ-მაჰონი (1873—1878), მესამე—გრევი (1878—1888), მეოთხე—სადი კარნო (1888—1894) და მეხუთე—კაზიმირ-პერიე (1894). ახლად-არჩეული თავმჯდომარე, ფელიქს ფორი, იმავე პარტიის და მიმართულების კაცია, რომელსაც მისი წინამოადგილე ეკუთვნოდა. მაშასადამე, არავითარს ნამდვილს ცვლილებას არ გამოიწვევს საფრანგეთის პოლიტიკურს ცხოვრებაში კაზიმირ-პერიეს სამსახურიდან გადადგომა და ფორის არჩევა მის მაგიერ. მაგრამ მარტო ამ ორი კაცის მსგავსებისაგან კი არ სწარმოებს ეს შეუცვლელიება საქმის მიმდინარეობისა საფრანგეთში. ვანც უნდა აერჩია კონგრესს, გადამდგარ თავმჯდომარის მაგიერად, სულ ერთია, საფრანგეთის პოლიტიკური მიმართულება და ზედი ამით ერთი ორადაც არ გადინრიდა არც მარჯვნივ, არც მარცხნივ, ადვილად შესაძლებელი იყო თავმჯდომარედ რადიკალების კანდიდატი, ანრი ბრისსონი აერჩია კონგრესს, მისის აზრებისა და მიმართულების მიხედვით კი არა, მისის პარადის ხასიათის და წარსულის გულიოსათვის, აი სწორედ ისე, როგორც ამასწინად დეპუტატების პალატამ აირჩია თავის თავმჯდომარედ, წარსულის ნოემბერსა და იანვარში. ბრისსონი კი არა, თვით სოციალისტების მეთაურებში რომ აერჩია ვინმე კონგრესს, გინდ ჟორესი, გინდ ეულ-გედი,

მაშინაც კი საქმის მსვლელობა სწორედ იმნაირივე იქნებოდა, როგორც აქამომდეა. ამისი მიზეზი ის გახლავთ, რომ საფრანგეთის წეს-წყობილებით (კონსტიტუციით) რესპუბლიკის თავმჯდომარეს, რომელსაც მეთაური ადგილი უკავია ქვეყნის სამსახურში, და ქვეყნის მეთაური ჰქვია (chef-d'Etat), სრულიად არავითარი უფლება არა აქვს მინიჭებული მოქმედებისა ან გაგლენისა. ეს შეცდომით კი არ არის მომხდარი, ლოგიკური შედეგია საპარლამენტო წესწყობილებისა, იმ ქვეყნებისთვის, საცა პარლამენტს მარტო კანონმდებელი უფლება კი არა, მთავრობის ხელმძღვანელობაცა აქვს მინიჭებული. ჩრდილოეთის ამერიკის შეერთებულ შტატებში, საცა საპარლამენტო წესწყობილებაა აგრედვე შემოღებული, საქმე სხვაფერია: იქ პარლამენტი მარტო კანონმდებლობს, და არა მართავს ქვეყანას. მართვა იქ რესპუბლიკის თავმჯდომარეს აქვს ჩაბარებული, რომელსაც ერი ირჩევს, და არა პარლამენტი. თავის სამსახურის ვადის განმავლობაში, თავის ოთხს წელიწადს, ეს თავმჯდომარე თვითონ ირჩევს და ნიშნავს მინისტრებს, და საკუთარს შეხედულებისამებრ მართავს ქვეყანას, იმ სამზღვრებში, რომელიც მის უფლებათათვის კონსტიტუციას დაუდვია. ერთიანხმება თუ არა ამ მის შეხედულობას პარლამენტი, სულ ერთია, თავმჯდომარე თავის გზას ადგია. ხშირად მომხდარა და მოხდება ხოლმე, რომ პარლამენტი ერთის აზრისაა, ამერიკის შეერთებულს შტატებში, და თავმჯდომარე—მეორისა, სულ წინააღმდეგისა. მათ შორის, ხანდისხან, მთელის ოთხის წლის განმავლობაში, ჰლდვიის და პრიალებს გაცხარებული ბრძოლა, ომიც. მაგრამ ეს გარემოება მაინც სრულებითაც არ უშლის საქმის წესიერად მიმდინარეობას. კონგრესი თავისთვის კანონმდებლობს, თავმჯდომარის მმართველობა თავისთვის მართავს ქვეყანას, სანამ, კანონისგან დანიშნულს ვადაზე, ერი თავისს საკუთარს აზრსა და შეხედულობას არ გამოსთქვამს, და ან ერთისა და ან მეორის სასარგებლოდ არ გადასწყვეტს საბოლოოდ სადავო საგანს.

იმ ქვეყნებში კი, საცა პარლამენტს, კანონმდებლობას გარდა, მართვის ხელმძღვანელობაცა აქვს მინიჭებული, დიდაც ყოვლად-შეუძლებელია, რომ ქვეყნის მეთაურს რაიმე ნამდვილი უფლება და ძალა ჰქონდეს. ამგვარად არის მოწყობილი საქმე საფრანგეთსა და ინგლისში. საქმით, არც ინგლისში, არც საფრანგეთში, იქაურს მეფეთა და თავმჯდომარეთ არავითარი რეალური გავლენა არა აქვთ დატოვებული საქმის გადასაწყვეტად, ისინი პასუხისმგებელნი არ არიან (კონსტიტუციით), იმიტომ რომ მართვა მათ ხელში არ არის. იქ ქვეყნის საქმეებს სწყვეტავს და მართავს მარტო სამინისტრო, პარლამენტის პირდაპირის ზედამხედველობის ქვეშ და სწყვეტავს და მართავს აღნიშნულ ვადის გასვლამდე კი არა, ოთხისა ანუ ექვსის წლით კი არა, მაგალითად, მარტო იქამდე, სანამ მას, სამინისტროს, პარლამენტის ნდობა არ დაუკარგავს. ამგვარ წყობილებაში, როცა პასუხისგება—მაშასადამე უფლებაც—ერთიანად სამინისტროს აქვს მიჩენილი, უვადოდ დანიშნულს, როგორ მოხერხდება ახალი მესამე ძალის დაარსება, შვიდის წლის ვადით ანა-და სამუდამოდაც დაყენებულისა? ამიტომაც კონსტიტუცია, საფრანგეთში, და ჩვეულება ინგლისში, თითქმის არავითარ ნამდვილ ძალას და უფლებას არ აძლევს თავმჯდომარესა და მეფეს. იქ ეს ზემორე მოხსენებულნი მარტო სამინისტროსაგან შედგენილს სიტყვებს წარმოსთქმენ და სამინისტროსაგანვე დამზადებულს ბრძანებასა თუ განკარგულებას ხელს აწერენ. მათ მინიჭებული აქვთ მხოლოდ ორი შესამჩნევი უფლება: როცა პარლამენტი რაიმე ისეთს კანონს დაადგენს, რომელიც თავმჯდომარეს (ან მეფეს) მეტის-მეტად ჭკუაში არ მოსდის, შეუძლიან ხელი არ მოაწეროს იმ კანონს და ძალა არ მისცეს ასრულებისა. ამ უფლებას Veto ჰქვია. ამ შემთხვევაში პარლამენტი ხელ-ახლავ უნდა განიხილოს ის კანონი, რამდენისამე ხნის შემდეგ, და თუ მაშინ პარლამენტის გადაწყვეტილება შეუცვლელი დარჩა, თავმჯდომარე (თუ მეფე) ვალდებულია პარლამენტს დაეთანხმოს და აღსრულებაში მოიყვანოს მისთვის უსიამოვნო კანონი. მეორე შესამჩნევი უფლება ის არის, რომ

თავმჯდომარეს, საფრანგეთში, და მეფეს—ინგლისში ნება აქვთ დაითხოვონ დეპუტატების პალატა და ახალი დეპუტატების არჩევა დანიშნონ, თუნდაც უწინდელებს თავისი ოთხის წლის სამსახურის ვადა არცკი გასვლოდეს. საფრანგეთში თავმჯდომარეს მარტო იმ შემთხვევაში შეუძლია ამ უფლების ხმარება, როცა სენატიც ამ ნებას დაპრთავს. ესაა და ეს მთელი უფლება თავმჯდომარისა, თუ მეფისა, ნამდვილ კონსტიტუციურ სახელმწიფოში. ამ მიზეზით, ვინც უნდა იჯდეს ქვეყნის მეთაურად ამ ნაირ ქვეყნებში, სულ ერთია, ისტორიის მიმდინარება იქ მათის ქეთისა-მებრ ვერც აქეთ-იქით გადაუხვევს, ვერც უცაბედად წაფორხილდება.) ამის უმჯობესს მაგალითს წარმოგვიდგენს ის დრო, როცა რესპუბლიკის თავმჯდომარედ საფრანგეთში გამწარებული მონარქისტი მაკ-მაჰონი ბრძანდებოდა, რომელსაც გულით სურდა და არც ჰმალავდა ამ სურვილს—რესპუბლიკელების დამარცხება და თავიდან მოშორება და რომელსაც დამხმარედ, თანამოაზრედ სენატი უდგა გვერდით, იმ დროს საუმეტესოდ მონარქიელებისგან შემდგარი. საქმე 1877 წელს იქამდე მივიდა, რომ მაკ-მაჰონმა რესპუბლიკელების სამინისტრო (ჟულ-სიმონისა) გააუქმა და სენატის ნებართვით, დეპუტატების პალატა დაითხოვა. აი ამ დროს იყო გამბეტამ რომ სთქვა: „ახლა ერთი გამოსთქვამს თავის მსჯელობას და მაკ-მაჰონი ან უნდა დამორჩილდეს, ან უნდა გადადგესო“. რაღა თქმა უნდოდა, რომ ხალხმა 1877 წელშიაც იგივე გადაწყვეტილება გამოსთქვა და ისინივე აირჩია დეპუტატებად, ვინც წლინახევრის, წლის წინად, 1876-ის დამდევს ჰყვანდა არჩეულნი. რაღა თქმა უნდა, აგრედვე, რომ მაკ-მაჰონს გადადგომის მეტი სხვა გზა არ დაპრჩენია.

ლოგიკურად უეჭვოა, რომ მოწინავე რესპუბლიკელები სრულიად მართალნი არიან, როცა ამტკიცებენ—საჭირო არ არის თავმჯდომარის ადგილი, სჯობს სულ მოვსპოთ ეს თანამდებობაო. ზომიერი რესპუბლიკელები ამის პასუხად იმას კი არ ამბობენ „აუცილებლად საჭირო არის ეს თანამდებობაო“, არა, ამბობენ მარტო: რას გვიხდენს, რაში გვიშლის ხელს,

იყოს, რაკი უცხოეთის ძვალში, რომელიც მონარქიულს წესს შესწევია, უფრო ადვილად დაგვიწახურებს პატივს და შეგვძენს მის კავშირსაო. ნამდვილს უფლებას ხომ არას ვაძლევთ, რომ საწინებელი გაგვიხდეს ოდესმეო, მაშ რა უშავს ბაიარლსავით გუქონდეს შენახული ეს თანამდებობაო. მართლაც, რომ მარტო ბაიარლის დანიშნულებას ასრულებს, მეტს არაფრისას. ამიტომაც ამგვარი ადგილები შესაფერია უფრო იმისთანა ადამიანთათვის, რომელთაც პირადი, ორიგინალური ხასიათი და ნიჭი არ გააჩნიათ, და რომელნიც შესანიშნავნი და დასაფასებელნიც არიან უფრო ხასიათის სიმტკიცით, მოქმედების უცვლელობით, ვინემ გონების ძლიერებით ან აზრების სიმდიდრით, ანა-და ახალ გზების ძებნითა და სხვ. გრევი და კარნო, რომ გორც ბრესლონი, სწორედ რომ ზედ გამოქრილნი იყვნენ, ამისთანა თანამდებობისთვის. მათი დინჯი ხასიათი, მათი აუღელვებლობა, მათი თითქო მძინარე უმოძრაობა, ეჰ, გავბედოთ და ვთქვათ, მათი გონების სიღარიბე, და თან ხასიათის შეურყეველი პატიოსნება, ქვეყნის წინაშე, ქვეყნის ძვალში, თავმდებია მათის ნიადაგის ერთგულობისა და ჩაბარებულის ალავის, საქმის, კანონების ერთგულად დაცვისა. ამნაირ თანამდებობისთვის სრულიადაც არ ვარგანან იმისთანა მეთაურები, როგორნიც იყვნენ ტიერი, გამბეტა, კაზიმირ-პერიე და სხვ. ამათ შინადა ნიჭი აქვთ, საკუთარი — და არა მარტო პარტიული — შეხედულობა. მათი გონება ნიადაგ სდუღს, ნიადაგ ახალს სარბიელს ეძებს, ნიადაგ ახალ საცდელისა ან-და განსაცდელისა-კენ მიიწევს, ახალს გზებს ეძებს, ახალს ტვირთს ეტანება. დედამიწის პირზე არც ერთი მოიძევება ისეთი, არც ქვეყანა, რომ ამისთანა მეთაურს გაუძლოს და გაჰყვეს დიდის ხნის განმავლობაში. ამისთანა იყო, მაგალითად, პეტრე დიდი, რუსეთის ხელმწიფე. რუსეთმა გაუძლო პეტრეს მარტო იმიტომ, რომ იმის წინად მთელის საუკუნის განმავლობაში მოსვენებითა სძინავდა. პეტრე ხელმწიფის ღვაწლმა და წინამძღვრობამ რუსეთი ისე დაღალა და დაჰქანცა, რომ იმის შემდეგ მთელი ორმოც და ათი წლის განმავლობაში დასვენება დასჭირდა, სუ-

ლის მოსაბრუნებლად და იმ სიკეთისა და სიმდიდრის მოსამკე-
 ლად, რომელიც პეტრეს გმირობამ დარგო თუ დასთესა... ამი-
 სთანა მომქმედნი საჭიროა ქვეყნისთვის მინისტრებად, ისიც
 ყოველთვის კი არა, ან დიდ გასაქირის დღეს, ანა-და შემდეგ
 დიდის დასვენებისა, როცა წამაზრდილი ქვეყნის ახალი ძალა
 ახალის ნაბიჯის გადადგმას თხოულობს და ახალს ასპარეზს
 ეძებს სამოქმედოდ. საპოლიტიკო ცხოვრებაშიაც ის კანონი
 მოქმედობს ენერჯის შეძენის და ხარჯვისა, რომელიც ფიზი-
 კურ ქვეყნიერებაში გამოკვლეული. ტიერი, გამბეტა, ჟულ-ფერ-
 რი, კაზიმირ-პერიე, როგორც პირადის ხასიათით და ენერჯით
 სავსე მეთაურები, არასოდეს არ ვარგანან თავმჯდომარეს თა-
 ნამდებობისთვის, ამიტომ რომ ისინი მებრძოლნი, მშრომელნი,
 მომქმედნი არიან, და არა დარაჯნი, გუშაგნი, და თავმჯდომა-
 რეობა კი, უფრო მეტად, დარაჯობაა... ამიტომაც გასაკვირვე-
 ლი როდია, რომ კაზიმირ-პერიემ დიდ ხანს ვერ გასძლო თავის
 ახალს უმოქმედო და უმოძრაო თანამდებობაში; ვერ გასძლო ისე,
 როგორც ვერ სძლებდა ტიერი და ვერ გასძლებდა ვერც ჟულ-
 ფერი, ვერც გამბეტა...

ახალი თავმჯდომარე რესპუბლიკისა ბევრად უფრო შე-
 ეფერება, ხასიათით და გონებით, მის თანამდებობას, ვიდრე მი-
 სი წინამოადგილე, პირადის ენერჯით სავსე კაზიმირ-პერიე. მა-
 გრამ საქმეთა მიმდინარეობა მის დროსაც სწორედ იმნაირვე
 იქნება, როგორიც მის წინად იყო, რადგანც საფრანგეთის ერი
 და აზრი არაფერს გადუსხვაფერებია ამ უკანასკნელ წელთა
 განმავლობაში, და ძალა ხომ სულ მათშია. როგორც კაზიმირ-
 პერიეს დროს, ისე მისის მოადგილე ფელიქს ფორის დროსაც,
 სახელმწიფო საქმეების გადამწყვეტელად ერთი და იგივე დებუ-
 ტატების პალატა არის, რომელშიაც 581 წევრი აი როგორ
 არიან დაყოფილნი პარტიებად: ზომიერი რესპუბლიკელი 317
 კაცი, რადიკალი—122, სოციალისტი—49, მონარქიელი—58,
 და რესპუბლიკას შერიგებული, უწინდელ მონარქიელებთაგან-
 ნი—35 კაცი. ძალა, მაშასადამე, ზომიერ რესპუბლიკელების
 ხელშია, იმ რესპუბლიკელებისა, რომელთაც 1869—1881-მდე

რადიკალები ერქვათ, და რომელთაც მეთაურად გამბეტა და ჟულ-ფერრი ჰყვანდათ. ამ მიმართულებას მარტო ის შესამჩნევი განსხვავება აქვს ეხლანდელ ეგრედ-წოდებულ რადიკალებსაგან, რომ ზოგიერთ ეკონომიურ საგნების თაობაზე სხვა აზრისაა, ვინემ ესენი. რაში მდგომარეობს ეს განსხვავება, ეს აზრების უთანხმოება, ამას ყველაზე უფრო რიგიანად გვიჩვენებს იმ საქმის მოკლედ განხილვა, რომლის გადაწყვეტის დროს დამარცხდა და სამსახურიდან გადადგა დიუბუის სამინისტრო: კაზიმირ-პერიეც, ხომ, ამ გადადგომის გამო დაეთხოვა თავის თანამდებობას. ამ საქმის განხილვა ცოტაოდნად შორს გავიტაცებს, მაგრამ ეს საგანი იმდენად შესანიშნავია, თანამედროვე ისტორიისა და ეკონომიის გასაგებად, რომ დაკარგულად არ ჩაითვლება ამაზე მოწოდებული დრო.

უწინდელ, ძველ, რადიკალურ პარტიის პროგრამაში ეკონომიურ საგნებსა და საქმეებს თითქმის არავითარი ალავი არ ეკავა. როცა ამ პარტიამ, 1878—1881-ში უპირატესობა იშოვნა და საქმეების მართვა ჩაიბარა, იმას დამზადებული გადაწყვეტილება როდი ჰქონია, თუ როგორ უნდა წარემართა ეკონომიური ცხოვრება და მოღვაწეობა საფრანგეთისა. მას წინ დებდა ათასი საგანი, ათასი არეულ-დარეული საქმე. მათ შორის ისინი აირჩია, რაც უმთავრესად მიაჩნდა: ჯარის დამარაგება, სამხედრო და საზღვო სამსახურის კანონების შეცვლა, სკოლების გავრცელება და გაუმჯობესება, მუშების ამხანაგობათა დაწესება, და მათთვის რიგიანის კანონების შედგენა, აღმინისტრაციის გამოცვლა, კანონმდებლობის გადასწორება და სხვ. და სხვ. ეს ყველაფერი მართლა რომ ყოველად საჭირო და ყოველად აუცილებელი საქმე იყო. ამასთან ფინანსების მდგომარეობისათვისაც უნდა ეზრუნათ, რადგანაც უწინდელმა მთავრობათა წარმომადგენლებმა აუარებელი ვალი და მეტად სიმძიმო გადასახადები დაუტოვეს ახლად გამარჯვებულს რადიკალურს პარტიას. ამ მდგომარეობაში პარტიამ საჭიროდ დაინახა გადაედო სხვა დროსთვის იმ პროექტების განხორციელება, რომელნიც ეკონომიურ მდგომარეობას შეეხებოდა. უმთავრე-

სი ამ პროექტში შეეხებოდა რკინის გზებისა და სახელმწიფო ბანკის დასსსსს კერძო კამპანიების ხელიდან და სახელმწიფო ქონებად, სახელმწიფო სამმართველოს უწყებად გარდაქცევას. საფრანგეთში არა თუ ყველა უმაჯრესი რკინის გზები, თვით „საფრანგეთის ბანკიც“ კერძო კამპანიების ხელში იმყოფება, და თითქო ცალკე სახელმწიფოს შეადგენენ რესპუბლიკაში. ეს მდგონარობა მით უფრო საძნელოა, რომ ამ კამპანიების აქციების მფლობელნი უფრო მონარქიელები არიან, ან-და ურიები, რომელთაც რესპუბლიკის ბელი და სიკეთე არაფრად ეპიტნავენათ. თავდაპირველად, 1881 წელს, რადიკალებმა, ფერრის და გამბეტას თაოსნობით, დააპირეს დაეხსნათ რკინის გზები და ბანკი კერძო კამპანიების ხელიდან. მაგრამ, ანგარიშის შედგენის შემდეგ, 1883 წელს დაინახეს, რომ ეს საქმე ერთობ სამძიმო იქნებოდა მათთვის იმ დროს, მით უფრო იმის გამო, რომ დიდი „კრაზი“ მოხდა იმას წინად ბირჟაზე ბონტუს ვაკოტრების გამო, და სახელმწიფოს შემოსავალმა, მატების მაგიერ, კლება დაიწყო. ამ სიძნელის მიზეზით გამარჯვებულმა რადიკალურმა პარტიამ საქიროდაც სცნო დაემახინჯებინა და შეემცივებინა ის დიდი პროექტი საფრანგეთის მოფენისა ახალის რკინის გზებისა და პორტების ბადით, რომელსაც ისტორიაში „ფრეისინეს პლანი“ დაერქვა... რადგანაც რესპუბლიკას ფული შემოაკლდა ამ პროექტის ასრულებისათვის, და ახალის სესხის აღება გაძნელდა კრაზის გამო, ამ მიზეზით იმდროინდელმა რადიკალურმა მმართველობამ სულ სხვა გზა აირჩია: გზა კამპანიებთან მორიგებისა (კონვენციებისა). კამპანიებმა იკისრეს ფრეისინეს პლანისამებრ თავიანთის ხარჯით გაეყვანათ ახალი რკინის გზები, მაგრამ იმ პირობით კი, რომ საფრანგეთის მთავრობას გარანტია განეგრძო ზოგიერთის მათის ოპლიგაციებისათვის. იმ დროის გასაქირისთვის ეს მორიგება მართლაც რომ მოხერხებული იყო, მაგრამ შემდეგისთვის საკმაოდ დიდს დაბრკოლებას უმზადებდა ქვეყანას. ისიც კი მართალია, რომ გზების დახსნა კამპანიების ხელიდან აღეკრძალა სახელმწიფოს საზღვარს კი არა, მარტო ათიოდე წლის (თუ

არ (დამავიწყდა) განმავლობაში. აი ამ მორიგების თაობაზე მოხდა ის განხეთქილება რესპუბლიკურ და რადიკალურ პარტიაში, რომელიც, მას შემდეგ, ასე ატყვია საფრანგეთის ცხოვრებას. იმდროინდელ რადიკალურ პარტიის უმრავლესობამ მორიგება მიიღო და დაამტკიცა, როგორც აუცილებელი საჭიროების შედეგი და როგორც სასარგებლო საქმე რესპუბლიკისთვის. უმცირესობამ კი სოციალისტების შეხედულობა მიითვისა ამ საგანზე: არ შეიძლება რკინის გზები კერძო კაპიტანების ან კერძო კაცთა საკუთრებას შეადგენდნენო, ქვეყნის ბელი მათზეა დამოკიდებული, მაშ საქვეყნო, სანაციონალო უნდა იყენონ, დავისხნათ, გავანაციონალოთ, გავსახელმწიფოვოთო. იმათ, ვინც ამ უკანასკნელ შეხედულობას დაადგნენ, რადიკალების, ან რადიკალ-სოციალისტების, სახელი დაირქვეს. დანარჩენებმა კი, ვინც კაპიტანებთან მორიგების მომხრე შეიქნა, პროგრესისტების სახელი დაიმკვადრეს. მაგრამ ხალხში კი უფრო „ობორტიუნისტებად“ არიან ცნობილნი.

უეჭვო საქმეა, სახელმწიფომ თვითონ უნდა მართოს რკინის გზანი, რომელნიც ქვეყანას ძარღვების მაგიერობას უწევს, და შეუძლიანთ ან ააშენონ, ან დაამხონ ქვეყანა მათის მმართველის სურვილისა და მოხერხებისა-მებრ. უეჭველია, საფრანგეთში ამ მოკლე დროში, აუცილებლად უნდა მოხდეს იმ ნაირივე დახსნა რკინის გზებისა, კერძო კაპიტანების ხელიდან, როგორც ბელგიაში, გერმანიაში და თვით რუსეთში ასე ადვილად მოახდინეს იქაურმა მართებლობის წარმომადგენლებმა. უეჭველია, კიდევ, რადიკალებისა და სოციალისტების პარტიები თავიანთ უსამზღვრო და გამოურკვეველ პროგრამებს რომ შემოკლებდნენ და მართო აი ამ დახსნაზე, რკინის გზების, მანქანების და ბანკის დახსნაზე რომ დაამყარებდნენ, ბევრად უფრო მალე და უფრო ადვილად შეიძენდნენ უმრავლესობას ქვეყანაში, მაშასადამე, ბევრად უფრო ადრე მოიპოვებდნენ გავლენას და ქვეყნის მართვასაც ხელში ჩაიგდებდნენ... მაგრამ მათ ჯერ ვერ გამოუტყვევიათ ამ საქმის განხორციელების გეგმა, ვერ მოუძებნიათ საკმაო წყაროები, ვერ დაუჯერებიათ ქვეყნის

უმეტესობა, რომ ეს საჭირო რეფორმა, მარტო აუცილებელი კი არა, შესასრულებელიც არის და ადვილად ასასრულებელიც...

ბოლონდელი შეტაკება ამ საგნის გამო საფრანგეთის პარლამენტში მეტად არევ-დარევით მოხდა. დიუპუის სამინისტრო იმ აზრისა იყო, რომ რკინის-გზის კამპანიებს მთავრობისაგან მინიჭებული აქვთ გარანტია მათის კაპიტალისა მარტო იმ ვადად, რომელიც მათის დაარსების დროს ძველმა მთავრობათა წარმომადგენლებმა დააწესესო. კამპანიები კი ამტკიცებდნენ, ვითომ 1883-ის მორიგების დროს, რაკი კამპანიის ზოგიერთ სხვა უფლებებს ვადა განუგრძელდა, ამავე მიზეზით ობლიგაციების გარანტიაც კამპანიების მოსპობამდე უნდა ძალაში დარჩესო. კამპანიები აპირებდნენ ახალი ობლიგაციები დაემზადებინათ და ზედ აბეჭდვინებდნენ: „ამ ობლიგაციებს მინიჭებული აქვთ ხაზინის გარანტია“-ო. სამინისტრომ, რომლის ნება დაურთველად კამპანიები ამგვარ ობლიგაციებს ვერ დაბეჭდავენ, იმ პირობით მისცა ნება მათის დაბეჭდვისა, რომ ზედ დამატებული ყოფილიყო სიტყვები: „ამა და ამ წლამდე“. კამპანიებმა ამის თაობაზე საჩივარი შეიტანეს სამინისტროზე. ამ უკანასკნელს ორნაირად შეეძლო წარემართა საქმე: ან პარლამენტისათვის წარედგინა საკანონმდებლო წესით სამუდამოდ გადასაწყვეტად, ანა-და კანონის ასახსნელად გადაეცა „სახელმწიფო რჩევაში“, რომელსაც საფრანგეთში სწორედ იმ ნაირივე მნიშვნელობა აქვს, როგორც ჩვენში „Губернское Правление“-ს. მართლაც, სახელმწიფო რჩევის წევრები მთავრობისგან ინიშნებიან.—რჩევამ რომ ეს საქმე განიხილა, კამპანიების ჩივილის გამო, იცნო, რომ მართებლობას უფლება არ ჰქონდა მოეთხოვა კამპანიებისაგან ვადის აღნიშვნა ობლიგაციებზეო. თუმცა ამ გადაწყვეტილებით საქმე საბოლოოდ არც მოგებულად ჩაითვლებოდა, რომელიმე მხარესთვის, არც წაგებულად, მაინც „საზოგადო მუშაობის“ მინისტრმა სამსახურს თავი დაანება. მისი დათხოვნის გამოისობით სოციალისტების ერთმა მეთაურთაგანმა, მილიერანმა, პარლამენტში კითხვა აღძრა თვით კამპანიების უფ-

ლებებზე. მისი აზრით, ამ საქმეში მოპასუხედ ქვეყნის წინაშე ის მინისტრები არიან, რომელთა მეოხებითაც 1883-ში პარლამენტმა კამპანიებთან მორიგება მოახდინა. იმ მინისტრებს ალბად ქვეყნის ინტერესები არ დაუცავთ, ოინურად გაუგრძელებიათ კამპანიების კაპიტალის გარანტიის ვადა. მეორეს მხრით ეხლანდელს მმართველობას ამ დავის გადაწყვეტა არც სახელმწიფო რჩევისთვის უნდა მიენდო, არც სამსაჯულოსთვის, — პირდაპირ პარლამენტისთვის უნდა გაესინჯვინებინა და დაებოლოვებინა საქმე, რადგანც ამგვარ კითხვებში მხოლოდ მეუფე და გადაწყვეტელი საქმისა პარლამენტია, და სხვა არაფერია. — ამის თაობაზე იმ პირმა, რომელიც 1883-ში „საზოგადო მუშაობის“ მინისტრად იყო, და რომელმაც მოიაზრა და ასრულებამი მოიყვანა კამპანიებთან მორიგება, რაინაღმა, პირდაპირ გამოაცხადა, რომ მორიგების დროს და მორიგების პირობებში სიტყვაც არ ხსენებულა გარანტიის ვადის გაგრძელების თაობაზე, მაგ საგანზე კამპანიები ტყუფიან, და გულმოდგინედ ვთხოვ პარლამენტს ცალკე კამისია დანიშნოს, ამ კითხვის სასტიკად გამოსაძიებლად. პარლამენტმა, რასაკვირველია, თანხმობა განაცხადა, თითქმის ერთხმად, ამგვარის გამოძიების დანიშვნაზე. ამით კითხვა და მდგომარეობა განახევრდა. სოციალისტები და რადიკალები იმას ცდილობდნენ, მდგომარეობით ესარგებლნათ და არა თუ მარტო ეხლანდელ სამინისტროსთვის შეეწამებინათ, ერის თვალში, კამპანიების ან კაპიტალისტების სასარგებლოდ მეცადინეობა, მთელი ზომიერი რესპუბლიკელების პარტიაც გაეთქირათ ამგვარივე ბრალისდებით. რაკი ეს არ მოხერხდა, და რაინაღის პროტესტმა ძველი საქმე სასტიკ გამოძიებას გარდასცა, დარჩა ახალი, ეხლანდელი სამინისტროს მოქმედების გაჩხრეკა. პარლამენტს, ამ საქმის განხილვის დროს, სრულიადაც არ უნდოდა დიუბუის სამინისტრო გადაეყენებინა, მაგრამ მასთან გულწრფელად სურდა ქვეყნის ინტერესები დაეცვა კამპანიების გაუმაძღრობისაგან. ორჯელ-სამჯერ მან კენჭის ყრით საქმე ისე გადასწყვიტა, როგორც ჩვენში ამბობენ, რომ არც მწვადი დაეწო, არც შამფური. მაგრამ სამინისტრომ

თითქო განგებ, მაინცა და მაინც მოინდომა ისეთი გადაწყვეტილება დაედგინებინა პარლამენტისთვის, რომელშიაც, სამინისტროსადმი ნდობის გარდა, ისიც ყოველიყო გამოთქმული, რომ სახელმწიფო რჩევის განაჩენი — წესიერი და სამართლიანი არისო. ეს კი პარლამენტს არაფრის გულისათვის არ უნდოდა გამოეთქვა. ბოლოს, ექვსი თუ შვიდი კენჭის ყრას შემდეგ, გამწარებულმა პარლამენტმა ისეთი რეზოლუცია მიიღო, რომელშიაც გამოთქმული იყო მისი სურვილი „სახელმწიფოს ინტერესების დაცვისა“ კამპანიების წინააღმდეგ. ეს იმას ნიშნავდა, რომ სამინისტრო დამარცხდა, და სამსახურიდან უნდა გადადგარიყო.

ლაპარაკი და ჩიჩინი არ უნდა, სიმართლე, გონიერება, ქვეყნის ნამდვილი სარგებლობის მიგნება, ამ საქმეში, პარლამენტის მხარეზე იყო, და არა სამინისტროსაზე. ძნელი გასაკვებია — რაღ დაიყინა დიუბუამ ამგვარი საქციელი, რად მოინდომა კამპანიებს მომხრედ გამოეყვანა თავი, რად აუხირდა პარლამენტს, იმ დროს, როცა მისი სამინისტრო სასტიკად ებრძოდა კამპანიებს და სრულიად არაფერში არ უთმობდა მათ? ქვეყნისა და მწერლობის სიმბატია, ამ შეტაკებაში, საზოგადოდ, პარლამენტის მხარეზე იყო. თვით სამინისტროს მომხრეებს შუა ისმოდა ღრტკინვა: „ტყუილ-უბრალოდ აღირსა დიუბუამ რადიკალებს ეს პატივიო, ვხლა ერს ეგონება, თითქო მარტო რადიკალები იყენენ მისი სარგებლობის დამკველები, კამპანიების მადისაგანაო“. ყოველს შემთხვევაში შთაბეჭდილება კი მართლა ასეთი მოხდა, და გარეშე ხალხისთვის მართლა ისე გამოისახა საქმე, ვითომ ბრძოლა ატეხილი ყოფილიყო კაპიტალიზმის და სოციალიზმის შუა, ვითომ ერთი მხარე იმას ცდილობდა, რომ რკინის გზები კამპანიების ხელში დარჩენილიყვნენ, როგორც კერძო სამეფო სამეფოში, და მეორე კი კამპანიების გაუქმებას და რკინის გზების დახსნას მეცადინეობდაო. საქმე ასე ისახებოდა ერის გონებაში და მწერლობაში, პარლამენტის გადაწყვეტილების და დიუბუის სამინისტროს გადადგომის შემდეგ. მთელი ქვეყანა, საფრანგეთში, მარტო იმაზე დაობდა და

იბრძოდა: რა სჯობია—კამპანიების ხელში დატოვება რკინის გზებისა, თუ მათი დახსნა და სახელმწიფოს საკუთრებად გადაქცევა?

მაგრამ ამ საინტერესო კითხვის რიგინად გამოკვლევა და გასინჯვა როდი ვის დასცლია: მეორევე დღეს, შემდეგ სამინისტროს გადადგომის გამჟღავნებისა, გახეთქმა საფრანგეთში ამბავი მოჰყინეს, რომ რესპუბლიკის თავმჯდომარე, კაზიმირ-პერიე, თავის თანამდებობას და სამსახურს თავს ანებებსო. მისი გადაწყვეტილება მართლა მალე იქნა ასრულებაში მოყვანილი. პარლამენტის ორივე თავმჯდომარეებს ოფიციალურად გამოეცხადა კაზიმირ-პერიეს სურვალი. მის „ეპისტოლეში“, რომელიც კანონისამებრ, ორივე პალატას წაეკითხა, ის აზრი იყო გამოთქმული, რომ კანონს ჩემთვის, რესპუბლიკის თავმჯდომარისთვის, არ მოუნიჭებია საკმაო უფლება, ჩემი თანამდებობის და პასუხის-გების შესაფერიო. ქვეყანა ჩემგან ბევრს ელის, ბევრს თხოულობს, მე კი არც საშუალება, არც უფლება მაქვს მისი მოლოდინის გამართლებისაო. ვინც მე იმ მაღალ ადგილზე დამაყენა, ჩემდა უნებურად, ისინი საშუალებას როდი მძლევენ მათი მონდობილება გავამარაგო, და ქვეყნის წინ პართლად გამოვიდეთ. ერთი სიტყვით, კაზიმირ-პერიემ პარლამენტის წინაშე კითხვა ისე დაადგინა, რომ კონსტიტუცია არ უფარვა საფრანგეთსო, რადგანც რესპუბლიკის პრეზიდენტს არავითარი რეალური უფლება არა აქვს მინიჭებულიო. რასაკვირველია, რაკი კითხვა ასე იქნა დადგენილი, პარლამენტს მეტი გზა და საღსარი არ რჩებოდა, ახალი თავმჯდომარე უნდა მოეძებნა რესპუბლიკისთვის. იმ დროს, როცა ქვეყანა სრულიადაც არა ჰკრძობს რესპუბლიკის თავმჯდომარის სისუსტეს, ან მისი თანამდებობის გაძლიერების საჭიროებას, და როცა მოწინავე პარტიები ერთხმად ამტკიცებენ ამ თანამდებობის უსარგებლობას, ვინ იკისრებდა მისი უფლების მომატებას, წინააღმდეგ ლოლიკისა და მეცნიერებისა? პარლამენტს ერთი წუთის განმავლობაშიაც არ უფიქრია ამ საგანზე: უფიქრელადაც ცხადი იყო, რომ კაზიმირ-პერიეს ადგილზე ისეთი ადამიანი

უნდა დაესვათ, ვისაც ამ თანამდებობის შესაფერი ხასიათი და შეხედულობა ჰქონოდა.

ღვთის მადლით, საფრანგეთი ზოგიერთი სხვა ქვეყნებივით ღარიბი როდია საჭირო კაცებით. იმას არასოდეს არ შემოჰკლებია ნიჭიერი და მომარაგებული მომქმედი პირები. ამ ქვეყანაში ვერავინ იფიქრებს, თუ შეშლილი არაა, ჩემს იქით ქვეყანას გზა არა აქვსო. თვითეთუ აღგიღზე ერთის მაგიერ ათი და ოცი კაცი ჰყავს გამზადებული, წინამოადგილეზე უკეთესი თუ არა, არც უარესი ხომ მაინც. ამისთანა მდგომარეობაში პარლამენტი, აბა, ბოდიშს რად მოიხდიდა კაზიმირ-პერიეს წინაშე? მან სიტყვის უთქმელად კენჭი ჰყარა. სარბიელზე, კაზიმირ-პერიესგან დაწუნებულ ადგილის დასაკავებლად, სამი კანდიდატი გამოიყვანეს: გამბეტას მეგობარი, და გამბეტას სამინისტროში მინისტრად ნამყოფი მეტად ღირსეული პირი, ვალდეკ-რუსსო, მაღალი ნიჭისა და საკუთარი პიროვნობის მექონე; გამბეტას მაგიერად 1881-ში პალატის თავმჯდომარედ არჩეული, ანრი ბრისონი, რადიკალებისგან შეყვარებული, თუმცა ზომიერი ხასიათის და შეხედულობის კაცი; და ფელიქს ფორი, ზომიერი პარტიის მომხრე, ზომიერი მინისტრი, ზომიერად გამოცდილი და მოხერხებული, ზომიერი ნიჭის მექონე. ამ სამს მეტოქეს შუა პარლამენტმა, რასაკვირველია, უსუსტესი გამოირჩია.

„რასაკვირველია“ აქ იმიტომ მოგახსენეთ, რომ ამ ამორჩევაში ერთი დიდი მსოფლიო კანონის ძალა მოქმედობდა, რომელსაც მკითხველი საკმაოდ არ იცნობს, და კი უნდა იცნობდეს, თავის სასარგებლოდ. ადამიანის გროვას ის თვისება აქვს ბუნებისაგან მონიჭებული ინსტიქტსავეთ, რომ მარტო დიდ გასაჭირის თუ საჭიროების დროს ეძებს სხვისგან შველას ან დახმარებას, მარტო უკანასკნელ, უკიდურეს განსაცდელში მიმართავს ლონიერს ადამიანს... მარტო ჩვენი უბედური ხალხის პრაქტიკულმა ფილოსოფიამ კი არ შთაიბუქდა გონებაში კანონად: „ბატონი სუსტი გიჯობდეს, მუშა კი ლონიერიო“. რაც დედა-მიწაზე ხალხი არსებობს, ყველას სისხლში და ძვალში

გამგდარი აქვს ეს აზრი. განსხვავება მარტო ისაა, რომ ზოგი „სუსტს“ და „ლონიერს“ უწოდებს, სხვა კი „სულელს“ და „ჰეკიანს.“ ამის შესაფერად, ყოველთვის, როცა მყუდროების თუ კეთილ-დღეობის ხანებში ადამიანის საზოგადოებას ამოსარჩევი ჰყავს კაცი რამე თანამდებობის ასასრულებლად, შეგიძლიათ წაუგებელი სანაძლევეო დადოთ, რომ ყველა კანდიდატებზე უმეტესი შანსი ამორჩევისა იმას აქვს, ვინც უფერულია, ვისაც არც კარგი შეუძლია, რამ, არც ავი, ვინც მეგობარს მეგობრობას ვერ გაუწევს და მტერს—მტრობას, და ვისაც, ერთი სიტყვით, არც ავი სძულს არც კარგი უყვარს. ამისთანა კაცზე ამბობენ, როცა ის გადიცვლება და დასამარხი გახდება: „დედი-მიწის ზურგზე ამ კეთილს კაცს ერთი წინააღმდეგი, ერთი მტერი არ ჰყოლიაო“. ამბობენ ამას—მისდა საქებრად. ამბობენ, და იმას კი არავენ ჰგრძნობს, თუ რა სასტიკი გმობა და დასჯაა ადამიანისთვის ამგვარი „ქება“. არავენ ჰგრძნობს, რომ მას არც არავენ ჰყვარებია ქვეყანაზე, თავისი პირადობის მეტი, არც არაფერი სწამებია, თავისი კერძო სარგებლობის გარდა. უგრძნობელად და უნამყოფოდ გაუტარებია მას ცხოვრება, ყველასთვის პირფერულად უღრეჭია, ყველაფრის წინ ზურგი და თავი უხრია. მაშასადამე, ნურც შემდეგში ექნება ნურავის მისი იმედი: ყოველთვის და ყოველგან ის უმოქმედოდ, უმოძრაოდ დადგება, გულ-ხელ-დაკრებილი და აუშფოთებელი, ყველასთვის უსარგებლო, მაშასადამე, ყველასთვის მავნები. ყველას ესმის, გონიერთავანს, რომ უსარგებლო იქნება ეს კაციო. მაგრამ ყველა თავის თავს და ქვეყანას იმით ატყუებს, რომ ჰფიქრობს ან ამბობს: „მაგიერად უვნები იქნება: ვერც მე, ვერც სხვას ვერას დააკლებსო“. აი, ეს გრძნობა უღვეს საფუძვლად იმ ინსტიქტს, რომელიც ერთნაირად ამოქმედებს ადამიანის საზოგადოებას მთელის დედა-მიწის ზურგზედ, და ერთნაირად არჩევენებს „უფერულს“ პირებს, ყოველთვის, როცა მყუდროების ან კეთილ-დღეობის დროს მას ასარჩევი ჰყავს ვინმე მეთაურად ან წინამძღოლად.—მარტო იმ იშვიათ შემთხვევებში, როცა საზოგადოებას ძანთლა უჭაბს, როცა მას

საშუალება აღარსად ეგულება შევლისა, და საკუთარი უძღუ-
რობის გაგება უადვილდება, ის გრძნობულობს, თუ რა სა-
ჭიროა მისთვის ღვთის მადლით და ნიჭით ცხებულო, ღირსეუ-
ლი მეთაური. აი, მარტო ამ გასაჭირის დროს ის ირჩევს მართ-
ლა ნიჭიერს აღამიანს, და ამორჩევს შემდეგ ჰგუაბს მას მარ-
ტო იმ დრომდე, სანამ გასაჭირს თავიდან არ მოიშორებს,
სანამ მისი მწვავე შიში და ხსოვნა გონებიდან არ ამოეხოცება...
კაზიმირ-პერიე საპრეზიდენტო კაცი არ იყო, და მას თავის
დღეში არავინ აირჩევდა პრეზიდენტად. პარლამენტი შე-
შინებულნი თუ არა, დამტრთხალი რომ არ ყოფილიყო შარშან
ზაფხულზე, კარნოს მოკვლის უეცარი ამბავით. იმ დროს მთელს
საზოგადოებას, და, მაშასადამე, პარლამენტსაც, მართლა შიშის
ქრუან ტელი უელიდა სხეულში, ანარქისტების ზედი-ზედ
მოხდენილი მკვლელობის გამოისობით. იმ დროს განსაცდელი
აღდა პარლამენტს, და პარლამენტი ძლიერს, ენერგიულს პირს
ეძებდა. კაზიმირ პერიეც აი ამიტომ, მარტო ამიტომ აირჩიეს,
აირჩიეს როგორც ენერგიით სავსე პირი. აირჩიეს და მისი ენერ-
გიის იმედით მოისვენეს. სამინისტრომ, რომელმაც რასაკვირ-
ველია, თითქმის გამოუკლებლად იცოდა ყველა ანარქის-
ტების რიცხვი, სახელი, სადგომი, კაზიმირ-პერიეს წაქეზებით,
ერთი ბადით მოხვეტა ისინი და სატუსალოში დაამწყვდია. რა-
მდენიმე თვემ, მას აქეთ, ისე გაიარა, რომ ანარქისტებს საფ-
რანგეთში არავინ მოუკლავსთ, არც არაფერა აუფეთქებიათ.
„განსაცდელი“ გაქარწყალდა. სხვაფრივ, ღმერთმა ყოველს
ჩვენს კეთილს მიანიჭოს ისეთი მშვიდობიანობა, კეთილ-დღეო-
ბა და წესიერება, როგორც საფრანგეთში არსებობს ყველა-
ფერში. ამიტომაც, რაც უფრო და უფრო ქარწყლდებოდა შარ-
შანდელი შიშის ხსოვნა, მით უმეტესად უკვარდა ყველას კა-
ზიმირ-პერიეს არჩევა. ამ უბედურს კი ეკონა, რომ რაკი ჩემ
ენერგიას მიმართა მხარემო, მართლა უნდა აღვნიშნო ჩემი კვა-
ლი, მართლა უნდა შევასრულო და გავამართლო ქვეყნის მონ-
ღობილებათ...

ექვი არ არის, კაზიმირ-პერიეს კვლავაც ვნახავთ, საფრან-
გეთში, პოლიტიკურ ასპარეზზე. ენერგიის გარდა, მას ვრცე-

ლი გონება და დიდი პირადი ნიჭი აქვს. აზრებით, როგორც ნოვატორი, ის ბევრად უფრო წინ სდგას, ვინემ რადიკალების კანდიდატი ბრისონი, მეტად ვიწრო და მოკლე შეხედულობის მექონე. როგორც გამბედაობით ავსილი ადამიანი, კაზიმირ-პერიე ბევრ სოციალისტებსაც კი გაუსწრებს, არა თუ რადიკალებს. მაგრამ იმ ქვეყნებში, საცა კენჭის ყრის უფლება საზოგადოებას, ან ხალხს, დიდი ხანია როდი აქვს მინიჭებული, პირველი ოცი და ორმოცი წლის განმავლობაში ამომრჩევლები ხშირად ხდებიან მატყუარა უბედების მსხვერპლი... რა ჰქნას კაცმა: ეს აუცილებელი კანონია ზრდისა. როგორც ბავშვი ისე ვერ აღდგამს ფეხს, და რბენას კი არა, სიარულსაც კი ვერ შეეჩვევა, თუ მრავალჯერ არ დაეცა, არ გაითხუპნა და არ დაიმტვრია ცხვირ-პირი, ისე ხალხიც ვერ მიაგნებს თავის ნამდვილს გზას და სარგებლობას, ვერ შეეჩვევა თვით-მმართველობის ხეირიანად ხმარებას, თუ რამდენჯელმე არ შესცდა და არ დაისაჯა, თუ საქმით არ გამოსცადა მოლაქლაქების ნამუსი, და ნელ-ნელა ჭკუა არ ისწავლა... ამიტომაცაა ნათქვამი, რომ თვით-მმართველობა უმჯობესი სკოლაა საზოგადოების აღზრდისათ.

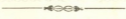
ამ (თვით-მმართველობაში, რაც უფრო მეტს რიცხვს აქვს მინიჭებული კენჭი, და რაც უფრო გონება გაუხსნელია უმრავლესობა, მით უფრო მეტი დრო სჭირია მას გამოცდილების შესაძენად, განსაკუთრებით იქ, საცა უფლება უცაბედად და ერთბაშად მიჰნიჭებია ყველას. ესაა თანამედროე დემოკრატიის ზოგიერთი ნაკლულეფანების მიზეზი. ის „მეცნიერები“, რომელნიც ამ მიზეზით იწუნებენ და ჰგმობენ დემოკრატიას—როგორც ტენი, მაგალითად, ან რენანი—უსამართლოდ ივიწყებენ ამ გარემოებას. სამართლიანად რომ სჯიდნენ, ისინი დარწმუნებული იქნებოდნენ, რომ მათგან ნაქებ ფორმას მართვისას დემოკრატიაზე ასჯერ უფრო მძიმე ნაკლულეფანება ჰქონდა, არა თუ თავისს პირველ-დაწყებით სტადიაში, როგორ შიაც დღეს იმყოფება დემოკრატია ყოველგან, თვით სიბერის დროსაც...)

ენობა

საზოგადოებრივი ცხოვრება

ბოლქო

ნ. ნაკოლაძე

კალენდარიანი მიიღო შემდგომი წიგნები:

საქართველოს კალენდარი 1895 წ., შედგ. ვ. გუნიას მიერ, ფასი 50 კ.

Кавказский Календарь за 1895 г., сост. Кондратенко, Тифлисъ, 1894 г. ფასი 1 მ. 50 კ.

Тифлисский Календарь за 1895 г. сост. Герценштейномъ, Тифл., 1895 г., ფასი 25 კ.

ბ. ლომაურა—ქაჯანა—მოთხრობა, ტფილისი 1895 წ., ფასი 5 კ.

გიორგი გვანავა—ბატონიშვილი ლევან—პოემა, ტფილისი 1895 წ., ფასი 5 კ.

ჭონის შავიანი ანუ დავარტული ბავში.—მეორე გამოცემა თავართქილადის წიგ. მალაზიისა № 35. ახალ-სენაკი 1894 წ., ფასი 2 კ.

მიკვანურთ ქალკაყის ლექსი—სამსხეთში შეგროვილი და დამატებული კონსტანტინე (მესხი) გვარამაძისაგან, მეორე გამოცემა კ. თავართქილადის წიგნის მალაზიისა № 36. ახალ-სენაკი 1894 წ., ფასი 5 კ.

საქმასწავლა ბიბლიოთეკა—ლექსები შეკრებილი კ. ოცხანელის მიერ, მესამე გამოცემა კ. თავართქილადის წიგნის მალაზიისა № 38. ოზურგეთი 1895 წ., ფასი 5 კ.

რედაქტორი
 ალექსანდრე ჭეიშვილი

გამომცემელი
 ალექსანდრე ჭაბადაძე

განცხადებანი

მაკოს თინსა

და

საფინანსო საზღვარს

სასოფლო საგანგებო გეგმავლობა,
მსყრის შევადგინო

აქსანაგობა

და ამისათვის ვუძებ

ადგილ-მამულის მართვა პირთ.

მსურველთა შეუძლიანთ პარტიაში წადადგინონ «მოამბის»
რედაქციაში.

ИМЪЮ КАПИТАЛЪ

И

СПЕЦИАЛЬНЫЯ ЗНАНІЯ ПО ПРОМЫШЛЕННОМУ
СЕЛЬСКОМУ ХОЗЯЙСТВУ,

Ищу компаніона съ землею, хочу составить
ТОВАРИЩЕСТВО.

Предложенія адресовать въ редакцію «Моамбе»

„ივერიკა“

გამოვა 1895 წელსაც

იმავე პროგრამით, როგორც წინაღ.

ფასი გასეთვისა:

12 თვით	10 მ. — კ.	6 თვით	6 მ. — კ.
11 "	9 " 50 "	5 "	5 " 50 "
10 "	8 " 75 "	4 "	4 " 75 "
9 "	8 " — "	3 "	3 " 50 "
8 "	7 " 25 "	2 "	2 " 75 "
7 "	6 " 50 "	1 "	1 " 50 "

საზღვარ-გარეთ დაბარებული ეღირება 17 მან. მთელის წლით, სოფლის მასწავლებელთ „ივერია“ მთელის წლით დაეთმობათ 8 მან.

თუ ტფილისში დაბარებული გაზეთი ტფილისს გარეშე ადრესზედ შესცვალა ვინმემ, უნდა წარმოადგინოს რედაქციაში ერთი მანეთი; ხოლო თუ ტფილისის გარეშე ხელის მომწერელი ერთის ადგილიდან მეორეში გადავიდა, უნდა წარმოგზავნოს ორი მანეთი. 666-21826

ფასი განცხადებისა: წელი 10 მან. 6 მთ.

შემოთხე გვერდზედ თითო ჯერ სტრიქონი—8 კაპ., პირველზედ—16 კაპ.

გასეთვის დაბარება შეიძლება შემდეგის ადრესით:

თფილისი „ივერიის“ რედაქციას

ნიკოლოზის ქუჩა, 21.

და „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოების“ კანცელარ: სასახლის ქუჩ., ბანკის ქარეასლა.

საფოსტო ადრესი:

ТИФЛИСЬ. Редакция „ИВЕРΙΑ.“

რედაქტორ-გამომცემელი ილია შავჭავჭავაძე.

სამეცნიერო და სალიტერატურო ნაშატებიანი გაზეთი

„კ ვ ა ლ ი“

გამოვა 1895 წ. ყოველ კვირაში ერთხელ ერთიდან სამ თაბახამდის
 გაზეთი წლიურად ღირს გაუგზავნელად 7 მანეთი, ხოლო
 გაგზავნიით 8 მან. ნახევარის წლისა: გაუგზავნელად 3 მ. 50 კ.
 გაგზავნიით 4 მანათი. სამი თვისა: გაუგზავნელად 2 მანეთი,
 გაგზავნიით 3 მანეთი. თითო ნომერი აბაზათ. ხელის მომწერ-
 ლებს წლის ფული შეუძლიანთ ნაწილ-ნაწილ გამოგზავნონ.

ხელის-მოწერა მიიღება

ტფილისში არწრუნისეულ ქარეასლის ქართულ სახალხო
 სამკითხველოში, „წერა-კითხვის საზოგადოების კანცელარიაში“
 და თვით „კვალის“ და „ჯეჯილის“ რედაქციაში. **Артиллер. ул.
 д. Тамамшева, возлѣ Кадет. корпуса.**

ქალაქს გარეშე ხელის-მომწერთა შეუძლიათ მიმართონ:
 „ჯეჯილის“ აგენტებს.

ვინც „ჯეჯილის“ და „კვალს“ ერთად დაიბარებს, იმათთვის
 წლიურად ეღირება გაუგზავნელად 10 მ., ხოლო გაგზავნიით 12 მ.

კვირძო განცხადება დაიბეჭდება სხვა-და-სხვა ენაზე.

რედაქტორ-გამომცემელი ან. თ.-წერეთლისა.

მიიღება ხელის-მოწერა 1895 წ. ორ-კვირეულ გამოცემათა ქართულს

„მ წ ყ ე მ ს“ -ზე

და რუსულ „**ПАСТЫРЬ**“-ზედ

ფასი ჟურნალისა:

12 თვით „მ წ ყ ე მ სი“	5 მ.	6 თვით „მ წ ყ ე მ სი“	3 მ.
— „ ორივე გამოცემა	6 „	— „ ორივე გამოცემა	4 მ.
— „ რუსული	3 მ.	— „ რუსული	2 მ.

სოფლის მასწავლებელთ „მ წ ყ ე მ სი“ დაეთმობათ მთელის
 წლით ს ა მ მ ა ნ ე თ ა დ.

რედაქციას აქვს კანტორები: ქუთაისში ხანანაშვილების
 სახლებში და ვიარაღაში რედაქტორის საკუთარს სახლებში.

გაზეთის ხელის მოწერა შეიძლება როგორც ყვარიალში, აგრეთვე ქუთაისშიც.

გარეშე მცხიერებთა ჟურნალის დაბარება შეუძლიათ ამ აღრესით: **Въ Квирилы, въ редакцію газеты и журнала „МЦКМСИ“ и „ПАСТЫРЬ“.**

„მწვემს“-ის ხელის მომწერლებს საჩუქრად 1895 წელში დაურიგდებათ მოზრდილი მსახურება

ზოთასი ღ ღავით აღაზუნებულისა

ზოთას სურათს იანვრიდან მიიღებენ ხელის მომწერნი და დავათ აღმაქმნებლასს წლის ბოლოს.

საემაწვილო ნახატებიანი ჟურნალი

ჯეჯილი

წელიწადო მკექესე

გამოვა 1895 წელსაც ორ თვეში ერთხელ იმავე პროგრამით როგორათაც აქამდის.

ჟურნალი „ჯეჯილი“ ტფილისში დატარებით ღირს—3 მ. ტფილისს გარეშე გავზავნით 4 მან. ვინც 10 ეგზემპლიარზედ მეტს დაიბარებს იმას დაეთმობა სამ სამ მან.

ცალკე ნომრის ფასი ტფილისში არის 70 კაპ., ხოლო სხვა ქალაქებში—ქუთაისს, ბათუმს და გორში—75 კაპ.

ხელის მოწერა შეიძლება მხოლოდ წლით და ნახევარიწლით.

ხელის-მოწერა მიიღება:

- 1) ტფილისში—„წერა-კითხვის საზოგადოების“ კანცელარიაში, (Дворцовая ул., д. Зем. Банка, № 102), „ქართველთა ამხანა გობის“ წიგნის მაღაზიაში და თვით „ჯეჯილის“ რედაქციაში, Артилл. ул. д. Тамамшева, возлѣ Кадет. корпуса.
- 2) ქუთაისში—ან. ბაქრაძესთან, დიმ. ბაქრაძის სახლში.
- 3) გორში—ზ. დავილოვთან.
- 4) ბათუმში—მ. ნიკოლაძის სააგენტოში.
- 5) თელავში—მ. ცისკარაშვილის აფთიაქში.
- 6) საჩხერაში—ყარამან ჩხეიძესთან.
- 7) თიორნეთში—ივ. თ. ჩიბალაშვილთან.
- 8) ყვირილაში—თ. ხუსკივაძესთან.

ზოსტის აღრესით: **Въ Тифлисѣ, въ редакцію грузинскаго дѣтскаго журнала „Джеджили“.**

რედაქტორ-გამომცემელი ან. თ.-წერეთლასა

Годъ XIII

1895

Годъ XIII

ВЪ ГОРОДЪ КАРСЬ

КАРСКОЙ ОБЛАСТИ

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

НА ГАЗЕТУ

„КАРСЪ“

НА ТЕКУЩІЙ 1895 ГОДЪ

Газета «Карсъ» въ 1895 году издавается на тѣхъ-же основаніяхъ, какъ и въ прошломъ 1894 году, по той-же программѣ и подъ тою-же редакцію.

УСЛОВІЯ ПОДПИСКИ:

съ доставкою и пересылкою ТРИ рубля въ годъ.

Подписка принимается въ редакціи газеты «Карсъ», въ гор. Карсъ, куда адресуютъ свои требованія и иногородные.

Газета „Карсъ“ имѣетъ ближайшею цѣлью всестороннее изученіе Карсской Области и распространеніе въ обществѣ вѣрныхъ и точныхъ свѣдѣній, какъ о нынѣшнемъ ея состояніи, такъ и о мѣропріятіяхъ, направленныхъ къ ея благоустройству.

открыта подписка на 1895 г.

на ежедневную газету

„НОВОЕ ОБОЗРѢНІЕ“

(двѣнадцатый годъ изданія).

Условія подписки: съ пересылкою и доставкою: на годъ—10 р., на полгода—6 р., на три мѣсяца—3 р. 50 к., на одинъ мѣсяць—1 р. 50 к. За границу: на годъ—17 р., на полгода—9 р., на три мѣсяца—5 р. (Подписка принимается не иначе, какъ считая съ 1-го числа любого мѣсяца).

Для годовыхъ подписчиковъ, какъ городскихъ, такъ иногородныхъ, обращающихся непосредственно въ контору редакціи, **ДОПУСКАЕТСЯ РАЗСРОЧКА** на слѣдующихъ условіяхъ: при подпискѣ вносится—3 р., къ 1-му марта—2 р., къ 1-му мая—3 р. и къ 1-му сентября—2 р.

Подписка и объявленія принимаются въ **ТИФЛИСЬ**: въ конторѣ газеты, *Барятинская ул.*, № 8.

Иногородные адресуютъ свои требованія: въ Тифлисъ, въ редакцію „**НОВАГО ОБОЗРѢНІЯ**“.

Лица, подписавшіяся (безъ разсрочки) на годовое изданіе „**Новаго Обозрѣнія**“ 1895 г. въ настоящее время, будутъ бесплатно получать газету въ текущемъ году со дня подписки.

Открыта подписка на 1895 г. на газету

„ТИФЛИССКІЙ ЛИСТОКЪ“

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА:

Въ Тифлисъ:		Для иногород.:	
Съ доставкой на годъ	5 р.—к.	Съ пересылкою на годъ	6 р.—к.
” ” ” ” ”	полгода 3	” ” ” ” ”	” ” ” ” ”
” ” ” ” ”	3 мѣс. 1 75	” ” ” ” ”	” ” ” ” ”
” ” ” ” ”	1 мѣс. — 75	” ” ” ” ”	” ” ” ” ”

Подписка принимается исключительно въ конторѣ „Тифлискаго Листка“ (Тифлисъ, Головинскій проспектъ, д. Ротннова, № 3) и на указанные сроки съ перваго числа каждого мѣсяца.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1895 ГОДЪ

(Пятидесятый годъ издавнiя)

„КАВКАЗЪ“

Редакторъ-издатель Ю. Н. МИЛЮТИНЪ.

Подписная цѣна:

Городская. Иностранная. Заграничная.

На 12 мѣсяцевъ	11 р. 50 к.	13 руб.	18 р. 40 к.
11	11	12	18
10	10	11	17
9	9	10	16
8	8	9	15
7	7	8	14
6	6	7	13
5	5	6	12
4 мѣсяца	4 50	5	10
3	3 50	4	8
2	2 50	3	6
1 мѣсяць	1 50	1 75	2

Подписка принимается съ перваго числа каждаго мѣсяца на всѣ сроки отъ одного до двѣнадцати мѣсяцовъ.

Желающіе подписаться съ разсрочкою, вносятъ 2 р. при подпискѣ и по 1 р. къ первому числу каждаго послѣдующаго мѣсяца до погашенія всего причитающагося платежа.

ПЛАТА ЗА ОБЪЯВЛЕНІЯ (со строки петита или занимаемаго, ею мѣста): *На послѣднихъ страницахъ:* съ мѣстныхъ объявленій (кавказскихъ)—6 коп., съ прочихъ—10 коп. за каждый разъ. *На первыхъ страницахъ* вдвое. За большія многократныя объявленія по соглашенію. За разсылку особыхъ приложеній 8 рублей съ тысячи.

Подписка и объявленія принимаются въ конторѣ „КАВКАЗА“ Тифлисъ, Дворцовая улица, домъ Тифл. Двор. Зем. Банка.

О ПОДПИСКѢ НА „ТРУДЫ“

ИМПЕРАТОРСКАГО ВОЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА.

Журналь «Труды» выходитъ шестью книжками въ годъ, отъ 8 до 10 печатныхъ листовъ, черезъ два мѣсяца каждая.

ПРОГРАММА:

I) Журналы и протоколы общихъ собраний, со включеніемъ отчета секретаря.

II) Сельское хозяйство. Журналы засѣданій 1-го отдѣленія Общества и доклады, касающіеся предметовъ занятій этого отдѣленія.

III) Технические сельскохозяйственныя производства. Журналы засѣданій II-го отдѣленія и доклады по части техническихъ сельскохозяйственныхъ производствъ.

IV) Сельскохозяйственная статистика и политическая экономія. Журналы засѣданій III-го отдѣленія и доклады по статистикѣ и политической экономіи.

Обзоры сельскохозяйственной литературы, дѣятельности сельскохозяйственныхъ Обществъ и вообще сельскохозяйственной жизни страны, если будутъ служить предметомъ докладовъ въ средѣ Общества.

Кромѣ того, въ „Трудахъ“ помѣщаются свѣдѣнія о дѣятельности комитета грамотности и почвенной комиссіи, состоящихъ при И. В. Э. Обществѣ, и доклады, сдѣланные въ ихъ средѣ.

V) Корреспонденція Общества. Вопросы и отвѣты лицамъ, обращающимся въ Общество.

Подписная цѣна 3 руб. въ годъ съ пересылкою и доставкою; полугодовой подписки и на отдѣльныя книжки не принимается.

Подписчики «Трудовъ», желающіе получать и «Пчеловодный Листокъ», доплачиваютъ 1 руб. 50 коп. (вмѣсто 2 руб., платимыхъ отдѣльными подписчиками «Пчеловоднаго Листка»).

За объявленія взимается: за 1 стр. 8 руб., за $\frac{1}{2}$ стр. 4 руб. и за $\frac{1}{4}$ стр. 2 руб. Для подписчиковъ-же на «Труды» того года, въ которомъ дѣлается объявленіе, за 1 стр. 3 руб., за $\frac{1}{2}$ стр. 1 руб. 50 коп. и за $\frac{1}{4}$ стр. 1 руб.

Подписку слѣдуетъ адресовать: С.-Петербургъ, 4 рота Измайловскаго полка, д. № $\frac{1}{33}$, въ редакцію «Трудовъ».

ГОДЪ II.

ГОДЪ II.

Открыта подписка на 1895 годъ на еженедѣльный журналъ

„ДРОГИСТЪ“

посвященный научнымъ, промышленнымъ и бытовымъ интересамъ
дрогистовъ и аптекарей.

Направление и задача журнала „Дрогистъ“ настолько полно опредѣляется широкою его программою, обнимающею всѣ стороны практической дѣятельности многочисленной корпораціи дрогистовъ, что редакция считаетъ совершенно достаточнымъ ограничиться приведеніемъ его программы, не прибѣгая къ широковѣщательнымъ, многоглаголивымъ рекламамъ. Видя въ народившемся органѣ цементъ, цѣль котораго сплотить во едино разрозненныхъ членовъ нашей семьи, редакция обязана неуклонно стремиться къ этой цѣли, начертанной ею на своемъ знамени и заключающейся въ томъ, чтобы служить выразителемъ нуждъ юной корпораціи дрогистовъ, быть защитникомъ ихъ интересовъ и посредникомъ, какъ между отдельными членами этого сословія, такъ и между этимъ послѣднимъ и обществомъ, словомъ—быть вѣрнымъ, непристрастнымъ другомъ, въ которомъ они встрѣтятъ сочувственный откликъ на разносторонніе свои потребности и запросы. Само собою разумѣется, что достиженіе этой цѣли возможно только при сочувствіи къ изданію лицъ, къ интересамъ которыхъ оно служитъ.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА на годъ 5 руб., на полгода 3 руб. Допускается разсрочка: за первое полугодіе 3 руб., за второе 2 руб. Редакция и Контора: С.-Петербургъ, Измайловскій полкъ, 6 рота, д. 22. Подписка на журналъ и объявленія, кромѣ Конторы при Редакціи, принимаетъ въ ея отдѣленіяхъ: С.Пб. Невскій, д. 80 и Москва, уголь Больш. Дмитровкии Столешникова пер., д. Севастьянова, кв. 6. Б. А. Гиршбергъ; въ конторахъ Л. и Э. Метцль и К^о и во всѣхъ извѣстныхъ книжныхъ магазинахъ.

Программа журнала;

- I. Распоряженія правительства, касающіяся аптекарей и дрогистовъ.—
- II. Научныя статьи чисто практическаго свойства.—III. Химико-фармацевтическій отдѣлъ (анализы опредѣленія доброкачественности препаратовъ и т. д.).—IV. Фармацевтическій рынокъ въ Россіи и за-границей.—
- V. Хроника, внутренняя и внѣшняя извѣстія.—VI. Рефераты, библиографія и критика.—VII. Фармацевтическая хроника.—VIII. Корреспонденція.—
- IX. Вопросы и отвѣты.—X. Фельетонъ изъ жизни аптекарей и дрогистовъ.—
- XI. Объявленія.

Редакторъ-издатель **А. Сергѣевъ.**

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1895 ГОДЪ НА
ЕЖЕМЪСЯЧ. ЛИТЕРАТУРНО-НАУЧНЫЙ ПОЛИТИЧ. ЖУРНАЛЬ

„СЪВЕРНЫЙ ВЪСТНИКЪ“

Въ 1894 г. принимали участие слѣд. лица: П. Воборыкинъ, проф. Н. Вагнеръ, В. Вахтеровъ, П. Вейнбергъ, А. Вольнский, Ник. Гѣ В. Дмитриева, проф. А. Исаевъ, проф. Л. Комаровскій, М. Крестовская, Г. Ларошъ, Н. Лѣсковъ, В. Микулитчъ, Н. Минскій, Д. Меррежковский, Д. Мордовцевъ, Вас. Немировичъ-Данченко, Ф. Нефедовъ, проф. Д. Освянико-Буликовский, проф. Ю. Петри, Л. Полонскій, Я. Полонскій, В. Стасовъ, А. Субботинъ, гр. Левъ Толстой-гр. Л. Л. Толстой, проф. Шимкевичъ и много друг.

ЦѢНА: Годъ Полгода Четверть. Годъ Полг. Четв.
Безъ доставки. 12 р.—к. 6 р.—к. 3 р.—к. | Съ пересылк. 13 р. 50 к. 7 р.—к. 3 р. 50 к.
Съ доставкою. 12 „ 50 „ 6 „ 50 „ 3 „ 50 „ | За границей 15 „ — „ 8 „ — „ 4 „ — „

Въ главн. конторѣ допускается разсрочка безъ повышенія годовой цѣны:

ПОДПИСКА ПРИНИМ. въ главн. конторѣ *Спб., Троицкая, 9.* и въ московск. отдѣленіи Тверская, д. № 37 Сазикова, въ Спб., въ кн. магаз. Фену, въ Москвѣ, въ конт. Н. Печковской, во всѣхъ кн. маг. Карбасникова, „Новаго Времени“ и др.

Издательница **Л. Я. Гуревичъ.** Редакторъ **М. Н. Альбовъ**

открыта подписка на 1895-й годъ
на издающуюся въ гор. Ставрополь-Кавказскомъ
общественно-литературную газету

„СЪВЕРНЫЙ КАВКАЗЪ“

выходящую ДВА раза въ недѣлю и посвященную
выясненію нуждъ края, названіе котораго носить
газета.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА:

Безъ доставки и пересылки:	Съ доставкой и пересылкой:
	Р. к.
На годъ	4 50
— полгода	2 50
— 3 мѣсяца	1 50
	На годъ
	— полгода
	— 3 мѣсяца

(Суммы менѣ рубля можно высылать почтовыми марками).
Допускается разсрочка платежа—по соглашенію съ редакціей.
АДРЕСЪ: Ставрополь-Кавказскій, редакція „Свернаго Кавказа“.